

The image shows the front cover of an antique book. The spine, on the left, is bound in a dark brown, worn leather. The main cover area is decorated with a traditional marbled paper pattern, often called 'stone' or 'shell' marbling, featuring intricate, organic shapes in shades of brown, tan, and black. A small, white, octagonal label with a red border is affixed to the lower-left corner of the cover. The label contains handwritten text: the number '63' is written above a horizontal line, and the number '70' is written below it, with a small 'C' or similar character to the left of the '70'.

63

C 70

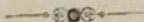
12004

104
1096

222
—
2

Հ Ե Մ Ե Ռ Օ Տ

Ե Ր Կ Ր Ե Գ Ն Ր Ծ Ն Ի Թ Ի Ի Ե

$$\frac{63}{6-70}$$

$$\frac{338}{5}$$

2122

883-ԱԿ

ՄԱՆՄԱՆՈՍ

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ

Յ. Ե. Շ. Գ. Ի Փ

ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ ՈՒՍՈՒՅՉԻՆ ԳՐԳԻՆ ՎՐԱՅ

ԱԶԼՏ ԱՇԽԱՏՈՒՄ

ՄԻԹԻՍ ՍԻՆՏԵՆՆԵՐԻՆ

Ի ԽՆԴՐՈՅ ԵՒ ՆՊԱՍՏԻՒՔ ԱԶՆՈՒՆԿԱՆ ՊԱՐՈՆ

ՅՈՎԱԿԻՄՈՒ Կ. ԹԻՒՅՍԻՒՅԵՆ

ԵՐԵՊԳՆԵՐՅԻՈՅ

Ի Վ. Ի. Ն. Ն. Ե

Ի ՎԵՆՍ ՊԱՇՏ. Ս. ԱՍՏՈՒՆԾԱՆՈՒՄ

1845 ՈՒՊՂԻ

Вельмативн. Краткое
земледелие... Вiena, 1845

5033
38

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

ԱՍՏԵՐԱՎՈՐԷՆ կը կարծուի, որ երկրագործութիւնը գեղացիներուն սեպհականուած արուեստ մը ըլլայ, բայց թէ որ աղէկնայելու ըլլանք չկայ այնպէս ազնուական արուեստ մը ինչպէս երկրագործութիւնը: **Ա**սի էր առջի մարդուն գործքը, ասոր կը պատաղէին մեր նախահարբը: **Ա**ռոմայեցւոյ ազնուական ազգին մէջ ալ երկրագործութիւնը՝ արուեստներէն ու վաճառականութենէն վեր ու պատուական կը սեպուէր: **Ա**րկրագործներն են, որ իրենց գեղեցիկ զբաղմունքովը չէ թէ մինակ առանձին ընտանիքներու բարիքներ կը բերեն, հապա նաեւ բոլոր հասարակութիւնները ու քաղաքները կը կերակրեն: **Չ**կայ արուեստ մը, որ մեզի այնպէս ապահով օգուտներ բերէ, ինչպէս երկրագործութիւնը, որ ժողովրդեան հարբութիւնը ու ոյժն է, ու գաւառի մը ինքնիշխան տէրութիւնը ձեռքի վրայ կը բռնէ: **Ա**րկրագործութիւնն է, որ քաղաքներուն բեռերը կը վերցընէ. անոր համար ալ իրաւամբ կրնայ զոյգուիլ որ երկրագործութեան յառաջ երթալէն, քաղքի մը ու ամէն վիճակներուն յաջողութիւնը կը կախուի ու կենդանի կը մնայ: **Ա**րդաւորեալ երկրագործի վիճակը, շատ պատուաւոր վիճակ ալ է. ինչու որ հասարակօրէն երկրագործը աշխատասէր, փոյթ ու աշալուրջ՝ ճարպիկ մարդ կ'ըլլայ: **Ա**ռուրտանց կանուխ, երբ որ հազիւ թէ արեգակը ծագած կ'ըլլայ, կ'ելլէ երկրագործը, կը թողու իր անիկը, կը փութայ իր արտը. **ի**նչ ուրախութիւն չզգար բնութեան ան ընդարձակ տաճարին մէջ, երբ որ արտոյտը իր բնակարանէն կ'ելլէ, ու ճառելով իր արարչին առաւօտեան երգը կ'երգէ: **Ա**ն զարմանալի երկայնամտութեամբ դժուարին գործ-

քերն ալ կը կատարէ, քրտնքի մէջ մտած իր խոշոր հացը կ'ուտէ մեծ ակտորժակով մը, որն որ քաղաքացիները կը փնտռեն, ու դժուարաւ կը գտնեն: Սոցդ է որ երկրագործութիւնը շատ աշխատութիւններ ու մտածմունք ունի, բայց շատ անմեղ ուրախութիւն ու գրօսանք ալ ունի, ու շատ անգամ երկրագործը, իր արտը հերկելով ու իր հացիկը ուտելով աւելի երջանիկ ու գոհ է, քան թէ պալատական մը, որ փառաւոր պալատի մէջ կը բնակի, ու համադամ կերակուրներ կ'ուտէ: Արկրագործներու վրայ հասարակօրէն աւելի կը տեսնուի կրօն, դժութիւն, ու սովորութեանց պարզութիւն, քան թէ քաղաքացիներու վրայ: Օտար կ'երեւան անոր աչքին արուեստի զարդերը, ինչու որ ինքը իր հիւղին մէջ բնական ու պարզ կեանք մը կ'անցընէ, ու իր առողջութեան վրայ կ'ուրախանայ: Աստեմ երկրագործը ուրիշ վիճակի չբաղձար, ու գաւառին նոր սովորութեանց չհետեւիր. անոր համար ալ աղէկ ըսաւ իմաստունին մէկը թէ «Երջանիկ է ու գոհ սիրտ ունի երկրագործը, որ արին քրտնք մտած իր արտը կը հերկէ, ու իր գեղին մեծերուն աղէկ հպատակ ըլլալով, Աստուծոյ ձայնը սրբտանց կը լսէ»:

Արկրագործութեան օգտակարութիւնը աս նոր ժամանակներս աղէկ տեսնուեցաւ ու ամենուն ճանչցուեցաւ, ու գրքերով սովորելով շատ յառաջ գնաց: Բայց ամենէն աւելի շնորհակալութեան արժանի են Եւրոպայի մէջ Աւստրիացիները, Քաղէնի, Հէսսէնի տիրապետները, որոնք իրենց աղէկ կարգաւորութեամբը մեծ ու բարձր աստիճանի հասցուցին երկրագործութիւնը: Ասոնք իրենց անգազար ջանքովը ու հայրենի խնամքով ճամբայ բացին երկրագործներուն, իրենց արտերէն մեծամեծ շահեր ընդունելու ու վիճակինն աղէկցընելու. անանկ որ երբ որ մէկը Գերմանիայի մէջ պարտելու ըլլայ, պարապ տեղ մը շտեմներ, ամէն կողմ ցանուած, տնկուած կանաչ կը տեսնէ:

Իսկ հիմա բոլոր Եւրոպայի մէջ կը ջանան երկրագործութիւնը զանազան ընկերութիւններով յառաջ տանելու ու մշակելու: Աս փոյթը ու ջանքը այս օրուան օրս յայտնի կը տեսնենք, որ արեւելք ալ սկսաւ ունենալ Օսմանեան տէրութիւնը. որով կը յուսանք որ չէ թէ մինակ տէրութեան մեծ մեծ օգուաներ կ'ըլլան, հապա հպատակներն ալ կը մեծնան ու կը հարստնան: Աս երեւելի գործքին մենք ալ գործակից ըլլալու համար, կ'ընծայենք մեր ազգին երկրագործներուն աս մեր գործնական երկրագործութեան գիրքը:

Չեղի է, ով իմ սիրելի երկրագործներս, աս գիրքը, որ երկրագործութեան զանազան ու հաստատուն փորձերով ցուցուած նիւթերու գանձ մի է: Պիտէք որ երկրագործութիւնը աղէկ ու կանոնաւոր կերպով մը յառաջ տանելու համար գիտնալու շատ բաներ կան, որոնք փորձով ընելու է: Չեր գործքերուն շատութիւնը շատ անգամ թող շտար, որ երկրագործութեան ամէն մասին մէջ աղէկ կարօղ ըլլաք կրթել ձեր զաւկները, ու փորձի ամէն սկզբունքները անոնց աղէկ հասկըցընէք, ու իրենց կոշմանը, որով ետքը տէր պիտ'որ ըլլան, անոնք աղէկ պատրաստէք: Անոր համար տուէք անոնց աս համառօտ գիրքը, որ ձեռնուան երկայն գիշերները կարգան սովորին, ու ասանկով իրենց ազատ եղած ատենն ալ օգտակար բանի ծախեն: Աս կերպով երկրագործութիւնը յառաջ տանելու օգտակար բաներով անոնց միտքը կը լեցընէք, որոնք առանց սովորելու երկայն ժամանակի մէջ հազիւ կրնան ստանալ, ու ձեռք բերել:

Աս գիրքս, որուն մէջ երկրագործութեան մինակ ստոյգ ու երկայն ժամանակուան փորձերով հաստատուած նիւթերը կը գտնուին, ազատ աշխատուած է Շլիփ Աւուրտէնբերգի երկրագործութեան դպրոցի ուսուցչին գրքին վրայ, որն որ 1840ին Բրունն եղած երկրագործութեան ժողովքէն՝ խոստացուած յաղթանակը առաւ: Էղինակը՝ իր աս երեւելի գործքը

շինելու ատենը ունէր Շուէրզի, Բաբստի, Բաբոյի,
Մէտզգէրի, Բրունների, Զէզգէրի, ու ուրիշ հեղի-
նակներու գրուածքը: Աարծենք որ մեր ազգին եր-
կրագործներն ալ աս գրքին մէջ զանազան կարգեր ու
կանոններ գտնելով, որ իրենց չգիտցածը կամ չփոր-
ձածը ըլլայ, չէ թէ կ'արհամարհեն, հասկանալով ալ ի
գործ դնելով, ու իրենցմէ ալ վրան աւելցնելով երկրա-
գործութիւնը արեւելք ալ աւելի յառաջ կը տանին:

Ար յուսանք որ աս մեր գործնական ու ընդհա-
նուր երկրագործութիւնը, որ արեւելցոց համար
գրուած է, հաճելի ըլլայ մեր ազգին ալ, ու մեր սեր-
մանած ցորենին հատը, պտղաբեր ու պարարտ ար-
տերու վրայ իյնալով, մէկին՝ հազարաւոր պտուղ բե-
րէ ի փառս Աստուծոյ, որուն գործն է բոլոր երկիրս:

Յ Ե Ն Կ

ԳԼՈՒԽ Ա .	Երկիրը ճանաչումն վրայ	1
	Վերի ու վարի հողերուն վրայ	3
	Հողի տեսակներու վրայ	3
	Հողի տեսակները ճանչնալու նշաններու վրայ	10
	Երկիրը հերկելու ժամանակին վրայ	12
ԳԼՈՒԽ Բ .	Անշահ երկիրները աղէկցընելու վրայ	14
	Ջուր կոխած երկիրները շորցընելու վրայ	14
	Ջրի ճամբայ բանալու վրայ	16
	Անտառը արա շինելու վրայ	16
	Վայրենի անպիսան խոտեր բուսած տե- ղերը աղէկ երկիր ընելու վրայ	17
	Ճախին արտերը շորցընելով աղէկցընելու վրայ	19
	Խոտի արմատներով հանած կտորները պրելու վրայ	20
	Խորաուրտա երկիրները շտկելու վրայ	21
ԳԼՈՒԽ Գ .	Երկիր գործելու գործիքներու վրայ	22
	Մաճ	22
	Տափան	23
	Գլան	24
ԳԼՈՒԽ Գ .	Աղբի վրայ	25
	Կովի եզան ու գամէշի աղբերու վրայ	25
	Ուխտարի ու սյճի աղբերու վրայ	26
	Չիու աղբի վրայ	27
	Խոզի աղբի վրայ	27
	Հաւերու աղբին վրայ	28
	Կարեացներու ու լուպլիքներու աղբի վրայ	28
	Կենդանիներու աղբերը շտացընել	29
	Աղբանոցի վրայ	30
	Աղբը գործածելու վրայ	31
	Արտերը պարարացընող հեղուկներու վրայ	33
	Արտերու դժ տալու խոտերու վրայ	34
	Արտերու դժ տալու քարի տեսակներու վրայ	35
	Ժողովածոյ աղբի վրայ	37
ԳԼՈՒԽ Ե .	Ցանկելու անկելու բաներու վրայ	38
	Ցանկելու վրայ	39
	Հունտերուն դիմանալուն վրայ	40
	Հունտերը փոխելու վրայ	40
	Հունտերը պատրաստելուն վրայ	41
	Հունտերը ցանկելու շափին վրայ	41

Հունարը ցանկը Ժամանակին վրայ	42
Յանկը անկը կերպին վրայ	43
Յանկէն ետը ընկը գործքերուն վրայ	44
Տնկը անկերու վրայ	45
Բոլոր ամառուան ուրիշ գործքերու վրայ	46
Տնկերու քով մեծնալու տաննին աղբ դնել	47
Տնկերուն մէջէն խտերը մարբելու վրայ	47
Վնասակար կենդանիները ու ճճիները մա- քելու վրայ	49
Տնկերու հիւանդութիւններու ու անոնց դեղերու վրայ	52
Հունձի վրայ	53
Հնձելու կամ կտրելու վրայ	54
Հնձածները չորցընելու վրայ	55
Յորենեղէնները վերցընելու վրայ	56
Յորենեղէնները ձեծելու վրայ	57
Յորենեղէնները կենդանիներու կոխել տալով մարբելու վրայ	58
Յորենեղէնները կալով ու կամսով մարբե- լու վրայ	58
Յորենեղէնները պահելու վրայ	60
Գլխի Զ. Յանկը անկը բաներու վրայ	61
Չաւարցու ցորենի վրայ	62
Հասարակ ցորենի վրայ	63
Ամառուան ցորենի վրայ	65
Հաճարի վրայ	65
Ամառուան հաճարի վրայ	67
Չմեռուան դարբին վրայ	67
Ամառուան դարբին վրայ	67
Վարսակի վրայ	69
Բրինձ	70
Բրինձի հիւանդութիւններու վրայ	72
Եզիպտացորենի վրայ	74
Կորեկի վրայ	75
Ուրուի վրայ	76
Վրդի վրայ	77
Մասնաւոր ընդեղէններու վրայ	78
Սխեստին վրայ	78
Ոսպի վրայ	78
Լուրիաի վրայ	79
Բակլայի վրայ	80
Առուուաի տեսակներու վրայ	81
Հասարակ առոււյտ	81
Իտալիայի առոււյտ	83
Տաճկի առուուաի վրայ	84
Կենդանիներու ուրիշ տեսակ կերակուր- ներու վրայ	85
Արմատեղէններու վրայ	87

	Գեանի խնձորի վրայ	87
	Կարմիր բանջարի վրայ	90
	Շողգամի վրայ	91
	Արմատի կաղամբի վրայ	91
	Կաղամբի վրայ	92
	Արհեստի ու վաճառականութեան սնկերու վրայ	93
	Գանգեղի վրայ	94
	Շողգամատակի վրայ	95
	Մաքի վրայ	95
	Մատիսյի վրայ	97
	Քթանի վրայ	98
	Կանեփի վրայ	100
	Էղինջի վրայ	102
	Բամբակի վրայ	102
	Տորոնի վրայ	103
	Լըջուի վրայ	104
	Հնդկաց ըրբումի վրայ	105
	Հասարակ ըրբում	106
	Մանանեխ	109
	Քիմիոն	110
	Սամիթ	111
	Անիսոն	112
	Գինձ	112
	Սեւ սոնիճի վրայ	112
	Հողփենի վրայ	113
	Ծխախոտի վրայ	115
	Բուրգ սանտրելու փուշի վրայ	119
ԳԼՈՒԽ Է.	Պտուղներու կարգին վրայ	120
	Գեանին վրայ	121
	Էղանակին վրայ	122
	Ուրիշ պարագաներու վրայ	122
	Պտուղները բաժնելու վրայ	125
	Տորենեղէնի երկրագործութեան վրայ	125
	Փոփոխութեան երկրագործութեան վրայ	129
	Կենդանի պահելու երկրագործութեան վրայ	131
	Ազատ երկրագործութեան վրայ	132
ԳԼՈՒԽ Ը.	Մարզի վրայ	133
	Մարզ ցանելու վրայ	133
	Խոտերու հունար ժողովելու վրայ	134
	Անշահ ու ֆեսասակար խոտերու վրայ	135
	Մարզի հարկաւոր դորձքերու վրայ	135
	Մարզի երեսը աղբ տարածելու վրայ	137
	Մարզը ջրելու վրայ	138
	Մարզը ջրելու ասեճներուն վրայ	140
	Մարզը ջրելու շափին վրայ	140
	Մարզը նորէն ցանելու վրայ	141
ԳԼՈՒԽ Թ.	Այգիի վրայ	143
	Խաղող հասնելու գաւառներ	143

Այգի անկելու յարժար դիրքին վրայ	143
Այգիի սիրած հողերու վրայ	145
Այգի անկելու վրայ	145
Խաղաղի տեսակները ընտրելու վրայ	146
Տնկելու ուռերը պատրաստելու վրայ	148
Որժը պատուաստելու վրայ	149
Պատրաստած ուռերը անկելու վրայ	150
Նոր այգիին առջի երեք տարուան գործ- քերու վրայ	151
Այգին կտրելու կերպին վրայ	151
Կատարեալ մեծցած այգին գործելու վրայ	155
Այգին աղբ դնելու վրայ	157
Այգեքաղ	158
Գինեառն գործքերը	160
Հասարակ պաղպ ծառերուն վրայ	163
Պաղպ ծառ անկելու հողի տեսակները	164
Պաղպ ծառ անկելու դիրքը	164
Պաղպ ծառերը շատցընելու կերպը	165
Պաղպ ծառերու սերմնարանի ու արն- կարանի վրայ	166
Տունկերը պատուաստելու վրայ	167
Մէկը մեկալին պատուաստելու պատու- ներու վրայ	172
Պատուաստի անկանոցի գործքը	174
Պատուաստները հաստատուն տեղեր- նին անկել	174
Ծառերը շուտով մեծցընելու վրայ	176
Ծառերը կտրելու՝ մարբելու վրայ	178
Ծառերու հիւանդութիւնները	178
Ծառերու վէրքին դեղերը	180
Ծառերու ֆեսասկար ճճիները ու ու- րիշ բաները մարբելու վրայ	180
Պտուղներու գործածութեան վրայ	182
Պտուղները շորցընելու վրայ	184
Պտուղներէն օղի հանելու վրայ	184
Քանի մը տեսակ ծառերու վրայ	185
Լիմնի տեսակներ	185
Լիմնի տեսակներուն՝ հողին՝ եղանակին ու դիրքին վրայ	186
Լիմնի տեսակները շատցընելու վրայ	186
Չիթենի	187
Չիթենիի առնկ հասցընելու վրայ	188
Չիթենիի տարեկան գործքերը	190
Չիթենիի ֆեսասկար ճճիներու վրայ	190
Չիթենիի հիւանդութիւնները	191
Չիթապտուղը բաղելու, ու ձէթ հա- նելուն վրայ	192
Թիթենի	194

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ .

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Ա .

	ԹԹԵՆԻԻ սիրած հողի ու տարեկան գործքերու վրայ	195
	ԹԹԵՆԻԻ տերեւը ժողովելու ու ծառերը մաքրելու վրայ	196
	ԹԹԵՆԻԻ հիւանդութիւնը	196
ԳԼՈՒԽ ԺԲ.	Անտառ հասցընելու վրայ	197
	Թէ ինչպէս անտառ սերմանելու է	197
	Մատաղ անկեր անկելով անտառ աճե- ցընելու վրայ	199
ԳԼՈՒԽ ԺԳ.	Կենդանիներու վրայ ընդհանրապէս	203
	Կենդանիները աղէկցընելու վրայ	204
	Կենդանիները աղէկցընելու ուրիշ մի- ջոցներու վրայ	204
	Կենդանիները կերակրելու վրայ	205
ԳԼՈՒԽ ԺԴ.	Կովի ու եզերու վրայ	207
	Կով պահելու վախճանին վրայ	208
	Կովերը աղէկցընելու վրայ	208
	Կովի շատ կաթ տալու նշաններու վրայ	209
	Կովի կամ եզի գիրնալու նշաններու վրայ	209
	Եզի աշխատանքի դիմանալու նշաններու վրայ	210
	Եզերուն գործելու տարիքին վրայ	210
	Ծնանելու ու նոր ծնած կովի՝ ու անոր հորթին հողերուն վրայ	210
	Հորթը կերակրելու՝ մեծցընելու վրայ	212
	Կովը միշտ ախոռի մէջ կերակրելու վրայ	212
	Կովի ամսուան կերակուրները տալու կերպը	214
	Կովի կերակուրներու ու շափին վրայ	216
	Կովը ամսան ալ ախոռի մէջ կերակրե- լու վրայ	217
	Կովի կանաչ կերակուրներու կարգը	219
	Կովի կերակուրի ատենին ու շափին վրայ	220
	Կովի ջուր՝ աղ տալու ու ուրիշ հողե- րու վրայ	221
	Կովը ամառը արածելով կերակրելու վրայ	222
	Կովի հորթէն ու կաթէն մուտքին վրայ	223
	Կաթ կթելու եղանակին վրայ	224
	Կաթէն աւելի օգուտ հանելու վրայ	225
	Պանիր շինելու վրայ	226
	Կով ու եզ գիրցընելու վրայ	229
	Եզը ու կովը աշխատցընելու վրայ	231
	Եզով ու ձիով հերկելու տարրերու- թիւնը	232
	Կովի ու եզի պահուսթիւնները	232
	Կովի ու եզի տարիքը ճանչնալու վրայ	235
ԳԼՈՒԽ ԺԵ.	Ոչխարի ու խոյի վրայ	236
	Աղէկ խոյի՝ ոչխարի ու անոնք աղէկ- ցընելու վրայ	236

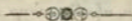
	Ոչխարի ախոռի ու կերակուրի վրայ	237
	Ոչխարի տարիքին վրայ	239
	Ոչխարի հոգուին մասնաւոր պատրերը	239
	Ոչխարի բուրդը կտրելու վրայ	241
	Ոչխարի հիւանդութիւնները	242
ԳԼՈՒԽ ԺԶ.	Այծի վրայ	243
	Այծը ու քաղը աղէկ ճանչնալու վրայ	244
	Այծի կերակուրի ու ուրիշ հոգերուն վրայ	244
ԳԼՈՒԽ ԺԷ.	Չիու վրայ	245
	Չիու տեսակներուն վրայ	245
	Չիու տարիքին վրայ	246
	Չի գործածելու վրայ	247
	Չի գնելու աստն գիտելու բաներու վրայ	248
	Չիու գրտի հիւանդութիւններու ու պակտութիւններու վրայ	249
	Չին անէն հասցընելու օգուաներու վրայ	253
	Չիերը աղէկցընելու վրայ	254
	Չիերը դարմանելու վրայ	255
	Չիու ծնանելուն վրայ	256
	Քուսակը մեծցընելու վրայ	256
	Չիուն ախոռի մէջ կերակուրին ու ուրիշ գործքերուն վրայ	258
	Չին արածելուն վրայ	260
	Չիու ներսի հիւանդութիւններուն վրայ	261
ԳԼՈՒԽ ԺԸ.	Խոզ պահելու վրայ	263
	Խոզի բնութիւնը	263
	Խոզի տեսակներուն վրայ	263
	Խոզերը աղէկցընելու վրայ	264
	Խոզի ծնանելուն վրայ	265
	Խոզի ձագերը մեծցընելու վրայ	266
	Խոզը ախոռի մէջ ու արածելով կերակրելուն վրայ	267
	Խոզ պահելու օգտին վրայ	268
	Խոզը գիրցընելու վրայ	269
	Խոզի հիւանդութիւնները ու անոնց զեղերը	270
ԳԼՈՒԽ ԺԹ.	Մեղու	272
	Մեղու պահելու յարմար տեղի վրայ	272
	Մեղու գնելու դիրքին վրայ	272
	Մեղուի տեսակները	273
	Մեղու գնելու վրայ	275
	Մեղուի փեթակը	275
	Մեղու պահելու հարկաւոր գործիքներու վրայ	276
	Մեղուի դարման գործքերու վրայ	276
	Մեղուի կերակուր տալու վրայ	277
	Մեղուի գոզութիւն	278

Թագուհի շունեցող փեթակի վրայ	279
Մեղուները միացընելու վրայ	280
Մեղուները խարելով քիչուոր խումբը	
շատցընելու վրայ	281
Փեթակը մեծցընելու վրայ	281
Մեղուի խումբը խումբը դուրս ելլելուն	
ու անոր նշաններուն վրայ	282
Մեղուի ելած խումբը կողովի մէջ փոզ- վելու վրայ	283
Մեղուի աշնան հոգերու վրայ	285
Մեղուի հիւանդութիւնները	285
Մեղուի թշնամիներուն վրայ	286
Մեղըը մոմէն զատելու վրայ	287
ԳԼՈՒԽ Ի. Դերամ	288
Դերամի տեսակը	289
Դերամի հակիթները մաքրելու ու որդ հանելու վրայ	289
Դերամի որդերը տարածելու ու տեղեր- նին մաքրելու վրայ	292
Դերամի կերակուրին եւ ուրիշ դործքե- րու վրայ	292
Դերամները վրանին ելլալու ճիւղերը արն- կելու վրայ	294
Դերամի հակիթը առնելու ու պահելու վրայ	295
Դերամի հիւանդութիւններու ու անոնց դեղերու վրայ	296

Հ Ե Մ Ե Ռ Օ Տ

Ե Բ Կ Ի Ը Գ Ռ Ր Ծ Ը Ռ Ի Թ Ի Ի Ե

Գ Լ Ռ Ի Ի Ե

Ե Բ Կ Ի Ը Ծ Ա Ն Չ Ն Ա Լ Ռ Ի Վ Լ Բ Ե Յ

Ե Բ Կ Ի Ը Գ Ռ Ր Ծ Ը Լ ամէն բանէն առաջ իր երկրին հողին բնութիւնը ճանչնալու է, որպէս զի գիտնայ թէ ան հողը ինչ կերպով գործելու է, ու ինչ տեսակ բան տնկելու կամ ցանելու ըլլայ նէ, աղէկ ու շատ պտուղ կու տայ: Այնպէս գտնուած գաւառին օդին քաղցրութիւնը կամ դառնութիւնն ու պարարտութիւնը, անձրեւին շատութիւնը կամ քիչութիւնը ու շոգիներուն աղէկութիւնը գիտնայ պիտի, ինչու որ աս բաներս տնկերուն մեծնալուն ու կենդանիներուն շատնալուն շատ կ'ազդեն: () Դը տնկերուն տերեւներէն ներս մտնելով սնուցիչ հիւթերը կը շարժէ, գետնէն դուրս ելլելով ծառերը աճեցնող նիւթերը կը ժողովէ, ու գետնին մէջ եղած պարարտ հիւթերը դուրս կը քաշէ կը ցրուէ: Աւստի երկրագործը ասոնք գիտնալով, իր երկիրները երբ հերկել կամ փորել հարկաւոր ըլլալը կը ճանչնայ: Տաքն ալ ծառերուն ու տնկերուն շատ կ'ազդէ. ինչպէս գարնան տաք արեւը ծագած ատեն, ծառերը կը սկսին իրրել թէ արթննալ, տնկերը կը կենդանանան, ու բոլոր բնութիւնը նոր կեանք մը կը ստանայ. ասոր հակառակ ձմեռուան պաղերը սկսած ատեն, կարծես թէ ծառերն ու խոտերն ալ կը սկսին մեռնիլ,

տերեւնին կը թափեն, գեղեցկութիւննին կը կորսնցընեն : Չ ըլլալ ծառերուն ու տնկերուն մեծնալուն շատ օգուտ կ'ընէ, որովհետեւ ասոնց կեանքը գրեթէ բոլորովին ջրէն է. ջուրը գետինը դրուած աղբը կը փտեցընէ կը լուծանէ, ասանկով ծառերն ու տնկերը կը սկսին ասոր մասունքները վեր քաշել, ու ճիւղերուն բաժնել : Արտին խոնաութիւնը՝ տաքութիւնը կը պակսեցընէ, անոր համար ալ խոնաւ երկիրը պաղ երկիր կ'ըսուի : Այսն ալ մեծ աղղեցութիւն կ'ընէ տնկերուն. ինչու որ լուսին ձեռքովը պտուղները աղուոր գոյներնին ու բնական անուշ հոտերնին կը ստանան, կը հասունանան ու համով կ'ըլլան : Արեւուն լոյսը չզարկած տեղեր եւ ոչ վայրենի խոտերը կըրնան բուսնիլ, օրինակի համար առուուտի ու վիզի արտերու մէջ խոտ չկըրնար բուսնիլ, որովհետեւ ասոնք իրենց խիտ տերեւներովը արեւուն լոյսը կը խափանեն :

Գարձեալ երկրագործը իր գտնուած գաւառին տարւոյն եղանակներն ալ աղէկ պիտի ճանչնայ, որոնք որ երկրին տեսակ տեսակ դիրքերուն համեմատ կը փոփոխուին : Արկիր մը ծովի հաւասարութենէ որչափ աւելի բարձր ըլլայ նէ, այնչափ ալ ցուրտը սաստիկ կ'ըլլայ, որով եւ զանազան տնկեր չկըրնար հասցընել. ինչպէս շայաստանու բարձր լեռներուն վրայ սաստիկ ցուրտ ըլլալով ձիթենի ու այգի չըլլար : Արկիր մը հասարակածէն որչափ հեռու է նէ, այնչափ ալ ցուրտ կ'ըլլայ, ու որչափ որ աւելի մօտ է նէ, այնչափ ալ տաք կ'ըլլայ : Աէսօրուան արեւուն դիմացը եղած երկիրը տաք կ'ըլլայ, իսկ անոր կռնակը դարձած դին պաղ կ'ըլլայ. ինչու որ առջինը արեւին զօրութիւնը աղէկ կ'առնէ, ու ցուրտ հովերը հոն չեն կըրնար դպչիլ. իսկ երկրորդը ասոր հակառակն է : Գաւառի մը մէջ շատ լճեր, գետեր ըլլայ նէ, ձմեռը սաստիկ չըլլար, բայց ամառն ալ շատ տաք չըլլար : Մեծ

ըրերուն շատ մօտ երկիրները դարնան ու աշնան շատ հեղ եղեամ ու տնկերուն վնասակար, մշուշ կ'ըլայ. ասանկ ալ հարաւի կողմը ձիւնով ծածկած լեռներ ու անտառներ ըլլայնէ, շատ հեղ ծառերուն ու տնկերուն մեծ վնաս կու տան, որովհետեւ ասանկ երկիրներուն օդը հասարակօրէն դարնան շատ փոփոխական կ'ըլայ, մէկէն կը տաքնայ, մէկէն ալ կը պաղի, ու շատ անձրեւ կու գայ. ասոր հակառակ հիւսիսի կողմի լեռները ու անտառները ցուրտը կ'արգելն, ու երկիրը ցուրտ հովերէն կը պաշտպանեն:

ՎԵՐԻ ՈՒ ՎԵՐԻ ՀՈՂԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Վ երի հող ըսելով երկրին ան աղէկ հողը կ'իմացուի, որուն մէջ ծառերն ու տնկերը կը տնկուին կամ կը ցանուին, ու արմատնին կը ձգեն. իսկ վարի հող ըսելով, անկէ վար գտնուած հողի տեսակը կ'իմացուի: Վ երի աղէկ հողը որչափ խորունկ ըլլայ նէ, տնկերն ու ծառերը արմատնին այնչափ խորունկ կը ձգեն, ու երկիրը իր խոնաւութիւնը այնչափ շատ կը պահէ: Ըսոր համար վերի հողը խորունկ չըլլարնէ, չոր ատեններ տնկերը շուտով կը վնասին. մինակ քանի մը տունկ կայ, որ վարի հողին շատ թացութենէ կը նեղուին, ինչպէս առուուտի տեսակները ու պտղոյ ծառերը: Ըսոյց որ երկրին որ վերի հողը խորունկ է, ու քանի վար կ'երթայ, քիչ քիչ աւազով կը խառնուի նէ, տաքութիւնն ու խոնաւութիւնը ամէն կողմը հաւասար կը տարածի, ու աղէկ երկիր է: Ըն երկիրը որուն վերի հողը դեղին կաւ է, ու վարինը աւազ, կամ ասոր հակառակը, ամենէն աղէկն է:

ՀՈՂԻ ՏԵՍԵՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Հողը որուն վրայ տնկերն ու խոտերը կը բուսնին, ու կենդանիները կը ծնանին, անձրեւով

կամ տաքով, ցրտով լուծած տեսակ տեսակ հան-
քերու մասունքներէն, քարերու մանրած փոշի-
ներէն բաղադրած է: Արկիր կայ որ մէկ տեսակ
հանքէն կամ քարէն շատ ունի, երկիր ալ կայ որ
ուրիշ տեսակ հանքէն կամ քարէն, կամ մէկին
մասունքները պղտիկ են, մէկալինները խոշոր, ու
ասկից կ'ըլլայ որ երկիր մը պողաբեր կ'ըլլայ, ու
երկիր մը անպտուղ: Արկիրները աս զանազան
հանգամանքներուն նայելով գլխաւորաբար երեք
տեսակ կը բաժնուին. այս ինքն աւաղուտ, կա-
ւոտ, կրոտ:

Ե. Աւաղուտ երկրին գլխաւորաբար երբ որ
մասունքներն ալ խոշոր կ'ըլլան նէ, իրարու հետ
չեն միանար, անոր համար ալ գէշ երկիր կը սեպ-
ւին. ու որչափ որ աւաղը շատ է, մասունքներն
ալ այնչափ աւելի դժուարաւ կը միանան, ու երկի-
րը այնչափ աւելի անշահ է: Ասանկ երկիրները
խոնաւ ատեններ հերկելը դիւրին կ'ըլլայ, անոր
համար դիւրին երկիր կ'ըսուին: Աւաղուտ երկիրը
թացութիւն չպահեր ու շուտով կը չորնայ. աս
պատճառաւ չոր երկիրներու կարգն է, որոնց
վրայ չոր եղանակներուն տնկերը շատ նեղութիւն
կը քաշեն, շուտ կը տաքնան, տաքութիւնը եր-
կայն կը պահեն, գարունը եկածին պէս կը սկսին
աճիլ ու հասնելու ատեննին կը չորնան:

Ասանկ երկիրներու վրայ մինակ մաքր, գե-
տնիխնձորը, եգիպտացորենը, ու ծներեկը աղէկ
կ'ըլլայ. բայց գլխաւորաբար հաճարը աղէկ կը
բուսնի, անոր համար ալ հաճարի երկիր կ'ըսուի:
Աս տեսակ երկիրը խոնաւ գաւառի մէջ ըլլայ, ու
մասունքները քիչ մը աւելի միանան նէ, աղէկ
գործելով առուդոտ, կտաւատ, ոլոռ, ստեպղին ու
ծխախոտ ալ կըրնայ բուսնիլ: Բայց շատ որ հեր-
կուելու ըլլայ, ունեցած միութիւն ու խոնաւու-
թիւնն ալ կը կորսընցընէ, մէջը բան մը չբուսնիր. անոր

Համար տարի մը հանգիստ թող տալու, ու վրան արածելու կենդանի ձգելու է: Եւ շատ հեղ ալ աղբ դնելու է. ինչու որ աս տեսակ երկիրները աղբին պարարտ ոգիները երկայն չեն կրնար պահել:

Ատեսակ երկիրը կրնայ աղէկ երկիր ըլլալ, վրան դեղին կաւ տարածելով, գէր կովերու ու եղերու աղբ դնելով. թէ որ մարդ է նէ, ջրելով, իսկ թէ որ տակը կաւ է նէ, խորունկ հերկելով: Աս տեսակ երկիրը քիչ մը աւելի կաւ ունենալով, աւելի դիւրաւ կը միանայ ու խոնաւութիւնը աւելի կը պահէ նէ, կաւով աւազուտ կ'ըսուի: Այս որովհետեւ վրան շատ բաներ կրնայ ցանուիլ, անոր համար գինն ալ պարզ աւազուտէն աւելի է: Պարզ աւազուտ երկիր ալ խոնաւ գաւառի մէջ աւելի գին կ'ընէ քան թէ չոր գաւառի մէջ. ասանկ ալ դարչտի վրայ կամ ձորի մէջ զառ ի վայր տեղերէն աւելի կ'աժէ. հիւսիս նայողները հարաւ նայողներէն աւելի պտղատու կ'ըլլան. խոնաւ տարիները անտառներու կամ մեծ ջրերու քով գտնուողները չոր տարիներէն աւելի պտուղ կու տան:

Բ. Կաւոտ երկիրները երկու տեսակ կրնան բաժնուիլ, մէյ մը կապոյտ կաւոտ երկիր, մէյմ' ալ դեղին կաւոտ:

1. Կապոյտ կաւոտ երկիրը աւազուտին հաւառակն է. մեծ միութիւն ունի, շատ պինտ ու կպչուն է, ուստի եւ դժուար կը հերկուի. չորցած ատեն, երկու երեք զոյգ ձիով կամ եզով հերկելու է, անոր համար ալ ծանր կամ դժուար երկիրներուն կարգն է: Եւ շատ ջուր կը ծծէ ու թացութիւնը երկայն կը պահէ, անոր համար ալ ամառը չոր ըլլայ նէ, վրայի տնկերը շատ նեղութիւն չեն քաշեր, ասանկ կաւոտ երկիրը դժուար կը տաքնայ, տաքութիւնը աւազուտէն շուտ կը կորսընցընէ ու խոնաւութիւնն ալ երկայն կը պահէ, անոր համար ասոր մէջ պտուղները ամենէն ուշ կը հասնին:

Մ. մատուան մէջ չհերկուիր, ինչու որ խոշոր կտորներ կ'ելլեն. աշնան հերկելու է որ ձմեռուան անձրեւներէն ու սառոյցներէն կակղնան ու ցրուին: Շատ կպչուն ըլլալով օդը չկրնար ներս մտնել, ու աղբի պարարտութիւնը շուտով չկորսընցընել. անոր համար երեք չորս տարին հեղ մը աղբ դնել բաւական է, ուր որ աւազուաններուն մէկ երկու տարին հեղ մը դնելու է: Ասանկ երկիրներուն դարման կրնայ տարուիլ, վրանին աւազ, կրոտ հող ու ասոնց նման բաներ ցանելով, սառած ու զօրութիւնը կորսուած աղբ, ձիու կամ ոչխարի աղբ դնելով ու այրելով (որուն վրայ վարը կը խօսինք). ձմեռ չեկած խորունկ հերկելով, հանգիստ թող տալով, արմատեղէններ ու կաղամբ տնկելով, ու թէ որ վարի հողը թեթեւ է նէ, խորունկ հերկելով:

Կապոյտ կաւոտ երկրի վրայ ցորենը աղէկ կը բուսնի, անոր համար աս տեսակ երկիրները ցորենի արտ կ'ըսուին: Թէ որ քիչ մը կիր խառնած է նէ, գարի, բակլա, կտաւատ, առուոյտն ու վարսակը աղէկ կը բուսնին: Վայց քիչ մը խոշոր աւազ ունի նէ, կարծր ու ցուրտ կաւոտ երկիր կ'ըսուի. թէ որ խոշոր աւազը շատ է նէ, անպիտան երկիր է:

2. Գեղին կաւոտ երկիրը մէջը քիչ մը բարակ աւազ ունի նէ, քիչ աւազով կաւոտ երկիր կ'ըսուի: Ասոր հերկելը վերինէն դիւրին կ'ըլլայ, աւելի շուտ կը տաքնայ, խոնսութիւնը չափաւոր կը պահէ, բայց մէջը կապոյտ կաւ ալ ունի նէ, ալ աւելի կը պահէ: Ասիկայ ամենէն աղէկ երկիրն է, ինչու որ ամէն տեսակ տնկերու ու հնտերու կու գայ, ու անշահ եղանակներէն մնաս չկրեր: Անջը կապոյտ կաւը շատ է նէ, ցորենը աղէկ կ'ըլլայ. բարակ աւազը շատ է նէ, աւազ սիրող տնկերը աղէկ կ'ըլլան: Գեղին կաւոտ երկրի վրայ ցո-

րենի, առուղյտի տեսակները, կենդանիներու ճարակները, արմատեղէնները, կտաւատը, ծխախոտը, տորոնը աղէկ կ'ըլլան. բայց ամենէն աղէկ գարին բուսնելուն համար, գարիի արտ կ'ըսուի: Ասոր արժէքը տեսակ տեսակ դիրքերէն կ'աւելնայ կամ կը պակսի:

Գ. Աիրը մինակ ինքիրմէ երկրագործութեան յարմար չէ, ինչպէս աւազը ու կապոյտ կաւը, բայց անոնց հետ շափաւոր խառնուելով շատ պտղատու կ'ըլլայ: Արօտ երկիրը կակուղ ըլլալուն համար, թէ խոնաւ թէ չոր ատեններ կը հերկուի. բայց շատ թաց եղանակներուն այնչափ դիւրին չգործուիր, ուստի քանի մը օր սպասելու է. ի վերայ այսր ամենայնի թաց ատեն ալ հերկուելու ըլլայ մնաս մը չըլլար: Աւազուտէն աւելի ջուր կը ծծէ, կապոյտ կաւէն աւելի շուտ կը չորնայ. անոր համար վրայի տնկերը շատ տաքէն կը նեղուին: Շուտ կը տաքնայ, տաքութիւնը երկայն կը պահէ, ուստի եւ տաք հողերու կարգն է: Աղբը շուտ կը լուծէ. անոր համար ալ շատ ուժով կովի ու եղան աղը դնելու է: Ասանկ երկիրը տակը գտնուած թթուութիւնը իրեն կը քաշէ, ու շատ տնկերու աղէկ է. բայց ամենէն աւելի ցորենի, հաճարի, վարսակի, մաքի, գարիի, առուղյտի աղէկ կու գայ: Շատ կիր ու աւաղ խառնածներուն գինը վար է. բայց ասանկ երկիրը վրան կաւոտ հողեր տարածելով ու հերկելով կըրնայ աղէկնալ:

Աս երեք գլխաւոր տեսակ հողերէն ուրիշ քանի մը տեսակներ ալ կան:

Բ. Արի հետ շատ կաւ ու բարակ աւաղ խառնած հողը, որն որ Բաղադրեալ կ'ըսուի: Ասիկայ փորուած ատեն, տախտակի պէս բարակ ու տափակ կտորներ կ'ելլէ, ու շատ տեսակ գունով կ'ըլլայ, այս ինքն ճերմակ, դեղին, մթագոյն, կարմիր, կապոյտ, ու մոխրի գոյն: Աս տեսակ հողս

հետեւեալ նշաններէն կը ճանչցուի. չորրորդ ատեն վրան ջուր լեցուի նէ, մէկէն կը ծծէ. որը շուտ որը ուշ՝ անձրեւէն, արեւէն ու ցրտէն կը լուծուի. վրան բարկ քացախ լեցուի ու ականջ դրուելու ըլլայ, եփելու ձայն կը հանէ: Ասանկ հողի վրայ այգին շատ աղէկ կ'ըլլայ, առուոյտը, վիզը ու ոլոռը աղէկ կը բուսնին: Աէս վայրենիներուն մէջէն հազի խտար, ընտանի կարմիր մորմէնին, ու ասոնց նման բաներն ալ աղէկ կը յաջողին: Աս հողը կիր չունեցող երկրի վրայ տարածելով աղէկ երկիր կ'ընէ:

Ի. Այս ուրիշ տեսակ հող մ'ալ, որ մեռած կենդանիներու, չորրորդ տնկերու, ու փտած ծառերու մասունքներով խառնած է, ու շատ ծակտիքներով, թեթեւ՝ սեւ կամ մութ գունով փոշի մըն է, ու փտած հող կ'ըսուի: Ասիկայ ջրով խառնուի նէ, անանկ հեղուկ մը կ'ըլլայ որ տնկերու գլխաւոր սնունդն է, որն որ իրենց արմատներով վեր կը քաշեն: Արկրի մը վրայ ուրիշ աղբերով տարածուելու ըլլայնէ, շատ աղէկ երկիր կ'ընէ, կաւոտ դժուար երկիրը կը թեթեւցընէ ու դիւրին գործելու երկիր կ'ընէ: Աս հողս շատ ջուր կը ծծէ, խոնաւութիւնը երկայն կը պահէ. անոր համար է որ վրան փտած աղբ տարածած աւազուտ հողը կը սկսի իր խոնաւութիւնը երկայն ատեն պահել:

()գին խոնաւութիւնը իրեն կը քաշէ, տնկերուն աճելու զօրութեան ուժ կու տայ, սեւ գոյն ունենալուն շուտ կը տաքնայ. անոր համար կապոյտ կաւով պաղ երկիրներուն մեծ օգուտ կ'ընէ իրենք տաքցընելով: Մայց երկիր մը աս հողը չափէ գուրս շատ ունենայնէ, շատ տնկերու վնաս կու տայ, ինչպէս հաճարի, գարիի, վարսակի, ցորենի տեսակներուն, որոնք գետինը կը պառկին, շատ յարգ ու քիչ պտուղ կու տան, ան ալ լեցուն չըլլար: Արկիր մը աս հողէն

չափէ դուրս կ' ունենայ նէ, հարուստ ու զօրաւոր երկիր կ'ըսուի. աղէկ պտուղ բերելու չափ ունի նէ, պտղատու երկիր կ'ըսուի. ու ամենեւին չունի նէ, մեռած երկիր կ'ըսուի: Այրկիր մը վերի հողի մէջ ասկէ շատ ունի նէ, անձրեւներէն, օգէն կրնայ հայիլ, ու տնկերուն սնունդ ըլլալ, որ աղէկ փտութիւն կ'ըսուի: Վայց ասանկ երկիրը շատ թաց ըլլայ նէ, մէջը օգչկրնալով մանել, չհայիլ, ու թթու փտութիւն կ'ըսուի. ու աս տեսակս հասարակօրէն պղտոր գետերու քով ու մօրուտ տեղեր կը գտնուի, ու վրայի բուսած խոտերէն կը ճանչցուի. ինչու որ ասանկ հողի վրայ կ'նիւն, ճախնի շուշան, պրտու, եղէգ ու ասոնց նման բաներ կը բուսնին: Ասոր վրայ բան ցանել կամ տնկելը պարսպ բան է, թէ որ չօրցընելու ճարը չգտնուիր նէ, որուն կերպը վարը պիտ'որ սովորեցընենք:

9. Վարուտ երկիրն է: Վարի տեսակները երկրին զանազան ազդեցութիւններ կ'ընեն. ու աս տարբերութիւնը մօտ գտնուած լեռներէն կը ծագի, ինչու որ լեռ կայ, որուն քարերը դիւրին կը հալին, լեռալ կայ որուն քարերը դժուար կը հալին: Արտի մը քարերը դժուար հալին նէ, շատ փնաս կու տան, արտը կը պղտիկցընեն, ինչու որ քար եղած տեղերը բան չբուսնիր, դատարկ կը մնայ, գործելը դժուար կ'ըլլայ, գործիքները շատ կ'աւրեն, արմատեղէնները ու կանաչեղէնները չեն յաջողիր, քարերը շատ տաքնալով չոր եղանակներուն երկրին ունեցած խոնաւութիւնն ալ կը չօրցընեն, կողինջներու, զեռուններու ու փնասակար ճճիներու բոյն կ'ըլլան: Ասոր ճարը տարուէ տարի երեսը եկածները ժողովելն է: Մինակ թէ որ երկրի մը հողը չափէ դուրս թեթեւ է նէ, քարերը թող տալու է, որ իրենց ծանրութիւնովը կոխելով հողը քիչ մը միացընեն, որ տնկերու արմատները կարօղ ըլլան

պլուսիլ . թէ որ երկրին հողը կապոյտ կաւ է նէ , մանր քարերը թող տալը աղէկ է , որ իրարու շատ կպչիլը արգելեն , ու իրենք տաքնալով երկիրն ալ քիչ մը տաքցընեն . աս պատճառի համար քարերը լեռնային այգիներու ալ օգտակար են , վասն զի իրենք արեւէն կը տաքնան , տաքութիւննին երկայն պահելով երկիրը գիշերն ալ կը տաքցընեն , անձրեւի ատեններ աղէկ հողերը թող չեն տար , որ ջուրը վար տանի : Բայց թէ որ անձրեւէն ու արեւէն հալելու տեսակներ են , աղբի տեղ կ'անցնին :

Դ. Ղախին տեղերն են , ուր որ ջուրը վազելու ճամբայ չունենալով ժողոված կը մնայ , ու մինակ կնիւն , պրտու , եղէգ , ճախինի շուշան , ու գորտնորդ կը բուսնին , կը չորնան , ու կատարեալ չեն կրնար փախլ , որոնք երկրի ձիւթին ու հողին հետ կը միանան որ Երբելի հող կ'ըսուին , վասն զի կտոր կտոր չորցընելով կը վառի : Արովհետեւ ջրին պատճառաւ արեւը ու օդը չեն կրնար ան տնկերուն մնացածները փտեցնել , ու ասկէ յառաջ կու գայ ան թթու փտած սեւ հողը , որուն վրայ վերը խօսեցանք , որ կենդանիներու համար խոտ ցանելէն զատ ուրիշ բանի չգար :

ՀՈՂԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ ՃԵՆՉՆԵԱԼՈՒ ՆՇԵՆՆԵՐՈՒ ՎԵՍՅ

Երկրագործի շատ հարկաւոր է իր արտերուն հողերու տեսակները ճանչնալ . ամէն մէկը յարմար ժամանակին հերկելու , ու յարմար պտուղներ ցանելու համար . օրինակի համար թէ որ մէկը կապուտ կաւով արտը ամառուան տաքին կը հերկէ , խոշոր կտորներ կ'ելեն , կը չորնան , ետքը անոնք մանրցնելը շատ դժուար կ'ըլլայ , ու թէ որ աս սխալը քանի մը տարի ըլլայ , երկիրը կ'ապականի , անպտուղ կ'ըլլայ . աւազուտ արտը

տաքին ալ կրնայ հերկուիլ, բայց շատ հեղ հերկելով կը չորնայ, ու աղէկ պտուղ չտար:

Հողերուն տեսակները կը ճանչցուին տեսնելով. ինչպէս թէ որ հերկած ատենը մաճին կտրած տեղերը կը փայլին, ու կոշտ հողերը ետքը չեն ցրուիր, կառտ ծանր երկիր է. իսկ թէ որ ետքը կոշտերը կը մանրին, կրտս կամ բաղադրած հող է: Թէ որ խոնաւ ժամանակ մաճը մանր ու կտրածը փայլուն կտորներ կը հանէ, աւազուտ կամ կաւով աւազուտ հող է. իսկ թէ որ մաճով խոշոր կտորներ կ'ելլեն, ու չոր ատեններ երկիրը կը ձեղքուի, ու խոշոր ձեղքուածներ կը բացուին, բոլորը կաւ է: Ասոր հակառակ թէ որ քիչ ու մանր կոշտեր կ'ելլեն մաճով, ու չոր ատեններ երկիրը չճաթիր, նշան է թէ շատ աւազ ունի: Թէ որ խոնաւ ատեններ գործելով հողը գործիքներուն շատ կը կպչի, մէջը շատ կաւ կայ, ու որչափ քիչ կը կպչի անչափ աւելի աւազ, կիր ու փտած հող կայ: Թէ որ հողին գոյնը ճերմակ է, կիր կամ գաճ ունի. թէ որ դեղնի կամ կարմրի կը զարնէ, կաւով կամ կրով խառնած երկաթի մասեր ունի. թէ որ մուժ գունով կամ սեւ է, մէջը փտած հող կայ: Թէ որ անձրեւէն փորուած խորունկ տեղերուն հողին գոյնը թուխ է, անխի հող խառն է: Թէ որ քիչ մը հող ջրի մէջ եփելով ջուրը մութ դեղին կը ներկէ, մէջը փտած հող կայ. իսկ թէ որ չներկուիր, փտած հող չունի կամ քիչ ունի: Ասոր մը հող կրակի մէջ այրելէն ետքը կտրելու է. թէ որ մէջը սեւի կը զարնէ, նշան է որ մէջը փտած հող կայ, թէ չէ՝ փտած հող չունի: Հողի կտորի մը վրա բարկ քացախ կամ աղի թթու թափած ատենը՝ թէ որ հողը եփուելով կ'ուռի, մէջը կիր կամ բաղադրած հող կայ. իսկ թէ որ հանգիստ կը կենայ, անանկ խառնուրդ չունի: Արկիր մը անձրեւի խո-

Նաւութիւնը որչափ երկան կը պահէ, այնչափ շատ կաւ ունի, ու որչափ շուտ կը չորնայ՝ այնչափ շատ աւաղ ունի: Սաստիկ անձրեւէ վերջը թէ որ արտին վրայ ջուր ժողված կը մնայ, նշան է որ արտը շատ կաւ ունի, իսկ թէ որ ջուրը շուտ կը քաշուի, քիչ կաւ, շատ կիր ու աւաղ ունի: Թէ որ արտի մը վրայ հազի խոտ, վայրի ցմախ, եզնարգել ու ասոնց նման բաներ կը բուսնին, արտը կիր խառն ունի. թէ որ ասոնք չեն բուսնիր, կիր չունի: Այլի շուշան, կնիւն, պրտու ու ուրիշ ասոնց նման բաներ կը բուսնին, նշան է թէ արտը խոնաւ է. ու ասանկ մարգի խոտերը թթու խոտ կ'ըսուին: Թէ որ արտի մը վրայ հաճար, եգիպտացորեն, գետնի խնձոր աղէկ կը բուսնին, գիւրին արա կ'ըսուի. թէ որ ձաւարը ու հասարակ ցորենը աղէկ կ'ըլլայ, կաւոտ ծանր երկիր է. թէ որ աւուրյտի տեսակները աղէկ կ'ըլլան, հողը կրոտ կամ բաղադրած է:

Հողերու տեսակները հոսէն ալ կրնանք ճանչնալ. կոշտի մը վրայ շունչ տալու ու հոտվտալու է. թէ որ կաւի հոտ կուտայ, կաւ կայ մէջը, թէ չէ՝ մինակ աւաղ ու կիր է:

Չայնէն ալ կը ճանչցուի. թէ որ պղնձէ ամանի մը մէջ ճղմելով աւաղի ձայն կը հանէ, կամ ակռայի տակ կը կրճէ, աւաղուտ է:

Վարձեալ շոշափելով ալ կը ճանչցուին. թէ որ ձեռքով զննած ատեն հողը պարարտ ու իրր թէ եղոտ է, նշան է որ շատ կաւ ունի, իսկ թէ որ ողորկ ու աճառի պէս լպրծիւն է, խոշոր աւաղով բաղադրած հող ունի, թէ որ մատուրներու խոշոր ու թանձր կու գայ, խոշոր աւաղ ունի:

ԵՐԿԻՐԸ ՀԵՐԿԵԼՈՒ ԺԱՐԱՆԱԿԻՆ ՎՐԵՑ

Արկրագործը իր երկիրներէն առատ պտուղ քաղելու համար պէտք է գիտնալ, որ ինչպէս

ու որ ժամանակ ամէն մէկ տեսակ երկիրը գործելու է: Ամէն մէկ տեսակը քանի հեղ հերկել հարկաւոր է, զանազան պարագաները կ'որոշեն. ինչպէս կարծր, կաշուն ու ծանր կաւոտ արտը, տաղուտ ու դիւրին արտէն աւելի հերկել ու տափնել կ'ուզէ. ձմեռուան պտուղ ցանելու համար պէտք է երկու երեք հեղ հերկել, ամառուաններու համար մէկերկու հեղ բաւական է: Հանգիստ տալու արտը մէյ մը աշնան վերջերը, մէյմ'ալ յունիսի կամ յուլիսի մէջ հերկելու է. ետքը սեպտեմբերին նորէն հերկելու ու ցանելու է: Հաստ խոտ կոխած արտերը մաքուր արտերէ աւելի հերկուելու կարօտ են: Կաւոտ ծանր արտերը աշնան խոնաւ ատեն ալ կրնաս հերկել. բայց գարնան կամ ամառը անանկ ատեն հերկէ, որ չափէն աւելի խոնաւ կամ չոր չըլլան, իսկ աշնան խորունկ հերկէ, որ ձմեռը կակրղնան: Կակուղ արտերը խոնաւ ատեն հերկէ, որ ունեցած խոնաւութիւնը չորնայ, ու անպտուղ չըլլայ: Խորունկ հերկելը շատ աղէկ է. թէ որ երկրին որպիսութիւնը թող կու տայ, ան ատենը աղը ալ շատ կրնաս դնել. խոնաւ տարիներ տնկերու վնաս չեն ըներ, ցորենը չպառկիր, ու հատերը խոշոր կ'ըլլան: Բայց ցորենի տեսակները ցանելէն ետքը խորունկ մի հերկեր: Խոնաւ, ծանր, ու կաշուն հողով արտերու մէջ մեծ ահօսներ պէտք չէ բաժնել, երկու քայլէն մինչուկ չորս կրնան ըլլալ. թեթեւ ու դիւրին հողով արտերու մէջ ութէն մինչեւ տասնուվեց քայլ՝ ահօսներ կրնաս բաժնել: Արբ որ ետքի անգամ կը հերկես, որ անկէ ետքը ալ պիտ' որ ցանես, խորունկ ու նեղ հերկէ, որ ծանր հողը աղէկ մանրի, ու սերմը մանրուած հողի վրայ լինայ: Բայց թէ որ թեթեւ արտերու վրայ ձմեռուան պտուղ կը ցանես, արտը խոշոր հերկէ, ու կոշտերու վրայ ցանէ, ինչու որ ասոնք ձմեռը

սառելով կը ցրուին մանր հող կ'ըլլան: Անոր մը արտ ընելու համար, աշնան վերջերը հերկէ, որ խոշոր կտորները ձմեռը հալին, ու խոտի արմատները փտին:

Գ Լ ՈՒ Խ Ի

ԱՆՇԱՀ ԵՐԿԻՐԸ ԱՂԷԿՑԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

ԱՍՈՐ վրայ շատ խօսիլ հարկաւոր չէ, ինչու որ աղգերնուս գտնուած գաւառները, երկիր շատ ու երկրագործ քիչ ըլլալուն՝ շատ աղէկ երկիրներ պարագ են, բայց գրքիս կատարելութեանը համար ասոր վրայ ալ քիչ մը կը խօսինք:

ՋՈՒՐ ԿՈՒՆԾ ԵՐԿԻՐԸ ՉՈՐՑԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Չուրը կամ խոնաւութիւնը մեծ արգելք են, որ շատ աղէկ արտերը քիչ ու անշահ պտուղ կուտան, որոնք չորցընելով, քիչ ատենի մէջ կը սկսին աղէկ ու առատ պտուղ տալ, որով երկրին գինն ալ կ'աւելնայ: Ասանկ թաց երկիր մը չորցընելու համար, թացութեան պատճառը փնտուելու է, ու նայելու է որ արգեօք կարելի՞ է խորունկ ձամբաներ բանալով, ժողված ջրերը վազցընել: Այս ցած կողմը գտնելու համար չափելու է: Թէ որ մէկ կողմը ցած է, նշան է որ հողին տակը արգելք մը կայ, որ ջրին ձամբան խափանած է, ու ջուրը հողին երեսը զարկած, ու իր ծանրութեամբը կամաց կամաց հողը վար կոխած է. ուստի վերէն վար խորունկ ձամբաներ բանալով, արգելքը բառնալու է որ ջուրը վաղէ երթայ: Թէ որ արտը շիտակ է, ու վերի հողին տակը ջուր չանցընելու արգելք մը կայ, ու ան արգելքին տակն ալ՝ աւաղ է, ան ատեն շատ տեղ խորունկ ծակեր բանալու, ջուրը արգելօղ հողը կամ քարը ծակելու է, որ ջուրը

կամաց կամաց պակսի: թէ որ արգելքին տակը աւազ չկայ, ակօսներուն մէջ տեղերը կամարածներկու կողմը ցած բարձրացրնելու է, ու քովերն ալ խորունկ ջրի ճամբաներ թող տալու է, որ ջուրը հօն ժողվուի, ու ցանելու տեղերը ջրէն վեր մնան: թէ որ արտին հողը ծանր կաւ է, ու խոնաւութեան պատճառը ան է, ակօսները պղտիկցրնելու, ու բաժանումները խորունկ բանալու է, որ ջուրը վազէ երթայ: Մասնկ թաց երկիրներ լեռներու մօտ շատ կը գտնուին, ինչու որ լեռներուն խոնաւութիւնը վար կը զարնէ, հողին տակն ալ արգելքներ գտնուելով երեսը կը զարնեն: Մասնկ տեղեր մէկ կողմէն մինչուկ մէկ ալ կողմը վերէն վար ջրի ճամբաներ բանալու է: թէ որ արտը անանկ շիտակ է, որ աս ըսած ճարերուն մէկն ալ օգուտ չընեն, վրան հող բերելով կրնաս արտին մէկ կողմը բարձրացրնել:

Ի՞նչ մը չորցրնել կ'ուզեսնէ, յառաջ մէջը վազած ջուրը ուրիշ տեղ գարձրնելով կտրէ. թէ որ կարելի է, մեծ ճամբայ մը բաց մէջի ջրերը դուրս վազելու համար, ու սաղին ան դին մեծ ճամբուն հետ միացած պղտիկ ճամբաներ ալ բաց, որ չորնայ բոլորովին. բայց թէ որ երկրին դիրքին համար ասոնք կարելի չեն նէ, լիճը չչորնար: Չորցուցած լճերուն հողը շատ զօրաւոր կ'ըլլայ. աղը չգրած շատ տարիներ վրայէ վրայ կրնաս ցանել: Իայց ձմեռուան ցորեն ու հաճար մի՛ ցաներ. ինչու որ հողը թեթեւ ըլլալուն կամ ձմեռուան ցրտերէն կը սառին, կամ հողին շատ պարարտութենէ կը պառկին. կարմիր բանջար, կաղամբ, շողգամ, սմէն տեսակ ընդեղէն, կտաւ, կանեփ, սեխ, գարիով վիգ կանաչ հնձելու կենդանիներու համար, ու տաք երկիրները կորեկ, եգիպտացորեն ու ծխախոտ ալ շատ աղէկ կը բուսնին: թէ որ թաց արտը չորցրնելու ճար չկայ կամ մեծ ծախքի կը

կարօտի, հոն տեղը անտառ կրնաս տնկել, որ գոնէ պարապ չկենայ, փայտ բուսնի, ուր որ ամենէն աղէկ հացի, լաստենի, ուռի, կաղամախի ու ասոնց պէս ջուր սիրօղ ծառերը կը բուսնին: Արբ որ գետ մը արտը կը կոխէ, քովը վերէն ի վար հողով բարձրացընելու է, ու վրան ան ծառերէն տնկելու է, ինչու որ ասոնք իրենց արմատներով հողը կը բռնեն ու ջուրը կ'արգելուն որ արտը չկոխէ:

ՋՐԻ ՃԱՐԲԱՅ ԲԱՆԱԼՈՒ ՎՐԱՅ

Վերը գրած ջրի ճամբաները քիչ մը զառի վայր պիտ'որ ըլլան, որ ջուրը վազէ. վեց եօթը քայլ երկայնութեան մէջ երեք՝ չորս մատ պիտ'որ ցածնայ. թէ որ երկրին դիրքը ասկէ աւելի է, ճամբան օձի պէս աս դին ան դին պտըտցընելու է, որ շատ զտոխվայր ըլլալով, ջուրը ուժով չվազէ, ու հողերը տանելով ճամբան չաւրէ: ճամբուն լայնութիւնը ու խորունկութիւնը ջրին շատութեանը համեմատ պիտ'որ ըլլայ. օրինակի համար ջրի ճամբան մէկ կանգուն խորունկ ու կանգուն մը լայն է նէ, քանի վեր կ'ելէ, երկու դիաց հաւասար լայնցընելով վերի բերանը երեք կանգուն լայն ընելու է, պատերուն հողերը շտկելու, ու վրան խոտ ցանելու է, որ հողերը բռնէ, որ չթափուին: Բայց աս բանին ձեռք չզարկած, ընելու ծախքդ ու յուսալու օգուտդ նայէ. թէ որ օգուտը մեծ ու ծախքը քիչ է նէ, ըրէ, չէ նէ՝ ան տեղը խոտ ցանէ, կամ անտառ տնկէ կամ ուրիշ ճար մը փնտռէ ան երկրէն օգուտ մը հանելու: Եսիկայ կանոն ըլլայ քեզի, ամէն գրած ու գրելու կարգաւորութիւններնուս մէջ:

ԱՆՏԱՌԸ ԱՐՏ ԱՐՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

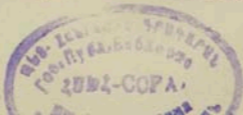
Արկրագործը իր անտառը հողին աղէկութեանը համար, արտ ընել կ'ուզէ նէ, ծառի կոճղները ար-

մատներովը հանելու է, որ կարող ըլլայ հերկել :
 Մնտառի ծառերը խորունկ արմատ չունենալով ,
 դիւրաւ կ'ելլեն . մէկ կողմէն խորունկ ծակ մը փո-
 րելու է , որ ինչուան արմատներուն բաժնըւած
 տեղը հասնի , ու առջեւը փայտ կամ քար դնելով
 անոր վրայէն կոճղին տակը երկայն երկաթ կամ
 ամուր գերան խոթելու է , ու վերի ճոթէն կոխա-
 ծին պէս , շատերը արմատներով դուրս կ'ելլեն .
 գերանը որչափ երկայն է , այնչափ դիւրին է ծա-
 ւերը դուրս հանելը :

Փորած կամ հերկած ատենը խոշոր քարերը
 բոլոր ժողվելու վերցընելու է : Բան ցանելէն յա-
 ուաջ երկիրը քանի մը հեղ փորելու կամ հերկելու
 է , որ հողը մանրնայ : Յառաջ դդում , սեխ , ձմե-
 ռուկ կամ գետնի խնձոր կամ ասանկ բաներ տնկե-
 լու է , որոնց մէջը գետնի խնձորը ամենէն աղէկ կը
 բուսնի : Արկորոգ տարին՝ վարսակ , հաճար կամ
 եգիպտացորեն պէտք է ցանել : Վանի մը տարի
 ետքը՝ կաննի ու կտաւ . թէ որ վերի հողը խո-
 րունկ է , կարմիր բանջար , կաղամբ , որո ու ասոնց
 չման կանաչեղէններ կրնան տնկուիլ . ետքը սկսե-
 լու է աղը դնել ու ուրիշ բաներ ցանել : Թէ որ
 վրան չմարած կիր ու մոխիր ցանելու ըլլաս , ան-
 տառի տերեւներէն յառաջ եկած՝ կէս փտած հողերը
 աղէկ կը փտեցընեն , ու տունկերուն դժ կու տան :
 Մասնկ արտերը աղէկ պտղանոց ալ կ'ըլան , թէ
 որ դիրքերնին յարմար ըլլայ :

ՎԵՅՐԵՆԻ ԱՆՊԻՏԱՆ ԽՈՏԵՐ ԲՈՒՍԱԾ ՏԵՂԵՐԸ ԱՂԵԿ
 ԵՐԿԻՐ ԸՆԵՆՈՒ ՎՐԱՅ

Թէ որ երկիրը ուրիշ պակասութիւն չունի ,
 դիրքը աղէկ է , թաց ու թթու չէ նէ , աղէկ արտ
 կ'ըլլայ : Մնոր համար աշնան վերջերը երկու զոյգ
 եզով ու երկու մաճով խորունկ հերկելու է , մէկ
 մաճին բացած ախօսէն՝ ետեւէն մէկալը քալեցը-

նելով, որ ան կոշտ հողերը ձմեռուան ցրտերը հալեցրնեն, ու գարնան աղէկ մը տափնելէն ու շրակելէն ետքը, վրան վարսակ ցանելու է. թէ որ գաւառը տաք է, կորեկ, եգիպտացորեն, սեխ կամ ձմեռուկ բամբակի հետ կրնան ցանուիլ: Թէ որ խոնաւ գաւառի մէջ է, հողն ալ կապոյտ կաւոտ ըլլալով թաց ու թթու է, ան ատենը յառաջ չորցրնելու է, ինչպէս վերը գրեցի: Մինակ յառաջ երեսէն խոտի արմատներով պատած հողը՝ երկու մատի հաստութեամբ կտոր կտոր հանելով, արեւի մէջ չորցրնելու է, ետքը խոփներով, չոր խոտերով, տերեւներով ու մանր փայտերով խառն վրայէ վրայ շարելով այրելէն ետքը, մոխիրը արտին վրայ ցանելու ու տափնելու է, որ աղբէն աւելի ոյժ կուտայ արտին, ու ան ամառը կըրնայ վրան գետնի խնձոր կամ եգիպտացորեն կամ արմատի կանաչեղէններ կամ վարսակ ցանուիլ ու աշնան ալ հաճար:

Այր որ աւազուտ անպիտան արտի մը վրայ մինակ անպիտան խոտեր շատցած են, ու հողին երեսը աս խոտերուն հետ գորտնբուրդը պատած է, որ աւելի տաք ու խոնաւ երկիրներ կը պատահի կրակ տալով բոլորն ալ այրելէն ետքը, մոխիրը հողին հետ խառնելու է: Վայց թէ որ խոտերը քիչ են, ու գորտնբուրդ ելած չէ, այրել հարկաւոր չէ. բայց գարնան ու աշնան ատենները խորունկ հերկելու է, ու մասնաւորապէս գարնան տեսակ տեսակ աղէկ խոտեր, առուոյտի տեսակներ, ու վարսակ խառն ցանելու է, որ ետքէն վարսակը կանաչ հնձուի կենդանիներու համար, ու անկէ ետքը աղէկ խոտեր բուսնին, ու կենդանիներու կերակուր ըլլան: Թէ որ երկիրը աղէկ չէ մանրուած, առջի տարին գետնի խնձոր կը տնկեն, ու երկրորդ տարին խոտ:

Թէ որ երկիրը աւազուտ ըլլալով վրան վայրենի խոտ ալ չէ բուսած, ինչպէս վերը ըսինք,

ամատր ու աշնան հերկելէն ետքը, մայիսի մէջ վեգ, բակլա, եգիպտացորեն ու ասոնց նման լայն տերեւներ ու կանաչ խոտ տալու բաներ ցանելու է, ու ասոնց աղէկ բարձրանալէն ետքը, նորէն հերկելու է, որ հողին հետ խառնուին. եւ թէ ժամանակ ըլլայ նորէն բուսնելու ու աճելու, մէյ մ'ալ ցանելու ու հերկելու է, որ թէ որ գարնան վերի ըսած կերպով խոտ ցանելու ըլլաս, աղէկ աճի, ու կենդանիներու աղէկ կերակուր ըլլայ: Թէ որ երկրին մէջ, մօտ տեղ բաղադրած հող կամ գեղին կաւ գտնուելու ըլլայ, մէկ օրուան հերկելու աւազուտ արտի վրա, քսանուհինգ, երեսուն կառք անկէ բերելու տարածելու է, որ աղէկ հող ըլլայ:

ՃԱԽԻՆ ԱՐՏԵՐԸ ՉՈՐՑԸՆԵԼՈՎ ԱՂԻԿՑԸՆԵԼՈՒ ՎԿԱՅ

Ճ'ախին տեղերը պտուղ բերելու արտ կամ մարգ շինելու համար, առջի գործքը չորցընելն է: Ետքը հողին երեսէն խոտի արմատներով պատած հողը երկու մատի հաստութեամբ կտոր կտոր հանելէն ու չորցընելէն, այրելէն ետքը, մոխիրը հողին երեսը պէտք է ցանել ու տափնել. ու թէ որ մօտ տեղ բաղադրած հող կամ բարակ աւազ կայ նէ, անկէ ալ վրան առատ տարածելու է, որով երկիրը շատ կը փոխուի ու կ'աղէկնայ: Եսանկ տեղերուն հողերը թէ որ ծանր են, պէտք չէ այրել. բաւական է մինակ չմարած կիր ցանել վրան, ինչու որ կիրը ու վրան տարածած բաղադրած կամ աւազուտ հողը քիչ ատենի մէջ հողին կոշտերը կը հալեցընեն, ու երկիրը աղէկ երկիր կ'ընեն: Եւստի յառաջ աղէկցած արտի վրայ յառաջ եգիպտացորեն կամ վարսակ կամ արմատեղէն կը տնկեն քիչ մը աղբ դնելով: Եսայց ասանկ երկիրը, թէ որ ջրելը կարելի է նէ, խոտ ցանել ու մարգ ընելը աւելի օգտակար է, որուն կերպը վերը գրեցինք:

Երկրին երեսի հողերը խոտի արմատներով կտրել ու սյրելը, ճախին՝ տղմոտ ու անպտուղ երկիրներուն շատ օգուտ կ'ընէ. ուր որ շատ վայրենի խոտեր, բոյսեր ու արմատներ երկրին երեսը ծածկած են, աս ընելով շատ աղէկ երկիրներ կ'ըլլան. ինչու որ ան սյրածին մոխիրը երկրին թթուութիւնը կ'առնու, շատ կ'աչիլը ու թացութիւնը կը պակսեցընէ, որ գործելը կը դիւրիննայ: Այնու մարգերուն ու կենդանի արածելու տեղերուն, ուր որ գորանբուրդ ու կնիւն կը բուսնի, ալ շատ մեծ օգուտ կ'ընէ. ինչու որ ան արմատներուն մէջ պահւած փնասակար որդերը, ճճիները, կողինճները իրենց բոյներովը ու հակիթներովը, ու փնասակար խոտերը իրենց արմատներովը ու հունտերովը կ'սյրին, կը վերջանան: Վայց աւազուտ, չոր կրակոտ ու շատ փտած հող ունեցող երկիրներուն աղէկ չէ:

Թէ որ երկիրը խոշոր քարեր, ու ծառի արմատներ չունի, աշնան՝ հողի երեսէն ան արմատներով պատած հողի կտորները տափակ մաճով դիւրաւ կ'ելլեն. բայց թէ որ երկիրը խորտուբորտ է կամ խոշոր քարեր ու հաստ արմատներ ունի, լայն բրիչով երկու մատի հաստութեամբ կեղեւի պէս կը հանուի: Արոնք ինչուան դարուն աղէկ կը չորնան, թէ որ աղիւսի պէս մէջը օդ բանելու միջոցներ թող տալով, շարուելու ըլլան: Վարնան աղէկ չորնալէն ետքը, մէջը պարապ՝ չորս դին պղտիկ ծակերով ու գմբեթի ձեւով վրայէ վրայ կը շարեն, որ կրակը ամէն կողմը կարող ըլլայ մտնել, ու աւջելը մեծ ծակ կը թողուն որ օդ բանի. մէջը չոր խոխներով, տերեւներով, վայրենի խոտերով ու փուշերով կը լեցընեն ու կրակ կու տան: Այս առած ատենը ուր որ բոցը շատ դուրս կ'ելլէ, ան կտորներէն գնելով կը գոցեն, ու երբոր մեծ մասը կ'այ-

րի, ու մոխիր կ'ըլլայ, վրան ետեւէ ետեւ նորէն կը դնեն: Ա՛մէնը այրելէն ետքը, մոխիրը արտին վրայ ամէն դին հաւասար կը ցանեն, ու տափնելով կամ երեսէն հերկելով վերի հողին հետ կը խառնեն. ասով աղէկ երկիր կ'ըլլայ, ու ինչ որ կը ցանես նէ, կը յաջողի:

ԽՈՐՏՈՒԲՈՐՏ ԵՐԿՐՆԵՐԸ ՇՏԿԵԼՈՒ ՎՐԵՑ

Խորտուբորտ արտերը գործել դժուարին է, ինչու որ բարձր տեղերը չոր, ու ցած տեղերը թաց ըլլալով, վրան հաւասար ու աղէկ պտուղ չբուսնիր. անոր համար ասանկ արտը շտկելու ծախքը պարապ չերթար. մանաւանդ թէ որ ձմեռը ուրիշ գործ չեղած ատենները ըլլայ, շատ ծախք ալ չերթար: Թէ որ քովերը բարձր տեղ մը կայ, որ վնաս չտալով հող կըրնայ առնուիլ, անտեղէն առնելու է. չէ նէ ան արտին բարձր տեղերէն հող առնելու խորունկ տեղերը թափելու է. բայց միտ դնելու է որ երեսի աղէկ հողերը տակը չերթան, անոր համար ան հողերը առաջ մաճի խորունկութեամբ թէ առած ու թէ տարած տեղէն փորելէն ու մէկ դի դնելէն ետքը, վրանին տարածելու է, որ արտը աղէկութիւնը չկորսընցընէ, ու աշխատանքը պարապ չերթայ:

Թէ որ ասանկ արտը շատ զառ ի վայր է, ան ատենը խորտուբորտ տեղերը շտկելու չէ, որ սատիկ անձրեւները աղէկ հողերը վրայէն տանելով, արտը իր պարարտութիւնը չկորսընցընէ: Անոր համար խելացի երկրագործը ասանկ արտին շատ ջուր զարկած վերի ու վարի դիերը խորունկ փոսեր կը բանայ, որ ան աղէկ հողերը, որ ջուրերը կը բերեն ու անոնց մէջ կը ձգեն, առնու ու նորէն արտերու վրայ տարածէ, որ երկրի աղը դրածի չափ ոյժ կու տան: Աս փոսերը զառիվայր այգիներու ու մարգերու վարի ու վերի դիերն ալ կըրնան բացուիլ աս վախճանիս համար:

ԵՐԿԻՐ գործելու գործիքներու մէջ գլխաւորը մաճն է: Ըսով երկիրը պէտք եղածին չափ խորունկ կը գարձուի, կը կակղնայ, վայրենի խոտերը կ'ապականին, աղբը հողի տակ կը թաղուի, ու ցանած սերմը կը ծածկուի: Աղէկ մաճը աս վախճաններու յարմար պիտ'որ ըլլայ, այսինքն հերկողը կարող պիտ'որ ըլլայ քիչ աշխատանքով ուղածին պէս գարձընել, ու նեղ ակօսներ բանալ: Արկիրը քովէն ու յատակէն հաւասար խորունկութեամբ չուան բռնածի պէս շիտակ պիտ'որ կտրէ. ու ասիկայ ասանկ ընելու համար մաճը իր փայտին վրայ աղէկ հաստատած, ու երկուքը մէկ տեղ դէպ ի վար չափաւոր ծռած պիտ'որ ըլլան, աջ կամ ձախ կողմը ծռած պիտ'որ չըլլան, չէ նէ մաճը գծէն միշտ դուրս կ'ելլէ, ու շարունակ վեր առնելով ու շտկելով հերկողը կը հոգնի ու գործքը յառաջ չերթար. դուրս միօրինակ ու հաստատ պիտ'որ քալէ, ու շարժելը դիւրին պիտ'որ ըլլայ, անոր համար անուով մաճը շատ աղէկ է, ու կառավարելը շատ դիւրին է: Ասի երկու բաժնէ շինուած է. առջի բաժնին ձիերը կամ եզերը կը լծեն, որ երկու անուի վրայ հաստատած երկրնկէկ փայտ մի է, ու տակի դին սուր երկաթ մ' ունի հաստը արմատները կըտրելու համար. երկրորդ բաժնը ծուռ փայտ մի է, որուն վար նայող դին մաճը կը հաստատեն, իսկ վեր նայող դին երկու կողմը մէկ կանգուն ու կէս երկայնութեամբ երկու փայտ քամած է կառավարելու համար, ու երկուքին մէջը շիտակ փայտ մը կայ, որն որ երկաթով առջի մասին հաստատած

է, ու հերկօղը բոլոր գործիքը շարժելու տեղ մինակ երկրորդ բաժինը կը շարժէ, ու ան երկու փայտը ղեկի պէս ձեռքը բռնած, մաճը որ դին կ'ուղէ կը շարժէ, ու ինքը չհոգնիր. պէտք եղած տեղ խորունկ կամ երեսէն հերկելու համար ալ մեծ՝ պզտիկ, լայն՝ նեղ, երկայն՝ կարճ մաճի երկաթներ ունի զանոնք փոխելով ուղածին պէս կը հերկէ:

Այս կողմերը դիւրաւ հերկելու համար շատ տեսակ մաճեր գտած են, որոնք երկու պատճառաւ չուլեցի ստորագրել. մէյ մը որ շատ սուղի կը նրստին, անանկ որ մեր կողմերը ասանկ մաճ մը շինելու համար արտ մը ծախելու է. մէյ մ'ալ որ աս արհեստաւորները ան կողմերը չգանուելով, շինել տալը շատ դժուար, գրեթէ անկարելի է:

Տ Ա Փ Ա Ն

Տափանը երկիրը կը կակղցընէ, կը մանրէ, կը շտկէ, խոտերը արմատներով կը հանէ, ու ցանելէն ետքը սերմը հողի տակ հաւասար կը թաղէ: Կառոտ ծանր արտերու համար երկրթէ ակռաններով տափանհարկաւոր է, փտած ու կակուղ հողերուն համար, փոյտէ ակռաններովը բաւական է: Շատ կպչուն արտերը խիստ խոնաւ կամ չոր ատեն տափանելը աղէկ չէ, պէտք է երկուքին մէջ տեղը ընտրել: Չիով տափանելը եզով տափանելէն շատ աղէկ ու դիւրին կ'ըլլայ: Խորտուբորտ արտերը՝ երկայնութեանը տափանելէն ետքը, լայնութեանն ալ տափանելու է: Թէ որ հողին տեսակէն կամ արմատներու շատութենէ տափանը խորունկ չտափաներ, պէտք է վրան քար դնել. անով ալ չըլլար նէ, տափանօղը պէտք է վրան ելլել: Տափանին ետեւի կողմը չուան մը կը կապեն, որ տափանօղը զանիկայ ձեռքը բռնելով, տափանին ակռաները արմատներով ու խոտերով լեցուած ատենը, չուանով վեր

առնու ու շարժէ, որ խոտերը թափուին ու ակօռ-
ները մաքրուին :

Գ Լ Ա Ն

Ղլանը կը գործածուի շատ թեթեւ հողով ար-
տերը կօխելու, ու երկրին ծակախբը գոցելու հա-
մար, որ թացութիւնը աւելի պահուի. ինչպէս նա-
եւ տափնելէն ետքը մնացած կոշտ հողերը ցրուելու,
ու կանաչ հնձելու բաներ ցանելէն ետքը՝ գետինը
շտկելու համար ալ կը գործածուի, որ դիւրին ըլլայ:
Ըսանկ ալ մանր հունտեր ցանած ատենը, ինչպէս
ըսեմ հասարակ առուոյտի, մաքի հունտերը թա-
ղելու համար հարկաւոր է գլանը. ձմեռուան պը-
տուղներուն համար ալ, երբոր սառելու վտանգ
կայ, շատ աղէկ է: Ղլանած ատենը երկիրը չա-
փաւոր չոր ըլլալու է, որ հողը գլանին չկպչի:

Ղլանը կէս կանգուն հաստ ու երեք կանգուն
երկայն կըրփայ կամ քար մի է, որուն երկու
գլխուն մէջ տեղերը մէյ մէկ երկաթ ունի, որոնց
վրայ երկու փայտ կը խոթեն, ու աս փայտերուն
մէկալ ճոթերը չուան կամ շղթայ կապած ու ձի
լծած՝ արտի վրայ կարգաւ գլտորելով քաշել կու-
տան, արտը շտկելու համար: Ղլանը երկիրներու
փայտէ գլանը բաւական է, բայց թեթեւ երկիր-
ները քարով գլանելու է, որ երկրին օգ մտնելու
ծակախբը գոցուին: Սէկը քարէ գլան չունի նէ,
կամ փայտէ գլանին վրայ արկղ մը հաստատէ ու
մէջը քար լեցընէ, եւ կամ շատ հեղ պէտք է որ
պտրտցընէ գլանը արտին վրայ:

Գ Լ ՈՒ Խ Գ

Ա Ղ Բ Ի Վ Ր Ա Յ

Այս երկրին շատ հարկաւոր բան է, անոր համար աղէկ ու գիտուն երկրագործ է, որն որ գիտէ աղբը աղէկ պահել, ու պէտք եղած տեղ՝ պէտք եղած տեսակը գործածել: Աղէկ երկրագործը ասկէ կը ճանչցուի, երբոր աղը պահելու տեղը յարմար գրտած է, ու զանազան զգուշութիւնով ժողված պահած է: Այլ որ երկրագործի մը տուն կը տեսնես, որ աղանիներու, հաւերու ու տեսակ տեսակ կենդանիներու աղբերը աս դին ան դին ցրուած անհոգութեամբ կը կորսուին, գիտցիր որ անիկայ տգէտ ու ծոյլ երկրագործ է, որ իր արտերէն շատ պտուղ չկրնար քաղել: Այլ որ իր արտերէն շատ պտուղ քաղելով, ունեւոր ըլլալ կ'ուզէ, պէտք է որ աղբերը աղէկ ժողվէ, յարմար տեղ պահէ, ու ամէնն ալ իր արտերուն վրայ հարկաւոր տեղուանքը տարածէ:

ԿՈՎԻ ԵՁԱՆ ՈՒ ԳՈՄԷՇԻ ԱՂԲԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Ագարակի մէջ աս կենդանիներուն աղբը ամենէն գլխաւոր ու աղէկն է, որ ամէն տեսակ սերման, տունկի ու երկրի կը ծառայէ. ինչու որ թէ որ արտը կակուղ ու աւաղուտ է, կամ կրոտ կամ բաղադրած հող, կը զովացընէ, իսկ թէ որ կառոտ է, կը կակղցընէ. երկրի մէջ ամէն տեսակ աղբերէն աւելի կը դիմանայ, ու հաւասար ոյժ կու տայ: Աս կենդանիները որչափ աղէկ կը նայուին ու կը գիրնան, աղբերնին այնչափ զօրաւոր կ'ըլլայ ու շատ կը դիմանայ. թէ որ կերածնին մինակ յարդ է, աղբերնին ալ ուժով չըլլար ու քիչ կը դիմանայ:

Ասոնցը շատ զօրաւոր է. ու վերիններէն չոր ու տաք ըլլալով, ծանր՝ կաւոտ ու պաղ հողերուն աղէկ է, զանոնք կը թեթեւցընէ, կը կակըղցընէ ու թացութիւննին կ'առնու. բայց ախոռի մէջ տակերնին տարածած նիւթերուն քիչութենէ ու շատութենէ աւելի զօրաւոր կամ տկար կ'ըլլայ: Իր զօրութիւնը երկու տարիէ աւելի չտեսեր. երկրին՝ առջի տարին շատ ոյժ կուտայ, անոր համար արմըտիքը՝ աս աղբը դրած տարին բոլոր գետինը կը պառկին, ու անշահ պտուղ կուտան. ասիկայ աւելի աղէկ է շողգամի, ծխախոտի, կաղամբի, կանեփի ու ուրիշ կանաչեղէններու, բայց կարմիր բանջարը շատ անոյշ չըլլար ու շաքարը քիչ կ'ըլլայ: Ոչխարի աղբ դնելէն ետքը գարի կը ցանես նէ, հատերը տկար ու ալիւրը անզօր կ'ըլլայ: Անոր համար աս կենդանիներու ախոռները հինգ՝ վեց օրը մէյ մը յարդ կամ չոր տերեւ, ու ամիսը մէյ մը վրան քիչ մը չոր հող կը տարածեն, որ շատ չմըգլտի, ու պարարտութիւնը մէջը մնայ: Հատերը արտին մէկ կողմը կը գոցեն տախտակներով ու փայտերով, ու ամառը շատ հեղ գիշերը անոր մէջ կը պառկեցընեն ոչխարները. ասանկ շինծու ամառուան ախոռի աղբն ալ շատ ուժով կ'ըլլայ, արտերուն ու մարգերուն շուտ կը ներգործէ, եղ հանելու բոյսերուն ու կաղամբի ալ աղէկ կուգայ. երբ որ արտը շատ ծանր ու խոնաւ է նէ, ցանելէն ետքը աս աղբը վրան կըրնաս տարածել: Ասանկ շինծու ամառուան ախոռը աւազուտ արտի վրայ աս դին ան դին փոխելով կարգաւ կը պտտցընեն, որ արտին շատ օգուտ կ'ըլլայ, ու մկերը կը վերջանան. բայց ախոռը մէկ տեղէն վերցուցածին պէս, շուտ մը կը հերկեն, որ աղբին ոյժը հողի մէջ մնայ:

ԶԻՈՒ ԱՂԲԻ ՎՐԱՅ

Չիու աղբը շատ յարդով խառնած ոչխարինէն աւելի շուտ կու տայ երկրին իր զօրութիւնը ու անկէ ալ քիչ կը տեւէ. պաղ ու կպչուն արտերու աղէկ է, աւազուտ կակուղ արտին չգար, ինչու որ շուտ կը տաքնայ. անոր համար ալ շատ հեղ տակն ու վրայ պէտք է դարձընել, որ տաքնալով զօրութիւնը չկորսընցընէ: Իր շուտ ու սաստիկ տաքնալուն համար կանուխ սեխ ու ուրիշ տունկեր կը հասցընէ, որուն վրայ իր տեղը կը խօսինք: Ասիկայ շատ աղէկ կ'ըլլայ կովի ու խոզի աղբերու հետ խառնել ու անանկ արտերու վրայ տարածել. թէ որ ուղես աս աղբը մինակ վրայէ վրայ գիղել, վրան երբեմն երբեմն հող տարածելու է: Չիւրը աղէկ կերակուրներ ուտելով աղբերնին ալ աղէկ ու զօրաւոր կ'ըլլայ: Ասոր համար ուղտինը ու իշուներ շատ դժ չունին, ինչու որ կերածնուն մեծ մասը յարդ է. ջրիինը աւելի աղէկ է, վասն զի անոր գարին աւելի կը արուի: Ասոնք ուրիշ զօրաւոր աղբերու հետ խառնելու է, որ մէկը մէկալը աղէկցընեն:

ԽՈՉԻ ԱՂԲԻ ՎՐԱՅ

Խոզը ջրոտ բաներ ուտելով իր աղբն ալ ջրոտ ու պաղ տեսակ աղբերու կարգն է: Վետնի խնձորով, գարիով, վայրի կաղով եւ սյլն, պահուածներունը աւելի զօրաւոր կ'ըլլայ. մինակ խոհարանի աւելցուկներով, կերակրոյ ամանները լուացած ջրերով ապրածներունը զօրութիւն չունենար: Ասիկայ մինակ չեն գործածեր, ուրիշ աղբերու հետ կը խառնեն: Պատճառն ալ աս է որ խոզերը հասարակօրէն վայրենի խոտեր կ'ուտեն, ու աղէկ չեն մարսեր, ու իրենց աղբը մինակ ցանելու արտի վրայ դնելով, արտը վայրենի խոտերով կը լեցուի. բայց մարդերու վրայ շատ աղէկ է, ինչու որ շատ խոտ կը բուսնի:

ՀԱՒԵՐՈՒ ԱՂԻՄ ԱՐԱՅ

Աղանին ու հաւը արմտիք կ'ուտեն, ու վերջինը որդեր, ճճիներ ալ կ'ուտէ, անոր համար իրենց աղբը ամենէն ուժով ու սուղն է, որն որ փոշիի պէս արտի վրայ կը ցանեն, ու բրինձ, ծըխախոտ, կտաւ, կանեփ ու կաղամբ կը տնկեն: Կաւոտ ծանր արտերու շատ աղէկ է, իսկ աւազուտներու ետքը ջրել կարելի չէ նէ, աղէկ չէ: Ասիկայ իր շատ օգտակարութեանը համար, մեծ հոգ տանելով ժողովել ու պահել կ'արժէ. ասի աղէկցընելու ու շատցընելու համար, իրենց ակտուր երբեմն չոր հող կամ բարակ աւաղ ու մանր յարդ կը տարածեն. աղէկութեան կողմանէ հնդկահասակինը երկրորդն է, բաղին ու սագինը երրորդ կը սեպուին:

ԿԱՐԵԱՑՆԵՐՈՒ ՈՒ ԼՈՒԱԼԻՔՆԵՐՈՒ ԱՂԻՄ ԱՐԱՅ

Աս զօրաւոր աղբը քաղբըցիներու մէջ որչափ անշահ ու զղուելի բան է նէ, խելօք գեղացիներու մէջ այնչափ աւելի յարգ ունի ու մեծ հոգով ժողովելու արժանի է, պէտք եղած տեղերը գործածելու համար: Ասիկայ ան տեսակ կանաչեղէններու, որոնք շուտ աճել կ'ուզեն, շատ աղէկ է. անոր համար կանաչեղէնի պարտէզին, կաղամբի արտին, ալ աւելի՝ ծըխախոտ, կտաւ, կանեփ տնկելու արտերուն վրայ ձմեռուրնէ կը ցանեն, ու շատ աղէկ կը բուսնին. բայց պտղոյ ծառերուն աղէկ չէ: Աշնան ցանած պտուղ բերելու տնկերուն վրայ, երբ որ ձմեռը տկար մնացած են նէ, գարնան ասիկայ ջրով խառնած վրանին կարգաւ կը ցանեն, ու շատ կը զօրանան, բայց մէջը ջուր չխառնած, տունկերը կը չորցընէ: Աւելուտիայի գեղերը, շատ քաղաքներն ալ կարեացի տեղերուն քովը քարուկիր շինած փոսեր ունին, որոնց մէջ աղտոտութիւնները բոլոր ամառը կը ժողվին, ու ձմեռը տակառով կը

տանին, ցանած կամ ցանելու արտերու վրայ կարգաւ կը ցանեն, ու անով շատ պտուղ կը քաղեն: Ասիկայ շատ տեղ շատ կերպով կը ժողվեն ու կը գործածեն, բայց զրուցած կերպս ամենէն դիւրին ու աղէկն է:

ԿԵՆԴԱՒԵՆԲՐՈՒ ԱՂԲԵՐԸ ՇԱՏՅԸՆԵԼ

Արկրագործի մը մտածմունքներուն մէկն ալ կենդանիներու տակ տարածելու բաներու վրայ պիտ' որ ըլլայ, որ կարող ըլլայ անոնցմով շատ աղբ ժողվել, ու իր կենդանիներուն կակուղ անկողին տալով, զիրենք մաքուր ու առողջ պահել: Այլ կը աս օգտակար վախճաններուն կը հասնի, անոնց տակը շատ յարգ տարածելով, որոնց արժէքը նայելով աս կարգը ունին ու կ'ըսուին, հաճարի, ցորենի, վարսակի, գարիի, լուբիայի, վիզի, բակլայի յարգեր: Արսակի, գարիի ու վիզի յարգերը չթրջած վերցուած են նէ, հասարակօրէն կենդանիներու կերակուր կ'ըլլան: Ասոնցմէ ուրիշ աշնան վերջերը անտառներէն տերեւ կը ժողվեն, ու կենդանիներու տակ կը տարածեն: Վիչ յարգ բուսած տարիներ, փտած կամ մարգի երեսէն կտրած արմատներով խառն հող, աւազ կամ պարզ հող կը տարածեն. բայց ասոնք կովերու աղէկ չեն, ոչխարի աղէկ են, որ աղբին ան պարարտ մասերը կ'արգելուն, որ շողի պէս օդի մէջ չտարածին, ու աղբը շատնայ ու զօրաւոր ըլլայ:

Կովի ու եզան տակ ձիէն ու ոչխարէն աւելի յարգ տարածել պէտք է. կանաչ կերակուրներ կերած ատեննին աւելի պէտք է տարածել. թրջած բաներ կերած կամ դիրցրնելու բաներ կերած ատենները շատ յարգ տարածել պէտք է: Այլ կովի կամ եզան տակ՝ օրը երեք չորս հոխայ յարգ բաւական է, մէկ ձիու՝ օրը երկու ու կէս հոխայ ու մէկ ոչխարի՝ հինգ օրը մէկ հոխայ յարգ կը բա-

ւէ : թէ որ յարդը ամբողջ է , երկու երեք կտրելու է , որ աղբի հետ աղէկ միանայ , ու տակերնին մաքրած ատենը ետեւի աղտոտ յարդերը պէտք է դուրս տանիլ , ու առջեւի մաքուրը ետեւ տանիլ , ու առջեւը նոր յարդ տարածել :

Չի երու տակ ամէն օր կը մաքրեն , իրիկուան նոր կը տարածեն , կովերունը չորս՝ հինգ օր հեղ մը , ու ոչխարներունը շաբաթը հեղ մը կը մաքրեն , կամ չմաքրած վրան նոր կը տարածեն :

ԱՂԲԱՆՈՑԻ ՎՐԱՅ

Աղբանոցը ախոռներու մօտ , ու դնել վերջընելը դիւրին տեղ պիտ'որ ըլլայ . ջուր կոխելու վտանգ պիտ'որ չունենայ , որ մէջը դրած աղբին պարարտութիւնը ջուրը չտանի . շուք տեղ պիտ'որ ըլլայ , կամ չորս դին լայն տերեւներով ծառեր անկելու է , որ արեւին տաքը խափանեն . չորեքանկիւնի ու քիչ մը խորունկ տեղ , տակը կապոյտ կաւ , ու չորս դին պատ հիւսած ըլլալու է , որ աղբին պարարտ ջրերը մէջը մնան չկորսուին : Ասոր համար աղբանոցի մէկ պարապ կողմը փոս մը կը շինեն ու մէջի ժողված աղբի ջրերը , նոր դրած աղբերը ծխել սկսած ատեննին , վրան կը ցանեն , որ չայրին : Հին աղբին վրայ նոր աղբ դրած ատենը ամէն դին հաւասար տարածելու է , որ հաւասար խմորին . ու կովի , ձիու , ոչխարի ու խոզի աղբերը ամէն դին հաւասար տարածելու է , որ հաւասար տաք ու թաց ըլլան : Պէտք է որ չորս դին կրտորածի պէս շիտակ շարուին , մէջը պարապ ծակեր չմնան , որ չչորնան ու չմոլորտին . երբեմն վրան կենդանիներ ալ թող տալու է , որ ծակերը գոցուին : Աղանակը որչափ տաք է նէ , վրան ան ջուրը սյնչափ շուտ ցանելու է , որ աղբը սյրելով զօրութիւնը չկորսնցնէ , ու վրան ալ չոր հող ցանելու է :

ԱՂԲԸ ԳՈՐԾԱԾԵԼՈՒ ՎԿՆՑ

Վղբը ախոռէն շիտակ արտի վրայ տանիս նէ՝
գորութիւնը չկորսուիր, բայց աս ամէն ատեն կարելի
չըլալուն համար, վերը գրած կերպով պահելը հար-
կաւոր է:

Օ՛ւանր ու կաշուն արտի վրայ շատ աղէկ է
երկայն յարդով նոր աղը դնել ու հերկել, որ
իր թեթեւութեամբը ու խմորելովը երկիրը կա-
կըղցընէ. նոյնպէս թեթեւ ու կակուղ հողով ար-
տին՝ հինցած պարարտ աղը տարածել ու շուտ մը
հերկելը աղէկ է: Խոնաւ ու պաղ արտի վրայ,
աղբը գարնան կամ ամառուան մէջ դնելու է, որ
երկիրը տաքցընէ ու կակղցընէ. մինակ շատ տաք
աղբերը պաղ ատեն դնելը լաւագոյն է: Արկրի
վրայ երկայն ատեն կենալու տնկերուն նոր աղբը
աղէկ է. ու շուտ մեծնալու տնկերուն, ինչպէս են
կտաւը, կանեփը, ծխախոտը ու պարտիզի կանա-
չեղէնները, փտածը ալ աղէկ է: Վարնան ու
ամառուան տաք տաք ատենները աղբը տարածա-
ծին պէս կը հերկեն, որ չորնալով պարարտու-
թիւնը չկորսուի, ասանկ ալ ծանր ու կաշուն ար-
տերու վրայ, որ արտը կակըղնայ ու տաքնայ: Չմե-
ռուան տկար պտուղ բերելու բոյսերը դորացընելու
համար վրան փտած ու մաքուր աղը կը տարածեն,
ու անանկ կը թողուն. ասի շատ հեղ ընդեղէններու,
առուոյտի վրայ ալ կ'ընեն: Հերկելով աղբը հողի
տակ կը բերես նէ, ետեւէն ցանելու բաներու ալ
կը ծառայէ. անոր համար աղբը քանի մը տարին
մէջ մը կը դնես նէ, շուտ մը հերկէ: Տարածելու
աղբը շատ թաց է նէ, քիչ մը վերջը հերկելու
է, բայց աղէկ խմորած չէ նէ, տարածելուն պէս հեր-
կելը աղէկ է: Պէտք է արտին ամէն դին հաւա-
սար տարածել. թէ որ արտին հողը միօրինակ է,
բայց պաղ ու կաշուն տեղուանք ունի, ան տեղերը
քիչ մը աւելի դնելու է որ տաքնան: Արտի վրայ

աղբը չտարածած դէզ դէզ կը թողուս նէ, ցանած բաները հաւասար չեն բուսնիր, ու շատ հեղան դէզերուն տեղերը բուսած ցորենը կամ հաճարը կը պառկի ու անպտուղ կ'ըլլայ: Աղբը թաղելու համար հասարակօրէն մէկ թիղ խորունկութեամբ կը հերկեն. աւազուտ արտերը քիչ մը աւելի, իսկ կաւոտները քիչ մը պակաս: Թէ որ աղբը երկայն յարդով խոշոր է, հերկելու ատենը մարդ մը պէտք է, որ անի ակօսներու մէջ քաշէ, կարգապառկեցընէ, որ հողի տակ թաղուին:

Սխախտ, կաղամբ, եգիպտացորեան, ընդեղեններ, կարմիր բանջար, գետնի խնձոր, հաճար, կտաւ, կանեփ ցանելու համար նոր աղբը աղէկ է. բայց թէ որ երկայն յարդով խառնած է, կտաւի, գարիի աղէկ չէ: Այդին նոր աղբ շատ դնելու ըլլաս, խաղողը կը փտի, գինին կը ծանրանայ ու կ'աւրուի, ու պտղոյ ծառերուն մօտ դնելով կը չորնան: Ամառուան պտուղներ ցանելու տեղեր՝ դնելու աղբը երկայն յարդով ըլլալու ըլլայ, ձմեռուընէ յառաջ դնելու է. իսկ թէ որ կարճ յարդով է, գարնան: Թէ որ հանգիստ թողուցած արտի վրայ կենդանիներու կերակուր ցանել կ'ուզես, աղբը՝ կէս մը աշնան, կէս մ'ալ գարնան դիր, չէ նէ՝ յունիսի, յուլիսի, օգոստոսի մէջ: Աղբ դնելուն չափը արտին տեսակը կ'որոշէ. թեթեւ ու աւազուտ արտերու վրայ շատ հեղ, ու քիչ քիչ դնելու է. ծանր կաւոտներու վրայ քիչ հեղ, բայց շատ դնելու է: Աշխարի ու ձիու աղբը կովի աղբէն աւելի դնելու է աղբին աղէկութեանը ու ցանելու կամ տնկելու բաներուն բնութեանը նայելով. ինչպէս ծխախտոր, կանեփը, կաղամբը, եգիպտացորեանը ու գետնի խնձորը շատ աղբ կը սիրեն. երկրագործը ասոնք մտմտալով աղբ դնելուն չափը ու ժամանակը կըրնայ որոշել: Հասարակօրէն մէկ լծվար տեղին, որ աս կողմերը հա-

րիւր կանգուն երկայն ու հարիւր կանգուն լայն է, տասն ու վեց կառքէն ինչուան քսան ու չորս կառք աղբ կը հաշուեն: Աղբ դնելու ատենն ալ, երկրին բաժանումը ու ցանելու կամ տնկելու բաներուն բնութիւնը կ'որոշեն: Անաչեղէնի պարտեզը, կաղամբի ու կանեփի արտերը ամէն տարի աղբի կը կարօտին, երեքի բաժնուած արտերը երեք տարին՝ հեղ մը, չորսի կամ հինգի բաժնուածները՝ չորս կամ հինգ տարին մէյ մը աղբ կ'ուզեն. ասոր վրայ վարը պիտ' որ խօսինք:

ԱՐՏԵՐԸ ՊԱՐԱՐՏՅԸՆՕՂ ՀԵՂՈՒԿՆԵՐՈՒ ՎՐԱՑ

Անդանիններու աղբերէն ի զատ ուրիշ բաներ ալ կան, որ խելացի երկրագործը զանոնք ալ կը ժողվէ, ու պէտք եղած տեղերուն կը դործածէ: Ասոնք են կենդանիններու մէզը, կերակրոյ ամաններու լուացած աղտոտ ջրերը, ջրոտ աղբերէն վազած թանձր ջրերը, ու մէջը կանեփ՝ կտաւ թրջած ջրերը: Ասոնք ժողվելու համար, կենդանիններու ախոռներէն ու խոհանոցէն վազած պարարտ երկրի տակ ճամբաներով զատ փոս մը կամ աղբանոցին փոսը կը վազցընեն. շատ հեղ կարեաց աղտոտութիւններն ալ խառն կը ժողվեն, հետը աղանիի ու հաւի աղբ ալ կը խառնեն, որ հինգ՝ վեց շաբթուան մէջ կը խմորի, այս ինքն, յառաջ երեսը փրփուրներ կու գայ, ու փրփուրները կ'անցնին նէ, խմորած կ'ըլլայ. ան ատենը կը տանին, արտերու վրայ կը ցանեն, ու թէ որ ժամանակը ըլլալով՝ ցանելու տեղ չկայ նէ, ժողված արտերուն վրայ կը ցանեն, որ զօրութիւնը անոնց մէջ պահուի: Ասոր չխմորածը տնկերու վրայ ցանես, շատ կը տաքցընէ զանոնք ու կը չորցընէ, բայց հանգիստ արտերուն փնաս չըններ, ու ձմեռը ամէն տեսակ արտերու վրայ կը ցանուի ու փնաս չըններ: Ասիկայ շատ աղէկ է ծխախոտի, կաղամբի, կար-

միր բանջարի, կտաւի, կանեփի, շողգամի ու կենդանիներու կերակուրներու, արտերուն ու մարգերուն: Ասոր զօրութիւնը տարի մը կը տեւէ: Ով որ աս օգտակար ջրերը ժողվելու հոգ չտանիր, ծոյլ երկրագործ է:

ԱՐՏԵՐՈՒՆ ՈՅԺ ՏԱԼՈՒ ԽՈՏԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Շատ խոտեր կենդանիներու կերակուր ըլլալով ու անոնց տակը տարածելով աղբ կ'ըլլան, կամ աղբի հետ կը խառնուին ու անոր զօրութիւնը կ'ուճենան, ուրիշ խոտեր ալ կան, որ իրենք մինակ երկիրը կը պարարտցընեն: Ասոր համար լայն տերեւներով ջրոտ անկեր, ինչպէս վիգ, ոլոռն վարսակի հետ խառն, առուոյտ, շողգամ ու աս տեսակ բաներ կը ցանեն, ու ծաղկելու ատեն գետինը կը պառկեցընեն, ու հերկելով հողի տակ կը թաղեն, որ երկրին աղբ դրածի չափ ոյժ կու տան, տաք ու չոր երկիրը կը պաղըշտրկեն ու խոնաւութիւն կու տան, կապոյտ կաւով արտը կը կակըղցընեն, ու ցորենի տեսակները գետինը չեն պառկիր: Արկիրը զօրացընելու համար ասիկայ շատ դիւրին ու աժան միջոց մի է, ինչու որ ասոնք ցանելու համար մէկ անգամ հերկելը ու տափները բաւական է: Ասիկայ շատ աղէկ կու գայ թեթեւ ու ջերմ արտերուն, դժուար ելլելու լեռներու վրայի արտերուն, ուր որ աղբ հանելը անկարելի է եւ կամ աղբը պակսած է, բայց ասոր զօրութիւնը մէկ երկու տարիէ աւելի չտեւեր:

Փայտի ու փտած հողի մոխիրը՝ մարգերու, առուոյտի տեսակներու, ընդեղէններու, շողգամի վրայ ցանելով շատ ոյժ կու տայ անոնց: Այրենի խոտերը մարգի երեսէն հանած ու արմատներով պատած հողը, արմատեաց արմատները, գետնի խընձորի կանաչները, բոլոր անկերու ու ծառերու տերեւները, յարդնոցին ու խոտանոցին յատակի մնա-

ցորդները երկրին ոյժ կու տան : Մինակ միտ գնելու է , որ մէջը շատ վայրենի հունտ գտնուած բաները արտի վրայ չգրուին , մարդի ու առուոյտի արտի վրայ չտարածուին , որ ցանած արտերը խոտով չլեցուին , եւ կամ չէ՛նէ՛ աղէկ փտեցընելու է :

Շատ տեղ ոսկրները կ'աղան , սատկած մանր կենդանիները , լաթի կտորները , եղջիւրի մանրուկները , կենդանիներու եղունգները ու մազերը , հաւերու փետուրները , կաշիէ ու բրդէ շինած բաներու կտորուանքը կը ժողվեն ու աղբի տեղ կը գործածեն , որ երկրին շատ ոյժ կու տան , բայց աս բաներէն հոն օգուտ կ'ըլլայ , ուր որ գործօղներ շատ ու արտը քիչ է :

ԱՐՏԵՐՈՒ ՈՅԺ ՏԵՂՈՒ ՔԼՐԻ ՏԵՍԱՐԵՆԵՐՈՒ ՎԼԸՑ

Իբրաւ քարերը աղբի զօրութիւն չունին , բայց հողի մէջ գտնուած աղբերը ու պարարտ մասերը կը հալեցընեն , ու զանոնք կը գրգռեն որ իրենց ոյժը տնկերուն տան , ու զօրացընեն զանոնք . ինչպէս գաճը կը ծեծեն կամ կ'աղան ու բարակ փոշի կ'ընեն , ու բոյսերու վրայ կը ցանեն , որ շատ աղէկ է առուուտի տեսակներուն , կանաչ հնձելու կենդանիներու կերակուրներուն , շողգամի , վարսակի ու խոտի . բայց սերման համար հասած առուոյաններուն ու հասնելու ընդեղէններուն աղէկ չէ , ինչու որ շատ խոտ ու քիչ հատ կու տան : Ասիկայ գարնան՝ աս բոյսերը գետնէն չորս հինգ մատ բարձրացած ատենը , առտուանց խոնաւութիւնը չցամքած ու ամպոտ ժամանակները վրանին կը ցանեն , որ երկու երեք օր ետքը վրան անձրեւ մը գալով տերեւները լուայ : Հանելու ատենը ափով նետելու է ուժով , որ փոշին կարգաւ բոլոր տերեւներու վրայ նստի , ու արտը բոլոր ու հաւասար ձերմըկնայ , որուն վրայ թէ որ երկու՝ երեք օրուան մէջ անձրեւ մը գալով տերեւները աղէկ մը լուալու ըլլայ , յառաջ որչափ պիտ' որ աճէին

նէ, անոր չորսը կ'ըլլան, ու երկու հեղ աղէկ կը հնձուին:

Եւրած կիրն ալ կը գործածուի աղբի տեղ, որ թթու՝ թաց ու փաած հողով երկիրներու շատ աղէկ է, զանոնք աղէկ կը փտեցընէ, պտղատու հող կ'ընէ, գորտներու-րդը ու անպիտան խոտերը կը չորցընէ, ու արտի ոյժ տալու նիւթ կ'ընէ, ու ծանր՝ կաշուն հողերը քիչ մը կը կակղցընէ. բայց բնութեամբ կրոտ ու չոր հողերու աղէկ չէ: Չմարած կիրը քանի մ' օր խոնաւ տեղ պահելով կը ցրուի, փոշի կ'ըլլայ, ետքը արտի վրայ կը ցանեն ու կը տափնեն, որ ձմեռուան պտուղներուն՝ վարսակի, կարմիր բանջարի, շողգամի շատ օգուտ կ'ընէ. ու տասնուերկու տարին հեղ մը ցանել բաւական է: Աւր որ մօտերը գաճի հանք չկայ, անոր տեղն ալ կիր կը գործածեն, որ երկաթի հանքով հողերուն ալ շատ օգուտ կ'ընէ, երկաթի մասունքները կը հալեցընէ, ու երկիրը կը պարարտցընէ. բայց ասիկայ չոր ատեն ցանելու է, որ երկրի աւազին հետ միանալով ու չորնալով ձեփի կտորներ չդառնայ:

Բաղադրած հողն ալ աղբի տեղ կը գործածեն, որ երկրին փտած հողերը կը հալեցընէ, թթուութիւնը կ'առնու, կաշուն կաւոտ երկիրները կը կակղցընէ, ու անպիտան խոտերը կը վերջացընէ: Եսիկայ ամէն տեսակ հողին աղէկ է, որոնց մէջը որ պարարտ մասունքներ գտնուին. մինակ բնութեամբ կրոտ երկրին աղէկ չէ: Թէ որ մօտերը շատ տեսակ բաղադրած հողեր կան նէ, աւազուտ արտի վրայ կաւոտը, ո՞չ կաւոտ արտի վրայ աւազուտը տարածելու է: Բաղադրած հողը շատ մօտ ըլլալով սուղ չկ'ընար նէ, ձմեռը պարապ ատեններ առատ բերելու տարածելու է գոնէ մատի թանձրութեամբ, որ անձրեւներէն ու ցրտէն հալի. որ թէ անգամ մը աղէկ տարածես, քսան տարուան կը բաւէ. բայց ասիկայ շուտ կրկնելը երկրին

ալ մեծ օգուտ կ'ընէ : Արուն վրայ վարսակ, գարի, ցորեն, ոլոռ, առուդյտի տեսակներ, շողգամ, կարմիր բանջար, հաճար ու ասոնց նման բաներ շատ աղէկ կը բուսնին : Ըսանկալ թէ որ դիրքը կը յարմարի, այդի տնկելը շատ աղէկ կ'ըլլայ :

Թէ որ մօտ տեղ աղէկ հող կայ, ու քիչ աշխատանքով ու ծախքով ձմեռը կրնայ բերուիլ, կը բերեն, արտը աղէկցընելու համար վրան կը տարածեն : Սաճով արտին երկու ծայրերը դիզած աղէկ հողերը կը բերեն, արտի վրայ կը տարածեն : Օգոստոս արտերուն վերի ու վարի դին խորունկ փոսեր կը բանան, ու անձրեւի ջրերով ժողված հողերը գարնան արտերու վրայ կը տարածեն : Տրի ճամբաներու մէջ ժողված հողերը, ու անոնց վրայ բուսած խոտերը արմատներով ու հողերովը վրայէ վրայ կը դիզեն, ու ձմեռը սառելէն ետքը գարնան արտերու վրայ կը տարածեն : Վճերու տակ ժողված դիզուած տիղմը՝ աշնան կը ժողվեն, ու ձմեռը մարգերու վրայ կը տարածեն, վերջապէս աշխատաւոր երկրագործը գիշեր ցորեկ կը մտածէ ու արտը աղէկցընելու կ'աշխատի, ու ասանկով ցանածը կը յաջողի, ու ինքն ալ կը հարստնայ :

ԺՈՂՈՎԱԾՈՅ ԵՂՏԻ ՎՐԱՅ

Ժողովածոյ աղը կ'ըսուի, ինչու որ ասիկայ մինակ աղը չէ, մէջը շատ բաներ խառնած է, որ երկիրը շատ կը զօրացընէ : Սատկած կենդանիները, տնկերու աւելորդ խոտերը, հողով արմատները, խոտերը, կաշիի ոսկրի կտորուանքը, յարդնոցի ու խոտանոցի աւլուկները, հաւերու աղբերը, կարեացներու աղտոտութիւնը, պղտիկ ջրերու ու լճերուն յատակի տղմերը, բաղադրած հողը, բանուկ ճամբաներու տիղմը, ու ասանկ փտելու կամ երկրին ոյժ տալու բաները կը ժողվեն, երկու կանգուն բարձր վրայէ վրայ կը դիզեն, մէջը երբեմն

քիչ մը կենդանիներու աղբ ալ խառնելով, անանկ որ կակուղ բանի մը վրայ՝ կարծր, խսկ չոր բանի մը վրայ [Թաց՝ ու շուտ տաքնայու ու փտելու բանի մը վրայ՝ ուշ փտելու պաղ բան մը դայ, ու ամառը երկու երեք հեղ ալ տակն ու վրայ դարձրնելով ու ամէն անգամուն աղբանոցի ու կարեացի պարարտ ջրերով աղէկ մը ջրելով պարարտ աղբ կը շինեն: Ըսիկայ շատ դժ կու տայ մարգերու, առուոյտի տեսակներուն, արտերուն ու պտղոյ ծառերուն: Թէ որ մէջի վայրենի խոտերու հունտերը աղէկ փտած են, ցորենի ու անոր նման բաներու արտերուն ալ շատ աղէկ կու գայ, երբ որ ձմեռը երկիրը սառած ատենը վրան տարածես: Ըսոր զօրու [Թիւնը մարդի վրայ երեք տարի կը տեւէ, գորանրուրդը կը փտեցընէ, անոր տեղը աղէկ խոտեր կը բուսնին, գետնի կարճ խոտերը կը զօրանան, վեր կ'ելեն:

Գ Լ ՈՒ Խ Ե

ՅԱՆԵԼՈՒ, ՏՆԿԵԼՈՒ ԲԱՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Սնր երկնաւոր ու ամենիմաստ հայրը աշխարհքը շատ տեսակ պիտանի ծառերով, տնկերով օրհնեց, որոնք տնկելը կամ ցանելը [Թէպէտեւ երկրագործին շատ քրտինք ու աշխատանք կ'արժէ, բայց պտուղնին ալ ետքէն իրեն շատ ուրախութեան ու վարձքի պատճառ կ'ըլլան: Թէ որ երկրագործը իր աշխատանքէն շատ վարձք առնուլ կ'ուզէ, գլխաւորաբար ցանելու, տնկելու բաներուն բնութիւնը պէտք է որ ճանչնայ, որ անոնց մէջէն իր գտնուած երկրին ու եղանակին յարմարները, ցանելու կամ տնկելու համար ընտրէ, որ աշխատանքը պարապ չերթայ, անոնց ամէն մէկը երբ ցանելու

կամ անկելու է, ինչ տեսակ ազր ու ինչպէս նայիլ կ'ուզէ, պիտ'որ գիտնայ, որ կարող ըլլայ շատ ու աղէկ պտուղ քաղել անոնցմէ: Ըս երկու բաներուն համար աս գիրքը իրեն վարժապետ կու տամ, որ աս բաները իրեն սովեցընէ:

ՅԵՆԵԼՈՒ ՎՐԵՑ

Արկիւրը պէտք եղածին չափ հերկելէն, տափնելէն, կակղցընելէն ու աղբով զօրացընելէն ետքը, առջի հարկաւոր գործքը ցանելն է: Հանածո ստոյգ ու աղէկ յաջողելու համար աղէկ հունտ ցանելու ես, ինչու որ ինչ որ կը ցանես՝ ան կը հնձես: Ընոր համար վարի կանոնները միտք պահելու է:

Սերման համար կատարեալ, մաքուր ու աղէկ պահուած հատերը առ: Սգլոտ՝ անշահ հոտ ունցող ու խոտի հունտերով խառնածները կամ չեն բուսնիր, կամ աղէկ պտուղ չեն բերեր: Պզտիկ հատերը, երկայն ժամանակ պահելով մնասուածները բուսնելու զօրութիւն չեն ունենար կամ զօրութիւննին կորսընցուցած կ'ըլան: Ընոր համար ցանելու բաները չհնձած նայէ, արտիգ որ կողմը ածուխ չունի, աղէկ՝ մաքուր ու զօրաւոր հասկեր ու հատեր կան նէ, անոնցմէ առ: Բայց նայէ որ աղէկ հասնին, ու կտրելէն ետքը անձրեւ չկերած ներս տանիս, որ մգլոտելու վախ չըլլայ: Օսնոնք շուտ մը ծեծէ, խոշոր հատերը թափէ ստ, ու ինչուան ցանելու ատեն չոր ու օդ բանելու տեղ պահէ:

Թէ որ կ'ուզես, որ Ըծուխ ըսուած արմատեաց հիւանդութիւնը արտերուդ մէջ չիյնայ, ցանելէն երկու երեք օր յառաջ անոնց հունտերը՝ փոշի եղած չմարած կրի հետ խառնէ, ու վրան այնչափ պաղ ջուր ցանէ ու խառնէ, որ բոլորը թրջի ու ձերմըկի: Արկու երեք օր ետքը նորէն խառնէ, մէկը մէկալին կպածները զատէ ու ցանէ: Աիրը հունտի մէջ տկարները կը փճացընէ ու աղէկներու ալ ոյժ

կու տայ, ու ածուխ չիյնար մէջը. ինչու որ ածուխը տկար հունտերէն կը պատճառի խոնաւ տարիներ:

ՀՈՒՆՏԵՐՈՒՆ ԴԻՄԱՆԵԼՈՒՆ ՎՐԱՅ

Հունտերուն հասնելու զօրութիւնը շատ կամ քիչ կը տեւէ, իրենց բնութեանը ու պահելու եղանակին աղէկութեան կամ քէշութեան համար: Աւղոտ ու ալիւրոտ հունտերը երկու երեք տարիէ աւելի չեն դիմանար: Բակլայինը՝ հինգ տարի, գարիինը՝ երեք տարի, վարսակինը՝ երկու, կանեփինը՝ երեք տարի, ու կտաւինը՝ հինգ վեց տարի, հազարինը, հաճարինը ու ցորենինը երեք չորս տարի, կարմիր բանջարինը՝ սոխինը՝ ինչուան վեց տարի, ու ծխախոտին բուսնելու զօրութիւնը ինը տարի կը տեւէ. սեխին, ձմերուկին, վարունգին, դդումին, ու պատընջանինը՝ հինգ վեց տարի: Ատաւատինը ու շուշմայինը երկու տարիէն աւելի չեն դիմանար, ինչու որ իւղոտ են: Ասոնք պէտք է գիտնալ, բայց նոր հունտ ցանելը միշտ աղէկ է:

Հին ու տարակուսական հունտերը չփորձած չեն ցաներ. յառաջ կը թրջեն, ու բուրդէ շինած թաց կտորի մէջ կը կապեն, ու կը նային, որ քանի օրուան մէջ, ու քանի հատը կը ծլին: Ինչու որ հունտերը գոցուած ու խոնաւ տեղ պահուած ըլլալով վերը գրած ժամանակներէն յառաջ ալ կը կորսընցնեն իրենց զօրութիւնը:

ՀՈՒՆՏԵՐԸ ՓՈԽԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Փորձով յայտնի է, որ տնկերը տարուէ տարի եղանակին ու հողին պատճառաւ կը զօրանան կամ կը տկարանան. զօրանալուն բան պէտք չէ, բայց թէ որ տկարանան, պէտք է փոխել:

Արբ որ երկրի մը մէջ ցորենի կամ ուրիշ բաներու հունտին տեսակը շատ տարիներ ցանելով

տարուէ տարի փոխուի, ու սկսի անշահ պտուղ տալ, պէտք է հունտը անանկ երկրէ մը գնել, ուր որ շատ աղէկ կը բուսնի: Անպիտան հողի պտուղն ալ աղէկ տեղ ցանելով, կ'աղէկնայ: Աւսկից որ հունտը կը գնես, հոն տեղի օդը ու եղանակը՝ ցանելու արտիզ օգին ու եղանակին յարմար պէտք է որ ըլլայ. մինակ կանեփի հունտը տաք տեղերէն, կտաւինը աւելի պաղ երկիրներէն բերելու է: Հասնելու համար արմտիք գնելու ատենը՝ նայելու է որ ածուխ հիւանդութիւնը չունենան, մէջը վայրենի հունտեր չգտնուին, ու բուսնելու զօրութիւնը կորսընցուցած չըլլան, որ վերը գրած փորձով կ'իմացուի:

ՀՈՒՆՏԵՐԸ ՊԱՏՐԱՍՏԵԼՈՒ ՎԵՍՅ

Ընտելածամբ ուշ ծլող հունտերը՝ ցանելէն յառաջ թրջել կ'ուզեն, որ իրենց ծլելու զօրութիւնը արթըննայ ու շուտ բուսնին, ինչպէս եգիպտացորենը, ծխախոտի, կարմիր բանջարի, սեխի, ձմերուկի, վարունգի ու ասոնց նման բաներու հունտերը: Ան հունտերը, որոնց մէջը շատ հող, քար, փոշի կան, ցանելէն յառաջ մաղելու, փշելու ու մաքրելու է, որ երկրի վրայ միօրինակ իյնան ու մաքուր բուսնին:

ՀՈՒՆՏԵՐԸ ՑԱՆԵԼՈՒ ԶԱՓԻՆ ՎԵՍՅ

Այն օրուան հերկելու տեղին վրայ ցանելու հունտերուն չափերը վերը գրած կանոններով կրնաս որոշել: Այն օրուան մէջ հարիւր կանգուն երկայն ու այնչափ ալ լայն տեղ կրնայ հերկուիլ: Արպետ ցանօղը հաւասար ցանելով, չգիտցողէն աւելի քիչ հունտ կը գործածէ:

Խոշոր ու խիտ քովէ քով բուսնելու հունտերը մանր հունտերէն աւելի, իսկ աղէկ ուժով հունտը՝ տկար անշահ հունտէն պակաս ցանելու է:

Չոր ատեններ՝ բարեխառն ատեններէն աւելի պէտք է ցանել: Ա՛ղբով ու ամէն կողմանէ աղէկ պատրաստուած արտերուն քիչ հունտ կը ցանուի, ու ասոր հակառակը՝ աղէկ չպատրաստուած կամ յառաջ բան ցանուած արտերուն քիչ մը աւելի ցանելու է: Տկար ու անպտուղ արտերուն վրայ՝ զօրաւոր ու պտղաբեր արտերէն աւելի պէտք է ցանել: Թէ որ արտին հողը ցանելու հունտին յարմար է, աւելի քիչ, իսկ եթէ յարմար չէ, աւելի շատ կը ցանուի: Հանելը կ'ուշանայ նէ՛ կանուխ ցանածէն աւելի ցանել պէտք է. ինչու որ կանուխ ցանելով տնկերը աղէկ կը տարածին, ու երկիրը կը լեցընեն: Ա՛ռջի տարին ցանածը, վերջէն ցանելու հունտին չյարմարիր նէ, աւելի ցանելու է, ինչպէս գետնի խնձորէն ետքը ցորենը: Ա՛ս ընդհանուր կանոնները գիտնալով, մէկ օրուան հերկելու արտի վրայ, թէ ամէն մէկ հունտէն որչափ ցանելու է, գտնուած երկրիդ վարպետ երկրագործներէն սորվէ, ու աս կանոններուն միտ դնելով ցանէ ու տնկէ. ինչու որ ամէն տեղին օդը, խոնաութիւնը, հողը, չափը, կշիւրը մէկ չըլլալուն, ասոնցմէ աւելի կանոն չեմ կրնար գրել:

ՀՈՒՆՏԵՐԸ ՑԵՆԵԼՈՒ ԺԱՐԸՆԱԿԻՆ ՎՐԵՑ

Հասարակ ցանելու ատենը աշուն ու գարուն են: Մայց թէ ասոնց մէջ որ ատեն ցանելու կամ տնկելու է, ցանելու տնկելու բաներուն բնութիւնը, երկրին դիրքը, եղանակը, օդին աղէկութիւնը ու խստութիւնը կ'որոշեն. անոր համար պէտք է աս պարագաներուն միտք դնել: Մարծը լեռներու վրայ, աշնան ցանելու բաները՝ ցած դաշտերու վրայ ցանելու բաներէն երկու երեք շաբաթ կանուխ, ու գարնան ցանելիքը, անոնցմէ երկու երեք շաբաթ ուշ կը ցանեն: Ա՛մառուան պտուղներու մէջ վարսակը ամենէն յառաջ, ետքը կար-

գաւ. ցորենը, հաճարը, բակլան, ոլոռը, վիգը, ոսպը, սիսեռը, կարմիր բանջարը, մաքը, բլժանը կը ցանեն: Արբ որ արտերը հերկելու չափ կը չորնան, աս վերի հունտերը անմիջապէս կը սկսին ցանել. անոր համար շատ տաք երկիրները գարնան ալ չեն սպասեր, արտերը հերկելու չափ չորցածին պէս, կը սկսին: Ասոնցմէ ետքը գարին, առուոյտի տեսակները կը ցանեն. ետքը սովորաբար ապրիլի մէջ ցուրտի չդիմացող բաները կը ցանեն կը տնկեն, ինչպէս են գետնի խնձոր, սեխ, ձմերուկ, եգիպտացորեն, լուբիաս, կորեակ, կանեփ, բամբակ, բրինձ ու ասոնց նման ուրիշ բաներ. բայց ցուրտի վախ չեղած տեղեր ասոնք ալ աւելի յառաջ կը ցանեն: Վնտանի սամիթը յուլիսի մէջ կը ցանեն, սեպտեմբերի մէջ կը տնկեն, ու ձմեռը կ'աճի, ու կը հանեն կ'ուտեն: Հանելու համար, պառաներուն խօսքերուն նայելով, օրերը զանազանելու աւելորդ բաներ ընելու չէ. մինակ լուսնոյ օրերը քանի մը տնկերուն կըրնան ազդել. ինչպէս նուազել սկսելէն ետքը ցանած հունտերը շուտ կը ծլին: Սաստիկ հովերու ատեն ցանելու չէ, որ հունտերը արտին ամէն դին հաւասար իյնան, ու շատ մանրները ամենեւին հով չեղած ատեն ցանելու է:

ՅԸՆԵԼՈՒ, ՏՆԿԵԼՈՒ ԿԵՐՊՈՒՆ ՎՐԵՑ

Հունտեր կան որ ցանելու են, հունտեր ալ կան որ մէկիկ մէկիկ տնկելու են: Արպետ ցանօղը ջանայ պիտ'որ որ հունտերը արտին ամէն դին հաւասար ու պէտք եղած չափով ցանէ: Կոշոր հունտերէն ափը աղէկ լեցընելու է, մանրներէն՝ քիչ, ու ալ աւելի մանրներէն երկու երեք մատով առնելու է. ամէն երկու պղտիկ կամ ամէն մեծ քայլին մէջ մը ցանելու է, անոնց մանրութեանը ու խոշորութեանը միտ գնելով: Շատ մանր հուն-

տերը չափաւոր ու հաւասար ցանելու համար բարակ հողով կամ աւաղով կը խառնեն, ու անանկ կը ցանեն: Թէ որ ակօսները աղէկ բաժնած չեն, չչիօթելու համար ծառի ճիւղեր տնկելով պէտք է բաժնել:

Կարգաւ ու մէկը մէկալէն հաւասար հետու կենալու բաները մէկիկ մէկիկ կը թաղեն կամ գետինը կը խօթեն, որ չափաւոր մեծնալէն ետեւ՝ մէջ տեղերը կարող ըլլան հերկելով կամ փորելով մաքրել. ասանկ են գետնի խնձորը, եգիպտացորեանը, բակլան, կարմիր բանջարը ու ուրիշ ասոնց նման բաները: Շատ տեղ ցանելու գործիք հնարած են, ու անով շուտ ու հաւասար կը ցանեն, որով հունտն ալ քիչ կ'երթայ:

Կարնան պտուղները, ինչպէս են վարսակ, գարի եւ այլն, շուտ չորնալու արտերու վրայ ցանելէն ետքը նորէն պէտք է հերկել, ասանկ ալ աշնան ցանելու է, ուր որ հողը կակուղ ըլլալով, ձմեռը սառելու վտանգ կայ. բայց կաւոտ արտերու վրայ ցանելէն ետքը, շատերը միայն կը տափնեն: Շատ մանր հունտերը՝ ինչպէս մաքի, առուղյտի, շողգամի ու ասոնց նման ուրիշ հունտերը, ցորենի տեսակները, բրինձը ու ընդեղէնները տափնած ու շտկած արտի վրայ կը ցանես նէ, հունտերը հաւասար կ'իյնան: Աւշ ելլելու խոշոր հունտերը խորունկիկ պէտք է տնկել, մինակ կաւոտ՝ կպչուն տեղուանքը շատ խորունկ աղէկ չէ: Վմառուան պտուղները, ալ աւելի գարին ու կորեակը ցանելէն ետքը գլանելը շատ հարկաւոր է, որ հունտերը հաւասար միօրինակ ելլեն, ու երկիրը խոնաւութիւնը երկայն ատեն պահէ, օգտնելու ծակերը գոցուելով:

ՅԱՆԵԼԷՆ ԵՏԻԸ ԸՆԵԼՈՒ ԲԵՆԵՐՈՒՆ ԱՐԱՅ

Արկրագործը աղէկ հունձի յուսով երկիրները ցանելէն տնկելէն ետքը, իր յոյսին հասնելու հա-

մար ուրիշ բաներ ալ կան . որ անոնք ալ պէտք է ընել : Ինչպէս

Արտերու ծայրերը, ու ծառերու տակ, ուր որ մաճը ու տափանը չեն կրնար մօտենալ, բրիչով փորելու ու ձեռքի տափնով շտկելու է . մաճով ու տափնով արտէ դուրս ելած դիզուած աղէկ հողերը նորէն արտին վրայ տարածելու է : Թէ որ խոշոր հողի կոշտեր կան նէ, պիտ'որ մանրէ, որ ամառուան պտուղներու շատ հարկաւոր է, բայց ձմեռուաններուն չէ, ինչպէս առակ եղած է թէ «Յորենը կոշտերու վրայ ցանէ, որ քեզի շատ պըտուղ բերէ» : Կոտի արմատներով պատած կոշտերը ցրուելու ու արտին երեսը ելած քարերը ժողվելու վերցրնելու է : Օչառ ի վայր ու ձմեռուան պտուղ ցանած արտերու ախօսներուն բաժանումները խորունկ չեն նէ, վերի կողմին մէկ անկիւնէն ինչուան վարի կողմին մէկալ անկիւնը լայն մաճով ջրի ձամբայ բանալու է, որ ձմեռուան ջրերը վազեն երթան, ու արտը չպատռեն կամ աղէկ հողերը չտանին :

ՏՆԿԵԼՈՒ ՏՆԿԵՐՈՒ ՎՐԵՏ

Ան տնկերը, որ շատ կամաց կը մեծնան, ու նոր ծլած ատեննին ցրտէն կը վնասուին, ձիու աղբէն անկողին կը շինեն (որուն վրայ իր տեղը կը խօսինք), ու անոր վրայ կը ցանեն, որ աղբին տաքութեամբը շուտով աճին, վրան ալ կամ ապակիով կամ ծառի ձիւղեր տնկելով ցուրտը կ'արգելուն, ու մեծնալէն ետքը կը հանեն, արտի վրայ կը տնկեն : Հասարակօրէն ծխախոտը, կարմիր բանջարը, կաղամբը, պատրնջանը, ու ասոնց նման կանաչեղէնները ասանկ կը ցանուին : Ան տնկերը տնկելէն յառաջ աղէկ մեծցած պիտ'որ ըլլան, որ եղանակը չոր երթալով չվնասուին : Տնկելու համար խոնաւ ատենի սպասելու է, ալ աւելի երբօր

տնկելու արտը թեթեւ ու կակուղ հող ունենալու
 րլայ: Ասանկ արտերու վրայ՝ յառաջ տնկերը ու
 արմատները, ջրոտ կոփի աղբի մէջ կը թաթխեն,
 ու անանկ կը տնկեն. բայց ասի կաւոտ արտի վրայ
 փնասակար է: Աս տնկերը ջրելու տեղ տնկելու
 րլաս, շատ աղէկ կը մեծնան: Սխախոտը, կա-
 ղամբը ու կաղամբի նման բաները հասարակ արտի
 վրայ տնկելէն ետքը, եղանակը չոր կ'երթայ նէ,
 երբեմն ջրելու է: Ասոնցմէ որը մատով, որը փայ-
 տով, որը բրիչով կը տնկեն:

ԲՈՒՈՐ ԵՄԵՌՈՒԵՆ ՈՒՐԻՇ ԳՈՐԾՔԵՐՈՒՆ ՎԼԵՑ

Յանելէն, տնկելէն ու անոնց գործքերը լմըն-
 նալէն ետքը մեծնալու ատեննին ուրիշ գործքեր
 ալ կան, որ երկրագործը պիտ'որ ընէ: Անոնց
 քովերը պիտ'որ փորէ կամ հերկէ՝ հող լեցընէ՝
 աղբ դնէ ու խոտերը մաքրէ:

Կարգաւ տնկած տնկերու՝ այսինքն կաղամբի
 ու անոր նման կանաչեղէններու, ծխախոտի, գետ-
 նի խնձորի, եգիպտացորենի, բակլայի, մաքի,
 տորոնի արտերը ամառը մէկ երկու հեղ. իսկ ծա-
 ոի տնկարանը (անգը՝ ուր որ մատաղ ծառերը կը
 տնկուին) ու այգին՝ տարին երկու երեք հեղ փո-
 րելու կամ հերկելու, հողերը կակղցընելու է.
 բայց շատ թաց կամ չոր ատեններ փորելը փնասա-
 կար է: Սառերու տնկարանները, այգիները, ու
 պտղոյ ծառերու քովերը հերկել չըլար, հապա
 թիղ մը խորունկութեամբ փորելու ու խոտերը
 մաքրելու է: Կաղամբը, գետնի խնձորը, եգիպ-
 տացորենը կարգաւ տնկած են նէ, յարմար մաճով
 կամ բրիչով քովերնին հող դիղելու է. բայց աս
 բանս ընելու ատենը տնկերը բաւական մեծ, ու
 կաւոտ արտերը չոր՝ եւ աւազուտները աւելի թաց
 պիտ'որ ըլլան: Չմեռուան պտուղ ցանած կաւոտ
 արտերը գարնան շատ ամրցած ու գոցուած ըլլա-

լու ըլլան, ան ատենը չոր ժամանակ տնկերը շատ
չմեծցած տափնելու է, որ երկիրը կակրղնայ, օդ
մտնելու ծակերը բացուին, խոտերը մաքրուին, ու
տնկերը մեծնալ սկսին: Շատ տեղ աս պատճառ-
ներու համար գետնի խնձորն ալ ելածին պէս կը
տափնեն: Թէ որ շողգամը ու ստեպղինն ալ շատ
խիտ ելած են, կը տափնեն, որ շատերը ելելով
մնացածներուն մեծնալու տեղ բացուի, մինակ ցուրտ
հովի ատեն տափնելու չէ: Չմեռուան պտուղ ցա-
նած կակուղ արտերը ձմեռը սառելով հողերը վեր
ելած են նէ, երկիրը չորցածին պէս աղէկ մը դլա-
նելու է, որ հողը նստի, ծակերը գոցուին, ու խո-
նաւութիւնը շուտ մը չչորնայ:

ՏՆԿԵՐՈՒ ԲՈՎ ՄԵԾՆԵԼՈՒ ԵՏԵՆՆԻՆ ԵՂԻ ԴՆԵԼ

Շատ տնկեր կան, որ աղէկ բուսնելու հա-
մար, տնկելէն ետքն ալ աղբի կը կարօտին. ասոնց
մինակ ջրոտ աղբերով կրնանք օգնել. ինչպէս կա-
ղամբի տեսակներուն, հաղարին, ծխախոտին, ու
ասոնց նմաններուն աղբի տեղ, ինչպէս վերը գրե-
ցինք, ժողոված ու խմորած պարարտ ջրէն շատ
հեղ տալով, քիչ ատենի մէջ աղէկ կ'աճին: Չմե-
ռուան պտուղները թէ որ տկար մնան, ձմեռը ձիւ-
նով ծածկուած ատեննին, ան ջրէն վրանին կար-
գաւ ցաննելու է, որով շատ ոյժ կ'առնուն, ու գար-
նան աղէկ կը մեծնան. բայց թէ որ ասիկայ գար-
նան ցաննելու ըլլաս, աղէկ խմորած պիտ'որ ըլլայ:
Շատ երկրագործները լուպիք չունեցող հարկաւո-
րութեան տեղերը՝ տարեկան վարձքով կը բռնեն,
աս ջուրը պատրաստելու ու արտերնուն վրայ ցա-
նելու համար:

ՏՆԿԵՐՈՒՆ ՄԷՋԷՆ ԽՈՏԵՐԸ ՄԵՔՐԵԼՈՒ ՎԵՍՑ

Ըստուծոյ վճիռն է «փուշ ու տատասկ բուս-
ցրնէ քեզի երկիրը», որ ինչուան հիմա տեւեց, ու

ինչուան աշխարքին վերջն ալ պիտ'որ տեսէ :
 Ասոր համար երկրագործին մէկ մեծ հոգն ալ ար-
 տերէն աս խոտերը մաքրել, ու ասոնց պատճառ-
 ները վերջընել պիտ'որ ըլլայ : Ասի երկու է, մէ-
 կը հունտէն յառաջ կու գայ, իսկ մէկալը արմա-
 տէն : Արեք տարիի բաժնած արտերը, երկու տե-
 սակն ալ շատ կը կոխեն : Ասոնք մաքրելու ճարը
 աս է :

Խոտերուն շատնալու պատճառները վերջը-
 նելու է՝ արտերը աղէկ գործելով, խոտի հունտ
 չունեցող աղէկ աղը դնելով, ու ցանելու բաները
 անանկ կարգաւորելով, որ խոտերուն շատնա-
 լու պատճառ չըլլան . ինչպէս նաեւ երկու տարի
 վրայէ վրայ մաքուր հունտերով ցորենեղէն ցա-
 նելը, ու արտին քոյներուն մօտ խոտերը հունտի
 չգացած հնձելն ալ շատ կ'օգնէ : (Թէ որ արտի մը
 վրայ հունտէն բուսած խոտեր շատցած են նէ,
 ինչպէս վայրի մանանեխ, վայրի բողկ, վայրի ըս-
 տեպղին, դեղին մանր ծաղիկներով առուոյտ, ու
 բոմն (որն որ ցորենի հետ աղացուի ալիւր ըլլայ
 նէ, մարդու վնաս ալ կու տայ) ու ասոնց նման
 խոտեր, որ ամառուան տնկերը շատ կը կոխեն,
 պէտք է գլուխ չկապած՝ արմատներովը քաղել ար-
 տին մէջէն : Արտը հանդիստ թողուած տարին՝ շատ
 հեղ խոտերը չծաղկած հերկելու կամ երկաթի
 տափնով տափնելու է, որ հունտ չտուած ելլեն ու
 չորնան : (Վայց աւելի գարնան, յառաջ թեթեւ
 մը հերկելու, ու քանի մ'օր ետքն ալ չոր ատեն
 երկաթի տափնով տափնելու, ու քիչ մը վերջը
 ցանելու ու նորէն տափնելու է :

Արմատէ յառաջ եկած խոտերը վերջացընե-
 լու համար, արտը հանդիստ տարին՝ չոր ատեններ
 խոշոր ու խորունկ հերկելու է շատ անգամ, ամէն
 անգամուն երեք՝ չորս օր աղէկ չորնալէն ետքը եր-
 կաթի տափնով, լայնութեանը ու երկայնութեա-

նը խաչաձևու աղէկ մը տափներու է, ու ան խոտերուն արմատները տղոց ժողվել տալու է: Ասիկայ գարնան ու ամառուան մէջ որչափ շատ աւելի կը կրրկնուի նէ, աս տեսակ խոտերը այնչափ աւելի կը պակսին: Երբ ժողված արմատները թէ որ լուսս ու կովերուն տաս, սիրով կ'ուտեն, ու շատ կաթ կու տան:

Աս խոտերուն երկու տեսակն ալ կրնայ մաքրուիլ, երբոր արտի վրայ գետնի խնձոր, կաղամբի տեսակներ, կարմիր բանջար ու ասանկ բաներ անկելու ըլլաս. ինչու որ ասոնց մէջի պարապ տեղուանքը շատ հեղ փորելով կամ հերկելով բոլորովին կը ջնջուին ու կը պակսին: Ասանկ ալ գետնի շատ շուք տալու բաներ ցանելու ըլլաս, ինչպէս վարսակ, վիգ, ոլոռ ու առուդտ, օդին ու արեւին պակսութենէ խոտերը կը խղզուին թէ որ ասոնք աղէկ բուսած ըլլան: Թաց արտերը չորցընելով՝ ջուր սիրող խոտերը կը պակսին: Արտի վրայ կիր ցանելով կամ բազադրած հող տարածելով ալ խոտերը կը վերջանան: Ասոնցմէ ետքը մնացած քիչ հունտի խոտերն ալ ժողվելու է: Արտի վրայ խոզ արածելու ըլլաս, արմատի խոտերն ալ անոնք կը փորեն, կ'ուտեն:

ՎՆԱՍԵԿԱՐ ԿԵՆԴԱՆՆԵՐԸ ՈՒ ՃՃԻՆԵՐԸ ՄԵՔՐԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Կենդանիներու ու ճճիներու մէջն ալ ծառերու ու տնկերու մնասակարները կան, որոնց դէմ ալ երկրագործը իր կարողութիւնը հասածին չափ կը պատերազմի: Ասոնց առջինը մուկն է, որ արտերուն մեծ մնաս կու տայ, որուն դեղը բարձրցած հողերը ու ծակերը փորել ու մուկի ճամբաներուն վրայ ակնատ դնելն է: Օճակերը կամ կոխելով կը գոցեն կամ քանի մը գիշեր վրան ոչխար պառկեցընելով անոնց կոխել կու տան: Ամաններով

ջուր կը գնեն, վրան մանր յարգով ծածկած: Յորեն ու արմտիք քաղած արտերը ձմեռուան մօտ խորունկ կը հերկեն, որ ձմեռը բոյներնին ջուր կոխելով խղզուին, սառին ու վերջանան: Սկերու հետ թշնամութիւն ունեցող կենդանիները թող կու տան որ շատնան: Թէ որ մարգի մէջ շատցած են, վրան ջուր թող կու տան որ խղզուին: Իրենց բոյները փլցընելու համար բոլոր պարապ ծակերը, խոտի արմատներով պատած բարձր բլրակները, ուր մկերը կըրնան բոյն շինել, կ'աւրեն:

Ղաւնին ու ճնճղուկն ալ արտերու մեծ վնաս կու տան. բայց ճնճղուկը աս աղէկութիւնը ունի որ պտղոյ ծառերուն վրայէն վնասակար որդերը կը ժողվէ կ'ուտէ, անոր համար պտղոյ ծառեր ունեցող երկրագործը ասոր չդպչիր. ճնճղուկը գլխաւորաբար գարիի կը վնասէ, անոր համար գարին՝ գեղի ծառերու ու դարերու մօտ պէտք չէ ցանել: Տեսակ տեսակ ձճիներու որդերն ալ պտղոյ ծառերուն մեծ վնաս կու տան, որոնց վրայ պտղոյ ծառերուն վրայ խօսած ատեննիս կը խօսինք:

Սանր լուի մեծութեամբ ու անոր պէս ցատկուտող ձճի մը կայ, որն որ գերմանացիները ու իտալացիները շողի լու կ'անուանեն, որ կտաւի ու կաղամբի պղտիկ տնկերուն մեծ վնաս կու տայ. ասոր դէմ գտնուած դեղերուն գլխաւորները ասոնք են: Ըս տնկերուն վրայ առտուանց խոնաւ ատեն չմարած կիր, գաճ, փտած հողի մոխիր, հանքային ածխոյ փոշի, ծեծած կղմիտար կը ցանեն: Ըս տնկերու քով իրենց հունտը նորէն կը ցանեն, որ անոնք ելածին պէս լուերը անոնց վրայ երթալով, առջինները ազատին: Ընանկ ատեն ու անանկ տեղ կը ցանեն, որ շուտ մեծնան ու լուերուն ձեռքէն ազատին:

Այս ուրիշ տեսակ ճճի մ'ալ, որ Մայիսի բզէզ կ'ըսուի. առջեւի կողմը կիսէն վեր ոտքերը ու գլուխը՝ դեղին, վարի դին՝ ճերմակ, ու փորին տակը քիչ մը տեղ աղտոտածի պէս սեւ, գիրուկ, պրղտիկ մատի հաստութեամբ ու մէկ երկու մատի չափ երկայն որդ մի է, որն որ քանի մը տարի գետնի տակ տնկերու արմատները ուտելէն չորցրնելէն ետքը ճճի կ'ըլլայ բաց խահուէի գունով, չորս թեւերով ու գլուխը սեւ. մայիսին գետնէն դուրս կ'ելէ, ու կը սկսի ծառերուն տերեւները ուտել ապականել: Ասիկայ Գերմանիա շատ կ'ըլլայ, ու պտուղներուն մեծ վնաս կու տայ: Ասոր ճարը առտուանց արեւը չճագած ծառերը թոթովել, թափածները կամ ժողվել տաք ջուրը նետելն եւ կամ ոտքի տակ ձգմելն է: (Թէ որ գետնի տակ աս որդերը շատցած ըլլան, խոզ արածելը շատ կ'օգնէ, ինչու որ խոզերը երկիրը կը փորեն ու կ'ուտեն. շատ հեղ երկիր փորելով կամ հերկելով հողին երեսը բերելն ալ շատ կ'օգնէ, ինչու որ արեւէն կ'այրին ու կը սատկին: Շայի ու ազաւաի տեսակներն ալ աս որդին թշնամիներն են, արտերը կը փորեն, ու ասոնք կ'ուտեն. անոր համար աս թըռչունները խրտուցանելու չէ, երբ աս որդերը շատցած ըլլան: Գետինը սաստիկ կը սառի նէ, բոլոր կը սառին աս ու ուրիշ վնասակար ճճիները ու որդերը:

Վմանով ու թէ մերկ կողինճներն ալ տնկերուն մեծ վնաս կու տան, որոնք մեծ արտերուն մէջէն մաքրելը շատ դժուար է, բայց պարտէղներու մէջէն կըրնան մաքրուիլ՝ ամանովները խոնաութեան կամ անձրեւի վրայ արեւ ծագած ատեններ ժողվելով, իսկ մերկերը գիշերը ճրագով: Մերկերու գէմ պարտիղի մէջ գարիի մանր փուշ կը ցանեն. ցանած արտերը աշնան՝ գիշերով գլանելն ալ շատ օգուտ կ'ընէ, որ գլանի տակ անթիւ ձգմուին ու սատկին:

Տնկերու հիւանդութիւններուն գլխաւորը Վճուխն է. ասոր ճարին վրայ վերը խօսեցանք. աս հիւանդութիւնը՝ շատ խոնաւութենէ, ցորենը կամ անոր նման տնկերը գետինը պառկելէն, ուշ ցանելէն, արտը աղէկ չպատրաստելէն, հողին չյարմարելէն կամ նոր աղը դնելէն կը պատահի: Անոր համար հարկաւոր է ցանելու հունտին՝ յարմար հող ընտրել, զօրաւոր՝ հասուն ու մաքուր հունտ ցանել, արտը աղէկ պատրաստել, ու հինցած աղը դնել, որ աս հիւանդութիւնը չպատահի, ինչու որ պատահելէն ետքը դեղ չկայ:

Անդրացօղն ու ալերացօղն ալ ցորենի տեսակներու, ընդդէմներու ու ուրիշ բոյսերուն հիւանդութիւնն է, որն որ օգին մէկէն պաղելէն կը պատահի. ինչու որ բոյսերուն ծակտիքը ու երակները կը գոցուին, ու կը սկսին անոյշ հիւթ մը քրտնիլ ու տկարանալ, որն որ մեղուները կը ժողվեն ու մեղը կը շինեն: Ասիկայ ձորերու մէջ, գետերու, լճերու ու ջրոտ տեղերու մօտ արտերուն շատ կը պատահի: Ասոր ճարը ինչուան հիմա չբացանուեցաւ:

Եւանգն ալ հիւանդութիւն մի է ցորենի տեսակներու, որ աւելի ցորենի կոթերուն կը պատահի, տեղ տեղ ժանգոտածի պէս կ'երեւայ. չոր տարիներ ալ ուշ ցանած արտերուն կը պատահի ու կը կարծուի թէ պատճառը արտերուն խորունկ ճերկուելով, տնկերուն խորունկ արմատ ձգել չկրնալը, ու չորութենէ վնասուիլը ըլլայ: Թէ որ արտը խորունկ հերկես, ատենին ցանես, ու ցանածիդ պէս վրան աղը չտարածես, աս հիւանդութիւնը քիչ կը պատահի:

Շատ հեղ ցորենի տեսակները, քթանը, վեզը, ոլոռը շատ զօրաւոր կամ շատ տկար արտերու

վրայ կը պառկին, երբեմն ալ սաստիկ հովէն, երբեմն ալ սաստիկ անձրեւներէն, ու որչափ պառուղնին չհասած պառկին, այնչափ աւելի վնաս կ'ըլլայ. թէպէտ շատ յարգ կու տան, բայց յարգը անշահ կ'ըլլայ, հատերը կը փտին կամ ալիւր չեն ունենար: Մնոր համար շատ պարարտ երկիրներու վրայ պառկելու բաներ ցանելու չէ. խոնաւ տարիներ ցորենի տեսակները՝ ծիւղեր չտուած, տերեւները կտրելու ու կովերուն տալու է, կամ չոր ատեններ վրան ոչխար արածելու է, որ կարճ ծիւղեր ու մեծ հասկեր տան, ու չպառկին. ու խորունկ հերկելու է, որ արմատնին խորունկ ձգելով գիւրաւ չպառկին:

ՀՈՒՆՁԻ ՎՐԵՅ

Հունձը երկրագործին շատ բաղձացած բանն է, որ առջի աշունքէն սկսած՝ քաշած աշխատանքին ու թափած քրտինքին վարձքը ընդունի. անոր համար աչքը ան ատենը աւելի պիտ'որ բանայ, որ հնձած բաները աղէկ հասած ըլլան, պառուղները շատ չթափած, աղէկ չորցած, անձրեւ չկերած, ու որչափ կտրելի է շուտով վերցընէ: Մտոնք ասանկ ընելու կարող ըլլալու համար մէկ քանի զգուշութիւններ կը գրենք:

Մէյ մը հնձելէն յառաջ աղէկ պատրաստութիւն տեսնելու է, այս ինքն, թէ որ գտնուած երկրին սովորութիւնը՝ ցորենի տեսակները կապել ու ձմեռը գործք չունեցած ատենները ծեծել է նէ, հաճարի երկայն կոթերէն կապեր շինելու պատրաստելու է. ցորեննոցը աղէկ մաքրելէն ետեւ բաց թող տալով չորցընելու ու խոնաւութեան պատճառները վերցընելու է. հունձի հարկաւոր գործիքը բոլոր շինելու շտկելու պատրաստելու է. յառաջուց աղէկ մշակներ առնելու է. ներս բերելու ճամբաները շտկելէն ետքը ուրիշ գործքերն ալ հունձէն յառաջ

լմնցընելու է, որ հունձի արգելք չըլլան: Իսկ թէ որ երկրին սովորութիւնը հնձել ու պտուղները անմիջապէս կալով ու կամնասայլով մաքրել է նէ, անոր հարկաւոր բաները պատրաստելու է:

Մէյ մ'ալ ամէն մէկ պտղուն աղէկ ատներ գիտնալու է: Զօրենեղէններու, մանաւանդ հաճարի ու ցորենի ալիւրները ուժով ու հացը համով ըլլալու համար, հատերը քիչ մը կարծրացածին պէս հնձելու է. ինչու որ շատ թող տալով արեւը զօրութիւննին կ'առնու: Կնդեղէններուն հատերը ամէնը մէկէն չեն հասնիր, ու հասածները զիւրաւ կը թափուին, անոր համար մեծ մասը հասածին պէս, առտուանց խոնաւ ատեններ հնձելու է, որ մանգաղով շատ չթափուին: Եղէկ եղանակներուն՝ մէկ երկու որ յառաջ ալ կրրնան հնձուիլ, բայց անձրեւի ատեններ հնձելու չէ, ինչու որ արմատի վրայ քանի մ'որ աւելի կենալով շատ վնաս չըլլար, ու հնձած՝ անձրեւի տակ մնալով, բոլորն ալ կրրնան ապականիլ: Կանուխ հնձածներուն յարգը կենդանիները սիրով կ'ուտեն:

ՀՆՁԵԼՈՒ ԿԱՄ ԿՏՐԵԼՈՒ ՎԵՐՅ

Հնձելու գործիքը երկու տեսակ է. հասարակ մանգաղ՝ հնձելու համար, ու ձեռքի պղտիկ մանգաղ ձեռքով կտրելու համար: Ձեռքի պղտիկ մանգաղով գործքը կամաց կ'ըլլայ, բայց մաքուր կը կտրուի ու կը կապուի, հատերն ալ քիչ կը թափուին, մանաւանդ պտուկած են նէ, ու կնիկները եւ տղաքն ալ կրրնան կտրել: Իսկ ասոր հակառակը մեծ մանգաղը աս աղէկութիւնը ունի, որ ասով հնձող մը՝ պղտիկ մանգաղով երեք հնձողի գործքը կը գործէ, անոր համար ծախքը քիչ կ'երթայ, ու աւելի յատակէն հնձուելով, յարգն ալ շատ կ'ելլէ: Ուր որ ձմեռը ծեծել տալու համար գործավարները շատ ու աժան են նէ, ցորենը ու

Հաճարը ձեռքի մանգաղով կտրելը աղէկ է, չէ՛նէ՛
 հնձելու է: Հատ չորցած ու գիրաւ թափուելու
 բաները, պանկած պտուղները, երբոր վարպետ
 հնձող չգտնուիր, կտրելը օգտակար է. ասանկ աղ
 երբ որ ցորենը սաստիկ քիչ ու սուղ է: Արբ որ
 ցորենը ու հաճարը շատ աժան են, ու քաջ հրն-
 ձողներ կան, երկիրն ալ շատ մեծ է, ան ատեն
 հնձելը աւելի օգտակար է: Ամառուան պտուղնե-
 րը շատ տեղ կը հնձեն:

ՀՆՁՆԾՆԵՐԸ ՉՈՐՑԼՆԵԼՈՒ ՎՐԵՑ

Կտրած կամ հնձած բաները աղէկ չորցած,
 ձմեռը ծեծելու համար՝ ցորեննոց տանելու ըլլասնէ
 կը մզլտտին, կ'արուին. նոյնպէս թէ որ անմի-
 ջապէս կալը տանելու ըլլաս, կամնելով հատերը
 դիրաւ չեն զատուիր, հասկերու մէջ շատ կը մնան,
 յարդն ալ խոշոր կ'ելէ: Տաք ու չոր գաւառներ
 դիրին է, ինչու որ բնութիւնը կ'օգնէ, կը չոր-
 ցնէ. բայց ամառը կարճ՝ եղանակը խոնաւ ու ցուրտ
 երկիրներ, արուեստը բնութեան օգնիչ կ'առնուն:
 Չափաւոր տաք ու չոր տեղեր՝ հնձած կամ կտրած
 ցորենեղէնները կարգ կարգ կը թողուն, մէկ կող-
 մը չորնալէն ետքը մէկալ դին կը դարձընեն. մէջը
 կանաչ խոտեր որչափ քիչ են, այնչափ շուտ կը
 չորնան: Վարին եւ ուրիշ ցորենեղէն բաները
 կտրելէն ետքը, անձրեւ չեկած կը ջանան վերցը-
 նելու, որ ալիւրնին ուժով ու ճերմակ ըլլայ. բայց
 վարսակը մէկ երկու անգամ անձրեւ ուտելով հա-
 տերը աւելի կը խոշորնան. ասանկ տեղեր մինակ
 ցորենը ու հաճարը կը կապեն: Խոնաւ տեղեր ցո-
 րենը ու հաճարը կտրածին պէս՝ կը կապեն, քիչ
 ատեն արեւի մէջ կը թողուն, ետքը գետինը խա-
 շածեւ շինած փայտեր կը խոթեն, ու անոնց
 վրայ կապոցները՝ գլուխնին ներս, ու չորս գիէն
 օդ բանելու տեղեր թող տալով՝ տասնուվեցական

Հատ կը շարեն, անանկ որ անձրեւ գալով մինակ վրայի մէկ երկու կապոցը կը թրջին, մէկալները չոր կը մնան : Հատ խոնաւ տեղեր ամառուան գարին ալ կը կապեն, ու տեսակ տեսակ կը չորցընեն :

Մուռոյտը հնձելէն ետքը արեւի մէջ կը թողուն, որ կէս չորնայ, ետքը գետինը երեք կանգուն բարձրութեամբ ցիցեր կը տնկեն, վրան վերէն վար՝ մէջէն խաչաձեւ անցած փայտերով, որոնց վրայ թողմած առուոյտը, գետնէն վեր աղէկ մը կը տեղաւորեն, ու անանկով կը չորցընեն :

ՅՈՐԵՆՆԵՂԷՆՆԵՐԸ ՎԵՐՅԸՆԵԼՈՒ ՎՐԸՑ

Արկրագործը իր պտուղները ներս տանելու կամ կալով մաքրելու ատենը, ջանայ պիտ' որ որ աղէկ եղանակներու մէջ շուտով ու քիչ ծախքով լմնցընէ : Ընոր համար անանկ պիտ' որ բաժնէ իր գործքը մշակներուն, որ մէկը գործած ատենը մէկալը պարապ չկենայ :

Կալին վրայ ետքը պիտ' որ խօսինք. հիմայ մինակ ցորեննոց տանելու ու ձմեռը ծեծելու վրայ խօսինք, ու նախ եւ յառաջ ցորեննոցի կամ յարդնոցի վրայ : Յորեննոցը կամ յարդնոցը շատ երկայն ու չափաւոր լայն՝ բարձր ու օդ բանուկ շէնք մը նէ, մեծ մասը տախտակով շինած, որն որ մէջ տեղը դիմացէ դիմաց երկու մեծ դռներ ունի սայլերը մէկէն մտնելու ու մէկալէն ելլելու համար. աս երկու դռներուն մէջ տեղի յատակը շատ հաստատուն տախտակամած է, որուն երկու դին մէկ կանգունէն աւելի բարձրութեամբ դոցուած է, մէկուն մէջ ցորենի ու հաճարի կապոցները, ու մէկալին մէջ ուրիշ պտուղները դնելու համար. ու մէջ տեղը պարապ կը մնայ, որ ներս բերելու ատեն ձիերը սայլերով քաշեն տանին ու պարպելէն ետքը դուրս հանեն. վերջէն ալ հոն պտուղները

կը ծեծեն, կը մաքրեն. դրան քով պղտիկ տեղ մ'ալ կայ, որ ծեծածնին ու ծեծելու գործիքնին հոն պահելու կը ծառայէ. բոլոր ցորեննոցը կամ յարդնոցը գետնէն սկսած՝ մէկը մէկալէն երեք երեք կանգուն բարձր գերաններով բաժնած է: Հասակը մաքուր՝ չոր յարդ կը տարածեն, ու կապոցները՝ մէկուն գլուխը մէկալին կոթին վրայ ու կոթերը պատերուն բերելով կը շարեն ան կարգաւինչպէս որ կը ծեծեն. մինակ թէ որ քիչ մը թաց բաներ կան նէ, անոնք ամենէն վերջը կը դնեն, որ չտաքնան:

Ով որ խոտը ու կենդանիներուն տալու յարգը պահելու տեղ չունի, ուր տեղ որ ջուր չկոխեր հոն երկայն փայտ մը կը տնկէ, յատակը չորս դին կլոր ճիւղեր կը դնէ, ու անոնց վրայ խոտերը կը դիզէ տանձի ձեւով. փայտին ինչուան վերի ծայրը վրան ձեռքի տալինով աղէկ մը կը սանարէ կը շտկէ, որ անձրեւը վրայէն վաղէ ու ներս չմտնէ. անանկ որ թէ որ աղէկ շարած ու շտկած է նէ, երկու մատէն աւելի անձրեւը ներս չանցնիր, ու հարկաւորութիւն ունեցած ատենը, մանգաղէն լայն՝ սուր երկաթով մը վերէն ի վայր շխտակ կը կտրէ, կը գործածէ:

ՅՈՐԵՆԵՂԷՆՆԵՐԸ ԾԵԾԵԼՈՒ ՎՐԵՑ

Սեծելու գործիքը է երկու կանգուն երկայն գաւազանի ծայրը կաշիով կապած երկայն, կարծր, կլոր փայտ մը, որուն վրայ չորս հինգ տեղ երկաթի օղեր կան: Կապոցները կը քակեն, հասկերը կը պառկեցընեն ու կը ծեծեն: Դժուար թափելու հատերը կամ շատ տաքին կամ շատ ցուրտին կը ծեծեն, որոնց մէջը գլխաւորը է հասարակ առուոյտի հունտը: Եղբատները՝ ծեծածները հովով կը հոսեն կը մաքրեն, իսկ հարուստները մասնաւոր գործիք ունին ու անով կը մաքրեն: Ես

գործիքին վերի կողմը ցորեան լեցրնելու տեղ կայ, ու տակը ծակ է լեցուցածը վար հասելու համար. ծակին մէկ կողմը տախտակէ թեւերով անիւ մը կայ, որն որ դարձրնելով՝ ծակէն հատերը հոսած ատենը սաստիկ հով կը հանէ, բոլոր փուշերը, յարդի մանրուկները ու փոշիները կը տանի. ծակին վարի կողմը ծուռ դրուած երկաթի երկայն մաղ մը կայ, որուն վրայ հատերը կը թափին, ու անիւէն շարժելով մաքուր հատերը վար կը վաղեն, ու վայրենի հունտերը մաղէն կ'անցնին: Ամէն տեսակ հատերը, ամէն մէկը յարմար մաղ ունի, ու պէտք եղած ատենը կը փոխուի:

ՅՈՐԵՆԵԴԷՆՆԵՐԸ ԿԵՆԴԵՆԻՆԵՐՈՒ ԿՈՒԵԼ ՏԵԼՈՎ ՄԸՔԻՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Ասի հասարակ ու շատ հին կերպ է, որ աստուածաշնչի մէջ ալ կը յիշատակուի: Ընձած ու չորցուցած պտուղները գետնի վրայ կլոր կը տարածեն, վրան ձիեր կամ եզեր վազցրնելով՝ հատերը հասկերէն կը թափեն, անկէ ետքը յարդերը մէկ դի կ'առնուն ու հատերը հովով կամ վերը ըսած գործիքով կը մաքրեն: Սպանիա, Իտալիա ու Ունգարիա ու Վերմանիայի հիւսիսային կողմերը աս կերպով կը ծեծեն ու կը մաքրեն երկրին պտուղները:

ՅՈՐԵՆԵԴԷՆՆԵՐԸ ԿԵԼՈՎ ՈՒ ԿԵՄՆՈՎ ՄԸՔԻՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Կարծր ու շիտակ տեղ մը աղէկ կը մաքրեն, երեսը կաւով ու կովու աղբով կը ծեփեն, որ հատերը հողին հետ չխառնուին, ու աղէկ մը չորնալէն ետքը՝ ցորենը կամ ուրիշ պտուղները կլոր կը տարածեն, ու կամնասայլի վրայ մարդ կեցած՝ ձիու կամ եզան, բարդերուն վրայէն քաշել կու տան, որ հատերը հասկերէն կը զատէ ու յարդը

մանր կը կտրէ. ու չափաւոր հովի ատեն՝ հովին տալով հատերը յարդէն կը զատեն: Աամնասայլը երկու տեսակ է. մէկը շիտակ տախտակ է, որուն տակը միօրինակ ու սուր գայլախաղ գամած է. միւսը երկու հաստ գլաններ են, վրանին նոյնպէս գայլախաղ գամած, որոնց վրայ դառնալու չափ բարձրէն տախտակ մը հաստատուած է, որպէս զի վրան մարդ կենալու ատեն երկուքին ալ ծանրութիւնը տայ. ձի կամ եղ կը քաշէ, ու գլանները դարձրնելով՝ քարերը, հատերը յարդէն կը զատեն, ու յարդը մանր կը կտրեն:

Օ՛րծելով հատերը շատ չեն կորսուիր, աղէկ կը մաքրուին, պտուղները ինչուան մաքրութիւն նէ՛ կալը մնալով անձրեւներէն թրջելու, հատերը ու յարդը՝ ապականելու վտանգէն կ'ազատին, ու երկայն յարդը ան տեղուանքը, ուր որ յարդը կը գործածեն, սուղ կը ծախուի, ու ձմեռը պարապ ատեն ծեծելով, ամառուան ու աշնան գործքի արգելք չեն ըլլար: Մտցնալու ատեն կամ ծախքը ալ չափէն աւելի շատ է. անանկ որ եթէ ուրիշներուն ծեծել կու տաս, պտուղներուն տասնին մէկ մասը անոնց տալու ես, իսկ թէ որ դուն կը ծեծես, տան բոլոր մարդիկներովը ձմեռը անոր պէտք ես աշխատիլ:

Անդամներու կոխել տալով գործքը շուտ կը լմնայ. թէ որ մասնաւոր տեղ շինուած է, հատերն ալ աղէկ կըրնան մաքրուիլ, ձմեռը պարապ ատեններ ձիերը կամ եզերը վրայէն վազցրնելով. բայց բոլոր յարդը կ'ապականի, կենդանիներու տակ տարածելէն ու աղբը շատցրնելէն զատ՝ ուրիշ բանի չժառայեր, հասկերու մէջ ալ շատ հատեր կը մնան:

Ալալով ու կամնով գործքը շուտ ու քիչ ծախքով կ'ըլլայ, յարդը կենդանիները սիրով կ'ուտեն, բայց հատերը մաքուր չեն ելլեր, մէջը շատ մանր քարեր ու անշահ հունտեր կը մնան, որոնք վեր-

ջէն պէտք է ստրկել ու մաքրել, չէ՛ նէ՛ հացը ձեր-
մակ ու համով չըլար, աս կերպը մինակ ամառը
երկայն՝ չոր ու տաք երկիրներ կըրնայ յաջողիլ, ու
անանկ տեղերը թէ որ մէկ տարի կալի ատեն ան-
ձրեւները կոխեն, բոլոր հատերը կը բուսնին, կ'ա-
պականին, որն որ թէպէտ այլուէն չիմացուիր,
բայց հացը փուռի մէջ կը տարածի, տակն ու վրան
կը կարծրանայ, մէջը խաւիժի պէս ջրոտ կ'ըլլայ
ու անհամ անուշութիւն մը կը ստանայ: Ասոր
համար շատ ատեն անձրեւ եկած գաւառներ կալով
չեն զատեր: Արկրագործը իր երկրին օդը ու ուրիշ
հանգամանքը նայելով, աս երեք կերպէն մէկը,
որն որ կ'ուզէ, ընտրէ:

ՅՈՐԵՆԵՂԻՆՆԵՐԸ ՊԵՇԵԼՈՒ ՎԲԵՑ

Սաքրած պտուղները երկու կերպ կըրնայ պա-
հուիլ, մէկը՝ գետնի տակ չոր հողերու մէջ, ու
մէկալը բարձր շտեմարաններու մէջ: Առջինը՝ չոր
տեղ փորած հող մի է, որուն մէջ յառաջ սաս-
տիկ կրակ կը վառեն, պատերը ու յատակը աղէկ
կը չորցընեն, պաղելէն ետքը յատակը յարդ կը
տարածեն, վրան ցորենը կը լեցընեն, ու վրան
յարդով ու հողով կը գոցեն, մինչուկ պղտիկ բլուր
մը կը հանեն վրան, որ մէջը ջուր չանցնի. ասիկայ
շատ դիւրին է ու ծախքը քիչ, բայց ամէն ան-
գամ նայելը դժուար ըլլալով վտանգաւոր է, կըրնայ
սպականիլ:

Արկրորդը՝ գետնէն բարձր, մասնաւոր ջինսած՝
երկու երեք գատիկոնով շտեմարան է, որուն ամէն
գատիկոնը չորս կանգունի չափ բարձր է, յատակը
քարով կամ կղմինտով հիւսած, որ պաղ պահէ:
Հով բանելու համար յատակէն կանգուն մը բարձր
դիմացէ դիմաց պատուհաններ ունի երկաթի թե-
լով հիւսած, որ թռչունները ներս չմանեն, երկաթի
կամ փայտէ դռներով, որպէս զի անձրեւի ու ձիւնի

ատեն գոցուին : Արուն մէջ պտուղները պատէն մէկ կանգուն հեռու կը տարածեն, ցորենը ու հա-
ճարը կանգունէն պակաս, ու դարին, վարսակը
կանգուն մը բարձրութեամբ, նոր դրած ատեն ու-
խոնաւ կամ տաք ժամանակ՝ շարաթը երկու ան-
գամ, ուրիշ ժամանակ՝ մէկ անգամ, գլխէ ի գլուխ
տակն ու վրայ կը դարձնեն : Եւզոտ բաները մէկ
թիղէն աւելի բարձր չեն տարածեր, ան ալ աղէկ
մաքրած պիտ' որ չլլայ, որ տաքնալով չծթին.
գարձընելու ատեն ալ բոկիկ կը քալեն, որ չճրգ-
մուին : Մէկալ ընդեղէնները կանգուն մը բար-
ձրութեամբ կը տարածեն : Միկն զգուշանալու հա-
մար, պատերուն քովերը աղէկ պէտք է նայիլ,
որ ծակ մը երեւնալուն պէս կիրով ու մանր քա-
րերով շուտ մը գոցուին : Ըս պտուղներէն մէկը
անհոգութեամբ կ'որդնոտի նէ, որդերը ուրիշնե-
րուն չտարածած, պէտք է շուտով վերցընել, ու
ան տեղը տարի մը բան մը չդնել : Չորդնոտելուն
ճարը՝ շուտ շուտ դարձընել, ու յատակը ճաթած
տեղեր կան նէ, շինել շտկելն է : Պտուղները շտե-
մարան մտած տարին՝ հարիւրին երեք, երկրորդ
տարին՝ մէկուկէս, վերջէն ալ աւելի քիչ չորնա-
լով կը պակսին : Թէ որ ընդեղէնները տարիէ մը
աւելի կը պահես, աղէկ չեն եփուիր :

Գ Լ Ո Ի Խ Թ

ՅԸՆԵԼՈՒ ՏՆԿԵԼՈՒ ԲԸՆԵՐՈՒ ՎՐԵՑ

ՅԸՆԵԼՈՒ տնկելու հասարակ բաները շատ աղէկ
չբուսնելուն համար, կամ մասնաւոր բաներ եւ
կամ մասնաւոր տեսակներ կը ցանեն : Ըսոնց վրայ
մէկիկ մէկիկ հոս տեղս կ'ուզեմ խօսիլ :

Այս ցորենը կամ հաճարը երկու տեսակ է, մէկը քիչ մը կարմիր ու մէկալը ձերմակ. ասոնց երկուքին ալ ալիւրը ձերմակ կ'ըլլայ: Տ'երմակին տունկը ցորենի շափ փափուկ չէ, խոնաւ տեղեր շուտ չսառի, ու ածուխ հիւանդութիւնը շուտ չունենար: Այլ աւելի կարմիրը, որուն կոթերը հաստ ու արմատները խորունկ ըլլալով, ածուխէն ու մեղրացողէն շատ չվախնար, ու առատ պտուղ կուտայ: Այս տեսակը Պարսկաստան, Իտալիա ու Վերմանիա շատ կը ցանեն. որն որ կաւոտ ու բաղադրած երկիրները շատ կը սիրէ, աւազուտ երկիրներն ալ կը բուսնի, բաւական որ շատ չոր չըլլայ: Օրանք ու կաւոտ տեղեր հատերուն ալիւրը շատ ու կեղեւը բարակ կ'ըլլայ. իսկ աւազուտ երկիրներու մէջ անոր ներհակն է: Ինքը իրեն հետ ու ուրիշ պտուղներու հետն ալ շատ կը համաձայնի, անոր համար իր արտին վրայ շատ տարի կըրնայ ցանուիլ, ու ամէն տեսակ պտուղներու արտերուն վրայ ալ կը ցանուի ու կը յաջողի, մինակ կաղամբ, գետնի խնձոր, կարմիր բանջար, եղիպտացորեան, կտաւ, կանեփու հասարակ հաճար քաղած արտերուն վրայ չբուսնիր: Արտը պատրաստելը՝ առջի տարին ինչ պտուղ որ ցանուած է, անկէ կախում ունի, անոնց յարմարութեանը նայելով մէկ կամ երկու կամ երեք անգամ հերկելու է: Հողը հարկաւոր չէ շատ բարակցընել. կակուղ արտերու վրայ ցանելէն ետքը հերկելու է, ու կաւոտներու վրայ ցանելէն ետքը մինակ տափնելու է: Աղբը կամ ցանելէն յառաջ կամ ետքը դրեր ես, նոյն բան է. իրեն համար ամէն աղբը աղէկ է, բայց ձիու ու հաւիաղբը աւելի կը սիրէ, իսկ թէ որ շատ կը դնես, կը պառկի: Հորտ տեղեր օգոստոսին, տաք տեղեր սեպտեմբերին՝ հոկտեմբերին,

ու աւելի տաք տեղեր՝ ալ ուշ կը ցաննեն . բայց քիչ մը կանուխ ցանելը ուշ ցանելէն աւելի աղէկ է : Յանելուն չափը՝ կանուխ կամ ուշ ցանելը , հողին տեսակը, նոյն արտի վայր առջի տարին բուսած պտուղը ու հունտին աղէկութիւնը կ'որոշեն : Վարնան, թէ որ շատ վայրենի խոտ կը կոխէ, տափնելու է, ու նայելու է որ ձմեռը արտի մէջ ջրեր չժողվին, որ սառելու վտանգ չըլլայ . թէ որ շատ տկար է, ձմեռը սառած ատեն վրան աղբի ջուր ցանելով կը զօրանայ . ու շատ զօրաւոր է նէ, դարնան ճիւղերը չարձակած՝ տերեւները կտրելու կովերուն տալու է, որ չպառկին : Ընձելու ատենը յուլիս կամ օգոստոս ամիսն է, ու տաք տեղեր՝ ալ կանուխ : Ընձելու ատենը կանցընես նէ, մանգաղով շատ կը կտորին . հունձքի ատեն եղանակը խոնաւ կ'ըլլայ նէ, ալիւրը աղէկ չըլլար : Մսիկայ դարնան ցանելու յարմար չէ, ինչու որ ամէն ամառուան պտուղներէն անշահ կ'ըլլայ :

ՀԱՍՏԻՐԵԿ ՑՈՐԵՆԻ ՎՐԵՑ

Յորենը շատ տեսակ է, որոնք հատերուն, հասկերուն ու յարգերուն գոյնէն ու ձեւէն կ'իմացուին, որոնց մէջ հասարակ ցորենը առջինն է . աս ալ երկու տեսակ է, մէկը՝ երկայն հասկեր ու քիստեր ունի, մէկալը՝ երկայն հասկեր ունի, բայց մերկ է, քիստ չունի : Մնջինը հաստ ցօղուն ունի, ածխոյ ու ժանգի հիւանդութիւններէն շատ չվախնար, քիստերուն պատճառաւը՝ թուշունները չեն կրնար ուտել, ու դարնան ցանելը աղէկ է . երկրորդին հատերը բարակ կեղեւ ունին, ու բարակ ալիւր կու տան :

Յորենը լեռնային ու ճախին տեղ չսիրեր . կառոտ արտերը, մանաւանդ թէ որ մէջը կիր ալ կայ նէ, շատ կը սիրէ : Ասկուղ հողի վրայ, թէ որ բաւական ոյժ ու խոնաւութիւն ունենայ, կրնայ

բուսնիլ . բայց թէ որ չոր է , ձաւարցու ցորեն ցանելու է :

Աս ցորենը առջի տարին՝ հանդիստ կեցած արտի վրայ կամ ծխախոտ , բակլայ , եղիպտացորեան , առուդյտ , ձմերուկ ու բամբակ տնկած արտերու վրայ աղէկ կը բուսնի . թէ որ գետնի խնձորը կանուխ կը հասնի ու երկիրն ալ զօրաւոր է , ան ատեն անկից ետքն ալ կըրնայ յաջողիլ ցորենը , իր արտին վրայ երեք տարիէն յառաջ կը ցանես նէ , աղէկ չըլար : Աղէկ առուդյտի արտը մէկ անգամ հերկելէն ետքը ցանելու է , ու խոտ կոխած արտը երկու հեղ հերկելու է . ասանկ ալ առջի ցանած բաները ու հողին տեսակը մտածելով , մէկ երկու կամ երեք հեղ հերկելու , ետքը ցանելու է : Պարարտ երկիրը՝ ալ աւելի հինցած պարարտութիւնը շատ կը սիրէ . անոր համար վերը ըսուած պտուղները քաղելէն ետքը տնկելը աղէկ կ'ըլայ , վասն զի առջի տարին անոնց համար շատ աղբ դրուած է : Բայց թէ որ երկիրը բաւական պարարտ չէ , ցանելէն յառաջ աղբը չափաւոր դնելու է , ապա թէ ոչ՝ շատ կը դնես նէ , կը պառկի : Յանելու ժամանակը երկրին դիրքը ու եղանակը կ'որոշեն . հասարակ ամիսը սեպտեմբեր ամիսն է , բայց ցուրտ երկիրներ քիչ մը յառաջ , իսկ տաք տեղեր քիչ մ'ալ ետքը կը ցանեն : Առուդյտի արտի վրայ քիչ մը աւելի , ու ծխախոտի կամ հանդիստ տուած արտի վրայ քիչ մը պակաս կը ցանեն . որուն հասարակ չափը մէկ լծվար արտի վրայ , որ հարիւր կանգուն երկայն ու լայն է , ու թսուն տաճկի լիտր ցորեն է : Յանելէն ետքը կակուղ արտերը կը հերկեն , ու կը տափնեն , իսկ կաւոտները միայն կը տափնեն : Արկու տարուան ցորեն կը ցանես նէ , ածուխ չըլար . թէ որ նոր ցորեն ցանել կ'ուղես , կրով թրջելու է , ինչպէս վերը գրեցինք : Թէ որ արտին հողը ձմեռը շատ նստած ու կարծրացած ,

կամ շատ խոտ կոխած է, գարնան չոր ատեն մը տափնելու է, իսկ եթէ սառելով հողը շատ բարձրացած է, գլանելու է. ցորենը տկար կ'երեւնայ նէ՝ ձմեռը աղբի ջուր տալու է. եթէ շատ զօրաւոր է, ճիւղեր չարձակած տերեւները կտրելու է, որ չպառկի:

Յորենը շատ կը հասնի նէ, կեղեւը կը հաստընայ, ալիւրը կը սեւնայ, հացը համով չըլար, ու հնձելու ատեն շատ կը թափի, բայց կտրելով տնկելու ատեն քիչ կը թափի: Հնձելէն կամ կտրելէն ետքը անձրեւ չկերած ջանալու է վերցընել: Այնակ՝ ցանելու համար թող տալու է, որ աղէկ հասնի:

ԱՄԵՌՈՒՆՆ ԾՈՐԵՆԻ ՎՐԱՅ

Յորենը գարնան ալ կը ցանուի, ուր որ ձմեռուանը սաստիկ ցրտէն փնասած է, գարնան ալ կը ցանեն, բայց ձմեռուանին չափ աղէկ չըլար, հատերը մանր ու ալիւրը անշահ կ'ըլլայ, աղէկ՝ զօրաւոր ու ամէն դին հաւասար արտ կ'ուղէ. հունտը ձմեռուանէն աւելի ցանելու է, ու կանուխ պիտ' որ ցանուի: Տարի մը յառաջ գեանի խնձոր, կանեփ, ծխախոտ, ու ասանկ բաներ ցանած արտերու վրայ ցանելը աւելի ապահով կ'ըլլայ: Ամառուան ցորենին՝ անուխ ու ժանդ շատ կը պատահին, ու ձմեռուանէն քառօրդ մաս մը պակաս պտուղ ու հինգերորդ մաս մը պակաս յարդ կու տայ:

ՀԵՃԵՐԻ ՎՐԱՅ

Հաճարը շատ յարդ կու տայ, ցորենին պէս հողի զանազանութիւն չունի, ուրիշ պտուղներուն չբուսած տեղերն ալ կը բուսնի: Ալիւրը հասարակ կամ ձաւարցու ցորենին ալիւրին չափ ձերմակ չըլլար, բայց ցորենի ալիւրին հետ խառնելով հացը համով կ'ըլլայ: Շատ տեղ մինակ հաճարի ալիւ-

րէն ալ հաց կը շինեն, որ շատ առողջ ու կշտա-
 ցընող հաց է, ու տասնուհինգ օր կը պահուի,
 չչորնար: Ասիկայ կը բոհրեն, կը ծեծեն, ու խա-
 հուէի պէս ալ կը խմեն, որ մարդուն շատ սնունդ
 կու տայ, ու համն ալ քէշ չէ: Աւճարը ամէն տեղ
 կը յաջողի, բայց աւազուտ տեղերը շատ կը սիրէ,
 բաց ի թաց տեղէն ուրիշ տեղ չկայ որ չսիրէ.
 Բայց զօրաւոր արտերու վրայ շատ պտուղ կու տայ:
 Իր արտին վրայ շատ տարիներ կըրնայ ցանուիլ,
 ասանկ ալ ամէն պտուղներու արտերուն վրայ. մի-
 այն՝ թէ որ ան պտուղներէն ետքը ցանուելու ըլլայ,
 որոնք ուշ կը քաղուին ու արտը տակն ու վրայ
 կ'ընեն, աղէկ չյաջողիր: Ամենէն աղէկ՝ կենդանի
 արածած, առուղյտի, ծխախոտի, եգիպտացորենի,
 ցորենի ու վարսակի արտերու վրայ հանգիստ կը
 բուսնի: Հանելէն յառաջ՝ արտը հերկելով աղէկ
 կակղցընելու է, ու երկիրը որչափ որ ծանր ու
 կարծր է, այնչափ աւելի հերկելու է: Ասիկայ
 արտերը հարկ չկայ շատ հերկել. թէ որ խոտերը
 մաքրելու համար հարկաւոր ալ ըլլայ, ցանելէն
 երկու՝ երեք շաբաթ յառաջ դադրելու է, որ հողը
 նստի: Ամէն տեսակ աղբը իրեն համար աղէկ է,
 հին կամ նոր աղբ, աղբի ջուր, խոտ, առուղյտ,
 ինչ որ ըլլայ. մինակ ծանր արտերը քիչ մը ա-
 ւելի աղբ կ'ուղեն: Աշխարի ու ձիու աղբը քիչ
 մը հինցած պիտ' որ ըլլայ, որ չայրէ: Աաղադրած
 հողը ու մոխիրը ամէն տեսակ աղբէն աւելի կը սի-
 րէ: Ասիկայ ձմեռուան պտուղներուն վրայ, ամե-
 նէն յառաջ կը ցանեն: Առնելու վրայ սեպտեմ-
 բերի մէջ կը ցանեն. կաւոտ, չոր ու աւազուտ ար-
 տերու վրայ՝ անձրեւոտ ու խոնաւ ատեններ: Հա-
 նելու չափը ցորենին հետ նոյն է չափելով եւ ոչ
 թէ կշռելով. ցանելէն ետքը շատ տեղ մինակ կը
 տափնեն: Աւրիշ հարկաւոր գործքերը ցորենին
 պէս են, բայց գարնան նորէն տափնել, ու տերեւ-

ները կտրել չըլար . թէ որ շատ զօրաւոր է, սա-
ռած ժամանակը վրան ոչխար կ'արածեն : Ընձելու
ժամանակը ցորենէն յառաջ է : Ընձրեւը ցորենին
չափ վնաս չտար ասոր :

ԱՄԵՌՈՒՆԵՆ ՀԱՃԱՐԻ ՎՐԵՑ

Մամուռան հաճարը կը ցանեն կամ գարին
չյաջողած երկիրներու վրայ, կամ թէ անձրեւնե-
րուն ու կանուխ ցրտերուն պատճառաւ՝ երբ որ
աշնան չեն կրնար տնկել : Գարնան՝ երկիրը չոր-
ցածին պէս կը ցանեն, անոր համար արտը յառաջ
կը հերկեն՝ կը պատրաստեն, ու ցանելէն ետքը
մինակ կը տափենն, որ երկրին խոնաւութիւնը չկոր-
սուի ու աղէկ պտուղ տայ, ինչու որ զօրութիւնը
ամառուան հաճարին վնասակար է : Ընձելու ատե-
նը ձմեռուանէն շատ ետքն է, ու պտուղը անկէ
քառորդ մը պակաս կ'ելէ :

ՉՄԵՌՈՒՆԵՆ ԳԵՐԻՒՆ ՎՐԵՑ

Չմեռուան գարին տարբեր տեսակ է՝ վեցան-
կին ու չափաւոր երկայն հասկերով, որոնց ամէն
մէկը վրան ութսուն՝ իննսուն հատ ունի : Տաք
տեղեր ու կաւոտ արտերը աղէկ կը բուսնի, չոր
ու տկար հողերը չսիրեր : Ըննդիստ արտը, նաեւ
բակլայի՝ առուուտի արտերը շատ կը սիրէ, վար-
սակի ու ցորենի արտերն ալ կը բուսնի : Մրտին
պատրաստութիւնը ձմեռուան ցորենի ու հաճարի
հետ նոյն է, քիչ մը կանուխ կը ցանես նէ, աղէկ
կը յաջողի . ցանելուն չափը ցորենին չափն է : Մսի-
կայ հաճարէն քանի մը շաբաթ յառաջ կը հասնի,
ու տեղը շուտ մը շողգամ կը ցանուի :

ԱՄԵՌՈՒՆԵՆ ԳԵՐԻՒՆ ՎՐԵՑ

Մամուռան գարին շատ տեսակ է, որոնց
մէջէն երկու տեսակը շատ կը տնկեն . մէկին հա-

տերը խոշոր ու հասկերը՝ երկու շարքով են, իսկ մէկային հատերը մանր ու հասկերը՝ չորս շարքով են: Առջինին հատերը գեղեցիկ ու շատ աչիւրտ են, բայց աղէկ երկիր կ'ուզէ: Մէկայը անպտուղ արտի վրայ ու ուշ ցանելով ալ կը բուսնի. չոր եղանակներէն քիչ կը մնասի, ու յաջողելը ապահով է: Շատ տեղ ձմեռուան գարին ալ ամառուանին տեղ կը ցաննեն:

Վճառուան գարին կըրնայ ցուրտ տեղ, տաք տեղ ու լեռան վրայ յաջողիլ. չափաւոր կաւոտ երկիրը աւելի կը սիրէ՝ պաղ ու խոնաւ տեղերը, աւազուտ կակուղ արտերն ալ կը սիրէ: Արծր՝ ցուրտ կամ ակար կամ թթու արտերը չուզեր: Այրկու շարքով խոշոր գարին աւելի կաւոտ արտ կ'ուզէ, իսկ չորս շարքով մանրը աւելի կակուղ երկիր կ'ուզէ: Առդամբի, կարմիր բանջարի, ու ասանկ բաներու, ցորենի, հաճարի ու ձմեռուան գարիի արտերու վրայ շատ կը յաջողի. շողգամի ու իր արտին վրայ աղէկ չըլար: Յանելու արտը աղէկ հերկած տափնած պիտ'որ ըլլայ, ընդեղէնի արտերը երկու՝ երեք անգամ հերկելու է. կաւոտները ձմեռ չեկած հերկելու է, որ ձմեռը սառելով հողի կոշտերը հալին, ու գարնան ցանելէն յառաջ ու ետքը աղէկ տափնելու է. եթէ երկիրը ձմեռը կարծրացած է, յառաջ հերկելու՝ ու ցանելէն ետքը տափնելու ու զլանելու է: Վրտին առջի տարուան պտուղուն համար աղբ դրուած է նէ, նորէն դնել հարկաւոր չէ, չէ նէ՝ ձմեռուան մէջ քիչ մը բան դնելու է. բայց ոչխարինը աղէկ չէ, ինչու որ կը պառկի, ու նոր նոր ճիւղեր տալով բոլոր պտուղը կ'ապականի: Վարնան երկիրը տաքնալ սկսածին պէս, ցանելու ատենն է. չափաւոր տաք տեղեր՝ մարտին, ապրիլին, իսկ աւելի տաք կամ պաղ երկիրներ՝ աւելի կանուխ կամ ուշ կը ցաննեն: Յանելուն չափը՝ ցորենին չափէն հինգերորդ մաս մը աւելի է. անկէ աւելի կը ցա-

նես նէ կը պառկի, քիչ ցանես նէ՝ խոտ կը կոխէ. ցանած եղանակը չոր է նէ ու գարին մանր, քիչ մը աւելի կըրնայ ցանուիլ: Առնալը երբեմն կը փոխես նէ, շատ աղէկ կը բուսնի: Ասիկայ շատ տեղ կակուղ արտի վրայ ցանելէն ետքը մինակ կը հերկեն, ու ծանր հողով արտի վրայ կը տափնեն ալ. բայց շատ կակուղ ու թեթեւ հողով արտերը գլանել պէտք է: Անձելու ժամանակը, ճաւարցու ցորենին հետ նոյն է: Շատ հասնելու թող մի տար, դեղիննալ սկսածին պէս հնձէ, որ հնձելու տուն հասկերը չկտորին, ու հատերը չթափուին. թէ որ պատճառի մը համար հնձել չկրնալէն՝ շատ հասած է, առտուան ցողերու տուն հնձելու է: Աինդ վեց օր չորնալէն ետքը վերցընելու է. ասոր քիչ մը անձրեւ վնաս չըներ, բայց թէ շատ թրջի, հատերը շատ կը թափուին, ալիւրը սեւ կ'ըլլայ:

ՎԵՐՍԵԿԻ ՎՄԵՑ

Վ արսակը գարնան կը ցանեն. ասի երկու տեսակ է, քրստոտ ու մալոտ. առջինին հատերը լեցուն են; ծեծելով դիւրաւ կը թափուին ու մաքուր կ'ելլեն. մաղտին հատերը խոշոր ու կոթերը հաստ են, ու քէշ եղանակներու տուն շատ չեն թափիր: Ասոնք ալ տեսակ տեսակ կ'ըլլան:

Վ արսակը՝ գարին չյաջողած տեղերն ալ կը յաջողի. ամէն տեսակ հողը կը սիրէ, բաւական է որ քիչ մը զօրութիւն ունենայ. կաւը, աւազը, ճախինը իրեն համար նոյն բան է. չափաւոր խոնաւ ու միջակ զօրաւոր արտերու վրայ աւելի կ'աճի: Իր արտին վրայ ու ամէն տեսակ պտուղներու արտին վրայ կը յաջողի. բայց նոր արտերը, առուոյտինը ու կանաչեղէններունը շատ կը սիրէ. մինակ շատ պարարտ արտերու վրայ՝ տարի մը ցորեն ցանելէն ետքը վարսակը պէտք է ցանել, որ չպառ-

կի: Մտոր ամէն տեսակ աղբը աղէկ է, աղբ չդրած
 ալ կ'աճի, բայց կրօտ ու բաղադրած հողով արտի
 վրայ շատ կ'աճի, ու գարիի չափ երկրին ուժը
 չառնուր: Հորենի արտը անգամ մը չափաւոր, ու
 ձմեռ չկոխած՝ անգամ մ'ալ խորունկ հերկելու է:
 Կանաչեղէնին արտը ձմեռ չեկած՝ անգամ մը խո-
 րունկ, թէ որ արտի վրայ արմատի խոտեր շատ
 են, երկու անգամ հերկելու է ու թող տալու է,
 ու գարնան ամէն պտուղներէն յառաջ, երկիրը՝
 գործելու չափ չորցածին պէս աղէկ մը տափնելու
 է, ու ցանելէն ետքը դարձեալ նորէն տափնելու
 ու գլանելու է: Հողը շատ կակուղ է նէ, ցանելէն
 ետքը դարձեալ հերկելու է: Կանելուն չափը՝ ցո-
 րենին չափէն երրորդ մաս մը աւելի է, բայց միշտ
 չափելով իմանալու է: Վիչ մը մեծնալէն ետեւ,
 եթէ շատ հունտի խոտեր կը կոխեն կամ արտը
 անձրեւներէն շատ կը կարծրանայ, յառաջ պէտք
 է տափնել, ու ետքը մնացածներն ալ ձեռքով հա-
 նել ու մաքրել: Հնձելու հասարակ ատներ օգոս-
 տոսի մէջ դեղընցած ատներն է. շատ կը հասնի նէ,
 հնձած ատներ կը թափի: Հնձելէն ետքը ութը
 տասր օր պէտք է թող տալ որ չորնայ. վրան ան-
 ձրեւ մը կու գայ նէ, հատերը աւելի կը լեցուին,
 բայց շատ անձրեւներէ կ'աւրուին. անոր համար
 անձրեւոտ երկիրներ՝ գարին ալ ու աս ալ կը կա-
 պեն, ու ոտքի վրայ շիտակ չորս չորս կամ հինգ
 հինգ կը կայնեցընեն որ չորնան:

Բ Ի Ի Ն 2

Բրինձը անանկ պտուղ մըն է, որ ջրի մէջ
 կը ծլի, ջրի մէջ կը մեծնայ ու ջրի մէջ կը հաս-
 նի, անոր համար ամէն հողի վրայ կը բուսնի,
 բաւական է որ շիտակ ու արեւի զէմ արտ ըլ-
 լայ, ու մէջը ջուր թող տալը ու կտրելը կարելի
 ըլլայ:

Իրինձ ցանկելու տեղը ձմեռուընէ փորելով կամ հերկելով հողը աղէկ մանրելու ու երեսը շտակելու է, քառանկիւն կամ ուրիշ ձևելով բաժնելու է՝ մէջը հողէ բարձր ցանկեր շինելով, որպէս զի ջրին դէմ կենան, թող չտան, որ ջուրը մէկ քառանկիւնը չլեցուցած՝ մէկալ քառանկիւնին մէջ վաղէ: Առջի քառանկիւնը մեծ պէտք է շինել, որ մէջը շատ ջուր ժողվելով ցորեկը արևէն տաքնայ, ու գարնան ցրտիկի գիշերները միւս քառանկիւններուն մէջ վաղելով ցուրտէն պահպանէ: Աթէ արտը պարարտ է, ամէն տարի նոյն տեղ ալ կը ցանուի, ու կըրնայ արտը փոխուիլ: Արոնք որ արտը կը փոխեն նէ, առջի տարին բրինձ ցանած տեղը՝ երկրորդ տարին եգիպտացորեան կը ցանեն, երրորդին՝ ցորեն ու առուդյտ, չորրորդին՝ դարձեալ առուդյտ, ու հինգերորդին՝ նորէն բրինձ կը ցանեն, շատերն ալ երեք տարի ուրիշ բան կը ցանեն, ու չորրորդին՝ դարձեալ բրինձ:

Ամէն տարի նոյն տեղ ցանելու համար բրինձը հնձելուն պէս՝ խոտերը արմատէն աղէկ մաքրելու է, որ բոլոր արտը խոտերով չլեցուի, ու բրինձը աղէկ բուսնի: Արտը ձմեռ չեկած պէտք է հերկել, որ մնացած կոթերը արմատներովը մէկ տեղ փախն. գարնան աղը դնելու է, մէյ մ'ալ հերկելով ու տափնելով հողը բարակցընելու է, ու ցանկերը շինելու է: Ասոր աղանիսի ու հաւի աղըը ամենէն աղէկ է. բայց ան չկայ նէ, կովինը ու ձիունն ալ կըրնայ ըլլալ: Յատակին շտկութիւնը իմանալու համար մէջը ջուր կը թողուն, ու ցած եւ բարձր տեղումքը կը շտկեն: Իրինձի արտերէն աւելցած ու լճի ջուրը՝ ասոր շատ աղէկ է. բայց թէ որ ասոնք չկան, ու մօտիկները գետնէն բխած կամ գետէն բաժնած ջուր կայ նէ, արտերուն վերի կողմը շատ ջուր ժողվելու համար մեծ քառանկիւն մը շինելու է, որ ջուրը հոն տեղը

արեւէն քիչ մը տաքնայ, ու հոնկից արտերու մէջ
 վաղէ: Թէ որ ջուրը աղի է, աղը ժողոված փոսէն
 կ'անցընեն, որ աղը քիչ մը պակսի: Այրիլի կամ
 մայիսի մէջ խոշոր՝ ծանր ու մասնաւոր զատած
 բրինձին հատերը կեղելով, աղէկ տեղերու մէջ
 քիչ մը ցանցառ, ու անշահ տեղերու ջրին մէջ քիչ
 մը խիտ ցանելու է: Վուսածին պէս ջուրը կը
 կտրեն, որ տնկերը արեւին տաքութենէ զօրանան,
 ու աս ատենները մէկէն շատ ջուր պէտք չէ թող
 տալ, որ ջուրը բարձր ըլլալով տնկերը ջրին երե-
 սէն դուրս ելլելու համար, չափէն աւելի երկըն-
 նալով, չտկարանան. բաւական է որ արմատնին
 ջրով գոցուին: ()րէ որ մեծնալով, ջուրն ալ ին-
 չուան չորս՝ հինգ մատ բարձրացընելու է: Շատ
 փորձերով իմացուեցաւ, թէ ինչուան որ բրինձը կը
 ծաղկի նէ, ութը որ մէյ մը ջրին ալ բաւական է,
 բայց անկէ ետքը շատ ջուր կ'ուղէ հասնելու հա-
 մար: Աղէգ կապելու ատենները երկու՝ երեք
 անգամ ջուրը կտրելու ու խոտերը մաքրելու է:
 Հասարակօրէն օգոստոսի մէջ կը հասունանայ,
 բայց տաք երկիրներ՝ ալ յառաջ: Ատրածին պէս՝
 կը ծեծեն, բրինձը կը թափեն, կը չորցընեն, վեր-
 ջը դարձեալ կը ծեծեն բրինձին կեղեւները հանե-
 լու համար:

ԲՐԻՆՁԻ ՀԻՒՆԵՂՆԵՐԻ ԲՆԵՐՈՒ ՎՄԵՑ

Մտնցմէ առջինը լորանուկն է, որ ամէն տա-
 րի ցանած ու ձորերու մէջ գտնուած բրինձի ար-
 տերու մէջ անանկ կը շատնայ, որ տնկերը բուսա-
 ծին պէս՝ ուտելով, բոլոր արտը կ'ապականէ: Ասոր
 ճարը շուտով ջուրը կտրել է, որ արտը չորնալով,
 աս գարշելի կենդանիներն ալ կորսուին:

Արկորդը՝ պտուղնին թափելն է. թէ որ
 աս հիւանդութիւնը արտի մը մէջ իյնայ, բրինձը
 կը մեծնայ, կը հասնի, բայց դպածին պէս բոլոր

կը թափի. հատերը տկար, կարմիր ու անհամ կ'ըլլան. թափածները ցանելէն ու բուսնելէն ետքը, նոյն հիւանդութիւնը կ'ունենան, անոնց պտուղն ալ կը թափի. անոր համար հունար լիօսելու է, ու ան արտին վրայ քանի մը տարի ուրիշ բան ցանելու է:

Արրորդը ուշանալն է. որ թէպէտ կ'աճի ու հասկեր կու տայ, բայց պտուղը հասնիր կամ մինակ ծայրինները կը հասնին, պարուտակներու մէջ պարապ կամ պզտիկ հատեր կ'ըլլան: Ասոր գրեթաւոր պատճառը ամառուան եղանակներուն խոնաութիւնը, ցրտութիւնը կամ տուած ջրին պաղութիւնն է, որ ատենօք մեծնալը կ'արգելու. երբեմն ալ շատ ուշ ցանելէն կ'ըլլայ: Աս հիւանդութիւնը չպատահելու համար՝ ջուրը վերի գրած կերպով տաքցընելու է, շատ անձրեւի ատեններ երբեմն երբեմն ջուր տալու չէ, որ արմատները արեւէն տաքնան, ու կանուխ ալ ցանելու է:

Չորրորդը ժանգն է, որ երկու տեսակ է, պզտիկ ու մեծ. պզտիկը՝ բրինձը գլուխ չտուած կը պատահի, ու մեծը գլուխ տալու կամ տուած ատենը: Աս հիւանդութեամբ տնկերը շատ շուտ ու զօրաւոր կը մեծնան, բայց տեղ տեղ կարմիր ժանգեր կը կապեն, ու կը չորնան, թէ որ ճարը չգտնուի: Ասիկայ տնկերուն սաստիկ զօրութենէ կը պատահի, անոր համար նոր ու շատ զօրաւոր արտերու մէջ շատ կ'ըլլայ: Ասոր ճարը է, արտին սաստիկ զօրութիւնը յառաջ ուրիշ բան ցանելով տկարացընել, թէ որ փոխելու արտ է. ու աղբը քիչ դնել, թէ որ ամէն տարի բրինձ ցանելու արտ է: Արբոր բրինձը աճելու ատենը շատ երկրննալով, ժանգի վախ կ'երեւնայ նէ, ջուրը շուտով կտրելու, ու շատ օրեր թող տալու է, որ աղէկ չորնայ երկիրը, ու տնկերը տկարանան. դեղիննան ալ, վախ չկայ: Ասիկայ օգուտ չընէր նէ եւ կամ անձրեւ-

ներէն արտը չկրնար չորնալ նէ, գլուխ չտուած՝ կանաչը շատ հեղ կտրելու կամ վրան կենդանի արածելու է: Եւ շատ տեղ ալ ջուրը անանկ կը բարձրացընեն, որ ջրէն դուրս մինակ ծայրերը կ'երեւնան: Ս'եժ ժանգը կը սկսի նէ, ամենեւին ճար չկայ, ամէնը կ'ապականէ:

ԵՒԻՊՏԱՅԻՆ ԿՐԸՅ

Ագիպտացորեանը շատ պտուղ կու տայ, մարգը կը կշտացընէ. խողերու, հաւերու ալ կերակուր կ'ըլայ: Աթերու տերեւները կենդանիներու աղէկ կերակուր են, շաքարի շատ հիւթ ունին, անանկ որ ծեծելով կրնայ ջուրը հանուիլ ու օշարակ շինուիլ. պտուղ ծածկող տերեւներէն ալ աղէկ խօտէ անկողին կը շինեն: Խոնաւ ու տաք տեղերը շատ կը սիրէ. ուր որ խաղողը կը յաջողի, հոն եգիպտացորեանն ալ կ'աճի: Եւ շատ հով զարկած տեղեր ցանելը աղէկ է, ինչու որ հովը անկերուն կը վնասէ: Բաց ի կապոյտ կաւէն՝ ուրիշ ամէն տեսակ հողերէն գոհ է. բայց պարարտ՝ խորունկ ու դեղին կաւով արտերը շատ կը սիրէ. պարարտ աւազուտ տեղուանք ալ կը բուսնի: Ամէն պտուղներէն ետքը կը ցանուի, արտի վրայ շուտ կը ծլի, անոր համար ասոր արտին վրայ ցորենը, վարսակը, ամառուան գարին ու ծխախոտը աղէկ կ'ըլան: Եւ շատ աղը չուզեր, ամէն տեսակ աղըր յարմար է իրեն, բայց հարկաւորութեան տեղերունը աւելի կը սիրէ: Աղէկ կակուղ հող կ'ուղէ, անոր համար արտը կը հերկեն ու թող կու տան, որ ձմեռը սառելով կակղնայ: Վարնան ցրտերէն կը վախնայ, անոր համար ապրիլի ետքերը՝ տաք տեղեր քիչ մը յառաջ ցանելու է: Հանելու համար աղէկ խոշոր հատերը կ'առնուն, որ գլուխներուն մէջ տեղերը ամբողջ ըլլան, ու յառաջ քիչ մը թրջոց կը դնեն: Վեռ կանաչ ատեն կտրելու

ու կենդանիներու տալու համար ալ կը ցաննեն : Պտուղը հասցընելու համար բրիչով մէկը մէկալէն կանգուն մը հեռու պէտք է տնկել, ամէն մէկ ծակին մէջ չորս՝ հինգ հատ դնելով, ու վրան քիչ մը հող ծածկելով . թէ որ ետքէն մէջի խոտերը հերկելով մաքրեն պիտ'որ, կարգաւ տնկելու է : Անձնալու ատենը մէջերը երկու անգամ կը փորեն կամ կը հերկեն . քիչ մը մեծնալէն ետքը չորս կողմերնին կէս կանգուն հողով կը գոցեն : Այսպէս ետքը քովերէն տուած ճիւղերը կը բրցընեն, տկար հասկերու հետ մէկ տեղ . երկու երեք հասկէն աւելի թող չեն տար : Ատքը վերի փունջերն ալ կը բրցընեն՝ կենդանիներու կու տան : Տաք տեղեր՝ օգոստոսին ու քիչ մ'ալ յառաջ, ու պաղ տեղեր՝ սեպտեմբերին ու քիչ մ'ալ ետքը կը քաղեն : Արայի տերեւները կը հաննեն, ու հով բանելու տեղ մը կը տարածեն, ու ինչուան կը չորնան նէ, շատ անգամ կը խառնեն, ետքը ձմեռը ձեծելով կամ շփելով պտուղները կը հաննեն :

ԿՈՐԵԿԻ ՎՐԵՑ

Արեկը շատ պտուղ կու տայ, որուն յարգը կենդանիները սիրով կ'ուտեն : Ասիկայ երկու տեսակ է, հասարակ, ու ձիու կորեկ : Հասարակին հատերը գորշ, ճերմակ, դեղին, կարմիր ու սեւ կ'ըլլան . աս տեսակը շատ կը ցանուի : Անկալին ալ հատերը դեղին, կարմիր ու խահուէի գունով կ'ըլլան : Տաք տեղերը ու աղը դրած կակուղ արտերը շատ կը սիրէ . չորութեան շատ կը դիմանայ, անոր համար աւազուտ տեղեր կորեկ ցանելը՝ գարի կամ վարսակ ցանելէն ապահով է : Պարարտ երկիրը կը սիրէ, բաւական որնոր աղը դրուած չըլլայ : Արտը հեղ մը աշնան ու հեղ մ'ալ գարնան կը հերկեն ու կը ցաննեն, վերջը կը տափնեն ու կը գլանեն : Աոր արտերը մէկ անգամ մ'ալ հեր-

կելը բաւական է: Չիու կորեկը հինգ ամսուան ու հասարակը երեք ամսուան մէջ կը ցանեն: Հանելուն չափը ցորենին հինգերորդ մասն է: Տակը երկու անգամ կը փորեն, շատ խիտ տեղերէն այնչափ կը հանեն, որ մէկը մէկայէն թիզ մը հեռու ըլլան. թէ որ մեծ արտերու վրայ կորեկը գեանէն երեք մատ վեր կ'ելէ նէ, խոտերը ու աւելորդները տափնելով կը հանեն, կը մաքրեն: () գոստոսին՝ քիչ մը յառաջ կամ քիչ մը ետքը կը հնձեն: Հատերը հաւասար չհասնելուն ու զիւրիս թափելուն համար, մեծ մասը հասածին պէս շատ զգուշութեամբ կը հնձեն, կը ծեծեն ու պտուղը տարածելով աղէկ կը չորցընեն, յարդն ալ արեւի մէջ կը չորցընեն, ու ձմեռը կենդանիներու կու տան:

ՈՒՈՒՒ ՎՐԱՅ

Ոլոռը շատ տեսակ է, ու իրենց գոյնին, հասնելու ժամանակին ու մեծութեան կողմանէ մէկը մէկայէն կ'որոշին: Ուտելու աղէկ տեսակներն են կանաչը, խոշոր դեղինը ու ձերմակը: Ինչպէս ուրիշ ընդեղէնները, աս ալ նոյնպէս դեղին կաւով ու կրով՝ կակուղ ու չոր հողերը, փտած թեթեւ հողը ու չափաւոր խոնաւ եղանակները շատ կը սիրէ. խոնաւ՝ պաղ ու կապոյտ կաւով արտերը չախորժեր: Ըմէն պտուղներու արտերու վրայ կը ցանուի, ցորենի ու գեանի խնձորի արտերը կը սիրէ, բայց իր արտը չսիրեր. գոնէ երեք տարի անցնելու է, որ դարձեալ տնկուի իր արտին վրայ: Տարի մը յառաջ աղբ դրած տեղ աղէկ կը բուսնի: Թէ որ նորէն աղբ դնել հարկաւոր կ'ըլլայ, քիչ ու յարգով դնելու է, չէ նէ՝ քիչ հատ ու շատ յարգ կու տայ: Աիր ու բաղադրած հող տարածած տեղերը շատ կը սիրէ. եթէ վրան գած կը ցանես կամ արտը բնական կիր ունի, պտուղը եփուն չըլլար: Ըրտը աշնան մէջ մը խորունկ, մէջ մ'ալ

գարնան հասարակ կերպով կը հերկենն ու կը ցանենն : Արտուղ արտերու վրայ քիչ մը կանուխ, ու ծանր կաւոտներու վրայ ուշ կը ցանենն . ցանելու հասարակ ամիսը մարտի ամիսն է , իսկ շատ տաք կամ պաղ տեղուանք , աւելի կանուխ կամ ուշ է : Արտուղ արտերը ցանելէն ետքը կը հերկենն , ու կաւոտ ծանրները մինակ կը տափնենն : Հանելու չափը ցորենի չափն է , ու քիչ մ'ալ աւելի : Այժմ խոտ կը կոխէ նէ , պղտիկ արտ մը կըրնայ մաքրուիլ . բայց մեծ արտերուն շատ ծախք երթալով , ելած պտուղը ծախքին չբաւեր , անոր համար հընձելու է ու կանաչ կամ չորցուցած՝ կենդանիներու կերակուր ընելու է : Թէ որ միշտ կը ծաղկին , ու պտուղ չեն ցուցըներ , ձեռքի մանգաղով վերի ծայրերը կը հնձեն , որ չթափուին . անոր համար չորնալէն վերջն ալ զգուշութեամբ կը վերցընեն :

ՎԻԳԻ ՎՐԱՅ

Սիգը պտուղը առնելու համար կը ցանենն , կամ կանաչ հնձելով , կանաչ կամ չորցած՝ կենդանիներու տալու համար . երբեմն ալ աղբի տեղ , չհնձած արտը հերկելու համար , որ արտին ոյժ տայ : Արտին սիրած հողերը աս ալ շատ կը սիրէ , ծանր ու խոնաւ հողերու վրայ ալ կ'աճի . նոր աղբ դրած տեղերու վրայ՝ տերեւները ու կոթերը կը մեծնան , ու քիչ պտուղ կու տան , անոր համար պտղոյն համար ցանօղները աղբ չեն դներ : Պրտողոյն համար մինակ վիզ ցանելուն չափը՝ ցորենի հետ նոյն է : Թէ որ յարդին կամ կանաչ խոտին համար կը ցանես , երեք մասն վիզ ու մէկ մասն վարսակ խոտնելու , ու մինակ տափնելու ես , վրան անձրեւը շատ կ'ուշանայ նէ , աղէկ չյաջողիր . հընձելուն , վերցընելուն եղանակը ու ուրիշ բաները ոլոսին պէս են :

ՄԵՄՆԵՒՈՐ ԸՆԴԵՂԷՆՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Ինդեղէնները շատ ցուրտ տեղեր չեն սիրեր: Իրենց լայն տերեւով աճելու հիւթին շատը օդէն կ'առնուն, անոր համար երկիրը ցորենեղէններու չափ չեն տկարացըներ. թափած տերեւներով ու փտած արմատներով երկրին ոյժ ալ կու տան, ու գետնին շատ շուք ընելով, անպիտան խոտերը կը հեղձուցանեն: Վրիչ մը խոնաւ տաք ու կրօտ արտերու մէջ աղէկ կը բուսնին. իրենց յարգերը կենդանիներու աւելի ոյժ կու տան, պտուղներն ալ մաքրիկներու ու կենդանիներու աղէկ կերակուր կ'ըլան: Արոնց վրայ արժանի է մէկիկ մէկիկ գրել:

ՍԻՍԵՌԻՆ ՎՐԱՅ

Միսերը ալ աւելի ամէն տեսակ հողի վրայ կը յաջողի, պարարտ ու աղբ դրած տեղուանք ալ առատ պտուղ կու տայ, երկիրը հոգնեցըներ. մարտին, ապրիլին մէջ կը ցանուի, յունիսին, յուլիսին մէջ կը քաղուի. անոր համար արտին հանգիստ տարին ալ կըրնաս ցանել: Միսեր ցանելու արտը՝ անգամ մը աշնան խորունկ, անգամ մ'ալ զարնան հասարակ կը հերկեն, ու աղէկ կը տափնեն, ինչու որ կակուղ արտը շատ կը սիրէ: Յանելուն չափը ցորենինէն քիչ պակաս է: Տնկերը կարճ ըլլալուն համար, ձեռքով կը քաղեն, ու արեւը չորնալէն ետքը կալով կամ ծեծելով կը մաքրեն:

ՈՍՊԻ ՎՐԱՅ

Ոսպին կոթերը կարճ, տերեւները մանր են, անոր համար կանաչ հեծելով կենդանիներու տալու յարմար չէ, մինակ մարդու կերակուր կ'ըլլայ, ու շատ տեսակ է, որոնց մէջ ամենէն յարգին խոշոր տափակն է, բայց տկար արտի վրայ տեսակը կը փոխէ. կակուղ արտը կը սիրէ, աղբը տարի մը յառաջ կը դնես նէ, աղէկ կը բուսնի. նոր աղբ

գրած տեղ աղէկ չըլլար: Աւրիշ գործքերը ոլոռին պէս են, ու ցանելուն չափը ցորենին կէս չափէն քիչ մը աւելի է: [Թէ որ խոտ շատ կոխէ, մաքրելու է: Ալոռէն յառաջ կը հասնի. եթէ գոյնը մուժ գեղին կ'ըլլայ, ձեռքով քաղելու է. [Թէ որ շատ կը հասնի, շատ կը [Թափի ու կը կորսուի:

ԱՌԻՒԱՍԻ ՎՐԱՅ

Վուրիասն տնկին կողմանէ նայելով՝ երկու է, կարճ ու երկայն: Կարճին տունկը ցած կը մնայ ու աւելի կը տարածի. հատերը գեղին, ճերմակ կամ վրան բծերով ու աւելի երկայն, քիչ մը ծուռ կ'ըլլան, ու ուտելու շատ աղէկ են: Արկայնին տնկերը սաստիկ կ'երկըննան, անոր համար քովերնին ծառի երկայն ճիւղեր կը տնկեն, որ վրանին փաթթուին: Ասիկայ շատ տեսակ է, ու տնկերէն, ծաղիկներէն ու հատերէն կ'իմացուին, ինչպէս հասարակ ճերմակ տեսակը, խոշոր գոյնզգոյն հատերով տեսակը, որ աղուոր ծաղիկ կը բանայ, բայց կեղեւը քիչ մը հաստ ըլլալով, պէտք է աւելի եփել, ու այնչափ ալ համով չէ. կայ ուրիշ տեսակ մ'ալ, որուն պարկերը կանգունի մօտ երկայն են, ու հատերը մանր, որ կանաչ ուտելու շատ աղէկ է. կայ մանր տեսակ մ'ալ, որուն պարկերը կլոր ու հասարակէն քիչ մը երկայն, ու հատերը մանր են, որ տաճկերէն *դէօյրլ-ճէ* կ'ըսուի: Կարճ տեսակներուն աշխատանքը քիչ է, իսկ մեկանոնց պտուղը շատ կ'ըլլայ: Վուրիասը աւելի տաք, կակուղ ու աղէկ գործած՝ պարարտ երկիր կ'ուզէ: Հուրտ տեղեր ապրիլին կէսէն յառաջ չեն տնկեր, որ ցուրտէն չմնասուի: Կարգաւ տնկելը՝ մէջը փորելու, խոտերը մաքրելու ու քովերնին հող գնելու համար աղէկ է. կարգերը մէկը մէկալէն կանգուն մը հեռուանց ու ծակերը մէկը մէկալէն կէս

կանգուն հետու, ու չորս չորս մատ խորունկ ըլլալու են, ու ամէն մէկին մէջ հինգ՝ վեց հատ դնելու ու հողով ծածկելու է: Հասած ատեննին արմատներովը կը հանեն, կը չորցընեն, վերջը կալով կամ ծեծելով կը մաքրեն:

ԲԵԿԼԵՑԻ ՎԲԵՑ

Բակլան՝ թէ կանաչ ու թէ չորցած մեղի աղէկ կերակուր կ'ըլլայ, կենդանիները սիրով կ'ուտեն, կովերը ուտելով աղէկ կաթ կու տան: Ըստ շատ տեսակ է, որ իրենց մեծութենէն կ'որոշուին: Հափաւոր պաղ երկիրը, ու խոնաւ դաւառներու մէջ՝ դեղին կաւ ու աւազախառն հողերը կը սիրէ. ալ աւելի ծանր կաւոտ արտերը, ճախին ու թթու տեղեր չսիրեր. իսկ նոր կամ առուուտի արտերը ամենէն աւելի կը սիրէ: Իր ու ամէն պտուղներու արտերուն վրայ կը յաջողի, ու իրմէ ետքը ցորենը աղէկ կը բուսնի: Բնդեղէններուն մէջ՝ ամենէն աւելի աղը կ'ուզէ, բայց ձմեռ վրայ չհասած դնելու է. եւ թէ որ իրմէ յառաջ պտղոյ համար դրուած է, ան ալ հարկաւոր չէ: Վարնան, իսկ տաք տեղեր՝ ձմեռը կը ցանեն ու թեթեւ կը հերկեն: Ըմէն ընդեղէններէն աւելի ցրտուն կը դիմանայ, անոր համար ատենէն քիչ մը կանուխ ցանելը աղէկ է: Հանելուն չափը ցորենին չափն է: Արբ որ երկու՝ երեք մատ կը մեծնան, կը տափնեն, ետքը մէկ երկու անգամ կը փորեն, քովերը հող կը լեցընեն, շատ խիտ կեցածները կը հանեն. աս ամէն բանը՝ ծաղկելէն յառաջ կ'ընեն: Թէ որ շատ ծաղիկ կը բանան ու պտուղ չեն բռներնէ, ձեռքի մանգաղով գլուխնին կը կտրեն: Պարկերուն կեսէն աւելին կը հասնի նէ, կը կտրեն, արեւի մէջ կը թողուն, որ չորնան, որպէս զի չհասածներն ալ հասնին, վերջը ծեծելով կամ կալով կը մաքրեն:

ԱՌՌՈՒՅՏԻ ՏԵՍԵՆԵՐՈՒ ՎՐԵՑ

Մոռոյտը շատ տեսակ է, ու աղէկները՝ որ կենդանիներու համար կը ցանեն, երեք տեսակ են. հասարակն՝ որ երեք երեք տերեւ ունի, գնդակաձեւ ու ծիրանի ծաղկով կ'ըլայ: Իսարիայինը՝ որ պղտիկ տերեւ ու մանուշակի գունով ծաղիկ ունի, ու հաճկի առուոյտը՝ որուն տերեւները հասարակ առուոյտի տերեւներուն քիչ մը կը նմանի, բայց գոյներնին բաց կապոյտի ու կանաչի մէջն է. ճիւղերուն վրայ կարգաւ շարուած՝ ճոթերնին բաց ծիրանի գոյնով աղուոր ծաղիկներ կը բացուին, որոնց ամէն մէկը՝ մէյմէկ ոսպնածեւ հունտ կու տայ, որուն վրայ կարծր է ու խորտուբորտ կեղեւով: Մտնց վրայ մէկիկ մէկիկ կը խօսինք:

ՀԱՍԵՐԵԿ ԱՌՌՈՒՅՏ

Մտ տեսակը չափաւոր խոնաւ տեղեր աղէկ կը բուսնի, բայց գլխաւորաբար գարունը չոր եղած տարին աղէկ չմեծնար. ձմեռուան ցորեն յաջողած տեղեր՝ աս ալ կը յաջողի, չափաւոր աղէկ ու կրօտ հողը աւելի կը սիրէ, ծանր կաւոտ արտերն ալ կը յաջողի, թէ որ ուժով ու խոնաւ ըլլան: Հատ ծակտիք ունեցող հողի վրայ տնկած առուոյտը ձմեռը սառելով կ'ապականի. նոյնպէս թաց ու քարուտ տեղեր աղէկ չյաջողիր: Մրմատեղէններուն արտերը կը սիրէ, բայց հասարակօրէն գարիի, վարսակի, ցորենի, հաճարի ու քթանի հետ մէկ տեղ կը ցանեն: Ինքը՝ իր արտին վրայ չյաջողիր, անոր համար նոյն տեղը վեց տարիէ յառաջ չցանուիր. իր արտին վրայ ամէն պտուղները աղէկ կ'ըլլան, ալ աւելի երբ որ ինքը աղէկ յաջողած կ'ըլլայ: Մտը պէտք է, շատ անգամ հերկելով, տափնելով աղէկ գործել: Մմառուան պտուղները ցանելէն ետքը, անոնց վրան առուոյտը կը ցանեն, թեթեւ կը տափնեն կամ կը գլանեն. քթանի վրայ

չատ տեղ քթանը ելլելէն ու խտտերը մաքրելէն
 ետքը կը ցանեն: Շատերն ալ գարնան ձմեռուան
 պտուղներու վրայ կը ցանեն, երբ որ երկիրը տափ-
 նելու չափ չորցած է՝ կը տափնեն, բայց ասոնց ու
 աւազուտ արտերու վրայ քիչ մը աւելի ցանելու է.
 ցանելուն չափը՝ ցորենին տասնուվեց մասին մէկն
 է: Ընտար՝ մաքի հունտէն քիչ մը խոշոր է, որ
 աղուոր դեղին գոյնով պէտք է ըլլայ: Ասոր ամէն
 տեսակ աղը ու երկրի ոյժ տալու բաները կը ծա-
 ռայեն, բայց գաճը ամենէն աւելի կը սիրէ. շուտ
 ու խիտ կ'աճի, թէ որ գաճը ցանելէն ետքը, քիչ
 մը տաք ու խոնաւ եղանակ ըլլայ. բայց եղանակը
 ցուրտ կամ չոր կ'ըլլայ նէ, գաճը օգուտ չընէր:
 Վաճը՝ գարնան, երբ որ առուոյտին տունկը չորս
 հինգ մատ մեծցած կ'ըլլայ, առտուանց խոնաւ ա-
 տեններ վրան կը ցանեն, երկու երեք քայլին ափ
 մը ուժով նետելով, անանկ որ արտին երեսը մի-
 օրինակ ու բոլոր կը ձերմըկնայ. գաճի հետ եր-
 բեմն կիր կամ մոխիր ալ կը խառնեն: Առուոյտը
 գարնան կը ցանեն. վրայի պտուղը քաղելէն ետքը
 ինչուան աշնան վերջերը պզտիկ մանգաղով հնձելու
 չափ կը մեծնայ. երբոր գարնան վրան գաճ ցանե-
 լէն ետքը, չորցընելու կամ կենդանիներու տա-
 լու համար երկու անգամ կը հնձեն, անկէ ետքը
 բուսածը հողի տակ կը հերկեն, որ աղբի տեղ կը
 բռնէ: Չորցուցած ատենը տերեւները չթափուե-
 լու համար, մէկ երկու օր արեւին մէջ կարգաւ կը
 թողուն, վերջը կը դարձընեն, ու երկերկու կարգ
 վրայէ վրայ կը դնեն. երկու օր ալ անանկ չորնա-
 լէն ետքը՝ առտուանց խոնաւ ատեններ կը վերցը-
 նեն ու խոնաւ տեղեր փայտերու վրայ կը չորցընեն,
 ինչպէս վերը գրեցինք: Ընտարի համար՝ արտին
 զօրաւոր բուսած կողմը կը թողուն առջի կամ եր-
 կրորդ բուսածէն, ուր որ ծաղկի գլուխները հա-
 ւասար բարձր են, ու շոշափած ատենը ձեռքի ա-

ւելի կարծր կու գան: Օտարկելէն ետքը՝ երբոր ծիրանի գոյնը կը փոխուի, ու վերջէն ծաղկած ներուն կէսէն աւելին հունտերնին կը հասցընեն նէ, կը հնձեն, ու վերը գրած կերպով կը չորցընեն. ծեծելը շատ տաք կամ ցուրտ ատեն պիտ' որ ըլլայ, որ դիւրաւ թափուին, չէ նէ՝ չեն թափուիր ու շատ հունտ կը կորսուի:

ԻՍՏՐԻՆՅԻ ԱՌՈՒՈՅՑ

Մտիկայ կանաչ կանաչ՝ կենդանիներու շատ աղէկ կերակուր կ'ըլլայ, բայց տերեւը պզտիկ ու կոթերը հաստ ըլլալով չորցընելու աղէկ չգար, ինչու որ ան պզտիկ տերեւներն ալ կը թափին, մինակ կոթերը կը մնան: Մտիկայ շատ տեղ կը ցանեն հնձելու, կանաչ՝ կենդանիներու տալու համար. թէ որ եղանակը չոր ու խոնաւ ըլլայ, կը յաջողի, բայց մէկալը ասանկ չէ: Արեսի հողը՝ խորունկ, տաք ու չափաւոր չոր երկիր կ'ուղէ, ալ աւելի՛ կրտս ու բաղադրած հողեր, լեռնային ու այգիէ արտ եղած տեղերը ու զօրաւոր արտերու վրայ շատ աղէկ կ'ըլլայ: Հանելու արտը մաքուր պէտք է ըլլալ, անոր համար կանաչեղէններու կամ հանգչած արտերու վրայ կը ցանեն: Մտը շատ խորունկ հերկելու է. թէ որ ետեւէ ետեւ երկու մաճով հերկես, ալ աղէկ կը բուսնի: Մ,ս ալ ձմեռուան կամ ամառուան պտուղներու վրայ կը ցանեն. իսկ մնացած բաները վերինին հետ նոյն է: Մտը՝ բնութեանը յարմար չէ նէ, հունտը քիչ մը աւելի կը ցանեն, որուն հասարակ չափը ցորենին ութին մէկն է: Մղէկ հունտը դեղին ու փայլուն կ'ըլլայ, ճերմակը աղէկ հասած չըլլար, ու մութ գոյնը աւրուածի նշան է, որուն աղէկութիւնը փորձելով ալ կ'իմացուի: Մէջը շատ խոտ կը կոխէ նէ, քիչ մը մեծնալէն ետքը գարնան երկաթի տափանով տափնելու է, որ առուոյտը չխղզեն, ու առջի տա-

րին վրան ոչխար արածելու չէ: Արան՝ վերի գրած կերպով դաճ կամ մոխիր կը ցաննես նէ, շատ կը զօրանայ. հինցած կամ ժողովածոյ աղբն ալ շատ ոյժ կու տայ: Թէ որ թող տաս, հինգ՝ վեց տարի կը դիմանայ, ու հասարակ առուդյտէն տասը օր յառաջ կը հասնի, ու տարին ինչուան չորս հեղ կը հնձուի: Ծաղկել սկսածին պէս կը հնձնն, որ կոթերը չկարծրանան, ու կենդանիները սիրով ուտեն: Զորցընելուն եղանակը մեկալին պէս է. ասոր չորը՝ ձին աւելի սիրով կ'ուտէ: Շատ զօրաւոր չէ նէ, շատ հունտ կու տայ, ու ասոր հատերը աւելի դիւրաւ կը թափին. նոր ցանածը հունտի թող տալու ըլլաս, կը տկարանայ, անոր համար քիչ մը հինցածը թող տալու է հունտի: Արտի մէջ տեղ տեղ պարպուիլ կը սկսի նէ, ծերացած է, ալ թող տալու չէ, ձմեռը կրկին մաճով խորունկ հերկելու է: Ասոր վրայ վարսակ, արմատեղէններ, ծխախոտ, եգիպտացորեն, ու ասանկ բաներ աղէկ կ'ըլլան. բայց ինքը վեց տարի վրան անցնելէն յառաջ հոնչցանուիր:

ՏԱՃԿԻ ԱՌՈՒՈՅՏԻ ՎՐԱՅ

Ասիկայ ամէն կենդանիները սիրով կ'ուտեն, ու աս աղէկութիւնն ալ ունի, որ առջիններուն չյաջողած տեղերն ալ կը յաջողի: Արտա ու խորունկ հող ունեցող տեղեր շատ կը սիրէ, միայն թէ ճախին տեղ չըլլայ, ինչու որ անոր մէջ արմատը խորունկ չկրնար ձգել. նաեւ տակի հողը քարուտ չոր դաշտերն ալ կը յաջողի, անանկ որ կենդանիներու օգտակար խոտերու մէջ մինակ ասիկայ է, որ անանկ տեղ ալ ապահով կրնայ ցանուիլ: Արտի պատրաստութիւնը մեկալ առուդյտներուն պէս է: Արտի մէջ կը ցանուի. մեկ երկու անգամ աղէկ տափնելու է. ցանելուն չափը ցորենին կրկինն է. ու ցանելէն վերջը եղանակը խոնաւ կ'երթայ նէ, շատ աղէկ կ'ըլլայ: Առջի տարին շատ

խոտ կը կոխէ նէ, երկրորդ գարնան տափնելու է, ու առջի տարին վրան ոչխար արածելու չէ, գաճը, կիրը ու մոխիրը շատ կը սիրէ: Աղէկ արտերու վրայ ինչուան տասն ու հինգ տարի կը դիմանայ, ու առջի առուոյտին պէս ալ կըրնայ երկրորդ տարին հերկուիլ: Մայիսին վերջերը աղէկ ծաղկած ատենը, անգամ մը կը հնձնն, որ շատ առատ կ'ըլլայ. թէ որ աղէկ բուսած ըլլայ, հեղ մ'ալ ետքը կը հնձնն, որ առջինէն շատ քիչ կ'ըլլայ: Չորցընելուն կերպը՝ խոտին պէս է, մինակ արեւի մէջ որ մը աւելի կենալ կ'ուզէ: Հունտը առնելու համար երկրորդ տեսակին կանոնը պահելու է, ու հասնելէն ետքը հնձելէն յառաջ ձեռքով սկսածելու ու հունտերը ժողվելու է, կամ հնձելու, չորցընելու ու ծեծելու է. հունտերուն վրայի կեղեւները հանել հարկաւոր չէ:

ԿԵՆԻՆՆԵՐՈՒ ՈՒՐԻՇ ՏԵՍԸ ԿԵՐԸԿՈՒՐՆԵՐՈՒ ՎՐԸՅ

Արկրագործը յաջողութեան պիտ'որ յոյս ունենայ, բայց ձախորդութենէ ալ վախնալով, պատրաստութիւնը ձեռքէ պիտ'որ չթողու, որ կենդանիները անօթի չմնան, անոր համար ուրիշ կերակուրներ ալ պիտի մտածէ ու ցանէ, որ թէ մէկը չյաջողի, մէկալը օգնութեան հասնի: Արդ աս մտածմունքէն կ'ազատենք զինքը ասոնք իրեն սովրեցընելով:

Վեց բաժին վիգ, հինգ բաժին վարսակ, մէկ մասն ոլո, ու մէկ մ'ալ մանր բակլայ, մէկ մ'ալ եգիպտացորեան կը խառնեն, ու ցորենին չափէն վեցերորդ մը աւելի՝ տաք տեղուանք կը ցաննն: Արտին պատրաստութիւնը վարսակին հետ նոյն է: Հանդիստ թող տրուած արտի վրայ, երկիրը չորնալուն պէս մէկ ծայրէն կը սկսին ցաննել, ու մասն մասն տասնուհինգ օրը մէյ մը ցաննելով յառաջ կ'երթան: Այրը որ չորս հինգ մատ կը բարձրանայ,

խոնաւ ատեն վրան դաճ կը ցանեն, որով շատ առատ խոտ կու տայ, որն որ մէկ դիէն կը հնձեն, կովերու կու տան, որ աղէկ կաթ տան, ու մէկալ դիէն ձմեռուան համար կը չորցընեն: Նայց կանաչ ուտելու համար առուոյտին պէս ազնիւ չէ, բայց չորցածը՝ անոր չորցածին կը հաւասարի:

Մշնան ատեն՝ ան արտերուն վրայ, ուր որ գարնան գետնի խնձոր, ու կարմիր բանջար պիտ' որ տնկուի, հաճար ու քիչ մը վիզ խառն կը ցանեն, որն որ թէ որ օգոստոսի մէջ ցանուած է, մէյ մը աշնան վերջերը, մէյ մ'ալ գարնան՝ առուոյտէն տասնու հինգ օր յառաջ կը հնձուի, ու կովերու կը տրուի. ասով կովերը կանաչ խոտ ուտելու տասնուհինգ օր յառաջ սկսելով, առատ կաթ կու տան: Մէնը հնձելէն ետքը, արտը կը հերկեն ու տնկելու բաներնին կը տնկեն:

Ուժով երկիրներ եգիպտացորենը կովերու շատ օգտակար է: Մպրիլի ու մայիսի մէջ, հասարակ չափին կրկինը կը ցանեն: Մտոր կանուխ ցանուածը շատ խոտ կու տայ, ու երկիրը շատ կը յոգնեցընէ. ուշ ցանածը քիչ խոտ կու տայ, բայց երկիրն ալ այնչափ չյոգնեցըններ: Մսիկայ տաք ու խոտը քիչ տեղեր կենդանիներու շատ օգտակար է:

Վգումն ալ կովերու ու խոզերու սիրած կերակուրն է, որ չոր եղանակ, ուժով ու կակուղ հող կ'ուզէ: Մսիկայ եգիպտացորենի մէջ ու լեռնային սարած այգիներու մէջ շատ կը տնկեն. ապրիլի մէջ՝ չորս հինգ կանգուն հեռու ծակեր կը բանան, մէջը հինցած աղբ կը դնեն, չորս հինգ կուտ կը դնեն ու վրան հող կը քաշեն. բուսնելէն ետքը քովի խոտերը կը մաքրեն: Մտով օգոստոսէն սկսած բոլոր ձմեռ կենդանիներու աղէկ կերակուր կ'ըլլայ. կուտերէն ալ վառելու եղ կ'ելլէ:

Վորեկն ալ ձիերու համար կրնայ ցանուիլ, ինչու որ շատ սիրով կ'ուտեն, ու ամէն տեսակ

արտի վրայ կը բուսնի ու շատ խոտ կու տայ : Բայց հարկ չկայ որ ամէն երկրագործ ասոնք բոլոր ցանէ . հապա անոր համար գրեցինք , որ ամէն մարդ իր արտերուն մեծութիւնը ու տեսակները, կենդանիներուն թիւը , ու խոտի շատ կամ քիչ կարօտութիւնը մտածելով , ասոնց մէջէն իր երկրին յարմարները ու իրեն օգտակարները ընտրէ ու ցանէ :

ԱՐԻԱՏԵՂԷՆՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Արմատեղէնները մարդուս ու կենդանիներու կերակուրներուն տեսակները կը շատցընեն . ասոնցմով ապականած , խոտ կոխած արտերը կը շտկուին , կը մաքրուին , չոր տարիներ առուոյտը ու խոտը պակսելու ատեն , ասոնցմով տեղը կը լեցուի , որոնցմէ մէկ քանիէն , զոր օրինակ կարմիր բանջարէն ու գետնի խնձորէն օղի ու շաքար ալ կը հանուի : Բայց ասոնք տնկելու համար երկրագործը պիտ' որ մտածէ , որ բաւական աղբ ունի՞ , ասոնցմէ յուսալու շահը՞ ասոնց ծախքէն կ'աւելնայ , իր արտերը ասոնք տնկելու կու գան , թէ չէ . ինչու որ ասոնք կապոյտ կաւոտ ու քարուտ տեղեր չեն սիրեր :

ԳԵՏՆԻ ԽՆՁՈՐԻ ՎՐԱՅ

Գետնի խնձորը շատ տեսակ է , որոնք իրենց ձեւովը , գունովը ու հասնելու ատենովը մէկը մէկալէն կը զանազանին . բայց երկու տեսակը աւելի մէկը մէկալէն շատ տարբերութիւն ունին , արեւելեանը ու արեւմտեանը : Առջինը փոքր Լսիա ու շայաստան շատ կը տնկեն , որ արեւածաղկին նման ու անկէ պզտիկ տերեւ , բարակ կոթ ու գեղին ծաղիկ ունի , որուն պտուղը արմատներուն ճոթը կ'ըլլայ , որ կ'նփեն ու կ'ուտեն : Ասիկայ մէկալին պէս

ալիւրոտ շէ, եփածը անկէ աւելի կակուղ կ'ըլլայ, բայց հողի համ ունի: Օտարիկ չբացած ճիւղերը կը կտրեն, կովերու կու տան, կամ ձմեռուան համար կը չորցընեն: Հասած ատենը քովերը կը փորեն, խոշոր պտուղները կը ժողվեն, իսկ մանրները նորէն կը բուսնին, պտուղ կու տան: Ըսիկայ ամէն տեսակ եղանակը ու երկիրը կը սիրէ ու յառաջ կ'երթայ:

Երկրորդը կամ արեւմտեան տեսակը 1585 ին Բմերիկայէն եկաւ, բոլոր Եւրոպիա տարածած է, ու օգտակար բան մի է, որ հիմա Ըսիայի ծովի մօտ ու շատ եւրոպացիներ գտնուած տեղեր ալ կը գտնուի: Ըսոր եփածը շատ ալիւրոտ կ'ըլլայ, գլանի տակ կը ճզմեն, մէջը քիչ մը ալիւր դնելով կը շաղուեն, ու խմորելէն վերջը կ'եփեն, ասկից աղէկ հաց ալ կը շինուի: Ընդդիմ կը խաշեն, կը ստրկեն, ու տաք տաք վրան կարագ կը քսեն կ'ուտեն: Ըսկէ շաքար ու օշարակ ալ կը հանեն, օսլայ կը շինեն, մնացածն ալ կենդանիներու կու տան, որուն չեփածն ալ կենդանիները սիրով կ'ուտեն: Ըս ալ ամէն գաւառ ու ամէն տեսակ արտի վրայ կը բուսնի, մինակ կապոյտ կաւ ու թաց տեղ չսիրեր, աւազուտ՝ կակուղ հողերը շատ կը սիրէ, անանկ տեղեր պտուղն ալ շատ ու համով կ'ըլլայ: Երբ որ աղէկ արտերու վրայ ամէն տարի աղբ դնես, ամէն տարի ալ կըրնաս տնկել: Ըռուոյտի տեսակները լմնալէն ետքը, նոր արտերու վրայ աղէկ կ'ըլլայ. իր արտին վրայ ալ գարին ու վարսակը աղէկ կ'ըլլան: Ըսոր ամէն տեսակ աղբը կը ծառայէ. ոչխարի ու ձիու աղբերը տարբեր համ մը կու տան: Ուտելու տեսակները տնկելու համար, աղբը ձմեռուընէ յառաջ դնելու է, որ ձմեռը փտելով՝ պտղուն համը չաւրէ: Եւ շատ աղբ դնելով, տերեւները շատ կը մեծնան, ու պտուղը քիչ ու ջրոտ կ'ըլլայ, անոր համար շատերը ժողովածոյ

աղբ կը դնեն : Ըրտը ձմեռ չեկած մէյ մը խորունկ,
 մէյ մ'ալ գարնան կը հերկեն, ու բրիչով կամ
 մաճով մէկը մէկալէն կանգուն մը հեռու կը տնկեն :
 Սաճով աւելի շուտ ու աժան կ'ըլլայ, որն որ ալ
 աւելի մեծ արտեր տնկելու ատեն կ'ընեն, ու ասոր
 կանոնը աս է . Բարիլի մէջ կը սկսին արտը հերկել,
 ու մէկ ակօսի մէջ՝ աջ դին գետնի խնձորները մէկը
 մէկալէն կանգունի մօտ հեռու կը շարեն, երկրորդ
 ակօսը պարապ կը թողուն, ու երրորդին նորէն կը
 շարեն, ու ասանկ յառաջ կ'երթան : Տնկելուն
 չափը ցորենինէն հինգ անգամ աւելի է, բայց
 գետնի խնձորը մանր կամ խոշոր ըլլալով ու աւելի
 մօտ կամ հեռու դնելով անկէ աւելի կամ պակաս
 ալ կըրնայ ըլլալ : Լունտի համար աւելի խոշորները
 կ'ընտրեն, ամէն մէկը երեք՝ չորս կը կտրեն, ա-
 նանկ որ ամէն մէկ կտորը երկու՝ երեք աչք ունե-
 նայ : Վանի մը տարին մէյ մը աղէկ գետնի խնձոր
 կը գնեն, ու հունտը կը փոխեն : Արբ որ երեք՝
 չորս մատ բուսնի, մէջերը բրիչով կամ նեղ մա-
 ճով կը փորեն կամ կը հերկեն, երբ որ կէս կան-
 գուն վեր բարձրանան, մասնաւոր մաճով կամ
 բրիչով քովերնին հող կը լեցնեն . բայց ասի թաց
 արտերու հարկաւոր չէ : Պտուղնին ինչուան չհաս-
 նիր նէ, տերեւները չեն փրցըներ : Անուխ հաս-
 նօղ տեսակները, որ եղջիւրի ձեւով կամ երկայն՝
 տափակ ու վրանին շիտակ են, յուլիսի մէջ . իսկ
 հասարակը սեպտեմբերի մէջ փորելով կամ հեր-
 կելով կը քաղեն : Յաջողած տարին՝ մէկին քսան
 ինչուան քսանուհինգ կու տայ, որուն օգտակա-
 րութիւնը աս է, որ շատ տեղ չխափաներ, քիչ
 տեղ՝ շատ բան կը տնկուի, ու մէկին տասնուվեցով
 ալ կը հաշուես նէ, մէկ լծվար տեղէն շատ բան
 կ'ելլէ : Լանկելու համար չոր ատեն ընտրելու է,
 մաքուր հանելու է, ու պաղ ու չոր՝ խորունկ գի-
 նետան մէջ պահելու է :

Կարմիր բանջարը, որն որ կարմիրտակ ալ կ'ըսուի, եւրոպացիները եփելու ուտելու, ձմեռն ալ իրենց կենդանիներուն տալու համար յառաջ ալ շատ կը տնկէին, բայց քանի որ ասկէ շաքար չի ներ սովրեցան, ու գործատուները շատցան, ալ աւելի կը տնկեն: Աս ալ շատ տեսակ է, ձերմակ, դեղին, վարդի կարմիր, բաց՝ մութ կարմիր, գնդակի ձեւով, հաւկրթի ձեւով, ու երկայն: Անդանիներու տալու համար ամէն մէկ երկիր, որ տեսակը աւելի կը մեծնայ նէ, ան կը տնկեն: Ասիկայ թէպէտ ամէն գաւառ կը բուսնի, բայց շատ չոր տեղ չսիրեր. երբ որ հողը՝ խորունկ արտերը աղբ ալ դրուելու ըլլայ, ամենէն աւելի կը սիրէ. քարուտ տեղեր տնկելը ու գործելը դժուար կ'ըլլայ: Կետնախնձորը՝ աղէկ պտուղ բերօղ արտերուն մէջ աղէկ կ'ըլլայ, ու անկէ ետքը աղէկ ըլլօղ պտուղները ասկէ ետքն ալ աղէկ կ'ըլլան: Թէ որ բաւական աղբ դրուի, ամէն տարի նոյն տեղ կըրնայ տնկուիլ: Անդանիներու տալու համար շատ աղբ դնել կ'ուզէ. շաքարի համար՝ չափաւոր դնելու է, բայց ոչխարի ու ձիու աղբ դնելու չէ, որ ջրոտ չըլլան, անոյշ ըլլան ու շատ շաքար տան: Արտը՝ աշնան խորունկ կը հերկեն, վրան աղբ կը տարածեն, գարնան նորէն կը հերկեն. թէ որ տունկ հասուցած են նէ, մէկ երկու հեղ ալ աղէկ կը հերկեն, ու ապրիլի՝ մայիսի մէջ մէկը մէկալէն կանգուն մը հեռու կը տնկեն խոնաւ ատեններ. թէ որ հունտ պիտ' որ տնկեն, ան ալ նոյն հեռաւորութեամբ կը տնկեն կամ կը ցանեն, ու կը տափնեն, ու ելլալէն ետքը մէկը մէկալին շատ մօտ կեցածները՝ խոնաւ ատեն կը հանեն, ու պարապ տեղեր կը տնկեն: Շաքարի համար տնկածները՝ յառաջ մինակ դեղինցած տերեւները կը փրցընեն, ու մէկալներուն խոշորցած տերեւները՝ շատ հեղ ե-

փելու, ուտելու ու չեփած՝ կովերու տալու համար
կը քաղեն հասարակօրէն՝ սեպտեմբերի կամ հոկ-
տեմբերի մէջ: Սէկ օրուան հերկելու տեղէն 8000
հոխայ կարմիրտակ կըրնայ ելլել, անկէ ալ 400 հո-
խայ շաքար կ'ելլէ. թող տերեւները ու աւելցուկը,
որ կովերու աղէկ կերակուր կ'ըլլան: Պահելուն կերպը
գետնի խնձորի պէս է: Ըղէկ հունտ առնելու համար
խոշորները ու աղուորները՝ մէջի պզտիկ տերեւները
չփրցուցած կը պահեն, ու գարնան կը տնկեն, որ
հունտ տայ:

ՇՈՂԳԱՄԻ ՎՐԱՅ

Շողգամն ալ շատ տեսակ է, ու գոյնէն, ձե-
ւէն, մեծութենէն ու համէն կը ճանչցուի: Ըսի-
կայ կակուղ, վերի հողը խորունկ, չափաւոր խո-
նաւ ու աւազուտ տեղ կը սիրէ. գարիի ու հաճարի
արտերը ալ աւելի կը սիրէ. անոր համար հնձելուն
պէս արտը կը հերկեն, կը տափնեն, ու ցանելէն
ետքը մէյ մ'ալ թեթեւ կը տափնեն: Պարապ
արտերու վրայ ժողովածոյ աղը կը դնեն, ու մայի-
սի սկիզբէն ինչուան յունիսին վերջը կը ցանեն:
Սէկ լծվար արտի վրայ 500 տրամ հունտ կը
ցանեն. երբ որ տեղ տեղ շատ խիտ ելլէ, տափ-
նելով աւելորդները կը հանեն, որ մէկալնոնք ա-
ղէկ մեծնան: Հոկտեմբերին կը սկսին քաղել, ու
ամէն օր այնչափ կը ժողվեն, որ կտրած տերեւ-
ները կենդանիները կարօղ ըլլան ուտել, որ տե-
րեւներն ալ չկորսուին: Սէկ լծվար հանգիստ ար-
տին վրայէն 8000 հոխայի չափ շողգամ կ'ելլէ, ու
գարիի կամ հաճարի արտէն 6000 հոխայի չափ կ'ելլէ:

ԵՐԹԵՏԻ ԿԵՂԱՄԻՒ ՎՐԱՅ

Ըս տունկը Բրմատի կաղամբ կ'ըսուի, ինչու
որ տերեւը կաղամբի նման է, ու արմատը երկայն
կարմիրտակի, որուն կէսը հողի տակ կ'ըլլայ, ու

կէսը դուրս: Ասի երկու տեսակ է, Ճերմակ ու
 դեղին: Վեղինէն պահքի, ուտիքի կերակուրներ
 կ'ըլլայ, ու երկու տեսակն ալ կ'ովերը սիրով կ'ու-
 տեն, որով շատ կաթ կու տան: Թեթեւ հողի
 վրայ շատ չմեծնար: Աւուտ արտերու մէջ աղէկ
 աղբ դնելով շատ կը մեծնայ: Մէկ լծվար տեղւոյ
 համար 500 տրամ հունտ ցանելու է: Փետրուարի
 մէջ զատ տեղ մը կը փորեն, տակը կանգուն մը
 թանձրութեամբ ձիու նոր աղբ կը դնեն ամէն կող-
 մը հաւասար, վրան երեք մատ հող կը տարածեն,
 վրան հունտը ցանելէն վերջը մատ մ'ալ աղէկ հող
 կը տարածեն, ու վրան ապակիով կամ եղեգով
 կը ծածկեն, որ տաքնայ ու շուտով ելլէ. տաք
 արեւի ատեն վրան կը բանան, երբեմն ալ կը ջրեն,
 ու իրիկունները կը գոցեն: Փափուկ կանաչեղէն-
 ներու տնկերը կանուխ հասցընելու համար գեր-
 մանացի պարտիզպանները աս գիւտը գտած են,
 ու բոլոր ասանկ կը ցանեն, ու ատենէն յառաջ կը
 հասցընեն: Ապրիլի վերջերը խոնաւ ատեն կը հա-
 նեն, ու կարմիր բանջարի պէս կը տնկեն. ուրիշ
 գործքերն ալ անոր նման են: Վետնի լուն ու թըր-
 թուրը ասոր թշնամի են: Մէկ լծվար տեղէն 4000
 հոխայէն ինչուան 8000 հոխայ պտուղ կ'ելլէ:
 Կենդանիներու յառաջ շողգամ, ետքը կարմիրտակ,
 ու վերջը ասիկայ կու տան, ու ամէնը հատնելէն
 վերջը, գետնի խնձոր կը սկսին տալ, որով կ'ովե-
 րը բոլոր ձմեռը կանաչ ուտելով, առատ կաթ կու
 տան:

ԿԱՂԱՄԻ ՎԿԵՑ

Կաղամբը՝ դեղին կաւով ու կրով խառն, կա-
 կուղ արտը ու աւազուտ տեղեր շատ կը սիրէ:
 Հունտը առնելու համար՝ խոշոր ու կարծր գլուխ-
 ները արմատով կը հանեն, օդ բանելու տեղ կը
 պահեն, ձմեռուան ցուրտը անցնելէն ետքը աղէկ

աղբ դրած տեղ մը կը տնկեն, ու հունտ կու տայ . բոլոր արմատեղէններուն ու սոխին հունտերն ալ ասանկ կը հասցընեն : Յանելուն կերպը ու ատենը վերինին հետ նոյն է . մինակ ասոր հունտը մանր բլբլում մէկ լծվար տեղին քառսուն տրամ հունտ կը բաւէ , ու մէկալին չափ խիտ ցանելու չէ , որ տնկերը ուժով բլբան : Ըսիկայ ամէն տարի նոյն տեղն ալ կը տնկուի , ու ամառուան պտուղներու արտն ալ աղէկ կ'աճի : Ըրտի վրայ ձմեռ չեկած՝ աղբ կը դնեն , ու խորունկ կը հերկեն . անգամ մ'ալ գարնան կը հերկեն : Արբ որ ամառը շատ տաք չընէր , ոչխարի աղբը շատ օգտակար է , անոր համար մէյ մը կուլի , մէյ մ'ալ ոչխարի աղբ կը դնեն . տնկերը՝ մեծնալու ատենը երկու հեղ ալ աղբի ջրով կը ջրեն : Մայիսի առջի օրէն ինչուան կէսը՝ անձրեւի օրեր ու խոնաւ ատեններ մէկ դիէն արտը կը հերկեն , մէկալ դիէն մէկը մէկալէն կանգուն ու կէս հեռու կարգաւ կը տնկեն . թէ որ եղանակը չոր է , նոր տնկերուն ջուր տալու ու չորցածներուն տեղ նոր տնկելու է : Արեք շաբաթ ետքը հեղ մ'ալ հունձք չսկսած աղբի ջուր տալու , փորելու , խոտերը մաքրելու է , որ մասնաւոր շինած մաճով շատ դիւրին ու շուտ կ'ըլլայ : Տակի դեղին տերեւները՝ սեպտեմբերին կը սկսին քաղել ու կուլերու տալ , որոնք ասով շատ կաթ կու տան , ետքը կոթերը մանր կտրած կու տան . հոկտեմբերի մէջ կը քաղեն , ու բաց տեղ ութը՝ տասը օր վրայէ վրայ գլխիվայր դիզած կը թողուն , որ աղէկ ճերմկնան : Սէկ լծվար տեղէն 2000 — 3000 աղէկ կաղամբ կ'ելէ :

ԵՐԷՆՍԻ ՈՒ ՎԷՃԵՌԵԿԵՆՈՒԹԵՆ ՏՆԿԵՐՈՒ ՎՂԵՑ

Ըստնք անանկ տնկեր են , որ կամ վաճառականները կը ժողվեն կամ արհեստաւորները :

Ըստնց պտուղները ծախելու բաներ ըլլալով՝ երկիրը պարարտցընելու բան չունին, ու շատ աղբի կը կարօտին. ցանեղնին, տնկեղնին դժուար է, մասնաւոր կերպ ունին, ու աղէկ հոգ տանիլ կ'ուզեն. անոր համար երկրագործը յառաջ մտածելու է, թէ իր ուրիշ արտերուն փնաս չտուած՝ ասոնց ալ աղը կըրնայ բաւեցընել, ցանելու տնկելու կերպը գիտէ. թէ որ կըրնայ ընել, ան ատեն ձեռք զարնելու է: Ըս դժուարութիւններուն դիմացը՝ ասոնց պտուղները ծախած ատենն ալ աղէկ ստակ կ'առնու:

ԳՐԵԳԵՂԻ ՎՐԱՅ

Ըսիկայ սիրած տեղը շատ աղէկ կ'ըլլայ, որով շատ ալ օգուտ կ'ունենայ. ամէն պտուղներէն յառաջ կը հասնի, երկրագործին նեղութեան ատենը՝ իրեն ստակ կը բերէ, յարդի կարօտութեան ատեն օգնութեան կը հասնի, հնձելն ալ ուրիշ գործք չունեցած ատեն կը պատահի: Ըսիկայ պարարտ վերի հողը խորունկ տեղ, ալ աւելի կակուղ՝ բազազրած հողով կամ կրով խառնած արտը շատ կը սիրէ. շատ ծանր կամ թեթեւ արտերու վրայ շատ աղը կ'ուզէ, ու ճախին տեղեր չբուսնիր, լեռնային ցուրտ տեղեր ալ չըլլար: Արբ որ ապրիլի, մայիսի մէջ օդը տաքէ պաղ ու պաղէ տաք փոխուի, ասոր շատ փնաս կ'ընէ, ասանկ ալ ձմեռուան արեւելեան ու հիւսիսային ցուրտ հովերը, թէ որ ձիւնով ծածկած չըլլայ: Ըմէն պտուղներուն արտը կը բուսնի. աղէկ բուսած ցորենի, ալ աւելի հաճարի, վիգի, առուուտի արտերը կը սիրէ: Արմէ յառաջ ցանած պտուղներուն համար աղէկ աղը դրուած է նէ, իրեն համար դնելու չէ, որ պտուղը միօրինակ հասնի: Ապշուն արտին ոչխարի աղը կը դնեն, վրան ալ քիչ մը փոշի եղած՝ չմարած կիր կը ցաննեն: Ըրտը աղէկ բանած ու հողը աղէկ բարակցած կ'ու-

զէ. առուուտի արտը երկրորդ անգամ չհնձած, շատ հեղ հերկելու, տափնելու ու գլանելու է. ասանկ ալ հանդիստ կամ հաճարի արտերը շատ հեղ հերկել, տափնել ու գլանել կ'ուզէ: Յուլիսի մէջ արտին ամէն դին հաւասար կը ցանեն, յառաջ ու ետքը կը գլանեն, որ մէկ լծվար տեղին երեք չորս հոխայ հունտ կ'երթայ: Շատ տեղ սեպտեմբերին վերջերը կը հանեն, ուրիշ աղէկ պատրաստած արտ մը մէկ դիէն կը հերկեն, մէկ ալ դիէն մէկը մէկալէն հինգ՝ վեց մատ հեռու կը տնկեն, որուն աշխատութիւնը շատ է, բայց պտուղն ալ շատ կ'ըլայ: Յունիսի մէջ կը հասնի. երբ որ պաճուկները կը թխնան, ու մէջի հատերը կը սեւնան, առտուան խոնաւ ատեններ՝ ձեռքի մանգաղով կը կտրեն, որ չթափուին: Վանի մ'որ չորնալէն վերջը խոշոր լաթերով կը վերցընեն, կը ծեծեն. ու մաքրածը շտեմարանի մէջ երեք՝ չորս մատ թանձր կը տարածեն, ու ինչուան չորնայ նէ, օրը մէկ երկու հեղ տակն ու վրայ կը դարձընեն:

ՇՈՂԳԱՐԱՍԵՆԿԻ ՎՐԱՅ

Մսիկայ ամէն տեղ, նաեւ առջինին չբուսած լեռնային ցուրտ ու վերի հողը քիչ արտերն ալ կը բուսնի: Մրտին պատրաստութիւնը վերինին պէս է, մինակ՝ ասիկայ օգոստոսին վերջերն ալ կըրնայ ցանուիլ. ցանելու չափն ալ վերինին հետ նոյն է, անկէ տասը օր յառաջ կը հասնի, պտուղը անկէ քառորդ մը պակաս կ'ելլէ. եղն ալ 100 հոխայէն 32 հոխայ, իսկ անոր 36 հոխայ կ'ելլէ: Մս աղէկութիւնն ալ ունի, որ ամէն գաւառ, ու ամէն տեղ կըրնայ բուսնիլ:

ԻՆՔԻ ՎՐԱՅ

Մաքր միայն եղի տնկերու մէջէն՝ արտը մինակ ամառը կը խափանէ, թեթեւ արտերու վրայ

կտաւատէն աղէկ կը յաջողի, եղբ՝ կերակրոյ կը ծառայէ, ու տաք ու չոր տեղեր ափիոն ալ կուտայ: Մեծ արտ ցանելու չգար, ինչու որ քաղելու՝ մաքրելու աշխատանքը շատ է: Վլխաւոր տեսակները երկու են, գոց ու ճերմակ գլխով, եւ բաց սւկապուտ գլխով: Ատքինը աւելի հունա տալուն համար՝ շատ կը ցանեն, առջինն ալ շատ եղ տալուն համար սուղ կը ծախուի: Մաքր՝ զօրաւոր, մաքուր, կակղկեկ ու չոր հող կ'ուզէ, կապոյտ կաւը չսիրեր, շատ կակուղ, աւազուտ տեղեր ճիւղերը հովէն կը կոտրին. չոր ու տաք տեղերը՝ որ կանուխ կրնան գործուիլ, շատ կը սիրէ, ասանկ ալ արմատեղէններու ու հանգիստ արտերը: Ինչպէս ուրիշ եղի տընկերը, աս ալ տարի մը յառաջ՝ գոնէ ձմեռուընէ յառաջ աղբղրած տեղ կ'ուզէ. պաղ արտերու վրայ՝ ոչխարի, ու տաք արտերու վրայ կովի աղբ կ'ուզէ: Արտը՝ աշնան խորունկ հերկելու է, գարնան ալ ցանելէն յառաջ տափնելու է, ու թէ որ հողը կպչուն է նէ, հերկելու ալ է, ու անանկ տափնելու է, որ հողը աղէկ բարակնայ: Ասիկայ մարտի մէջ կը ցանեն, մէկ լծվար տեղին կէս հոխայ կամ քիչ մը աւելի հունա կը բաւէ. վերջը թեթեւ կը տափնեն: Արբ որ քիչ մը մեծնան, տակը կը փորեն ու մէկը մէկալին մէկ ոտքէ մօտ կեցածները կը հանեն կը խլեն: Աէս կանգունի մօտ կը բարձրանան նէ, չոր ատեն քովերնին հող կը քաշեն՝ կը լեցընեն: Տուլիսի վերջերը հունտերնին կը հասնի, գլուխներնուն բաժանումները կը ճեղքուին ու հունտերնին գլուխներուն մէջ կը սկսին շարժիլ: Վաղելը երկու երեք շաբաթ կը տեւէ, ինչու որ ամէնը միօրինակ չհասնելով միշտ հասածները կը ժողվեն: Ա երի դին բաց տեսակները կտրածին պէս՝ կտաւի մէջ կը թոթվեն, գոց տեսակները չթոթված արեւի մէջ կը չորցընեն. վերջը թէ մէկը՝ թէ մէկալը կը թոթվեն կը ծեծեն, բոլոր հունտը կ'աւնուն, հով

բանելու տեղ կը տարածեն, ու երբեմն խառնելով կը չորցընեն: Մէկ տրամ ցանած հունտէն մէկ հոխայի մօտ հունտ կ'ելլէ, ու հարիւր հոխայ հունտէն՝ երեսուն ու ութը հոխայ եղ կ'ելլէ:

Աւելին հունտէն ալ եղ կ'ելլէ, անոր համար շատ տեղ ան ալ կը ցանեն, որ ամենէն անշահ ու աւազուտ տեղեր քիչ աղբ դնելով կը յաջողի: Արտին պատրաստութիւնը ու ցանելու ատենը գարիին հետ նոյն է. մէկ լծվար տեղ երեք հոխայ հունտ կը ցանեն, որուն տերեւները եգիպտացորենի տերեւներուն պէս են, ու կովերու կու տան, եղբ կը վառեն ու աւելը կը գործածեն:

ԻՄԱՏԻԱՅԻ ՎՐԱՅ

Վերիկայէն՝ մատիա անունով հունտ մը բերած են, ուսկից պարարտ եղ կը հանեն, որ ձեթի տեղ ուտելու աղէկ կու գայ, որուն ճրագն ալ պայծառ կը վառի ու ծուխ չտար: Վսիկայ դեղին կաւով կահուղ հողը շատ կը սիրէ, շատ աղբ կ'ուղէ, ու հողը շատ հերկելով, տափնելով բարակցած պիտ'որ ըլլայ: Մայիսի մէջ կը ցանեն՝ մէկ օրուան հերկելու տեղ, երեք հոխայ հունտ հաշուելով, ու թեթեւ կը տափնեն: Այլեւէն վերջը՝ տակը կը փորեն, մէկ երկու հեղ խոտերը կը մաքրեն, ու մէկը մէկալին կէս ոտքէն աւելի մօտ բուսածները կը խլեն կը հանեն: () գոստոսի մէջ կը հասնի, ու ամէնը մէկէն չհասնելուն համար մեծ մասը հասածին պէս կը քաղեն, կը չորցընեն ու ծեծելով հունտը կ'առնուն: Մէկ լծվար տեղէն՝ երկու հարիւր յիսուն հոխայ հունտ կ'ելլէ, անկէ ալ եօթանասուն՝ ութսուն հոխայ եղ կ'ելլէ. բայց ուտելու համար յառաջ տաք ջրով կը լուան, կը չորցընեն, մամուլն ալ մաքուր կը լուան ու անանկ կը ձգմեն: Կան ուրիշ հունտեր ալ, որոնցմէ վառելու եղեր կ'ելլեն, ինչպէս դդումի, արեւածաղկի կուտերէն,

կու հեղ կը հերկեն, ու ցանելէն տաինելէն ետքը կը գլանեն, որ շուտ ու հաւասար ելէ: Սարտի կէսէն ինչուան մայիսի վերջը կը ցանուի: Մշէկ գործուած արտի վրայ կանուխ ցանելը աղէկ է. բայց գարնան աւելի կանուխ կամ ուշ սկսած երկիրները՝ աւելի կանուխ կամ ուշ կը ցանեն: Մուտուանց կանուխ ցանելու տաինելու է: Թեւեւերը բարակ ու միօրինակ ըլլալու համար, աւելի խիտ ու հաւասար ցանելու է. հունտը երկու երեք տարուան պիտ'որ ըլլայ: Մշէկ հունտը ոսկեգոյնի մօտ, փայլուն, ծանր ու իւղոտ կ'ըլլայ, ջրի մէջ անմիջապէս տակը կ'իջնայ ու կրակի վրայ շուտով ճաթուտելով ու ձայն հանելով կ'այրի. ցանելուն չափը ցորենին քառորդէն աւելի է: Մսիկայ տարիէ տարի հունտը կը փոխէ. քանի մը տարին հեղ մը՝ աւելի ցուրտ ու աղէկ յաջողած տեղերէն հունտ բերել տալու, ու մէջը խոտի հունտեր կան նէ, աղէկ մարբելու է: Մտոր թշնամիները հողի լու ու վայրենի խոտերն են: Մռջինին ճարը կանուխ ու մէկ կտոր արտի վրայ ցանել ու վրան շատ հեղ գած ու մոխիր ցանելն է. իսկ երկրորդին ճարը՝ չորս մատ բարձրանալուն պէս, չոր ատեն խոտերը հանելն է: Մէկ կողմը պառկիլ կը սկսին նէ, բարակ՝ երկայն գաւազանով մէկալ դին ծռելով շտկելու է, որ պառկելով չարուին: Արբ որ կոթերը դեղիննալ, վարի տերեւները թոռմիլ ու հունտերը գոյնը փոխել կը սկսին, արմատներով քաղելու է. ատենէն կանուխ քաղուելու ըլլայ, քթանը բարակ կ'ըլլայ, բայց դիմացկուն չըլլար, իսկ թէ որ ուշ քաղելու ըլլաս, կը հաստընայ՝ կակուղ չըլլար: Վաղածները բազկի հաստու թեամբ կապոցներ ընելու է, ու չորս չորս հատ մէկը մէկալին կոթընցընելով՝ շաբաթ մը արեւի մէջ չորցընելու ու մասնաւոր շինած գործիքով ջախելու է, ու քանի մ'որ ալ անանկ չորցընելէն ետքը աղէկ ծեծելով հունտը առնելու

է: Մայց քթանը տնկին խիժովը փայտին կպած
 ըլլալով, ինչուան անիկայ չփտիր նէ, փայտէն
 չզատուիր, կամ ցօղի ու անձրեւի տակ փռելով կը
 փտի, եւ կամ մաքուր ջրի մէջ թող տալով: Ի՞նչ
 որ յարմար ջուր կայ նէ, վերջինը աւելի աղէկ
 կ'ըլլայ, ցօղի կամ անձրեւի տակ թողուլը աւելի
 հասարակ ու դիւրին կերպ է. հնձած ցորենին կո-
 թերը՝ խոտ կոխած կամ խոտ հնձած չոր տեղ մը,
 ջախջախած քթանները գլուխնին հաւասար տեղ
 մը մէկ դին կը տարածեն, կանուխ քաղածները յու-
 լիսի՝ օգոստոսի մէջ, իսկ ուշ քաղածները ձմեռուան
 ետքի ձիւներու տունն. աս ետքինը աղուոր արծա-
 թի գոյն կը ստանայ, ցօղով զատելու համար չորս՝
 հինգ շաբաթ կ'ուզէ. երբ որ քթանը փայտի
 վրայէն ամբողջ կ'ելլէ ու թեփերը կը թափին նէ,
 հասած է. քթանը զատելու՝ քիչ քիչ ու թոյլ կա-
 պելու չորցընելու է: Մայց յառաջ հաստերը բա-
 րակներէն զատելու է, ինչու որ բարակներուն քթ-
 անը՝ բարակ ու կակուղ կ'ըլլայ, իսկ հաստերու-
 նը՝ հաստ ու կարծր: Մտիկայ յաջողած տարին շատ
 օգտակար բան է, մէկ լծվար տեղէն հողար հո-
 խայէն աւելի չմաքրած քթան կ'ելլէ, հարիւր յի-
 սուն հոխայի չափ հունտ կ'ելլէ, անկէ ալ ութսուն
 հոխայի մօտ եղ կը հանուի. որուն քուսպը կովերը
 սիրով կ'ուտեն, յարգն ալ աղբը կը շատցընէ:

ԿՆՆԵՓԻ ՂՐԱՅ

Կանեփը՝ հաստ մանելով չուան կը շինեն, ու
 բարակ մանելով կտաւ կը շինեն, որոնք երկուքն
 ալ չափէ դուրս կը դիմանան: Մնութեամբ պա-
 րարտ կամ աղբով պարարտցած արտը շատ կը սի-
 րէ, անոր համար չորցած լճերու տեղերը շատ
 աղէկ կ'ըլլայ. ասանկ ալ վերի հողը խորունկ՝ դե-
 ղին կաւով արտի մէջ, թէ որ աղէկ գործուած ու
 բարակցած ըլլայ: Տաք ու խոնաւ տեղերը կը սի-

րէ, անոր համար գետերու մօտ ձորերը շատ աղէկ կ'ըլլայ: Շատերը ասոր համար առանձին զատ արտ ունին, ամէն տարի հոն կը ցանեն: Իր արտին մէջ քթանը ու անոր նման բաները աղէկ կը բուսնին: Արչափ շատ աղը դնես, այնչափ աղէկ կ'ըլլայ, անոր համար շատերը մէյ մը աշնան, մէյ մ'ալ գարնան կը դնեն, բայց հինցած աղըով աւելի կը բարձրանայ. աղանիի, արտաքնոցի ու ոչխարի աղըր, աղբի ջուրը ամենէն աւելի կը սիրէ: Արտը աշնան ու գարնան շատ հերկելու է, որմէ առակ եղած է ու կ'ըսուի «Վանեփի արտը շատ հերկէ, իսկ քթանինը շատ տափնէ»: Չմեռուան կամ գարնան ցրտի վախը անցնելու ըլլայ, կը տնկեն. հասարակ ատենը ապրիլին վերջն է, շատ ցուրտ կամ տաք տեղեր՝ աւելի ուշ կամ կանուխ ցանելու է: Կտաւի համար շատ խիտ կը ցանեն, որ թելերը բարակ ըլլան: Չուանի համար ցանցառ կը ցանեն, որուն չափը ցորենէն երրորդ մաս մը աւելի է: Տանալու է որ հունտը նոր ըլլայ, ու ցանելէն յառաջ ու վերջը տափնելու է: Աղէկ հունտ առնելու համար, կաղամբի ու գետնի խնձորի քովերը շատ աղը դրած տեղեր մէկիկ մէկիկ տնկելու է, որ շատ մեծնան ու աղէկ հունտ տան: Արուները ծաղկած ու կոթերը դեղիննալ սկսածին պէս՝ կը քաղուի, իսկ էգերը՝ հունտերնին հասածին պէս, որոնք արուններուն կրկինը կ'ըլլան. բարակ կանեփ ու զօղը՝ հունտին հասնելուն չսպասեր, արուներուն հետ կամ քիչ մը վերջը՝ էգերն ալ կը քաղէ: Արուները մէկիկ մէկիկ, ու էգերը լեցուն ափով կը հանեն, քթանի պէս կը կապեն, կը չորցրնեն, ու թօթվելով կամ ծեծելով հունտը կ'առնուն. վերջը արմատները կը կտրեն, ու քթանի կերպով կանեփը կը հանեն: Իմ է որ շատ երկայն են, չեն ջախջախեր, կոթերու վրայէն կեղեւի պէս դանակով կը հանեն: Ասոր հունտին հարիւր հօխայէն քսանուհինգ հօխայ եղ կ'ելլէ:

չատ զօրաւոր կ'ըլլայ, քարուտ տեղ չըլլար: Արտի վրայ աշնան վերջերը առատ աղը կը դնեն, ու կրկին մաճով խորունկ կը հերկեն, փետրուարի մէջ հեղ մ'ալ հերկելէն ետքը ինչուան տնկելու ատենը թող կու տան. թէ որ խոտ կոխէ, կը տափնեն: Ասոր հունտն ալ կըրնայ ցանուիլ. հին տնկերէն կըրնան տնկեր բաժնուիլ ու տնկուիլ, բայց ետքինը ցանելէն աղէկ կ'ըլլայ: Արկու տարուան տնկած արտէ մը՝ մայիսի մէջ ամէն մէկ տնկին քով, արմատ կապած ճիւղերէն խոնաւ ատեն մը հինգ՝ վեց հատ կը հանեն, գետինը մէկը մէկալէն մէյ մէկ ոտք հեռու կարգ կարգ կը բանան ու կարգերու մէջ մէկը մէկալէն չորս՝ հինգ մատ հեռու կը տնկեն: Թէ որ տունկ չտնկուիր, պարտէզին աղէկ աղը դրած կողմը տարի մը յառաջ կը ցանեն, տրնկեր կը հասցընեն, ու երրորդ տարին կը տնկեն: Առջի տարին քանի մը հեղ կը փորեն, խոտերը կը մաքրեն, աշնան՝ քովերնին հող կը լեցընեն, գարնան նորէն կը փորեն, հողերը կը հաւասարցընեն, ետքը խոտ կոխած ատենը մէյ մ'ալ կը փորեն: Ատքը աշնան փորելով կամ հերկելով արմատները կը ժողվեն: Հերկելով ժողվելու համար մաճը անանկ կը յարմարեն, որ խորունկ հերկէ ու արմատներուն տակէն անցնի. արտին երկայնութեանը տասը հոգի ալ ձեռքերնին երեքժանի երկաթներով կը կենան ու մաճին դիզած հողերը անոնցմով կը խառնեն, արմատները կը ժողվեն, ու տեղ տեղ կը դիզեն: Վիչ մը չորնալէն ետքը հողերը կը մաքրեն կամ անմիջապէս կը ծախեն, կամ օգբանելու տեղ մը կը տարածեն, որ չմգլտին: Մէկ լծվար տեղէն երեք հազար հոխայի մօտ արմատ կ'ելլէ:

ԼՐՋՈՒՒ ՎՐՆՅ

Աս տնկին տերեւը աղէկ կապոյտ ներկ է: Ասիկայ ամէն եղանակի կը յարմարի, բայց վերի

հողը՝ խորունկ, դեղին կաւով արտ չսիրեր: Արտը ձմեռ չեկած քանի մը հեղ կը հերկեն, ու վրան աղը կը տարածեն: Վարնան երկիրը չորցած ատե նը նորէն կը հերկեն, կը տափնեն, կը ցանեն ու նորէն կը տափնեն: Շատերը կարգաւ մաճով կը ցանեն, այս ինքն հող դիզելու նեղ մաճով կարգ մը կը բանան, մէջը կը ցանեն, ու բրիչով հողը վրան կը քաշեն, կը գոցեն. անկէ ոտք մը հեռու երկրորդ կարգ մը կը բանան, ու ասանկ յառաջ կ'երթան: Մէկ լծվար տեղ՝ թէ որ հունտը պաճուկներէն ելած չէ նէ, վեց հոխայ, թէ որ ելած է նէ, երկու հոխայ հունտ կ'երթայ: Լինգ վեց շարաթ ետքը կ'ելլէ, բոլոր ամառուան մէջ քանի մը հեղ փորելու՝ մէջի խոտերը մաքրելու է, ու չորս հինգ մատէն աւելի բուսածները հանելու է: Արբ որ տերեւները թիղ մը կ'երկրննան, ու վարի տերեւները կը սկսին դեղիննալ, ձեռքի պզտիկ մանգաղով կը կտրեն, որ յունիսի վերջերը կ'ելլէ: Աղէկ յաջողած ատենը՝ ասանկ երեք հեղ կրնայ կտրուիլ, թէ որ տկար է նէ՝ տարի մ'ալ կրնայ թող տրուիլ: Ատրած տերեւները շուք տեղ կը տանին ու արեւ չտեսած՝ անձրեւ չկերած կը չորցրնեն: Մէկ լծվար տեղէն՝ ութը ինը հարիւր հոխայ չորցած տերեւ կ'ելլէ, որուն հոխան աս կողմերը եօթանասուն՝ ութսուն փարայ կը ծախուի:

ՀՆԴԿԱՅ ՔՐԲՈՒՄԻ ՎՄԱՅ

Աս խոտով աղուոր ու դիմացկուն դեղին կը ներկեն. ասիկայ ցանելը շատ օգտակար է, ինչու որ ցանելու համար շատ ծախք ու աշխատանք չունի: Տաք ու չոր եղանակ կ'ուզէ, աւազուտ դեղին կաւով հողը ու պարարտ երկիրը կը սիրէ: Վրան կիր, բաղադրած հող կամ մոխիր կը ցանես նէ, գոյնը շատ զօրաւոր կ'ըլլայ: Առուուտի ու արմատեղէններու վրայ շատ աղէկ կ'ըլլայ, ու աշնան

ալ գարնան ալ կը ցանուի: Առջինը օգոստոս մտածին պէս, ու երկրորդը գարնան՝ երկիրները չորցածին պէս կը հերկեն, կը տափեն, հողը աղէկ կը բարակցընեն ու կը ցանեն, ետքը տափանին շտակ կողմով կը տափեն ու կը դլանեն: Այն օրուան հերկելու տեղ՝ չորս հոխայ հունտ կ'երթայ: Ալլելէն վերջը մէկ երկու հեղ խոտերը կը մաքրեն: Յուլիսի, օգոստոսի մէջ կատարեալ կը ծաղկի նէ, կը ժողվեն, որ ինչուան կատարեալ կը ծաղկի նէ, մեղուներու ալ աղէկ կերակուր կ'ըլլայ: Ժողվելու համար նայելու է որ չոր եղանակ ըլլայ, ու քթանի պէս արմատներովը հանուի, ու մեծ զգուշութեամբ հողերը մաքրուի. դիւրաւ չը մաքրուիր նէ, արմատները կտրելու է: Չորցընելու ատեն՝ ամէն ճիգը ի գործ դնելու է, որ արեւ չտեսնէ, անձրեւէ չթրջի ու չփաի: Չորնալէն ետքը երկու դիէն դուրս բերելով ու ծաղիկներ մէջը ծածկելով խրձունք խրձունք կապելու է, որ ծաղիկներուն փոշին չթափուի ու չկորսուի: Անտի համար քիչ մը տեղ չեն քաղեր, թող կու տան, որ հունտը հասցընէ: Չափաւոր կը յաջողի նէ, մէկ լծվար տեղէն հազար երեք հարիւր հոխայ կ'ելլէ, որուն հոխան աս կողմերը վախճուն փարայ կը ծախուի:

ՀԱՅԱՐԱԿ ՔՐՔՈՒՄ

Ասիկայ սոխ մի է, որ կապոյտ ծաղիկ կը բանայ ու ծաղկին մէջ տեղը երեք հատ, վարի դին մէկ մէկու կպած՝ վերի գլուխները գամի ձեւով ու կարմիր գոյնով փունջ ունի, որուն միացած տեղին վարի դին ճերմակ կ'ըլլայ. հոն տեղէն եղընգով կը կտրեն, կը ժողվեն, որ անոյշ հատ ունի, ու աղէկ դեղին գոյն է. ապուրի ու մասնաւոր կերակուրներու գոյն տալու համար կը գործածուի ու դեղերու մէջ ալ կը մտնէ: Այաղող եղած տեղեր

քրքումն ալ կ'ըլայ, սաստիկ տաքին կամ սաստիկ
ցրտին պատճառաւ խաղող չեղած տեղեր, քրքումն
ալ չըլար, եւ կամ աղէկ չըլար: Վեղին կառով
բարակ աւաղ ու կրով խառն կակուղ հողը շատ կը
սիրէ, կապոյտ կաւը չսիրեր, ճախին կամ թաց
տեղեր կը փտի, պարտիպի սեւ հողերու կամ փտած
հողերու վրայ չյաջողիր: Վարունէն ինչուան օգոս-
տոս՝ արտը շատ անգամ խորունկ կը հերկեն, կը
տափենն, հողը աղէկ կը բարակցընեն: Հունիսի
մէջ առատ հինցած աղը կը դնեն, որուն կովի աղ-
բին հետ խառն ձիունը կամ ոչխարինը կամ երե-
քին մէկ տեղ խառնած շատ աղէկ կու գայ, բայց
ոչխարի մինակ դնել կ'ուզեսնէ, աւելի փտեցընելու է:
Շատ մեծ տեղ տնկելու համար չափէ դուրս շատ
աղը կ'ուզէ, վերջն ալ քաղելու՝ մաքրելու աշխա-
տանքը շատ կ'ըլայ, անոր համար քսան կանգու-
նէն ինչուան քառասուն՝ լայն, ու երեսուն կան-
գունէն ինչուան վաթսուն՝ երկայն տեղ կը տնկեն:
() օգոստոսին՝ արտին մէկ ծայրէն սկսած, լայն բրի-
չով հողը մէկ ոտքէն աւելի խորունկ ու շիտակ կը
բանան, ու յատակը՝ սոխերը արմատնին վար ու մէ-
կը մէկալէն երկու երեք մատ հեռու կարգաւ կը
շարեն, ու վրան առջեւի կողմի հողը՝ մէկ ոտքէն
քիչ մը աւելի ծածկելով, թիզ մը յառաջ երկրորդ
կարգին տեղը կը բանան ու ասանկ յառաջ կ'եր-
թան: Ասոր համար պատրաստած արտը լմրնալէն
ետքը չորս դին մէկ ոտք խորունկ փոսով կը պա-
տեն: Վապաստակը ու մուկը ասոր սոխին սաստիկ
թշնամի են: Վապաստակին դէմ չորս դին փայտէ
կամ եղեգէ ցանկով կը պատեն, որ ներս չկընայ
մտնել: Սուկերու դէմ ալ բոլոր տարին մէջը ակը-
նատ կը դնեն ու բոլոր կը բռնեն, որ վնաս չկըր-
նան ընել: Սեպտեմբերի կէսին՝ երեսէն խոտերը
կը մաքրեն, անանկ որ ասոր տերեւներուն չգըպ-
չուի, որ ձնծաղկի տերեւներու կը նմանին, ու

անկէ քիչ մը բարակ են : Ըստնք հոկտեմբերին կը սկսին ծաղկիլ, որ ամիս մը կը տեւէ : Ըմէն առտու արեւը ծագած չծագած՝ հողէ դուրս ելած ու բոլոր կամ կէս բացուած ծաղիկներ կոթերէն եղընգով կամ սուր դանակով կը կտրեն, կը ժողվեն ու խուցի մէջ կը տարածեն, որ ինչուան իրիկունը քիչ մը թուովն : Երիկունը մէջի երեք կարմիր փունջը միացած ու ճերմըկնալ սկսած տեղէն առանց ճղմելու եղընգով կը կտրեն, ու առտուանց պղնձի կամ երկաթի բարակ թելով մաղի վրայ տարածած՝ ծուխ ու բոց չունեցող մաղմաղ կրակի վրայ կը չորցընեն, երբեմն թեթեւ մը խառնելով, որ հաւասար չորնան ու չայրին. ասիկայ մեծ զգուշութեամբ ընելու է, ինչու որ չորցած ատենը որչափ որ իր բնական գոյնը կը պահէ, չմթննար ու չկտորիր ու հատերը երեք երեք մէկ տեղ կ'ըլլան նէ, այնչափ յարդի կ'ըլլայ ու սուղ կը ծախուի : Պաղելէն վերջը փայտէ տուփի մէջ, տակը թուղթ դրած ու բերանը գոց, չոր տեղ կը պահեն : Ըրեւելք աս զգուշութիւնները չգիտնալով, մեղրամոմով՝ բրբումը ստիկի մը կ'ընեն, անանկ որ օրինակի համար արամը տասը փարայ կ'ընէ նէ, ասորը հինգ դահեկան տաճկի (դառնալ) կ'ընէ, գոյնը շատ զօրաւոր ու հաստատուն ու հոտը աղուոր ըլլալուն համար : Սէկ հեղ տնկածը՝ երեք տարի ծաղիկ կու տայ՝ առջի տարին քիչ, երկրորդին միջակ ու երրորդ տարին շատ : Երկրորդ ու երրորդ տարին՝ ամառը երեսի խոտերը կը մաքրեն, ու վերջին անգամին՝ օգոստոսի մէջ մաքրելէն ետքը, վրան հինցած մանր աղբ կը տարածեն, ու սոխերուն վնաս չըրած երեսէն կը փորեն ալ : Սոխերը ամէն տարի փտելով, ու անոր վերի կողմը նոր սոխ կապելով իրենց բարձրութեամբը վեր կ'ելլեն. անոր համար երեք տարի ծաղկելէն վերջը՝ օգոստոսէն յառաջ սոխերը կը հանեն՝ կը չորցընեն ու նորէն կը տնկեն. բայց

նոյն տեղը քսան տարիէ յառաջ տնկելու չէ, չյա-
ջողիր: Ասիկայ երկրագործութեան տնկերուն թա-
գաւորն է, որ իր առատ տրքովը երկրագործը մէ-
կէն կը հարստցընէ. անոր համար յարմար արտ
ունեցողը ու հեղ մը համը առնօղը միշտ երեք տեղ
կը տնկէ, որոնց մէկը նոյն տարուան, մէկը՝ երկու
տարուան, ու մէկայը՝ երեք տարուան մէջ կ'ըլլայ,
ու ամէն տարի մէկը կը հիննայ նէ, կը հանէ, նո-
րէն կը տնկէ ու ասանկ իր արտերուն մէջ կարգաւ
կը պարտի: Ասիկայ աւելի տաք ու չոր եղանակ
կը սիրէ, խաղողը շատ ու աղէկ եղած տարին կը յա-
ջողի, ու քառորդ օրուան հերկելու տեղէն՝ հոխայ
մը ասանկ մաքուր չորցած քրքում կ'ելէ, որուն
հոխան վաճառականները 150 — 200 ֆիորինի կը
գնեն, որ երկու հազար տաճկի դահեկանէն (դոստո-
չէն) աւելի կ'ընէ: Ամենէն աղէկը վիեննայի չորս
կողմը կ'ըլլայ, բայց կարծեմ որ արեւելք ալ աս կեր-
պով հոգացուելու ըլլայ, հոն ալ շատ աղէկ կըրնայ
ըլլալ:

ՄԱՆԱՆԵՒ

Սանանեխը երկու տեսակ է, սեւ ու ճեր-
մակ. երկուքին ալ ցանելուն կերպը նոյն է: Ասոնք
կակուղ չոր ու մաքուր արտ կ'ուզեն: Արտը աշնան
խորունկ կը հերկեն, գարնան թեթեւ մի ալ կը
հերկեն, ու երկիրը քիչ մը չորցած ատենը կը ցա-
նեն: Ա երջէն խոտերը գիրաւ մաքրել կ'ուզես
նէ, կարգաւ ցանէ, չէ նէ՝ մաքի պէս խառն: Ա՛էկ
ըժվար տեղին տասը հոխայ հունտ կ'երթայ: Այա-
նուխկեկ ցանելը շատ աղէկ ու ապահով է, որ
գետնի լուն չեւած կը մեծնան ու վտանգէն կ'ա-
զատին: Խառն ցանածներուն տնկերը մէկը մէկա-
լէն թիղ մը հեռու պիտ'որ ըլլան. անկէ մօտ կե-
ցածները տակը փորելու ատեն կը հանեն, երկու
հեղ փորելով խոտերը կը մաքրեն: Հուլիսի՝ օգոս-
տոսի մէջ, երբոր սեւ տեսակին հատերը սեւնալ

ու ճերմակիները գեղըննալ կը սկսին նէ, քա-
ղելու ատենն է: Ատրածները կոթերնին չորս դին
դուրս ու գլուխնին ներս դէզ գէզ վրայէ վրայ
կը շարեն, ու վրանին յարդ կը ծածկեն, որ չոր-
նալու ատեննին անձրեւէ չթրջին: Աղէկ չորնալէն
վերջը կը ծեծեն, կը մաքրեն, շտեմարանի մէջ
բարակ կը տարածեն, ու շարաթը քանի մը հեղ
կը խառնեն, որ տաքնայ, չապականի: Ա՛էկ լծվար
տեղէն երեք հարիւր հոխայի մօտ մանանեխ կ'ելէ,
որն որ շատ տեսակ կերակուրներու մէջ համ տա-
լու համար կը խառնեն, շատ գեղերու մէջ ալ կը
մտնէ, կ'աղան ու ալիւր կ'ընեն, օշարակի հետ կը
խառնեն, խաշածի հետ կ'ուտեն: Ասոր եղն ալ
կը հանեն, որ վառելու ալ աղէկ կու գայ, ուտե-
լու ալ, ու հարիւր հոխայ մանանեխէն երեսուն
ու երկու հոխայ եղ կ'ելէ:

Ք Ի Մ Ի Ո Ն

Վիսիոնը մարգերու վրայ կը բուսնի, բայց
արտի վրայ ցանելով հատերը խոշոր ու հոտը ա-
ղուոր կ'ըլլայ, գեղին կաւով աւաղուտ հողը շատ
կը սիրէ, նոր աղը չսիրեր, ժողովածոյ աղբը, աղ-
բի ջուրը, կիրը ու մոխիրը շատ ուզած բաներն
են: Արտը աղէկ հերկած՝ տափնած ու հողը ման-
րած պիտ'որ ըլլայ: Այլիսի մէջ երբ որ տնկերը
տնկելու չափ մեծնան նէ, արտի վրայ մէկը մէկա-
լէն մէյմէկ թիղ հեռու կը տնկեն, անոր համար
մարտին պարտիղի մէջ ցանած պիտ'որ ըլլայ, որ-
պէս զի մայիսին՝ տնկերը հասնին: Շատ տեղ ալ
մարտի մէջ՝ արտի վրայ մէկէն կը ցանեն, մէկ
լծվար տեղին՝ երեք հոխայ հունտ կը բաւէ: Տակը
մէկ երկու հեղ կը փորեն, խոտերը կը մաքրեն:
Տաք տեղեր յուլիսի մէջ կը քաղուի. բայց առ-
տուանց խոնաւ ատեն կը կտրեն, մանանեխի կեր-

պով կը չորցընեն, պտուղն ալ ան կերպով կը պահեն, որ մէկին յիսուն վաթսուն կու տայ :

Ս Ե Մ Ի Թ

Սամիթը երկու բանի համար կը տնկուի, կանաչ ուտելու ու հունափին համար, որ համեմներու կարգն է : Կանաչը ուտելու համար յուլիսի մէջ պարտէզը կը ցանուի ու սեպտեմբերին՝ հոկտեմբերին կը հանուի, կարգաւ մը մէկը մէկալէն մէյ մէկ թիզ հեռու կը տնկուի. երկրորդ կարգը անկէ կանգուն մը հեռու, մէջ տեղը աղցան կամ հազար տնկելու ու ասանկ յառաջ երթալու է. ձմեռը աղցանները քաղելէն ետքը սամիթը քանի կը մեծնայ նէ, փորելու ու քովերնին հող քաշելու է, որուն տերեւներուն կոթերը արմատին հետ միացած տեղը կը հաստընայ՝ կը ձերմըկնայ, ու ասի պողոյ տեղ կ'ուտուի : Տայց ասիկայ ցուրտ երկիրներ չըլար, ինչու որ ամառը կը տնկես նէ, հունար կ'երթայ, գլուխ չկապեր, ու ձմեռը ցուրտին չմեծնար :

Հունար առնելու համար՝ դեղին կաւով կրախառն ու վերի հողը խորունկ՝ տաք արտ կ'ուղէ. մարտին պարտիդի մէջ աղէկ տեղ մը կը ցանեն, ու երեք չորս մատ կը մեծնայ նէ, կը հանեն, արտի վրայ կը տնկեն, կամ շիտկէ շիտակ արտի վրայ կը ցանեն. մէկ լծվար տեղէն հինգ հոխայ հունա կը հաշուեն. աղբի տեղ՝ աղբի ջուր կու տան : Ասոր տունկը նոյն արտի վրայ երեք տարի կը թողուն, ու ամէն տարի հունար կ'առնուն : Ամառները երկու երեք հեղ տակը կը փորեն, խոտերը կը մաքրեն : Հունար հաւասար չհասնելուն համար, սեպտեմբերին՝ հոկտեմբերին շատ հեղ կը նային ու հասածները ձեռքով սկսածելով կը ժողվեն, որ մէկին ութսունի մօտ կու տայ :

Լսիկայ տաք գաւառ ու կակուղ հող կ'ուզէ, շատ չոր, շատ խոնաւ ու մառախղով գաւառներ չյաջողիր. ասանկ ալ նոր աղբ կը դնես նէ, չյաջողիր, հին աղբ կ'ուզէ: Լքտը մէյ մը աշնան, մէյ մ'ալ գարնան երկիրը չորցածին պէս հերկելու, տափնելու ու ցանելու է. հունտին չափը սամիթին չափն է: Լմառը երկու հեղ տակը փորելու, խոտերը մաքրելու է: Լքրբ որ կոթերը կը դեղիննան, ու հունտերը կը հասնին, կտրելով կամ արմատէն հանելով քաղելու է, զգուշութեամբ չորցընելու ու հունտը առնելու է, որ մէկին քառասուն կու տայ:

ԳԻՆՁ

Գինձը՝ գաւառի ու հողի զանազանութիւն չունի, մինակ հին աղբ կ'ուզէ, նորը չսիրեր, ու նոր ելած ատեններ խոնաւ կ'ուզէ: Լքտին վրայ՝ աշնան աղբ կը տարածեն ու կը հերկեն. գարնան կանուխ՝ երկիրը չորցածին պէս կը տափնեն, կը ցանեն ու նորէն կը տափնեն, կը գլանեն: Սէկ լծվար տեղին տասուերկու տասուիրեք հոխայ հունտ կ'երթայ: Լմառը մէկ երկու հեղ խոտերը կը մաքրեն, ու հողը կը կակղցընեն: () Դոստոսին կը հասնի, բայց ամէնը հաւասար չհասնելուն, մեծ մասը կը հասնի նէ, ձեռքի մանգաղով՝ հունտերը դեռ չթափած կը կտրեն, մանանեխի կերպով կը չորցընեն, հոն տեղը հունտը ամանի մը մէջ թօթուելով կ'առնուն, ու օդ բանելու տեղ կը պահեն: Լսիկայ մէկին տասնուվեց դժուարաւ կու տայ:

ՍԵՒ ՍՈՒՃԻ ՎԼԵՅ

Սեւ սոնիճն ալ գաւառի ու հողի զանազանութիւն չունի, ամէն գաւառ ու ամէն հողի վրայ կը բուսնի, բայց չափաւոր խոնաւ, կակուղ, պա-

բարտ արտի վրայ, թէ որ քիչ մ'ալ տաք ըլլայ, շատ աղէկ կը յաջողի: Աբարը աշնան աղը դնելէն հերկելէն ետքը՝ ապրիլին մէջ կը տափնեն, կը ցանեն, նորէն թեթեւ կը տափնեն ու կը գլանեն: Սէկ լծվար տեղին հինգ հոխայ հունտ կը բառէ: Վիչ մը մեծնալէն ետեւ մէջի խոտերը հանելով կը մաքրեն: Պաճուկներուն վերի դիերը բացուիլ կը սկսին նէ, հասնելու նշան է. ու մեծ մասը հասածին պէս արմատներովը կը հանեն կամ կը կտրեն, ամանի մէջ կը թօթուեն, ու օդ բանելու տեղ կը տարածեն, որ չորնայ. տնկերը արեւի մէջ չորցընելէն վերջը՝ բոլոր հունտը առնելու համար, նորէն կը թօթուեն ու կը ծեծեն: Ասիկայ ալ յաջողած ատեն մէկին ինչուան քառասուն կու տայ. ծաղկած ատենն ալ մեղուններուն աղէկ կերակուր կ'ըլլայ:

ՀՈՊՓԷՆԻ ՎՐԵՑ

Աս տունկը ինչուան հիմայ մեր կողմերը չեն գիտեր, ու հարկաւոր ալ չէ, բայց գործքիս կատարելութեանը համար ասոր վրայ ալ կը խօսիմ, որ գուցէ ատենօք պէտք ըլլալու ըլլայ, գտնուի: Ասոր բերքը գարեջրին մայրն է, ու հիմայ գարեջրի գործատունները Արոպայի մէջ շատնալով՝ սկսան երկրագործներն ալ շատ տնկել: Ասոր ուռը ու տերեւները՝ որթի ուռին ու տերեւներուն նման են. ինքն ալ երկու տեսակ է, մէկը կանուխ կը հասնի, մէկալը՝ ուշ: Առջինին ուռերը կէս կարմիր են, որ աղէկ տարիներ շատ պտուղ կու տան, ու սուղ կը ծախուին, բայց ուրիշ տարիներ դժուարաւ կը յաջողի: Արկրորդ տեսակը չյաջողելու վախ չունի, անյաջող տարիներ ալ՝ մէկալէն աւելի պտուղ կու տայ. ու աս տեսակին մէջէն կանաչ ուռովը, ամենէն աղէկն է: Արեւի դէմ՝ քիչ մը զառիվայր՝ ու հիւսիսի պաղ հովեր չդպչելու

տեղ կ'ուղէ. խորունկ ձորերը, լճերու՝ վաղուն ջրերու ու ճախին տեղերու քով տնկելը աղէկ չէ, ինչու որ մտռախուղը վնաս կու տայ: Այակուղ ու տաք դեղին կաւի վրայ պտուղը ուժով կ'ըլայ, ու աղուոր հոտ կ'ունենայ. աւելի կաշուն կամ աւազուտ կաւի վրայ ու խոնաւ տեղեր աղէկ չըլար: Արկիրը աշնան մէկ կանգուն խորունկութեամբ կը դարձընեն. թէ որ կակուղ հող է նէ՝ մինակ խորունկ կը հերկեն, որ ձմեռը սառելով կոշտերը հաւին ու մանր հող ըլլան. մէկ լծվար արտի վրայ յիսուն սայլի չափ բաղադրած հող, կամ անոր կէսին չափ աղը կը դնեն: Սարտի մէջ մէկը մէկաւ լէն երկուքու կէս կանգուն հեռու՝ կարգաւ ծակեր կը բանան կանգունի մօտ լայն, ու կէս կանգուն խորունկ, ու մէջերնին փտած աղը կամ բաղադրած հողէն կը լեցընեն, վրան հող կը ծածկեն: Էին տնկերուն քովէն քշած մտտի հաստութեամբ մէկ տարուան ճիւղերը արմատով կը հանեն, ու մէկ թիղ երկայն փայտով երեք երեք հատ՝ ծակերուն երեք անկիւնները կը տնկեն, արմատնին մէկ մէկէ թիղ մը ու վերի ճոթերնին կէս թիղ հեռու, մնացած հողերը վրան կը դիղեն, ու քովերնին երեք կանգուն բարձր ցիցեր կը խոթեն: Առջի տարին ամառը երկու հեղ կը փորեն, խոտերը կը մաքրեն, երկընցած ճիւղերը ցիցերու վրայ կը կապեն, ու ան տարին մէջերնին արմատի կանաչեղէնները կը տնկեն: Աշնան՝ ճիւղերը գետնէն կէս կանգուն վեր՝ կը կտրեն ու յարդով խոռն աղբով, ձմեռը չսառելու համար կը ծածկեն, որ տաք տեղեր հարկաւոր չէ: Արկորդ տարին արմատներուն վնաս չտուած, քովերնին տասնուերկու կանգուն ցիցեր կը տնկեն, որ ճիւղերը վրան փաթթուին, ու ամէն տարի մարտի կամ ապրիլի մէջ քովերը կը բանան, վարէն տուած ճիւղերը ու հողին երեսը տուած արմատները կը կտրեն, մէջը

աղբ կը գնեն ու կը ծածկեն, որ խողի աղբը ու բաղադրած հողը շատ կը սիրէ: Ճիւղերը կանգուն մը կը մեծնան նէ, աղէկներէն երեք երեք հատ ցիցերուն կը կապեն, երկերկու հատ ալ գետինը կը թողուն, որ կապածներուն մէկը երկուքը կտարելու բլայ նէ, կապեն. ինչուան վեց կանգուն բարձրութիւն կապելը յառաջ կը տանին, վերջը մնացած ու վարէն տուած ճիւղերը ու տերեւները ինչուան երեք կանգուն բարձրութիւն կը կտրեն, կը մաքրեն ու տակը երկու հեղ կը փորեն: Արբ որ գլուխները կամ կոթերը դեղին կանաչի կը զարնեն, հօտը կը սաստկանայ, ու ծաղկին փոշին շօշափած ատենը ձեռքին պարարտ կու գայ ու կը ներկէ, հասած է. առտուանց խոնաւութիւնը չորցած ատեններ կը քաղեն. եղանակը չոր է նէ, ճիւղերը գետնէն երկու կանգուն բարձրէն կը կտրեն, ցիցերը կը հանեն, վար կ' առնուն, ու հոն տեղը կը ժողվեն. թէ հոն չէ, տուն կը տանին ու չոր տեղ կը ժողվեն, բայց կը նային, որ ծաղիկները չձգմեն ու կոթերը շատ երկայն կամ կարճ չըլան, փոշին չթափուի ու անշահները զատուին, որ մեծ պակսութիւն են ծախուելու: Քաղածները տախտակամած առիքի մէջ չորս մատ բարձր կը տարածեն ու օրը երկու հեղ կը խառնեն, ու քանի որ կը չորնայ, աւելի բարձր կը տարածեն, որ մէկէն չորնալով՝ աղէկ հօտը չկորսուի: Չորցածին պէս չծախուիր նէ՝ պարկերու կամ արկղներու մէջ կը կոխեն ու կը պահեն: Ասիկայ տասնուերկու տարուան մէջ երկու տարի՝ շատ, վեց տարի՝ չտիաւոր ու չորս տարի՝ քիչ ծաղիկ կու տայ, որ վրայէ վրայ տարին մէկ լծվար տեղէն երկու հարիւր քսան հոխայի մօտ ծաղիկ կ'ելլէ:

ԾԻՆԽՈՍԻ ՎՐԱՅ

1) անառականութեան անկերու մէջ ծխախոտը երեւելին է, ու շատ ալ տեսակ է, որ տերեւնե-

բուն ձեւէն, գոյնէն, հոտէն ու ծուխին համէն կը ճանչցուին: Աւելի օգտակարը տնկելու համար երկու բան դիտելու է, այսինքն աւելի փնտռուած ու սուղ ծախուելու տեսակը, ու տերեւին խոչորութիւնը, որ առջինէն աժան ալ կը ծախուի ալ նէ, շատ տալովն անոր տեղը կը լեցընէ: Նոխսխոտն ալ այգիի պէս արեւի դէմ՝ ու ցուրտ հովեր չդպչելու տեղ կ'ուզէ, անան՝ ցրտերը զարնելու տեղ չեն տնկեր. աւաղուտ, բայց ուժով ու տաք դեղին կաւը ամենէն աւելի կը սիրէ. ցուրտ կապոյտ կաւի, չոր աւաղի վրայ ու ճախին տեղեր աղէկ չբուսնիր: Հանգչած արտերը ու առուոյտի արտը շատ աղէկ կ'ըլլայ: Արջն տեղ շատ տարիներ կըրնայ տնկուիլ, իրմէն ետքն ալ՝ ամէն պրտուղները ու ալ աւելի ցորենը կը յաջողի: Ասիկայ շատ աղը կ'ուզէ, ու շատ փորձերով իմացուած է, որ աղբին տեսակները ասոր աղէկութեան ու հոտին վրայ շատ կ'ազդեն. փտած կանաչեղէն, խոտ կամ ասոնց հողը աղբի տեղ կը դնես նէ, բարկ չըլլար, կակուղ կ'ըլլայ. ոչխարի կամ ձիու աղը դնելու ըլլաս, շատ բարկ կ'ըլլայ. հոտը աղէկ չըլլալով խմելու աղէկ չգար, բայց քթախոտի աղէկ կու գայ, կովի աղբի վրայ բուսածը խմելու աղէկ ու անոյշ հոտ կ'ունենայ. ալ աղուոր հոտ կ'ունենայ, թէ որ աղբի տեղ փտած ոսկրներ, կաշիի կտորուանք, կենդանիներու եղունգներու կրտորուանք, եղջիւրի տաշուկներ ու ասանկ բաներ դնելու ըլլաս: Ասիկա հողը շատ սիրելուն համար արտը աշնան խորունկ հերկելու է, գարնան երեք չորս հեղ հերկելու ու տափնելու է, որ հողը բարակնայ ու կակղանայ: Մարտի առջի օրերը, արեւուն դէմ ու պաղ հովեր չդպչելու տեղ աղբէ անկողին մը շինելու է (ասոր վրայ վերը խօսեցանք), ու հոն ցանելու է ծխախոտին հունար, ու չոր եղանակներուն ջուր տալու է: Աէկ լծվար տեղ տնկելու հա-

մար կերակուրի գրգալով չորս գրգալ հունտ կը բաւէ: Այլելէն ետքը կողինջը ու ուրիշ որդերը չմնասելու համար վրան գարիի փուշեր կը ցանեն: Այսիսի վերջերը երբ որ տնկերը եօթը ութը տերեւ կ'ունենան, ու քիչ մը կը բարձրանան նէ, խոնաւատեն մը արտը նորէն կը հերկեն, կը տափենն ու մէկը մէկալէն մէյմէկ կանգուն հեռու կարգաւ կը տնկեն. թէ որ տընկելու յարմար խոնաւ եղանակ չգտնուիր նէ, տնկածներուն անմիջապէս աղբի կամ պարզ ջուր կու տան: Այլերջէն ալ չորս հինգ հեղ կը պտըտին, կը նային, որդ կերած կամ չորցածներու տեղ նորէն կը տնկեն, ու ամէն անգամ յառաջ տնկանոցին ջուր կու տան, ու տնկերը անանկ կը հանեն, որ բարակ արմատները չփրթին: Քիչ մը մեծնալէն ետքը արտը կը փորեն, խոտերը կը մաքրեն, վերջէն հարկաւոր կ'ըլլայ նէ, մէյ մ'ալ կը փորեն, քոյներնին հող կը լեցընեն. բայց աս գործքերը չոր եղանակներուն ընելը՝ տնկերուն վնաս կու տայ: Օտաղկիլ չսկսած գլուխները ու տերեւներուն մէջէն տուած ծիւղերը կը կրտրեն, տկարներուն վեց վեց ու զօրաւորներու տասը՝ տասնուերկու տերեւ թող տալով. անոնցմէ ուրիշ բուսած ծիւղերը ու տերեւները չոր ատեններ կը փրցընեն, ինչու որ անձրեւի կամ ցօղի ատեններ՝ արտը մտնելը ծխախոտին վնաս կու տայ: Վաղելը ուշ մնալով, ցրտերը կը կոխեն նէ, ծխախոտը կը զարնեն. չհասած կը քաղես նէ, քիչ կ'ըլլայ, ինչու որ հասնելու մօտ տերեւները շատ կը մեծնան, անոր համար քիչ մը կանուխ պէտք է տնկել, որ ցրտերը չկոխած հասնին ու քաղուին: Այտարու մէջէն վայրենի քթանը ասոր շատ վնասակար է. խոտերը բոլոր մաքրելու է, բայց վայրենի քթանը ամենեւին թող տալու չէ: Տեսակ մը որդ ալ կայ, որ շատ անձրեւներէն կը գոյանայ ու ծխախոտին շատ վնաս կու տայ, տերեւները ու կոթերը

կը կրծէ ու կը փտեցընէ, ասանկ ալ կողինջը, ասոնց գէմը առնելու համար՝ արտը կրի ջրով ջրելով, վրան մտխիւր, գարիի փուշ կամ աղացած կաղին (որն որ կաշի շինօղները գործածելէն ետքը կը թափեն) կը ցանես նէ, շատ օգուտ կ'ընէ, բոլոր կը սատկին: Ճանդն ալ ուրիշ տեսակներուն մեծ մնաս կու տայ, բայց հաստ երակներով, վերինէն ըսուած տեսակին չպատահիր. ասանկ ալ սաստիկ հովերը՝ բոլոր կը պառկեցընեն, թէ որ քովերնին աղէկ հող լեցուած չըլլայ: Արբ որ տերեւները մութ գեղին բծեր կ'ունենան, ձեռքի կպչիլ կը սկսին, հասած են (որ օգոստոսին, սեպտեմբերին կը պատահի), ալ սպասելու չէ. չոր ատեններ յառաջ վարի տերեւները ինչուան թիղ մը բարձրութիւն քաղելու, զատ չորցընելու է, որ առջի ու աղուոր տեսակն է. ետքը մնացած աղուոր տերեւները բոլոր մէկ տեղ ժողվելու ու դէզ դէզ երեսնին վրայ քանի մը ժամ արելը դնելու է, որ քիչ մը թոռմին, վերջը ծածկի տակ չոր տեղ տանելու, չափաւոր հաստութեամբ տարածելու է, որ երկու օր կամաց կամաց տերեւներուն խոնաւութիւնը քաշուի, ու աղէկ թոռմին. վերջը բարակ չուանի վրայ անցընելու է, տերեւները մէկ մէկէ չտաքնալու ու չմկրտելու չափ հեռու, ու ասանկ չուաններով քովէ քով կախելու է: Շատ տեղ տախտակներու վրայ կակուղ փայտէ շիտակ ու բարակ գաւաղաններ կը հաստատեն, ու տերեւները մէջի երակներէն վրանին կ'անցընեն: Ուրիշ տեղ ալ վարի տերեւները քաղելէն առնելէն վերջը՝ մնացածներուն սուր դանակով հաստ կոթերը կէս կը կտրեն, ու կէսը արմատէն կախած՝ գետինը կը պառկեցընեն: Վանի մ'որ ետքը բոլոր կը կտրեն, ու տերեւները ան հաստ կոթերով մէկ տեղ տուն կը տանին ու անանկ կը չորցընեն, որ երբեմն ձմեռուրնէ յառաջ կը չորնայ, երբեմն

ալ ինչուան դարուն կը տեւէ . հաստ երակները կը
 չորնան նէ , բաւական չորցած են , տերեւները կը
 քաղեն , քսանուհինգ՝ երեսուն վրայէ վրայ կը շա-
 րեն , երկայն յարդով կը կապեն , ու ութը օրը
 մէյ մը կը դարձնեն , որ չմոլորին : Թէ որ չոր-
 նալուն պէս չծախուիր նէ , ան կապոցները կանգուն
 մ'ալ աւելի բարձր՝ լայն ու երկայն օդ բանելու
 տեղ մը վրայէ վրայ կը շարեն , կը պահեն . Թէ
 որ տաքնալու նշան կու տայ նէ , երբեմն մէջիննե-
 րը դուրս ու դրսինները մէջը կը փոխեն : Այդէկ
 հունտ հասցընելու համար տնկարանի մէջէն զօրա-
 ւոր տնկերը կը զատեն , շատ աղբ դրած տեղ մը
 մէկը մէկալէն , կանգուն ու կէս հեռու կը տնկեն :
 Օ՛րհիլ սկսելու ստեններ՝ վարի կոկոնները բոլոր
 կը փրցընեն , ու ծայրիններէն՝ մինակ չորս հինգ
 կոկոն թող կու տան : Այրբ որ հունտը մութ կար-
 միր կ'ըլլայ կամ պաճուկներու վերի դիերը կը բա-
 ցուին նէ , չոր ժամանակ կը ժողվեն , ու պար-
 կով օդ բանելու տեղ մը կախած կը պահեն :
 Օ՛խախոտին շատ կամ քիչ ելլելը՝ իր ու արտին
 տեսակէն ու եղանակներուն յաջող կամ անյաջող
 երթալէն կը կախուի : Ա՛ս կողմերը քիչ մը յաջո-
 զած տարին մէկ լծմար տեղէն չորս հարիւր յիսուն
 հոխայի մօտ ծխախոտ կ'ելլէ :

ԲՈՒՐԴ ՍԵՆՏԻՆԼԵՒ ՓՈՒՇԻ ՎԵՅ

Ա՛սիկայ երկայն փուշ մի է , որ ջրերու քով
 ու ջրոտ տեղեր կը բուսնի , կանաչ երկայն ու նեղ
 տերեւներ ունի դիմացէ դիմաց բուսած , որոնց
 մէջէն եղեգի պէս ճիւղեր կու տայ , որոնք քանի
 կը մեծնան , երեք երեք կը բաժնուին , այս ինքն
 մէջի շիտակ ճիւղէն ի զատ անոր երկու կողմէն եր-
 կու ճիւղ ալ կը բաժնուի . ու ասանկ կողմը փո-
 խելով մարդու բարձրութենէ վեր կ'ելլեն , ու
 ամէն մէկ ճիւղին ծայրը մէյ մէկ երկայն կ'ըր

Հաւկըթի ձեւով ու յարդի գոյնով ու կարծր փուշերով պատած գլուխ կու տայ, որն որ աս կողմերը բուրդ գղելու համար շուխայի գործատուները կը գնեն. աս պատճառաւ շատ կը տնկեն, ու հազարներով անոնց կը ծախեն: Բայց ասիկայ մէջ մ'որ մեր կողմերը շուխայի գործատուներ չգտնուելուն համար, չանցնիր. երկրորդ ցանել ու մեծցրնելը մեծ իմաստութիւն մը չէ, անոր համար ասոր վրայ գրելը զանց կ'առնունք:

Ըսանկ ալ է հեղրդակը. արմատները դեղաւաճառներու ծախելու համար շատ տեղ կը ցանեն. բայց աս ալ անանկ խոտ մի է, որ լեռներու ու դաշտերու վրայ ինքիրմէ կը բուսնի, ծախուած գինն ալ աշխատանքը չարժեր:

Գ Լ ՈՒ Ի Խ Լ

ՊՏՈՒՂՆԵՐՈՒ ԿԱՐԳԻՆ ՎՐԱՅ

ԵՐԿՐԵԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ վախճանին հասնելու համար որ ցանելով երկրէն պտուղներ հանել ու կենդանիներ պահելն է, երկրագործը ցանելու՝ տնկելու բաներուն կարգը պիտ'որ գիտնայ, որ կարօղ ըլլայ այնչափ պտուղներու մէջէն օգտակարները ու իր երկիրներուն աւելի յարմարները ընտրել. անոնց ալ անանկ կարգ դնել, որ մէկ արտի վրայ մէկ պտղէն ետքը անանկ պտուղ ցանէ կամ տնկէ, որ առջինին ընութեանը դէմ չըլլայ, ու անանկով իր արտերը չապականէ, աշխատանքն ալ անվարձ չմնայ: Ըսոր համար ետեւէն եկած կարգերը կը գնենք, որ անոնք իր հողի տեսակներուն համեմատելով, կարօղ ըլլայ քիչ տեղէն շատ պտուղ քաղել, իր արտերը չյոգնեցրնել, ինքն ալ շատ չաշխատիլ:

Արկրագործը փորձով գիտէ, որ ամէն մէկ տունկը իր բնութեանը յարմար հող ու երկիր կ'ուզէ ու անոր վրայ աղէկ կը բուսնի: Իրաւ է որ տունկ մը շատ աղբ դնելով, իր բնութեանը անյարմար տեղ ալ կը բնայ բուսնիլ. բայց օգտակար չէ, որ երկրագործը մեծ ծախքով բնութիւնը բռնադատէ, հապա անանկ բաներ ցանէ ու տնկէ, որ իր երկրին սդին, դիրքին ու հողերուն յարմար ըլլան, ու իրեն շահ բերեն:

Վաղուտ հողի վրայ եգիպտացորեն, հաճար, արեւելեան գետնի խնձոր, տաճկի առուոյտ, ու աղբի զօրութեամբ գետնի խնձոր, վարսակ, շողգամ, վիգ, ոսպ կը յաջողին: Թէ որ գաւառին եղանակը խոնաւ է, երկիրն ալ քիչ մը աւելի կաւ ունի նէ, կտաւ, գարի, կորեկ, ոլոռ, ծխախոտ, տորոն, կաղամբ, կանեփ, մսք, ձաւարցու ցորեն, ու առուոյտ աղէկ կը բուսնին:

Կապոյտ ծանր կաւի վրայ ցորեն, վարսակ ու խոտ աղէկ կ'ըլլան, աս տեսակ հողը քիչ մը կիր ունի նէ, ուրիշ ցորենի տեսակները, բակլայ առուոյտ, վիգ, ոլոռ, գարի ու արմատեղէններ կը բնան ցանուիլ ու կը յաջողին:

Վեղին կաւով արտի վրայ հաճար, ցորենի տեսակներ, վարսակ, գարի, գետնի խնձոր, ընդեղէններ, առուոյտ աղէկ կը բուսնին. քիչ մ'ալ կակուղ ըլլայ արտը, միջակ հող կ'ըսուի, ու եղանակը ու վարի հողն ալ կը յարմարին նէ, ամէն տեսակ բան ցանելու կու գայ:

Արոտ հողի վրայ առուոյտի տեսակները, ոլոռ, վիգ, բակլայ, ցորեն, գարի, վարսակ, հաճար, գետնի խնձոր, կանեփ ու քթան ցանուելու ըլլան, աղէկ կ'ըլլան:

Շախին տեղուանք, ինչպէս վերը խօսեցանք, խոտը աղէկ կ'ըլլայ, բայց թէ որ այրած կամ վրան

հող տարածած է նէ, եգիպտացորեն, վարսակ, շողգամ ու գետնի խնձոր կրրնան տնկուիլ :

Բաղադրած հողի բնութիւնը՝ կրտաի հետ նոյն է, անոր համար անոր վրայ բուսած պտուղները ասոր վրայ ալ կը բուսնին :

Նոր հողի կամ արտի վրայ քթան, գետնի խնձոր, վարսակ, կորեկ, սելս ու ձմերուկ շատ աղէկ կ'ըլան :

Չորցուցած լճերու ու ձկնարաններու տեղերը կանեփ, արմատեղէններ, ընդեղէններ, ու տաք գաւառներու մէջ եգիպտացորեն, ծխախոտ ու սելս շատ աղէկ կ'ըլան :

ԵՂԱՆԵԿԻՆ ՎՄԱՅ

Երկրագործութեան տնկերուն բնութիւնը տեսակ տեսակ է, որը շատ տաք եղանակ կ'ուղէ, որը շատ խոնաւ, ու որը քիչ, իր աղէկ բուսնելուն յարմար : Շատ տաքին կրրնան դիմանալ որթը, եգիպտացորենը, ծխախոտը, կորեկը, ձմեռուան գարին, ձաւարցու ցորենը, կանեփը, կարմիր բանջարը, տորոնը, Սուետիայի առուոյտը ու ձմերուկը : Քիչ տաքին կրրնան յաջողիլ ցորենեղէններուն մեծ մասը, գետնի խնձոր, քթան, շողգամ, հասարակ առուոյտ, ընդեղէններու կանաչեղէններ : Խոնաւ եղանակներու մէջ կը յաջողին ցորեն, վարսակ, ձմեռուան գարին, առուոյտ, արմատեղէններ, վիգ, քթան ու խոտ : Չոր եղանակին կրրնան բուսնիլ հաճար, եգիպտացորեն, ամառուան գարին, Սուետիայի ու հաճկի առուոյտը, ոլոռ ու ձաւարցու ցորեն :

ՌԻՐԻՇ ՊԵՐԵԳԵՆԵՐՈՒ ՎՄԱՅ

Երկրագործը ցանելու տնկելու պտուղներուն վրայ նոր կարգ դնելու ձեռք չգարկած, պէտք է որ աղէկ մտմտայ :

Վասն՝ թէ որչափ աղբ ունի, որ իր գանձն է: Թէ որ շատ ունի, ան ատենը շատ աղբ սիրող ու երկրին ոյժը տկարացրնօղ բաներու կրնայ ձեռք զարնել, ինչպէս են կանեփ, քթան, տորոն, շնդկաց քրքում, ու կաղամբի, արմատեղէնի տեսակները:

Երկրորդ՝ շատ փորձերով իմացուած է՝ որ շատ տնկեր երկրին զօրութիւն կու տան. կան ալ՝ որ թէպէտ երկրին զօրութիւն չեն տար, բայց չեն ալ տկարացրներ. կան տնկեր ալ, որ երկրին զօրութիւնը բոլոր կ'առնուն: Ինչպէս, թէ որ առուղյոթի տեսակները կանաչ կը հնձես, ու հունտի թող չես տար նէ, արտին շատ զօրութիւն կու տան: Մէն տեսակ բոյսերը՝ որ կանաչ հնձելու համար կը ցանուին, արտին օգուտ մը չեն ըներ, բայց չեն ալ տկարացրներ, ինչպէս կանաչ հնձելու համար ցանած հաճարը, ոլոռը, վիդը, վարսակը զատ զատ կամ խառն. բայց ասոնք, ընդեղէնները ու եղիպատացորենը երբ որ պտուղներուն համար ցանուին նէ, արտին զօրութիւնը քիչ մը կ'առնուն: Հորենի տեսակները, գարին, վարսակը, բակլան, գետնի խնձորը, քթանը ու աւելը գետնի ոյժը բոլոր կ'առնուն ու կը տկարացրնեն. ասոնցմէ ալ աւելի կանեփը, ծխախոտը, մաքը, կաղամբը, ու հեղրդակը երկիրը կը տկարացրնեն: Մնոր համար երկիրը շատ աշխատցրնօղ բան ցանելէն կամ տնկելէն ետքը, երկրին զօրութիւն տուօղ, գոնէ շատ չաշխատցրնօղ բան մը ցանելու կամ տնկելու է, որ երկրին զօրութիւնը բոլոր կորսուելով, բոլորովին չապականի:

Արրորդ՝ արտի մէջ շատ խոտ պատճառելու պտուղներէն վերջը, խոտերը մաքրելու՝ հողը կակրղցրնելու բան մը տնկելու է. ինչպէս ցորենեղէններէն ետքը՝ որոնց արտերուն մէջ խոտը կը շատնայ, գետնի խնձոր, կամ արմատեղէն կամ կանաչեղէն

կամ ծխախոտ եւ այլն, տնկելու է, կամ հանգիստ թող տալու է:

Չորրորդ՝ պէտք է տնէն շատ հեռու արտերու վրայ ուրիշ կարգ բռնել, որոնց վրայ ցորենեղէն կամ կենդանիներու կերակուրներ ցանելու է, որոնք շատ աշխատանք չունին, տուն բերելն ալ դիւրին է: Եւ շատ աշխատանք պէտք ըլլալու տնկերը՝ տան մօտ արտերու վրայ տնկելու է, ինչպէս արմատեղէններ, կանաչեղէններ, ծխախոտ, միւս ու ասոնց նման բաներ: Եւսանկ ալ շատ հեռու արտերը աղբի տեղ կանաչեղէններով պարարտցընելու է (ինչպէս վերը խօսեցանք), առուուտի տեսակները մէկ կամ երկու հեղ հնձելէն վերջը, բուսածը հողի մէջ հերկելով, կամ դառն լուրիաս, բակլայ, Լգիպտացորեն, վիգ, ոլոս ցանելով, ու ծաղկելու ատենները հողի մէջ հերկելով:

Ինգերորդ՝ պէտք է գիտնալ որ պտուղներէն որոնք իրենց արտերը կը սիրեն ու որոնք չեն սիրեր, ու որ պտուղներ որոնցմէ ետքը կը յաջողին, ու որոնք որոնցմէ ետքը չեն յաջողիր. ինչպէս ամէն տեսակ գետնի խնձորը, կանաչեղէնները, ծխախոտը, կաղամբը, հաճարը ու վարսակը իրենց արտերը կը սիրեն, ու նոյն տեղը շատ տարի կըրնան տնկուիլ: Եւսոնց ներհակն են առուդար, քրթանը, ու ոլոսը, որ վեց՝ եօթը տարիէ յառաջ նոյն տեղը աղէկ չեն յաջողիր: Վետնի խնձորէն, կարմիրտակէն, կաղամբէն ու աս տեսակ բաներէն վերջը, ամառուան ցորենը, գարին ու վարսակը աղէկ կ'ըլան. բայց ձմեռուան ցորենը ու գարին աղէկ չեն ըլլար: Եւսուուտի տեսակներէն վերջը ցորենը, գետնի խնձորը, վարսակը ու քթանը շատ աղէկ կ'ըլան:

Վեցերորդ՝ մեծ երկիր ու քիչ գործող ունեցողը շատ աշխատանք ըլլալու բաներ ցանելու չէ, որ վաստրկածը մշակներուն չերթայ. ասոր ներ-

Հակը՝ մէկը քիչ երկիր ու շատ աշխատող ունի նէ, ան ատենը աշխատանք ուղող բաներու ալ ձեռք զարնելու է, որ անոնց աւուրչէքն ալ ելլէ:

Այօթներորդ՝ թէ որ երկիրը մեծ քաղաքներու մօտ է, կրնայ կաթ, կարագ, մածուն, սեր, խոտ, յարդ ու անանկ ուրիշ բաները տանիլ ծախել, ու ի դարձին աղբ բերել, ան ատենը աղէկ բաներ ալ կրնայ ցանել անկել:

Աթերորդ՝ թէ որ երկրին պտուղները դրժբաղդու թեամբ կարկուտ զարնելու ըլլայ, անմիջապէս ատեն չկորսունցուցած հերկելու ու մնացած ամառուան ամիսներու մէջ հասնելու բաներ անկելու է, ինչպէս մատիա, մանր գարի, խառնուրդ, կանաչեղէնի տնկեր, որ գոնէ անոնք հասնելով իրեն միսի թարութիւն մը ըլլան:

Վերջապէս՝ երկրագործին գլխաւոր կանոն պիտ'որ ըլլայ իր բնակած երկրին յարմար բաներ տնկել, որոնք աւելի ապահով կը բուսնին, դիւրին ու շուտ կը ծախուին, իր արտերը չեն հոգնիր, ու ետեւէն ցանելու տնկելու բաներու ալ դժ կ'ունենան:

ՊՏՈՒՂՆԵՐԸ ԲԸԺՆԵԼՈՒ ՎՐԸՑ

Աս կողմերը տարուէ տարի ցանելու տնկելու բաներու վրայ չորս կարգ դրած են, որոնց առջինը ցորենեղէններու երկրագործութիւն կ'ըսուի, երկրորդը՝ փոփոխութեան երկրագործութիւն, երրորդը՝ կենդանիներու ու չորրորդը՝ ազատ երկրագործութիւն կ'ըսուի: Ասոնց վրայ մէկիկ մէկիկ կը խօսինք:

ՑՈՐԵՆԵՂԷՆԻ ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԵՒՆ ՎՐԸՑ

Հորենեղէնի երկրագործութիւն կ'ըսուի ան տեսակ կարգադրութիւնը, որ արտերու մեծ մասին վրայ ցորենեղէն բաներ կը տնկուի, արար երեքի,

չորսի, հինգի, ... բաժնելով : Արտերը երեք
 բաժնել կ'ըսուի, երբ որ երկրագործը՝ օրինակի
 համար ինը լծվար արտ ունի նէ, երեք լծվարին
 վրայ ձմեռուան պտուղ, երեքին վրայ ամառուան
 պտուղ կը ցանէ, երեքն ալ հանգչելու համար պա-
 րապ կը թողու : Վայց երկրագործը թէ որ իր
 կենդանիներուն համար խոտ կտրելու մարգ չունի
 նէ, աս տեսակ երկրագործութիւնը յառաջ չեր-
 թար, վեց լծվար տեղէն ելած յարդով շատ կեն-
 դանի չպահուիր, ու ինը լծվար տեղին դնելու չափ
 աղբ չելեր . որն որ թէ որ դրսէն կը գնէ, սուղ
 կ'ըլլայ, թէ որ չգնէ, արտերը տարուէ տարի զօ-
 րութիւննին կը կորսընցընեն, պտուղ չեն կրնար
 տալ : Աս տեսակ կարգադրութիւնը յառաջ տանե-
 լու համար, ինը լծվար արտին հետ՝ գոնէ երեք
 չորս լծվար ալ մարգ ըլլալու է : Ասի ան ատներ
 շատ օգտակար կ'ըլլայ, երբ որ երկրագործը ինը
 լծվար արտի հետ շատ մարգեր ու կենդանի արտ-
 ծելու տեղեր ունի, կամ արտը շատ հեռու ըլլա-
 լով, զանոնք կանաչով կը պարարտցընէ : Չմե-
 ռուան պտուղները՝ հաճար, ձաւարցու կամ հա-
 սարակ ցորեն են, որ սովորաբար ձմեռուընէ յա-
 ռաջ կը ցանուին . իսկ ամառուանները վարսակ,
 գարի, ռլոռ, վիգ, քթան, կանեփ, գետնի խըն-
 ձոր ու ասանկ բաներն են, որ գարնան կը ցանուին :
 Վայց թէ որ մէկը մարգ չունի, կենդանի արածե-
 լու տեղ չունի, ու աս կարգը բռնել կ'ուզէ, աս
 երրորդ մասը հանգիստ թող տալու տեղ պէտք է,
 որ բոլոր ամառուան մէջ, կարմիր բանջար, շող-
 գամ, առուդտ, վիգ, եգիպտացորեն կամ խառ-
 նուրդ ցանէ ու քիչ մը տեղ ալ ամառուան պտղոյ
 տեղը գետնի խնձոր տնկէ, որ կենդանիներու կե-
 րակուր շատ ունենալով՝ կենդանիները ախոռի մէջ
 պահէ, ու կերակրէ, ու իր երկիրները զօրացը-
 նելու շափ աղբ ժողովէ : Աս երեքի բաժնելս ալ

վեց կամ ինը տարուան շրջանով կը ցանեն կը տնկեն: Վեց տարուան շրջանով ցանել տնկել ուզողը ամէն մէկ բաժնին վրայ կարգաւ՝ առջի տարին աղբ կը դնէ, ցորեն կը ցանէ, երկրորդին՝ վարսակ կը ցանէ, երրորդին աղբ կը դնէ, գետնի խնձոր կը տնկէ, չորրորդին՝ գարիի հետ առուոյտ կը ցանէ, հինգերորդին՝ առուոյտը երկու հեղ կը հնձէ, վեցերորդին՝ քիթան կամ կանեփ կը ցանէ ու վերջը նորէն կը սկսի: Այս առջի տարին հանգիստ կը թողու ու աղբ կը դնէ, երկրորդին՝ հաճար կամ ձաւարցու ցորեն կը ցանէ, երրորդին՝ առուոյտի հետ գարի, չորրորդին՝ առուոյտի վրայ մանր աղբ կը տարածէ, դաճ կը ցանէ ու երկու հեղ կը հընձէ, հինգերորդին՝ ցորեն ու վեցերորդին՝ վարսակ կը ցանէ: Այս առջի տարին կէսը հանգիստ կը թողու, կէսն ալ գետնի խնձոր կը տնկէ, երկրորդին ձմեռուան պտուղ, երրորդին ամառուան պտուղ ու կէսին հետը առուոյտ կը ցանէ, չորրորդին՝ առուոյտը կը մնայ ու պարապ մնացած կէսին վրայ վիզ ու ոլոռ կը ցանէ, հինգերորդին՝ ձմեռուան ու վեցերորդին՝ ամառուան պտուղ կը ցանէ: Այս թէ որ ծխախոտը աւելի ստակ կ'ընէ նէ, առջի տարին աղբ կը դնէ ու ծխախոտ կը տնկէ, երկրորդին՝ ձաւարցու ցորեն, ու անիկայ հնձելէն ետքը երկիրը պարարտցընելու համար վիզ կը ցանէ, ու աղէկ մեծնալէն ետեւ հողի մէջ կը հերկէ. երրորդին՝ գարի, ու անի հնձելէն վերջը շողգամ կը ցանէ, չորրորդին՝ աղբ կը դնէ ու ծխախոտ կը տնկէ, հինգերորդին՝ ձաւարցու ցորեն կամ հաճար, ու վեցերորդին՝ գետնի խնձոր, կամ կարմիրտակ կամ եգիպտացորեն կամ վարսակ կը ցանէ, կամ մէյմէկ կտոր ամենէն կը տնկէ:

Այս թէ տարուան շրջանին առջի տարին հանգիստ կը թողուն ու աղբ կը դնեն, երկրորդին՝ կանեփ, երրորդին՝ հաճար, չորրորդին՝ գարի հետ

ալ առուայտ, հինգերորդին՝ առուայտը կը մնայ, վեցերորդին՝ ցորեն ու եօթներորդին վարսակ կը ցանեն:

Ինը տարուան շրջանին առջի տարին հանգիստ կը թողուն ու աղբ կը դնեն, երկրորդին ձմեռուան, երրորդին ամառուան պտուղ ու հետը առուայտ կը ցանեն, չորրորդին՝ առուայտը կը մնայ, հինգերորդին ձմեռուան, վեցերորդին ամառուան պտուղ, եօթներորդին՝ ոլոռ կը ցանեն, ետքը աղբ կը դնեն, ութերորդին ձմեռուան ու իններորդին ամառուան պտուղ կը ցանեն: Ասոնք են երեքի բաժնուած արտերը ցանելուն կարգը, բայց միշտ պէտք է նայիլ որ մէկ մասը առջի տարուան մէջ կ'ըլլայ նէ, երկրորդը՝ երկրորդ տարուան, ու երրորդ մասը՝ երրորդ կամ չորրորդ տարուան մէջ ըլլայ, որ ամէն տարի ամէն տեսակ բանէն ունենան:

Արտերը չորսի բաժնուած երկրագործութիւն կ'ըսուի, երբ որ մէկը ութը լծվար տեղ ունի նէ, երկերկու լծվար չորս բաժին կ'ընէ. օրինակի համար, առջի մասը հանգիստ կը թողու, ու աղբ կը դնէ, երկրորդ մասին վրայ՝ ձմեռուան, երրորդին վրայ՝ ամառուան ու չորրորդին վրայ ընդեղէն կը ցանէ: Արկրորդ մասը երկրորդ տարուան մէջ կ'ըլլայ, եւ այլն: Ախախտտը սուղ տեղեր առջի տարին աղբ կը դնեն, ծխախտտ կը տնկեն, երկրորդին՝ ձաւարցու ցորեն, երրորդին՝ գարի ու չորրորդին՝ վարսակ կը ցանեն մէկը մէկալին հետ ետեւէ ետեւ փոխելով: Ասանկ իմանալու է երկիրը հինգի, վեցի, եւ այլն բաժնելուն վրայ: Բայց աս տեսակ կարգադրութիւնն ալ աղէկ երկիր, շատ մարգեր ու կենդանի արածելու տեղեր կ'ուղէ, չէ նէ՝ աղբ դնելու է, որ սուղ կ'ըլլայ: Ասոնք, ու ետեւէն եկած կարգադրութիւններն ալ, երկիրը քիչ ու մարդիկը շատ գաւառներու համար են. բայց մարդիկը քիչ ու երկիրը շատ գաւառները՝

շատ արտեր պարապ մնալով, ասոնց կարօտութիւն չունին :

ՓՈՓՈԽՈՒԹԵԼՆ ԵՐԿՐԸԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆՆ ԿՐԸՅ

Փոփոխութեան երկրագործութիւնն է, նոյն արտի վրայ երկու տարի վրայէ վրայ ցորենեղէն չցանել, հապա ետեւէ ետեւ ցորենեղէն, ընդեղէն, կանաչեղէն կամ արմատեղէն տնկել ու նայիլ՝ որ մէկ պտղէն ետքը, որն որ արտը խոտով կը լնցրնէ ու կը կարծրացրնէ, արտը մաքրելու ու կապրղցընելու պտուղ տնկուի: Աս կարգով կը բնայ ամէն մէկ պտուղ իրեն յարմար տեղ տնկուիլ, արտերը խոտով չեն լնցուիր ու մէկ պտղէն տկարանալու ըլլան, մէկալէն կը զօրանան: Ասոր ալ շատ աղբ պէտք կ'ըլլայ, բայց աղէկ կարգաւորելով մարգի չկարօտիր. այնչտի կենդանի կըրնայ պահուիլ, ու այնչտի աղբ ժողուիլ, որ բաւական ըլլայ: Թէ որ քիչ մը մարգ ալ կայ նէ, ալ լաւ կ'ըլլայ, ինչու որ առուոյտը չյաջողած տարին կենդանիները նեղութիւն չեն քաշեր: Արտերը հանգիստի չեն կարօտիր, հանգիստը՝ մինակ ձմեռուան պտուղ ցանելու տարին կը տրուի: Արմատեղէններէն ետքը ձմեռուան պտուղներ չեն յաջողիր, բայց ամառուանները աղէկ կը յաջողին, առուոյտը մաքուր ու կակուղ արտ կը գտնէ, վասն զի կանաչեղէններէն, ծխախոտէն, գետնի խնձորէն ետքը գարիի հետ կը ցանուի: Աս տեսակ երկրագործութիւնը շատ ծախք ու աշխատանք կ'ուզէ, բայց զիտցօղ մարգ մը վրան կը կենայ նէ, շատ ալ ստակ կը բերէ, մինակ շատ գաւառներու ու շատ տաք կամ պաղ արտերուն չծառայեր: Աս ալ չորս, հինգ, վեց, եօթը, ութ տարուան շրջաններ ունի: Չորս տարուան շրջանին արտը չորս կը բաժնեն, հինգ տարուանին՝ հինգ, ու որոնց մէկը առջի տարուան մէջ կ'ըլլայ, երկրոր-

դը՛ երկրորդ տարուան, եւ այլն. ասոնք իմա-
 ցիր ուրիշներուն վրայ ալ: Չորս տարուանին առ-
 ջի տարին աղբ կը դնեն ու կէս մը գեանի խըն-
 ձոր ու կէս մը շողգամ կը ցանեն, երկրորդին գարի
 ու հետը առուոյտ կը ցանեն, երրորդին՝ առուոյտը կը
 հնձեն, ու չորրորդին համար ցորեն կը ցանեն. աս
 կարգը այնչափ աղէկ չէ, ինչու որ առուոյտը չորրորդ
 տարին իր տեղը կու գայ, որ աղէկ չյաջողիր:
 Հինգ տարուան շրջանին առջի տարին շատ աղբ կը
 դնեն, ու հանգիստ կը թողուն, երկրորդին կա-
 նեփ, երրորդին ցորեն, հաճար ու առուոյտ կը
 ցանեն, չորրորդին ցորենին տեղը կանաչ հնձելու
 համար վիգ, ու անոր ալ, առուոյտին ալ վրան
 գաճ կը ցանեն, ու հինգերորդին վարսակ: Ամ
 առջի տարին աղբ կը դնեն ու ծխախոտ կը անկեն,
 երկրորդին ձաւարցու ցորեն, երրորդին գեանի խըն-
 ձոր ու կարմիրտակ, չորրորդին՝ գարիով առուոյտ
 կը ցանեն, հինգերորդին առուոյտը կը հնձեն: Ըս
 շրջաններուն երկուքն ալ աղէկ զօրաւոր ու պա-
 րարտ երկիր կ'ուզեն, ու դրսէն աղբ ալ պէտք է
 դնել, ապա թէ ոչ երկիրը կ'ապականի ու պտուղ-
 ները աղէկ չեն ըլլար: Վեցերորդ տարուանին առջի
 տարին հանգիստ կը թողուն ու աղբ կը դնեն, եր-
 կրորդին ցորեն կը ցանեն, ու գարնան վրան
 առուոյտ կը ցանեն, երրորդին առուոյտը երկու
 հեղ հնձելէն ետքը, չորրորդին համար վարսակ կը
 ցանեն. հինգերորդին բակլայ ու վեցերորդին ցո-
 րեն կը ցանեն: Ամ առջի տարին գեանի խնձոր,
 երկրորդին գարիով առուոյտ կը ցանեն, երրորդին
 առուոյտը հնձելէն վերջը չորրորդին համար ցորեն,
 ու հինգերորդին կանաչ հնձելու բաներ կը ցանեն
 կենդանիներու համար, ու վեցերորդին ձաւարցու
 ցորեն ու հաճար: Այսթը տարուանին առջի տարին
 աղբ կը դնեն ու կարմիրտակ կը անկեն, երկրոր-
 րդին գարիով առուոյտ կը ցանեն, երրորդին առուոյ-

տը հնձելէն ետքը չորրորդին համար ձաւարցու ցորեն, հինգերորդին աղը դնելով կանաչ հնձելու վիզ, վեցերորդին քթան, ու եօթներորդին ցորեն կը ցանեն: Աւթը տարուանին առջի տարին աղը դնելով կարմիրտակ կը տնկեն, երկրորդին առուոյտով գարի, երրորդին առուոյտէն ետքը ձմեռուան պըտուղ չորրորդին համար, հինգերորդին աղը կը դնեն ու կենդանիներու համար կանաչ հնձելու բաներ կը ցանեն, վեցերորդին քթան, եօթներորդին ցորեն ու ութերորդին խառնուրդ, սյս ինքն վարսակ, վիզ, ոլոռ խառն կը ցանեն:

ԿԵՆԴԱՆԻ ՊԱՆԿԱՆԻ ԵՐԿՐԵԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՎԵՄՅ

Ըստ տեսակ երկրագործութիւնը լեռնային տեղեր կը գործածուի, ուր որ շատ կենդանի պահելը աւելի օգտակար է, ու առուոյտը, վիզը եւ ուրիշ տեսակ կենդանիներու կերակուրները չեն յաջողիր, ու գլխաւորաբար մեծ կալուածներու մէջ, ուր որ մշակի վարձքը սուղ կամ արտերը անշահ կամ դիրքերնին անյարմար են, ասիկայ աւելի օգտակար է: Ըմէն մէկ արտը քանի մը տարի հերկելէն ցանելէն ետքը՝ քանի մը տարի ալ խոտի կը թողուն, որ անով երկիրը նորէն զօրանայ. թէ որ հողը թեթեւ է, վրան կենդանիներ քալելով ու խոտերու արմատներով աւելի կը միանայ, ետքը նորէն ցանած բաները աղէկ կը բուսնին: Հատանգօր ու միջակ երկիրներու վրայ առջի տարին վարսակ կը ցանեն, երկրորդին հանգիստ կը թողուն ու աղը կը դնեն, երրորդին ձմեռուան պըտուղներ, չորրորդին գարի, հինգերորդին հաճար ու վարսակ կը ցանեն. վերջը վեց ութը ինչուան տասուերկու տարի խոտի կը թողուն, որ առջի տարին ալ կրնայ հնձուիլ: Թէ որ երկիրը ինքիրեն խոտ չբուսցընէր, հաճար, վարսակ ու աղէկ խոտերու հունաեր խառն կը ցանուի: Հատ Ժանր

ու կաշուն արտի վրայ առջի տարին աղբ կը դնեն
ու հանգիստ կը թողուն, երկրորդին ձմեռուան պը-
տուղ, երրորդին գարի, չորրորդին վարսակ ու
հինգերորդին վարսակի հետ խոտ կը ցանեն, ու
ութը ինը տարի խոտը կը հնձեն:

ԱԶԱՏ ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ՎՄԱՅ

Մզատ երկրագործութիւնը քիչ արտեր ու
չափաւոր մարգեր ու կենդանիներ ունեցող երկրա-
գործներուն աղէկ է, որ վերը գրած շրջաններուն
չկապուիր. երկրէն շատ պտուղ հանելու կը նայի:
Բայց ասիկայ ընելու համար արհեստը աղէկ գիտ-
նալու ու միտ դնելու է, որ երկիրը չտկարանայ:

Մղէկ երկրագործութիւն գիտցողը կամ սով-
րիլ ուզողը, պէտք է որ տնկերուն բնութիւնը գիտ-
նայ կամ ինչուան հիմայ գրածներնէս սովորի, զա-
նոնք աղէկ գիտնալէն ու արտերուն տեսակները ու
աղբերուն զօրութիւնը ճանչնալէն ետքը, ցանելու
բաները ինքիրէն ալ կրնայ կարգաւորել. ինչու
որ աս կարգերը, շրջանները, որ գրեցի, ամէն գա-
ւառներուն պարագաները նոյն չըլլալով, ամենուն
չեն յարմարիր. անոր համար թէ որ շատ տեսակ-
ներէն քիչն ալ գրած ըլլամ, անոնց հետեւելու
պարտք չեմ գրներ երկրագործներուն, հապա մի-
նակ իրենց քիչ մը լոյս տալու համար գրեցի, որ
իրենք ալ կարող ըլլան անոնց մէջէն իրենց յար-
մարները ընտրել ու իրենց գաւառներուն անյարմար
պտուղները վերցընել կամ անոնց տեղը յարմար-
ները դնել, ու աւելի երկընցընել կամ կարճեցը-
նել իրենց արտերը միշտ զօրաւոր պահելով:

ԽԱՐԳԻ ՎՐԱՅ

Երբո՞ւ տեսակ մարգ կայ, մէկը ինական, որուն խոտերը իրենք իրենցմէ բուսած են, երկրորդը Երուեստական, որուն խոտերը մասնաւոր ցանած են: Գիրքին նայելով ալ երկու տեսակ են, լեռան վրայ, ու ձորի կամ դաշտի վրայ: Եղէկութեան կողմանէ ալ երկու տեսակ են, որոնք մէկ հեղ հնձելու ու երկու հեղ հնձելու մարգ կ'ըսուին:

Թէպէտ փոփոխութեան երկրագործը առուոյտ ցանելով՝ կենդանիներու կերակուրի համար մարգի քիչ կարօտութիւն ունի, բայց աղէկ ու ջուր տալու մարգերը իրենց յարգութիւնը ունին. ինչու որ ամէն տարի առանց սխալելու առատ խոտ կու տան, քիչ ծախքով շատ օգուտ կը բերեն, ու առուոյտին՝ խառնուրդին չյաջողած դժբաղդ տարիները երկրագործին օգնութեան կը հասնին: Մարգ մը որչափ աղէկ տեսակ է ու շատ խոտ կու տայ, այնչափ գինը վեր է: Եսանկ մարգերը անոնք են, որոնք որ խոտ բուսցընելու բաւական զօրութիւն, այս ինքն փտած հող ու չափաւոր խոնաութիւն ունենալով չոր ատեններ նեղութիւն չեն քաշեր: Եւ թաց մարգերու վրայ մինակ թթու խոտ կըրնայ բուսնիլ, որ ձիերու, ջորիներու ու էշերու աղէկ է, բայց ուրիշ կենդանիներու վնասակար ըլլալով, անշահ մարգ կը սեպուի: Եղէկ մարգի տեղերը ձորեր, ցած տեղեր ու գետերու քովերն են, ուր որ գետերը երբեմն կոխելով փտած հող կը բերեն, վրանին կը տարածեն:

ԽԱՐԳ ՑԱՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Եղէկ մարգը իր աղէկ հողէն ու գիրքէն ուրիշ աղէկ տեսակ խոտեր ալ պիտ'որ ունենայ: Ես խոտը երկու տեսակ է, առջինը՝ երկայն կոթերով

ցորենի պէս կը բարձրանայ, ու Վերին խոտ կ'ըսուի, ու երկրորդը տեսակ տեսակ լայն տերեւներ ունի, ցած կը մնայ ու Ստորին խոտ կ'անուանի: Ի՞նչ որ մարգի մը վերին խոտն ալ, ստորին խոտն ալ աղէկ բուսած են ու շատ խիտ են, շատ խոտ կ'ենլէ: Մայց խոտերն ալ տեսակ տեսակ ըլլալուն համար, մարգին աղէկութիւնը անոնց տեսակներէն կը կախուի. անոր համար ամէն մէկ հողին յարմար աղէկ խոտերու հունտեր ցանելու է, որոնց հունտերը առնելու վրայ, վարը կը խօսինք:

Կապոյտ կաւով արտի վրայ, նոյն տեսակ երկրի վրայ բուսնօղ ու կենդանիներու սիրած խոտերու հունտի հետ, Տաճկի ու հասարակ առուղտի հունտ խառն կը ցանեն: Չոր արտերու վրայ լեռնային աղէկ խոտերու հունտի հետ ամէն տեսակ առուղտ ու դեղին վարսակ խառն կը ցանեն: Չափաւոր խոնաւ ու աղէկ հողերու վրայ նոյն տեսակ մարդերու վրայ բուսած աղէկ խոտերու հունտի հետ, քիչ մ'ալ առուղտի տեսակներ ու դեղին վարսակ կը ցանեն:

ԽՈՏԵՐՈՒ ՀՈՒՆՏԸ ԺՈՂՎԵԼՈՒ ՎՄԵՑ

Սոր դիւրին եղանակը ամէն մէկ տեսակ արտի համար նոյն տեսակ հողով մարդի վրայ բուսած ու չորցած խոտերուն խոտանոցներուն ու մտուրներուն տակ մնացած մանր տերեւներու հետ խառն փոշիները ժողվելն է, որոնց մէջ լեցուն հունտ կ'ըլլայ, ու անոնք մաքրելով ու առանց մաքրելու վերը բսած բաներու հետ ցանելու է: Ի՞նչ որ երկրագործ մը, իր երկրին մէջ աղէկ տեսակ ու ցանելու յարմար խոտ չունի նէ, իր դրացիներու մէջ ունեցողէն առնելու է: Մայց թէ որ անոնք ալ չունին, տարի մը յառաջ՝ պէտք եղած հողերու վրայ բուսած ու հունտի գացած աղէկ խոտերը ժողվելու ու ծեծելով հունտերը

առնելու է, ու ամէն մէկ տեսակը զատ զատ ցան-
ցառ ցաննելու, հունտի թող տալու է, ետքը ա-
նոնց հունտը վերը գրած բաներու հետ խառն գար-
նան ցաննելու է :

ԱՆՇԱՀ ՈՒ ՎՆԱՍԱԿԱՐ ԽՈՏԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Անշահ խոտերու կարգն են կնիւն, պրտու
ու հարսնամատը. որ մարդի վրայ որ աս խոտերը
շատ կը բուսնին, ան մարդին խոտերը թթու կ'ըլ-
լան : Ասոնցմէ ի զատ կան ուրիշ շատ տեսակ խո-
տեր, որ կենդանիները՝ կանաչ ուտելով կը վնասին .
բայց չորցած ատեննին թոյներնին կը կորսուի : Աս
խոտերը ամէն մէկ գաւառ վարպետ հովիւները
աղէկ կը ճանչնան, անոր համար անոնցմէ սովորե-
լու է, որ ցաննելու համար անոնց հունտը չառնուի :

ԻՆՐԳԻ ՀԱՐԿԱՆՈՐ ԳՈՐԾՔԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Այնտասէր երկրագործը պէտք է որ ամէն
կերպը ի գործ դնէ, ան բաները շտկելու ու վեր-
ցընելու է, որոնք խոտին շատու թեանը կամ աղէկու-
թեանը վնաս կու տան : Անոր համար գարնան
մտածին պէս, խոտերը բուսնելու չսկսած պէտք
է մրջիւններու ու խլուրդներու դիզած հողերը շտկել .
թէ որ վրանին խոտ կապած է, անոնք արմատ-
ներովը վերցընել, ու տակի հողերը տարածելէն
ետքը, տեղերնին գետնի հաւասար դնել, որ հնձե-
լու արգելք չըլլան, ու խոտերը հողով չլեցուին :
Սուկերը ու խլուրդները բռնելու, կամ մարդին
վրայ ջուր թող տալով խղդելու է : Մրջիւնները
ուրիշ անգամ մարդին վրայ հող չգիղելու համար,
բոյներնին փորելու ու իրենց հաւկիթները հողով
մէկ տեղ տաննելու, ժողովածոյ աղբի վրայ տարա-
ծելու է : Սնյիսի բղէղներու վրայ վերը խօսեցանք,
վնասակար կենդանիներու վրայ խօսած տեղերնիս :
Վարերը ժողվելու վերցընելու է, թուփեր բու-

սած են նէ, արմատներովը հանելու մաքրելու է, որ տեղ չխափանեն, ու ճճիներու, մկերու ու միջիւններու բոյն շինելու տեղ չըլլան: Մարգը ջուր կոխելու վտանգ կայ նէ, աշնան ու գարնան ջուր վազելու ճամբաները մաքրելու է, ու խորունկ տեղեր կան նէ, շտկելու է, որ ջուրը ժողված մալով խոտը չաւրէ: Մարգի մէջ կամուրջներ կան նէ, նորոգելու է, ու բոլոր ջուր կոխելու վտանգները վերցընելու է: Անասակար խոտեր կան նէ, հանելու ու տեղերնին աղէկ խոտի հունտեր ցանելու է: Աս խոտերը՝ մարգի վրայ զօրաւոր աղբ տարածելով կամ չմտած կիր կամ մոխիր ցաննելով ալ կը մաքրուին, վասն զի անոնցմով աղէկ խոտերը կը զօրանան ու վնասակարները կը խղզեն: Ատենէն յառաջ հնձելով ալ հունտէ յառաջ եկած մէկ տարի կեանք ունեցող վնասակար խոտերը կը վերջանան: Արմատէն յառաջ եկած վնասակար խոտերը, արմատէն հանելու խլելու է: Շախին մարգերը չորցընելով՝ կնիւն, պրտու ու հարսնամատ ու ասանկ խոտերը կը վերջանան ու չափաւոր ջուր տալով աղէկ խոտերը կը զօրանան, վեր կ'ելլեն ու յատակի անշահ խոտերը կը խղզեն: Ատոնցմով ալ չըլլար նէ, մարգը նորոգելու է, որուն վրայ վարը կը խօսինք: Վարնան խոտերը բուսնիլ սկսելու ատենը, երկայնութեանը ու լայնութեանը աղէկ տափնելու է, որ հողը նորոգուի, զօրանայ, գորտնբուրդը մաքրուի. թէ որ վրան յառաջ ջրոտ մանր աղբ կը տարածես, կամ աղբի ջուր կը ցանես նէ, աղէկ խոտերն ալ ուժով կը բուսնին: Պարսպ տեղեր կան նէ, փորելու, վրան խոտի հունտ ցանելու, նորէն տափնելու ու գլանելու է: Թէ որ հնձելու դժուարութիւն տալու ցած տեղեր կան նէ, ձմեռը շտկելու ու գարնան վրան խոտի հունտ ցանելու է:

ՄԱՐԳԻ ԵՐԵՍԸ ԱՂԲ ՏԱՐԱԾԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Երկրագործը թէ որ աղէկ մարդ ունենալ կ'ուզէ, պէտք է որ վրան երբեմն աղբ տարածէ, որ մարդը զօրաւոր մնայ, ու տարուէ տարի չաւրուի փորձով յայտնի է, որ աղբ դրուած տեղի խոտերը աւելի ոյժ ունին, ու կենդանիները աւելի սիրով կ'ուտեն. ասոր համար է, որ աղբ դրած մարդը շատ խոտ կու տայ, ու խոտը սուղ կը ծախուի, բայց արտերը ալ չտկարացընելու համար երկրագործը ջանայ պիտ'որ, որ շատ ու զօրաւոր աղբ ժողովէ, ու նոր մարդ ցանած ատենը ջրելու տեղ պիտ'որ փնտռէ: Բարձր ու չոր մարգերը պէտք է հերկել ու արտ շինել: Չ ուր կոխած մարգերը չորցընելու ճար չկայ նէ՝ ու փայտը սուղ է նէ, ջուր սիրող ծաւեր անկելու անտառ ընելու է, ինչպէս բոստանի, ուռի, կաղամախի տեսակներ, եւ այլն:

Մարգի վրայ ամէն տեսակ փտելու ու խոտերու ոյժ տալու բաներ կրնան տարածուիլ: Բայց գլխաւորաբար ամէն կենդանիներու աղբերը, կարճ յարգով ըլլայ երկայն յարգով ըլլայ: Չ ուր կոխելու վտանգ կայ նէ, աղբը ձմեռուընէ տարածելու է, որ խոտերն ալ պահուանուին, ցրտէն չսառին ու աղբի տակ սկսին կանուխկեկ ածիլ: Սէկ լծվար տեղի վեց սայլ աղբ կը բաւէ. բայց փտած աղբը շատ տեղ չբռնելուն համար նոր աղբ դնելը աւելի օգտակար է: Խոզինը մարգերու վրայ ամենէն աղէկ է, ինչու որ մէջը խոտերու հունտեր շատ կը գտնուին: Աղբի ջուրն ալ շատ աղէկ կու գայ, որն որ ձմեռը կամ գարնան պարապ ատեններ պարտէզ ջրելու պէս, կարգաւ վրան կը ցանեն: Թէ որ երկրագործը աշխատանքէն չփախչելով ժողովածոյ աղբ ժողված է, երկու՝ երեք հեղ անիկայ իր մարգերուն վրայ կրնայ տարածել, որ մէկ լծվար տեղին՝ տասը տասուերկու սայլ կը բաւէ: Չոր մարգերու վրան աշ-

Նան ու գարնան գիշերները ոչխար պառկեցընեն շալ մեծ օգուտ կ'ընէ, ու մէկ լծվար տեղի վրայ հաղար ոչխար գիշեր մը կը պառկի նէ, բաւական է: Ասիկայ աս աղէկութիւնն ալ ունի, որ ոչխարներուն կոխկուտելովը՝ հողը կը միանայ, գորտներու դը կ'ապականի, ու մարգը կ'աղէկնայ: Շատ հեղ ալ յարգը օր մը աղբի ջրով կը թրջեն ու մարգի վրայ կը տարածեն, ետքը խոտերը ծլել սկսելու ատենը՝ կը սանտրեն, կը ժողվեն ու կենդանիներու տակ կը տարածեն: Աճերու տիղմն ալ շատ աղէկ է մարգին, որն որ աշնան կը հանեն ու ձմեռը թող կու տան, որ սառի ու գարնան մէկ լծվար տեղի վրայ տասնուհինգ սայլի չափ կը տարածեն: Թէ որ մօտերը բաղադրած կամ աղէկ հող ըլլալու ըլլայ, անոնցմէ ալ կէս մատի բարձրութեամբ տարածելը, խոտերու շատ ոյժ կու տայ: Գարնան խոտերը չորս մատ բարձրանալու ըլլան, խոնաւ ատեն՝ վրան շմարած կիր, գաճ ու մոխիր կը ցանեն, ու ասոնք անանկ ոյժ կու տան խոտերուն, որ կրկինը կը մեծնան: Այն մարգին ոյժ տուող ուրիշ բաներ ալ, ինչպէս գետնի խնձորի ու ծխախոտի կոթերը, կանեփ՝ քթան թրջած ջրերը, թող երկրագործը ասոնցմէ որն որ իրեն գիւրին կ'ըլլայ նէ, անիկայ իր մարգերուն վրան դնէ: Բայց սայլով դնելու բաները՝ մարգի վրայ սառած կամ չոր ատեն տանելու է, որ անիւները հողը կը տրելով փնաս չտան, ու գարնան խոտերը բուսնելու սկսած ատենը սանտրելու, բոլոր խոշոր բաները վերցընելու է, որ ետքը հնձելու արգելք չըլլան:

ՄԱՐԳԸ ԶԲԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Մարգին ոյժ տալու միջոցներուն գլխաւորը ջրելն է, որ աղբի տեղ կը բռնէ ու քիչ աշխատանքով խոտերուն շուտ բուսնելու ու շատ մեծնա-

լու զօրութիւն կու տայ, ինչու որ ջուրը՝ ալ աւելի գեղերուն մէջէն անցած աղտոտ ջրերը՝ հետերնին խոտերուն սնունդ տալու շատ բաներ ունին, ասկէ ի զատ ալ ջուրը՝ խոտերը պաղ հովերէն կը պաշտպանէ, գորտնբուրդը ու ջուր չսիրող վնասակար խոտերը կը վերջացնէ, աղէկ խոտերը կը զօրացնէ ու վնասակար կենդանիները, ինչպէս են մկերը, խլուրդները, մայխի բզէզները, որդերը ու մրջիւնները կը խղզէ: Աւր որ վաղուն ջուր կայ, պղտիկ ջրերը մէջը դարձնելով, ու մեծ ջրերէն ճիւղ բաժնելով ու բերելով, մարդը կըրնայ ջրուիլ: Գարնան ու աշնան զառ ի վայր արտերէն ու անտառներէն վաղած անձրեւի ջրերն ալ մարգի վրայ դարձնելը մեծ օգուտ կ'ընէ: Ամէն ջրի զօրութիւնը նոյն չէ, ասոնց մէջ գեղերու մէջէն, կրի, գաճի հանքերէն ու ցանած արտերէն քամուած ու վաղած ջրերը ամենէն աղէկն են: Տրելը ամէն տեսակ հողերուն աղէկ է, բայց աւազուտ չոր տեղերուն ու փտած թեթեւ հողերուն մեծ օգուտ կ'ընէ, մինակ խոնաւ տեղերուն աղէկ չէ:

Աս կողմերը մարգին ջուր տալը նոր մտած ըլլալով, վրան երկայն բարակ վարդապետութիւններ կ'ընեն, բայց արեւելք աս բանս շատ հին է, անոր համար ալ ամէն մարդ գիտէ, ու երկայն մէկնութեան հարկ չկայ: Թէ որ արտին ամէն կողմը հաւասար շիտակ է, չորս դին ջուր բանելու չափ հողը բարձրացընելու ու վրան խոտ ցանելու է, որ ջրի դէմ դիմանայ, ջուր տալու ատեն աւելի բարձր կամ ցած տեղերուն նշան դնելու է, որ ձմեռը շտկուի: Օլառ ի վայր մարգերուն մէջ տեղերն ալ հողով ցանգեր քաշելու է, ու ջրի ճամբաներ բանալով կտոր կտոր ջրելով կարգաւ յառաջ երթալու է:

Ըննան երբ որ անձրեւներու ջրերը արտերէն ու անտառներէն խոտի հունտեր ու խոտերու սնունդ տալու բաներ կը բերեն նէ, վարպետ երկրագործները զանոնք բոլոր իրենց մարգերուն վրայ կը դարձընեն. ասանկ ալ ձմեռուան ջրերը, ուր որ սառելու վտանգ չկայ. ինչու որ ձմեռուան ջրերը՝ ուր որ սառելու վտանգ կայ նէ, աւելի փնաս կ'ընեն մարգին: Վարնան կանուխ ջրելը՝ տաք դաւառներու մէջ շատ աղէկ է. մանաւանդ երբ որ ջրերը անտառներէն, արտերէն ու ճամբաներէն երկիրը պարարտցընելու բաներ բերելու ըլլան: Հուրտ տեղեր պէտք է սպասել, որ սառերը հալին, երկիրը չորնայ, տաքնայ, ու խոտերը սկսին բուսնիլ: Սարտի մէջ, տաք երկիրները՝ ալ կանուխ, իրիկունը չափաւոր ջուր թող կու տան, որ գիշերը քաշուի, ու ցորեկը արեգական տաքութիւնը աղէկ թափանցէ: Հրտերը չանցած ջրելը՝ աւելի փնաս կու տայ. անոր համար ջրելու հասարակ առտներ ապրիլ ու տեղ տեղ մայիսն է: Հուրտ տեղերը աս առտներս ալ եղեամն կ'իջնայ նէ, իրիկուան կը ջրեն: Ըմառուան մէջ ջրելը՝ անկերուն կեանքը կը նորոգէ. բայց շատ տալը աղէկ չէ, երկիրը կը պաղեցընէ. այնչափ տալու է, որ խոտերուն ոչ տաքութիւնը, ոչ խոնաւութիւնը պակսի: Ընդադար անձրեւներու ատեն չեն ջրեր. բնութեամբ խոնաւ արտերն ալ ջրելու չէ, ու հնձելէն տասն, տասուերկու օր յառաջ ջրելէն դադրելու է: Խոտերը հնձելէն, չորցընելէն ու վերցընելէն ետքը՝ նորէն ջրելու կը սկսին, բայց միշտ արեւը չձագած կամ մրտնելէն վերջը կը ջրեն:

Ընդունա կակուղ ու շատ ջուր ծծելու արտերու վրայ ջուրը երկայն ատեն վաղել տալու է,

ատանկ ալ տաք ու չոր արտերու վրայ : Իսկ կաշուն կաւոտ արտերու վրայ քիչ ատեն վազել կու տան : Խոնաւ ու պաղ տարիներ շատ ջրել հարկաւոր չէ : Տուրը զառիվայր մարգերու վրայ, շիտակ մարդերէն աւելի պէտք է վազցընել : Տանալու է որ ամէն կողմը հաւասար ջրուի . տեղը շիտակ ըլլալով ջուրը որչափ հանդարտ կը վազէ մարդին մէջ, այնչափ խոտերու աղէկ է . ու մէյ մը ջրելէն վերջը՝ ատեն թող տալու է որ չորնայ :

ՄԵՐԳԻ ԵՆՈՐԷՆ ՑԵՆԵԼՈՒ ՎՄԵ

Շատ անգամ կամ հողի տակ որդերը շատնալով ու խոտերու մեծ փնաս տալով, եւ կամ փնասակար ու թունաւոր խոտերը շատնալով հարկ կ'ըլլայ մարդը հերկել, քանի մը տարի ուրիշ բան ցաննել, ու ետքը կամ նոյն տեղը նորէն, եւ կամ անոր տեղ՝ մարդի յարմար ուրիշ տեղ ցաննել : Տեղեր կան, որ բնութեամբ շատ խոտ կը բուսցընեն, ասոնց վրայ ցաննել հարկաւոր չէ . բայց հիմայ արտ մը շուտով մարգ ընելու դիւրին կերպը գտան, որ բնականէն շատ աղէկ կ'ըլլայ, այս ինքն ուզած խոտերնին ցաննելով : Ենոր համար

Երտը պարարտ պիտ'որ ըլլայ, որ ցանած խոտի հունտը շուտ ու ուժով բուսնի, փնասակար խոտերուն բուսնելու ու զինքը խղզելու ատեն ու տեղ չթողու : Պէտք է ցաննելէն յառաջ վայրենի խոտերը մաքրել, հողը բարակցընել, որ ցանած հունտը աղէկ ու շուտ բուսնի : Երտը խոտ կոխած է նէ, տարի մը հանդիստ կը թողուն, շատ հեղ կը հերկեն, կը տափնեն ու աղը կը դնեն, կամ արմատեղէններ կը անկեն, ու յառաջ ու վերջը աղը կը դնեն : Ենան խորունկ կը հերկեն, որ ձմեռը սառելով հողը բարակնայ, որ խոտի մանր հունտերը կոշտերու տակ չխղզուին : Վարնան հեղ մ'ալ կը հերկեն, աղէկ կը տափնեն ու յառաջ

գարի կամ վարսակ ցանելէն տափնելէն ետքը, խոտի հունտը վրան կը ցանեն ու նորէն կը տափնեն կամ կը գլանեն: (Թ) է որ ձմեռուան պտղոյ վրայ ցանել կ'ուզես, աշնան կամ գարնան չոր ատեն ան պտղոյ վրայ ցանելու ու գլանելու ես: Հունտը առնելու վրայ վերը խօսեցանք: Սէկ լծվար տեղին տասը տասուերկու հոխայ մաքրած հունտ կը բաւէ: Ընջի տարին վրան կենդանի արածելը շատ վնասակար է, անոր համար մինակ կը հնձեն: Արկրորդ տարին բուսնել սկսած ատեններ վրան կիր, գաճ ու մոխիր ցանելը կամ ժողովածոյ աղբ տարածելը շատ հարկաւոր է. սասնկ ալ երկու երեք տարին հեղ մը աղբ դնելը, ինչպէս վերը գրեցինք:

Խոտը հնձելու հասարակ ատենը մայիս ու յունիսն է, բայց աւելի տաք կամ պաղ երկիրները աւելի կանուխ կամ ուշ, խոտերուն մեծ մասը ծաղկածին պէս կը հնձեն: Արկրորդ անգամ հնձելը շատ ուշ թող չեն տար, որ շուտ չորնայ, ու անձրեւները չսկսած ներս առնուի: Շատ վերէն կամ շատ վարէն հնձելը աղէկ չէ, ու միշտ առտու կամ իրիկունը հնձելու է. բայց առտուանց հնձելը տեղի ապահով է, որ անմիջապէս կը տարածուի, կէս օրը մէկալ դին կը դարձուի, ու իրիկունը՝ դէզ դէզ վրայէ վրայ կը դիզուի, որ գիշերուան ցօղը կամ անձրեւը խոտին վնաս չտան: Արկրորդ օրը ցօղը չորնալէն ետքը անձրեւի վախ չկայ նէ, կը տարածեն, ու մէկ երկու հեղ դարձնելէն ետքը չորցածները կը վերցընեն, աղէկ չորցածներն ալ նորէն վրայէ վրայ կը դիզեն, երրորդ օրը կը չորցընեն ու կը վերցընեն: Հնձած ատենը անձրեւի վախ կայ նէ, կարգ կարգ կը թողուն, ինչուան որ վախը անցնի: Ընէն խոտը մէկէն հնձելը կանոնի դէմ է: Արկու երեք օրուան մէջ որչափ որ կրնայ ներս առնուիլ, այնչափ հնձելու է, որ շարունակ անձրեւ մը սկսելու

ըլլայ, ամէն խոտը մէկէն չապականի, ու ան վեր-
ցրնելէն ետքը, նորէն հնձելու է: շորցընելու
ատեն շատ խառնելու չէ, որ մէջը առուուտի ու
ասանկ աղնիւ խոտերու տերեւները չթափուին:

Գ Լ Ո Ւ Խ Թ

ԱՅԳԻԻ ՎԼԱՅ

ԽԱՂՈՂ ՀԱՄԵՆԼՈՒ ԳԵՒԵՈՒՆԵՐ

ԱՅԳԻ տնկել, խաղող հասցընել ու գինի շինելը
Վրամէն ետքը Նոյ նահապետէն մեղի ժառանգու-
թիւն մնաց, որ ջրհեղեղէն ետքը Վրարատ լեռնէն
վար ինչաւ, այգի տնկեց, ու խաղողէն գինի շի-
նեց, անոր համար երբ որ ետքէն հոն տեղը քա-
ղաք շինեցին, անունը Վրկուռի գրին: Աս տուն-
կը չափէ դուրս տաք տեղեր չբուսնիր, անոր հա-
մար ուր որ տաքին պատճառաւ տանձ ու խնձոր
չբուսնիր, այգի տնկելը պարապ է, չյաջողիր:
Ասանկ ալ շատ ցուրտը չսիրեր, կամ տնկերը ձմե-
ռուան ցրտէն կը սառին, կամ ամառուան տաքու-
թիւնը քիչ ըլլալով խաղողը չհասնիր, անոր հա-
մար դեղձ ու նուշ չյաջողած տեղեր այգի տնկելը
պարապ է:

ԱՅԳԻ ՏՆԿԵԼՈՒ ՅԵՐՄԵՐ ԴԻՐՔԻՆ ՎԼԱՅ

Այգին իր գաւառներուն մէջ տաքը կը սիրէ,
անոր համար շիտակ դաշտերու վրայի այգիներուն
խաղողը աղէկ չըլլար, կէս օրուան արեւին դէմ,
ղառիվայր ու ցուրտ հովեր չգալելու տեղերուն
գինին շատ աղէկ կ'ըլլայ, ինչու որ անանկ տեղե-
րուն արեւը իր տաքութիւնը աւելի կու տայ, ու
բոլոր օրը կը մնայ: Իրաւ շիտակ դաշտի վրայ եղած
այգին շատ խաղող կու տայ, բայց խաղողը չհաս-

նիր, թթու, ու գինին անշահ կ'ըլլայ, ուսերը աղէկ չեն եփուիր, ձմեռուան ցրտէն կը սառին, գարնան ցրտերն ալ խաղողին վնաս կու տան. բայց կէս օրուան արեւին դէմ եղած լեռնային զառիվայք այգիները աս վտանգները չունին: Անոր համար աւելի լաւ կ'ըլլայ դաշտային շիտակ տեղեր արտընել, ու վերի ըսած զառ ի վայր տեղերը այգի տնկել: Շատ զառ ի վայր տեղերու գինին ալ աւելի զօրաւոր, համով ու դիմացկուն կ'ըլլայ, բայց ծախք ալ աւելի է, ինչու որ պէտք է տեղ տեղ պատեր շինել, որ անձրեւի տարած հողերը հոն ժողվուին, ու վեր տանելը դիւրին ըլլայ: Չառ ի վայր այգին, որչափ աւելի արեւելք կամ արեւմուտք կը նայի նէ, իր յարգը այնչափ աւելի կը կորսընցընէ: Արեւելք դարձած զառիվայք տեղերուն գինին աւելի անշահ կ'ըլլայ. արեւմուտք դարձածներունը անկէ աւելի աղէկ կ'ըլլայ, վասն զի առջիններուն ցուրտ հովեր կը դպչին, մայիսի ցրտերը կը զարնեն, արեւն ալ առտուընէ ինչուան կէս օրը իր տաքութիւնը շատ չտար, որ արեւմուտք դարձածները աս վախերը չունին, արեւին տաքութիւնն ալ կէս օրէն ինչուան իրիկունը աւելի է: Անգհանրապէս հիւսիսի կողմը նայող լեռները, այգիի չեն գար: Այգին խիստ ու ցուրտ հովերէ պաշտպանած պիտ'որ ըլլայ, ասոր համար աղեղնաձեւ տեղուանքը, որոնք կէս օրուան ամեն արեւին դէմ բաց կը նային, աղնիւ գինի կու տան: Արչափ որ այգին շատ արեւ կը տեսնէ, այնչափ ալ անոյշ ու զօրաւոր գինի կու տայ: Այգիին մօտ ծառեր, անտառներ, տներ կ'ըլլան նէ, այգին ցուրտ հովերէն կը պաշտպանեն, բայց շատ մօտ են նէ, արեւը կը խափանեն, ու թուշուններու բոյն կ'ըլլան, որոնք հասած խաղողները կ'ուտեն: Այգիի մօտ մարգերը ու ճախին տեղերն ալ շատ մառախուղ կը պատճառեն:

ԱՅԳԻ ՍԻՐԱԾ ՀՈՂԵՐՈՒՆ ՎԵՐՅ

Որթը տաք, չոր ու չափաւոր կակուղ ու պարարտ հող կ'ուզէ. խոնաւ, ցուրտ, ծանր ու կըպչուն հող չսիրեր, ասանկ ալ չոր ու քարուտ կամ աւազուտ տկար հողը: Պարարտ հողի վրայ թէ որ շատ ու նոր աղբ դնես, երկայն ու շատ ուռեր կուտայ, շատ անգամ խաղողն ալ առատ կ'ըլլայ, բայց հասնելու ատենները կը փտի, ու գինին աղէկ չըլլար: Շատ կրօտ կակուղ կամ բաղադրած հող կը սիրէ, ասանկ ալ աւազով ու մանր քարերով խառնած հողը, որուն մէջ դիւրաւ արմատ կըրնայ ձգել: Ըմենէն աղէկ գինին ան տեսակ քարերու վրայ կը բուսնի, որոնք արեւէն, անձրեւներէն ու ցրտէն կը հալին, կամաց կամաց հող կ'ըլլան: Չափէ դուրս ծանր ու պաղ կամ չափէ դուրս թեթեւ ու կրակոտ ըսուած հողը այգիի համար չեն: Ուր որ վարի հողը կակուղ է, հոն այգին աղէկ չըլլար:

ԱՅԳԻ ՏՆԿԵԼՈՒ ՎԵՐՅ

Այգեգործութեան գլխաւոր գործքերուն մէկն ալ նոր այգի տնկելն է, վասն զի անկէ կը կախուի այգիին, խաղողին ու գինիին աղէկութիւնը: Արբ որ տնկելէն յառաջ հողը դարձնելու կամ ուռերու տեսակները ընտրելուն մէջ սխալ մը կ'ըլլայ նէ, տարիներ անցնելով կամ որթերը աղէկ չեն մեծնար կամ այգին շուտով կը ծերանայ եւ կամ խաղողը քիչ ու գինին անպիտան կ'ըլլայ: Անոր համար այգեգործը աս գործքը ինքը իր ձեռքը պիտ'որ ընէ, թէ որ աղէկ գիտէ. չէ նէ՝ հաւատարիմ ու վարպետ մշակի ընել պիտ'որ տայ: Շատ փորձերէն յայտնի է, որ շատոնցուրնէ այգի չանկուած պարապ կեցած կամ մինակ ամառուան պտուղներ ցանուած տեղեր, թէ որ դիրքերնին ու հողերնին կը յարմարին նէ, այգին աղէկ կը մեծնայ: Անոր համար երբ որ հինցած այգի մը կ'աւրուի, նոյն

տեղը շատ տարիներ կենդանիներու կերակուր կամ Սուեախայի առուոյտ կը ցանեն, որ ասոնցմով երկիրը հանդէի. ետքը նորէն կը դարձընեն, որ անոնց արմատներովը ու նորէն աղբ դնելով հողը զօրանայ: Բայց քարուտ տեղերը աս բաներու տեղ, հողը միայն խորունկ կը դարձընեն: Այրկիրը աշնան կամ գարնան կը դարձընեն, ինչու որ ձմեռը սառած ատեններ դարձընելը շատ դժուար կ'ըլլայ, ու սառած հողի կոշտերը թաղուելով, դժուար կը հալին: Արտին վարի կողմը կանգուն մը կամ կանգուն ու կէս խորունկութեամբ երկայն փոս կը բանան, ու ան խորունկութիւնը ու լայնութիւնը միշտ պահելով կը փորեն, ու վերի հողերը վար ու վարիները վրան բերելով կարգաւ յառաջ կ'երթան: Բայց ասի ըրած ատենը կոշտերը մանրցընելու է, քարերը ժողվելու, երկայն արմատ ձգող խոտերը մաքրելու այրելու է, ու փորած տեղերը ցած ու բարձր չընելու է՝ հողին երեսը միօրինակ պահելով:

ԽԱՂՈՂԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ ԸՆՏՐԵԼՈՒ ՎԵՄՑ

Երջափ աշխատանքով հողը դարձընելէն ետքը, պտուղը վայելելու համար՝ պէտք է խաղողի կամ խաղող տալու ուռերու տեսակները ընտրել: Այն խաղողի տեսակներ, որոնց գինին աղնիկ կ'ըլլայ, կան ալ որոնց գինին անշահ կ'ըլլայ. անոր համար տնկելու ուռին մինակ շատ խաղող տալուն նայելու չէ, գինիին աղէկութեանն ալ պէտք է նայիլ: Աս կողմերը ամէն տեսակ խաղողներէն, ամէն տեսակ հողերու վրայ տնկելով փորձած են, ու գիտեն որ, որ տեսակը որ հողի վրայ աղէկ կը բուսնի, ու որ տեսակին գինին աղէկ կ'ըլլայ. բայց դժուարութիւնը աս է, որ ամէն մէկ գաւառ իր փորձած տեսակները ունենալով զատ զատ անուններ շինած ու դրած է, ու նոյն խա-

զողներուն ուրիշ երկիրներ զատ անուն կու տան
 կամ ուրիշ տեսակներ ալ ունին, որոնք մեր կողմե-
 րը չգտնուելով անուննին ալ մեր լեզուին մէջ չկան,
 անոր համար ասոնց անունները չեմ կրնար տալ,
 պէտք է որ արեւելքի այգեգործներն ալ աս փոր-
 ձերը ընեն, որուն ուրիշ բան պէտք չէ, բայց եթէ
 ամէն մարդ իր այգիին հողը մեր տուած կանոննե-
 րովը քննելէն ետքը, մէջի գտնուած խաղողի տե-
 սակներուն պզտիկ ամաններու մէջ զատ զատ գինի
 շինէ, ու որ տեսակին գինին ամենէն աղէկ կ'ըլլայ
 նէ, ան տեսակը շատցընէ. նորէն այգի տնկած
 տտենն ալ, նոյն տեսակ խաղող տնկէ: Հատ տեղ
 չեն նայիր, քաղելու ատեն ամէն տեսակ խաղողը
 մէկ տեղ կը քաղեն, կը կոխեն ու մէկ տեսակ գինի
 կը շինեն, որ անշահ կ'ըլլայ. ամէն մէկ տեսակը
 զատ զատ ու հասած ատենը պէտք է քաղել ու
 զատ գինի շինել, ինչու որ կան խաղողներ, որ
 ամիս մը յառաջ կը հասնին, ու կան ալ, որ ամիս
 մը ետքը. անոր համար ան այգիները, որ մէկ տե-
 սակ խաղող ունին, անոնց գինին շատ տեսակ խա-
 ղող ունեցողներէն աւելի աղէկ կ'ըլլայ: Այլ որ
 մէկը իր այգին շատ տեսակ խաղողներ կ'ուզէ տըն-
 կել, պէտք է որ զատ զատ կարգաւ տնկէ, որ հա-
 սած ատեննին ալ զատ զատ քաղէ: Տնկելու հա-
 մար գրտէն ուս բերել տալու հարկ կ'ըլլայ նէ,
 չճանցած տեսակներէն բերել տալու չէ, անոնց
 գինիին աղէկութեանը վրայ ապահով ըլլալու է,
 ու իր երկրէն աւելի պաղ տեղերէն պէտք է բե-
 րել տալ: Այլ որ մէկը ուզէ իր այգին աւրել ու
 անմիջապէս նորէն տնկել, նոյն տեսակ խաղողներ
 տնկել չըլլար, պէտք է ուրիշ տեսակներ տնկել,
 թէ որ քանի մը տարի հանգիստ թողու, նոյն տե-
 սակներ ալ կրնան տնկուիլ: Տնկելու ուսերը ծեր
 կամ հինցած այգիներէն աննելու չէ, հապա նոր
 ու շատ խաղող տուող այգիներէն. նոյն տարի

երկու երեք կուղ տուած զօրաւոր ուռերը աւնելու է :

ՏՆԿԵԼՈՒ ՈՒՌԵՐԸ ՊԱՏՐԱՍԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Այգեքաղին ատենը աղէկ տեսակ խաղողնե-
րէն զօրաւոր ու շատ խաղող տուած ուռերը նշա-
նելու է, թէ որ վերջէն մէկը չկրնար ճանչնալ :
Ուռը երկու կերպով կրնայ տնկուիլ, արմատով
ու առանց արմատի : Աս կողմերը առանց արմատի
տնկելու համար, աշնան՝ որթերը տերեւնին թա-
փելուն պէս, ուռերը տակերնին մէկ երկու տա-
րուան աչքերով կը կտրեն, թէ որ կան նէ. իսկ
եթէ չկան, պարզապէս նոր ալ կ'ըլլայ, յիսուն
յիսուն կը կապեն, ջուրը կը դնեն, ու գարնան
որթերը լալ սկսած ատեններ ճօթերը երկու երեք
աչք հողէ դուրս թող տալով կը տնկեն, բայց աշնան
կտրածին պէս տնկելը՝ աւելի աղէկ կ'ըլլայ, որ
ատենին արմատ կը ձգեն, ու շատը կը բռնէ : Ար-
մատով տնկելու համար ուռերը մէկ երկու տարի
յառաջ, զատ տեղ մը մէկը մէկալէն չորս չորս
մատ հեռու կը տնկեն, ետքը երկիրը պատրաստե-
լէն վերջը ու բռնելիքը բռնելէն ու չորնալիքը չոր-
նալէն վերջը կը հանեն, չափաւոր հեռաւորու-
թեամբ կարգաւ բուն տեղերնին կը տնկեն, որոնք
մէկալէն երկու տարի յառաջ պտուղ կու տան, ու
չորնալու, նորէն տնկելու վտանգ չունին : Հատ
տեղ ալ զօրաւոր ու պտղատու ուռերը չկտրած,
գետինը կանգունէն աւելի խորունկ կը փորեն, մէջը
կը պառկեցնեն, ու ճօթը երկու երեք աչք հո-
ղէն դուրս թող տալով կը թաղեն, ու երկրորդ
կամ երրորդ տարին կը կտրեն, կը հանեն, ու նոր
այգին կը տնկեն : Աս կերպով հին այգիներու մէջ
պարապ տեղերն ալ կը լեցնեն. բայց մայր որթը
շատ չտկարացընելու համար երկրորդ տարին մօրը
կպած տեղէն կէսը, ու երրորդ տարին բոլորը կը

կարեն, աս մինակ կը նային, որ կարգը չաւրուի, ու մէկը մէկայլէն չափաւոր հեռու ըլլան, որ արեւը չարգելեն:

ՈՐԹԸ ՊԼՏՈՒՆՍԵԼՈՒ ՎԵՆՅ

Որժը պատուաստելը ան ատենը հարկաւոր է, երբ որ խաղողը անշահ կ'ըլլայ, անիկայ հանելու ու տեղը տնկելով զատ տարի սպասելուն տեղը վրան ուղած խաղողը կը պատուաստեն, որ շուտով կը սկսի խաղող տալ: Մարտին վերջերը, ինչուան որժին միացած բունը հողը կը փորեն, հողէն հինգ վեց մատ վար կը կտրեն, սղոցին տաշուկը սուր դանակով կը հանեն, զգուշութեամբ կը ձեղքեն, ու աղէկ խաղողէն առած ուռին վարի ծոթը սեպի ձեւով կը կտրեն, որժին ձեղքուածը փայտէ կամ երկաթի պղտիկ սեպով կը բանան, ու ուռը մէջը կը խոթեն, բարակներուն մէկ ուռ ու հաստերուն երկու հատ երկու կողմը, ինչպէս Ձեւ 1 կ'երեւայ, որուն արհեստը աս է, որ ըստ ամենայնի հինը ու նորը կեղեւ կեղեւի պիտ'որ դան, հինը զնորը վերէն ի վար հաւասար պիտ'որ գրկէ, ու ուռը որժին վրայ հաստատ պիտ'որ կենայ: Ատքը ձեղքուածը հողով կամ պատուաստի մոմով անանկ կը ծեփեն, որ օդ մտնելու ծակ չմնայ, վրան հողով կը ծածկեն, ու նոր ուռը հողէն երկու աչք վերէն կը կտրեն, քովն ալ փայտ մը կը տնկեն, որ չկոխուի: Շատ հեղ ալ որժին տեղ՝ ուռը ուռին կը պատուաստեն. զօրաւոր ուռ մը մօրէն, կանգունի մը չափ վերէն՝ աչքի մը տակէն կը կտրեն, անանկ որ ինչուան անոր վարի աչքը չորս հինգ մատ շիտակ ուռ մնայ, որուն կէսը սուր դանակով վերէն ի վար կը կտրեն, ծուծին կէսն ալ մէկ տեղ կը հանեն, աղէկ տեսակ խաղողէն պլտուղատու ուռ մը կ'առնուն նոյն հաստութեամբ, անոր ալ վարի դին անանկ կը կտրեն, որ ըստ

ամենայնի մէկը մէկալը գրկեն, ու վերը վարը ու երկու գին մէկը մէկալին չգաած ըլլայ կամ օդ բանելու տեղ չմնայ, ու կեղեւ կեղեւի գայ (Չեւ 2), երկուքը ասանկ վրայէ վրայ դրած, վերէն ի վար պինդ կը կապեն, ու միացած տեղերուն պատուաստի մոմ կը քսեն, որ օդ չմտնէ. ետքը գետինը կանգուն մը խորունկ ու երկու կանգուն երկայն կը փորեն, պատուաստը մէջը կը պառկեցընեն, ու ճոթը երկու երեք աչք դուրս թող տալով կը թաղեն:

ՊԱՏՐԱՍՏԱԾ ՈՒՌԵՐԸ ՏՆԿԵԼՈՒ ՎՐԵՑ

Յառաջուց պզտիկ ցիցեր կը պատրաստեն, երկիրը չորս չորս կամ հինգ հինգ ոտք լայնութեամբ ու երկայնութեամբ չուան բռնելով, քառանկիւն քառանկիւն կը բաժնեն, ու անկիւնները կարգաւ ցիցեր տնկելով ուռերը տնկելու տեղերը կը նշանեն. ետքը ապրիլի մէջ, ալ աղէկ նոյնմբերի մէջէն ինչուան փետրուարի վերջը ցիցերը մէկիկ մէկիկ կը հանեն, երկաթի ցիցով նոյն տեղերը ուռերուն երկայնութեամբը կը ծակեն, ուռերը մէյ մէկ հատ մէջը կը խոթեն երկերկու աչք դուրս թող տալով, ու ծակին պարապ մնացած տեղերը բարակ հող կը լեցընեն, ու չորս գին երեք երեք մաս հեռուէն երկաթի ցիցով հողը վրան կը հրեն: Բայց ասիկայ ծուլութեան եղանակն է, որ աղէկ չըլլար: Աշխատանքէ չփախչողները նշանած տեղերը ծակեր կը բանան, ուռին վարի գին ծռելով յատակը կը պառկեցընեն ու վերի ճոթը երկու աչք դուրս թող տալով կը թաղեն, վրան աղէկ մը կը կոխեն, ու քովերնին մէյմէկ պզտիկ ցիցեր կը խոթեն, ու անոնց կը կապեն, որ չկոխուին, ու կարգէ դուրս չըլլեն: Աւելի դիւրութեան համար կըրնայ երկու ծակի տեղ մէյմէկ մեծ ծակ բացուիլ, ու ուռերը ոտք ոտքի պառկեցընել ու թաղել:

ՆՈՐ ԱՅԳԻՒՆ ԱՌՋԻ ԵՐԵՔ ՏԱՐՈՒԱՆ ԳՈՐԾՔԵՐԸ

Վոր այգին տնկելէն ետքը, վրան տղու պէս հոգ տանելու է, ինչուան որ մեծնայ: Առջի տարին պէտք է երկու հեղ փորել ու խոտերը մաքրել, մէջի պարապ տեղերէն պտուղ մը քաղելու համար կրնայ սելս, ձմերուկ, կարմիրտակ տնկուիլ, բայց զդումը վնասակար է, ինչու որ գետնին ոյժը բոլորովին կ'առնու, ու լայն տերեւներովը արեւը շատ կը խտրանէ: Չմեռը սառելու գաւտոններ, ուռերուն հողէ դուրս մնացած գլուխները ինչուան մէկ մատ մնացած հողով ծածկելու է: Արկրորդ տարին՝ գարնան երկիրը չորցածին պէս, քովերնին գետնէն թիղ մը խորունկ բանալու է, հողէն վար ինչուան երկրորդ աչքը բոլոր արմատները ու նոր ճիւղերը կտրելու է, ու հողը նորէն շտկելու է. չորցածներ կան նէ, հանելու ու տեղերնին ուրիշ տնկելու է: Ամառը պէտք է երկու հեղ փորել, խոտերը մաքրել, ու մէյ մը խաղողները ծաղկած ատեն, մէյ մ'ալ յուլիսի մէջ, կանգունի մօտ նոր ճիւղերուն ճոթերը ու տերեւներու մէջէն տուած ճիւղերը կտրել, ու աշնան նորէն հողով ծածկել: Արրորդ տարին մարտի մէջ նորէն բանալէն ու երկրորդ տարուան պէս ճիւղերը ու արմատները մաքրելէն վերջը, զօրաւոր ճիւղերը մինչուկ մէկ աչք մնացած կտրելու է, իսկ տկարները, որոնք գլուխ դեռ կապած չեն, բոլորովին յատակէն կը տրելու է. ուրիշ գործքերը երկրորդ տարուան պէս են:

ԱՅԳԻՆ ԿՏՐԵԼՈՒ ԿԵՐՊՈՆ ՎՄԱՅ

Այգին ամէն մէկ երկիր մէյ մէկ տեսակ կը կտրեն. մէկ քանի ընդհանուր կանոններ տալէն վերջը, ասոնցմէ լաւ կերպերը կը գրենք:

Այգին որչափ կտրելի է, ցած կտրելու է, ինչու որ գետինը որչափ մօտ կ'ըլլայ, այնչափ

շուտ կ'արթըննայ, խաղողը շուտ կը ծաղկի, շուտ կը հասնի, ու դինին աղէկ կ'ըլլայ, արեւին ճառագայթը գետինը զարնելով ու գետնէն վեր ցլանալով. անոր համար պտուղ տալու գլուխները որչափ գետնին մօտ կ'ըլլան, այնչափ շուտ ու աւելի կը տաքնան: Վորձն ալ յայտնի կը ցուցընէ, որ շատ տաք երկիրներ, երբ որ այգին բարձր կտրած կամ սարբինայի վրայ քաշուած է, գինին աղէկ չըլլար. ասոր հակառակ ցած կտրածներունը աղէկ կ'ըլլայ: Կտրած ատենը պէտք է միտ դնել, որ բուսնելու ճիւղերը մէկը մէկային վրայ չհեծնան, ամէնը մէջէ մէջ մէկ տեղ գալով արեւը չխափանեն, չորս դիէն կամ երկու դիէն, երեսնին կէս օրուան արեւին դարձած բուսնին: Մեծ փնասակար բան է, որ տեղ տեղ այգիի մէջ ցորեն, գարի, հաճար, եգիպտացորեն ու ասանկ բաներ կը ցանեն կամ վայրենի ծառեր կը անկեն, որթերը քաշելու կապելու համար: Ըս կանոններուն յարմար կու գայ, որթուն բունը գետնի հաւասար թողուլ, ինչպէս կ'ընեն շատերը արեւելք ու գլխաւորաբար Գաղատիա, որուն չորս դիէն տուած ուռերէն, չորրորդ տարին անպտուղները կը կտրեն, ու պտուղ տուածներէն՝ մէկ երկու, թէ որ որթը զօրաւոր է, երեք հատ, երկու երեք աչք վերէն կը կտրեն, գլուխ կը թողուն: Տարուէ տարի քանի որ որթերը կը զօրանան, չորս դին գլուխները կը շապընեն նորէն գլուխներ թող տալով, ու հիներուն վրայ քշած պտղատու ուռերէն մէկը՝ երեք աչք վերէն կտրելով. մէջը տկար մնացած որթեր ալ կաննէ, զօրացընելու համար, մէկ երկու գլուխ կը պակսեցընեն, ու թէ նոր գլուխ դնելու ու գլուխ պակսեցընելու ատենները կը նային, որ գլուխները որթուն չորս դին հաւասար բաժնած մնան, ու վերջի աչքերը դուրս նային: Յուրտ գաւառներ կամ մարտին կը կտրեն, եւ կամ թէ որ կանուխ կտրե-

լու ըլլան, աչքէն երկու մատ վերէն կը կտրեն, որ վերջի աչքերը ցրտէն չսառին. բայց տաք տեղեր ու ուշ կտրելու ատեն, անմիջապէս աչքին վերի գիէն կը կտրեն: Աս կերպ կտրելը տարակոյս չկայ, որ արեւելքէն եկած չըլլայ. բայց հոն տեղը կը կտրեն, կը փորեն ու քովէն կը փախչին. անոր համար մեծցած ծիւղերուն ու խաղողին՝ մեծ մնաս կու տան հովը ու անձրեւը. իսկ թէ որ հով ու անձրեւ չպատահիր նէ, ուռերը իրենց ծանրութեամբը կը պառկին կը կտրին: Աւրոպայի այգեգործները տեղ տեղ խաղողը ծաղկելէն յառաջ ու տեղ տեղ ալ ծաղկելէն վերջը, բոլոր պտուղ չտուած ծիւղերը, տուածներուն ալ տերեւներուն մէջի պղտիկ ծիւղերը ու ճոթերը կը փրցընեն, ամէնը մէկ տեղ կը ժողվեն ու կանգունի բարձրութեամբ կը կապեն, պղտիկ ու չհասնող ծիւղերը մէջը կը խոթեն, կը կապեն ու թիղ մը վերէն սուր դանակով հաւասար կը կտրեն. ասկէ երեք բարիք կ'ըլլայ, մէյ մը ծիւղերը չեն կտրիր, երկրորդ՝ որթը անպտուղ ու աւելորդ ծիւղերուն տալու ոյժը խաղողներուն տալով հասերը կը խոշորնան, ու երրորդ՝ գետինը բացուելով արեւէն կը տաքնայ, տաքութիւնը աւելի կու տայ, ու խաղողները աղէկ ու շուտ կը հասնին, օդն ալ աւելի բանելով խաղողները չեն փտիր կամ քիչ կը փտին: Այսպէս ասիական տեղեր երկու կանգուն երկայն ու երկու մատ հաստ քառանկիւն ցիցեր ունին, անոնք որթէն թիղ մը հեռու գետինը կը խոթեն, ու վերը ըսած կերպով անոնց կը կապեն, ու գլուխնին կը կտրեն. ասիկայ վերինէն աւելի ապահով է, երբ որ փայտը ասիական է, որոնք եւքըր ձմեռուան մօտ կը հասնեն, ու ուրիշ տարուան համար չոր տեղ կը պահեն: Արբ որ այգին շատ զառիվայր է, ուռերը գետինը տարածուելու խաղողի տեսակները, ու շատ զօրաւոր որթերը երրորդ տարին քիչ մը աւելի բար-

ձրը կը կտրեն, ու չորրորդ տարին՝ ան հիներէն երկու գլուխ, երկու նոր աչքով վրանին կը թողուն. հինգերորդին ու վեցերորդին՝ անոնց վրայ ալ երկերկու նոր գլուխ կը թողուն երեք երեք աչքով: Ամէն տարի մարտին տակերնին կը փորեն, վերի արմատները բոլոր կը կտրեն, կը մաքրեն, հողը նորէն կը շտկեն, ու արմատներուն վնաս չտալու չափ հեռուանց, երեք երեք կանդուն երկայն մէյմէկ ցից կը զարնեն, ու խաղողը ծաղիկը թափելէն ետքը անպտուղ ճիւղերը ու տերեւներուն մէջէն բուսածները նորէն կը մաքրեն, ու պտղատունները ամէնը մէկ տեղ վերը ըսած կերպով անոր կը կապեն, ու կապը քիչ մը վար կը հրեն, որ փորը դուրս տայ, ու մէջերնին բացուի, որ օդ բանի, ինչպէս Ձեւ Յ կ'երեւայ:

Աս կողմերը կան խաղողի տեսակներ, որոնք աս կերպ կտրելով շատ խաղող չեն տար, անոր համար անոնք ուրիշ զատ կերպով կը կտրեն. չորս տարուան կ'ըլան նէ, փետրուարի, մարտի մէջ երկու զօրաւոր ու պտղատու ուռեր դիմացէ դիմաց տասն տասն ու երկու աչք վերէն կը կտրեն, երկու աղուոր ուռեր ալ դիմացէ դիմաց երկերկու աչքերով կը թողուն, ու մնացած ուռերը բոլոր յատակէն կը կտրեն, երկրորդ տարին մարտին՝ հողը փորելէն ու վերի արմատները մաքրելէն ետքը երկու երկայն գլուխները յատակէն կը կտրեն, կարճ գլուխներու ուռերէն առջիններուն պէս երկու երկայն գլուխ կը թողուն, երկու ալ կարճ, միշտ դիմացէ դիմաց, ու մնացած ուռերը բոլոր կը կտրեն, ու բուն մայրը գետնէն մէկ թիղէն աւելի չեն բարձրացըններ. ծաղկելէն յառաջ անպտուղ ճիւղերը կը մաքրեն, ու պտուղ տուածները ցիցերուն կը կապեն. ծաղկելէն տասնուհինգ օր վերջը նորէն կը մաքրեն, եկած տարին գլուխ դնելու ուռերուն հոգ տանելով: Շատ տեղ ալ որթը

գետնի հաւասար կը պահեն, երկու զօրաւոր ու պտղատու ուռեր դիմացէ դիմաց ինը տասը աչք վերէն, անանկ երկու ուռ ալ երկերկու աչք վերէն՝ երկրորդ տարուան համար կը կտրեն, կարգաւ երեք երեք ցից կը տնկեն, մէկը որթուն քովը, երկուքը երկու դին մէյմէկ թիզ հեռու. մնացած գործքերը վերինին պէս են: Բայց աս կերպին կարգերը մէկը մէկալէն մէկ ու կէս կանգուն, ու որթերը կարգի մէջ մէյ մէկ կանգուն հեռու պիտ' որ ըլլան. իսկ ցիցերուն կարգը ու կապելուն եղանակը կ'երեւնայ 4 շեւին մէջ: Արբ որ այգին շատ ուժով է, երեք չորս երկայն ուռեր կը թողուն: Բայցին աս եղանակներէն ուրիշ՝ շատ տեղ շատ տեսակ կը կտրեն, բայց ամենէն աղէկները ասոնք են, ասոնցմէ ալ աղէկները երկու առջիններն են, ինչու որ անանկ կտրելով այգին զօրաւոր կը մնայ, ու խաղողը աղէկ կը հասնի, բաւական որ կտրողը արհեստը աղէկ գիտնայ, գլուխները աւելի պակաս չգնէ, ու զօրաւոր պտղատու ուռերը ընտրէ, գլուխ գնէ:

ԿԵՏԵՐԵԼԼ ՄԵԾՑԸԾ ԸՅԳԻՆ ԳՈՐԾԵԼՈՒՆ ՎԻՍՅ

Որթերը ձմեռը չսառելու համար հողով ծածկած են նէ, ցրտերը անցնելէն ու երկիրը չորնալէն ետքը հողերը կը բանան, հողով ծածկած ալ չեն նէ, քովերնին թիզ մը խորունկ կը բանան, ու ան խորունկութեամբ արմատները կը կտրեն, որպէս զի խորունկ արմատները զօրանան, ու հողի տակէն տուած ճիւղերն ալ կը կտրեն, որ որթը չտկարացընեն: Յուրտ երկիրներ որթերը մաքրելէն ետքը շուտով ծակերը կը գոցեն, որ գիշերը ցրտելով չսառին: Եւ գործքս ալ լմնալէն ետքը կը սկսին կտրելու. որուն վըայ շատ մեծ արհեստ կայ, անանկ որ ամէն տարի վարպետ կտրող մը կտրելով այգին շատ խաղող կու տայ ու չծերա-

նար : Ընոր համար , ինչպէս առջի կանոնին մէջ քսինք , պէտք է ցած կտրել , որ խաղող տալու ճիւղերը գետնին մօտ ըլլալով , խաղողին շուտ հասցընեն : Տկար որթերուն քիչ գլուխ դնելու է , ու զօրաւորներուն շատ , ու շատ խաղող տուած ուռերը գլուխ դնելու է , որ շատ ու խոշոր կուղեր տան . չափէ դուրս զօրաւոր որթերուն մէկ կամ երկու ուռ , տասը տասուերկու աչք վերէն կտրելու է , բայց կամարի ձեւով ծռելով կապելու է , որ ամէն աչքէն խաղող տան . իսկ մնացած տկար կամ գլուխ դնելու անյարմար ու անպտուղ ուռերը բոլոր յատակէն կտրելու , մաքրելու է : Կլուխները բոլոր որթին չորս դին շարուած պիտ'որ ըլլան , որ վերջը ճիւղերը ու տերեւները՝ խաղողին արեւը ու օդը չխափանեն : Կարկուտ զարկած կամ ձմեռը ստուած ուռերը կարճ ու ողջ աչքերէն կտրելու է : Տասուերկու աչքերով երկայն գլուխները մինակ մատաղ կամ շատ զօրաւոր հին այգիներուն կրնան թող տրուիլ : Տարի մը շատ խաղող տալէն վերջը՝ երկրորդ տարին երկայն գլուխ թողուլ չըլար , այգին կը տկարանայ : Տաք տեղեր աշնան ալ կը կրտրեն . բայց ցուրտ տեղուանք գարնան սպասելու է : Կտրածին պէս ուռերը ժողվելու վերցընելու է . երկայն գլուխները՝ խոնաւ ատեններ ծռելու կապելու է , որ չկտրին , ու անանկ ծռելու է , որ ետքը արեւը , օդը ու երկրին տաքութիւնը կարօղ ըլլար խաղողին զարնել : Պարապ տեղեր ճիւղեր պառկեցընելով լեցընելու , ու անշահ խաղողներ կան նէ , պատուաստելու է : Եւ որ վերի գին հող չկայ նէ , վարէն վեր փորելով վարը գիղած հողերը վեր տանելու է : Փորելով երկիրը կը կակըղնայ , ու ծառերուն ու որթերուն արմատներուն , օդը , արեւին զօրութիւնը ու խոնաւութիւնը դուրս կ'անցնին . անոր համար գարնան գետինը տաքնալ սկսելու ատեններ փորելու է , բայց անանկ

որ հողը դառնայ, տակինը՝ վրան ու վրայինը՝ տակը գայ, ու ամէն տեղ հաւասար փորուի: Օգտի վեր այգին փորելու ատեն, հողը վար քաշելով փորելու չէ: Արմատի խոտերը՝ արմատներով ժողվելու վերցընելու է: Արթերուն քովերը պէտք է զգուշութեամբ փորել, որ հարկաւոր արմատներուն ու գլուխներուն վնաս չըլլայ. մինակ հողին երեսը մնացած արմատները կտրելու է: Թէ որ այգին ցիցեր խոթելու կերպով կտրած է նէ, աչքեր չտուած, ցիցերը կը զարնեն ու ուները կը կապեն: Աղկելէն քանի մը օր յառաջ կամ վերջը մէյ մ'ալ երեսէն լայն բրիչով կը փորեն, հողը կը բարակցընեն, խոտերը կը մաքրեն, ու որթերուն հող կու տան. բայց ծաղկելու ատեն այգիի մէջ չեն մտներ, որ ծաղկին վնաս չըլլայ: Այն ատեններ բոլոր անպտուղ ճիւղերը ու տերեւներու մէջէն տուածները չոր ատեն կը փրցընեն, նոր ուները կը կապեն ու վերը գրած կերպով ճոթերն ալ կը կտրեն, ու նորէն խոտ կը կոխէ նէ, երեսէն մէյ մ'ալ կը փորեն, ու այգեքաղ ընելէն վերջը կապերը կը քակեն, ցիցերը կը ժողվեն, ծածկի տակ կը պահեն: Թէ որ գաւառը շատ ցուրտ է, ուներու քով այնչափ հող կը դիզեն, որ ուներուն գլուխ մնալու աչքերը հողով ծածկուին:

ԱՅԳԻՆ ԱՂԻ ԴՆԵԼՈՒ ՎՐԵՑ

Այգին ուժով պահելու համար երբեմն երբեմն աղը կը դնեն, զառիվայր այգիներուն երեք տարին ու շիտակներուն չորս տարին հեղ մը. տաք տեղեր աշնան, ու ցուրտ տեղեր գարնան կը դնեն. աղը զօրաւոր ու հին է նէ, քիչ կը դնեն, նոր ու շատ յարգով է նէ, շատ. բայց չափէ դուրս ալ շատ կը դնես նէ, խաղողը կը փափ, ու գինին անշահ կ'ըլլայ:

Այգին դնելու համար կովի աղըր ամենէն աղէկ է, որթերուն ոյժ կու տայ, ու ամէն տեսակ

Տողի կու գայ՝ ալ աղէկ քարուտ ու կրակոտ հողերուն : Չիուն ու ոչխարինը՝ դեղին կաւով կրոտ հողին աղէկ է : Վրդէ շինած ու հինցած կտորուանքն ալ բաղադրած հողով կը խառնեն, վրան արտաքնոցի աղը կը լեցընեն ու որթերուն արմատներուն մօտ կը թաղեն, որ շատ դժ կու տայ : Սարգի երեսէն հանած արմատներով հողն ալ այգիի շատ աղէկ է, մինակ՝ արմատները աղէկ փտած պիտ'որ ըլլան, որ չբուսնին : Մասնկ ալ վիգ ու ոլոռ ցանել, ու երկու երեք տեղ բարձրանալէն ետքը փորել ու հողի տակ ծածկելը շատ աղէկ կ'ընէ : Ետողովածոյ աղը կամ աղէկ հող դնելն ալ այգին կը զօրացընէ :

ԱՅԳԻՆՔԸ

Մայրին քաղելու համար կը սպասեն, որ խաղողը աղէկ հասնի. ցուրտ տեղուանք փտելու վախ չկայ նէ, ինչուան նոյեմբեր կը սպասեն, որ հասած խաղողին ցուրտն ալ կը կոխէ նէ, մնաս չըներ, ու գինին շատ զօրաւոր կ'ըլլայ. տաք տեղեր ալ չորնալու վախ չկայ նէ, ինչուան յուլիս՝ օգոստոս կը թողուն : Սէջը չհասած խաղողներ կան նէ, զանոնք կը թողուն, հասնելէն վերջը կը քաղեն, կամ զատ կը դնեն, որ գինին չաւրէ, անոր համար ըսինք, որ կանուխ հասնելիքները զատ, ուչ հասնելիքները զատ տնկելու է : Մեծնային այգիներուն խաղողը զատ ու դաշտայիններունը զատ կը դնեն, ինչու որ լեռնայիններուն գինին ազնիւ կ'ըլլայ. սեւ խաղողները զատ կը քաղեն ու ճերմակները զատ : Սէջը փտածներ կան նէ, կը զատեն, ու զատ գինի կը շինեն, որ աղէկ գինիին համը չաւրէ : Մեծրեւի ատեն չեն քաղեր, վասն զի ամէն մէկ կուզի վրայ քիչ քիչ ջուր մնալով, շատ ջուր կը մտնէ ու գինին կ'աւրէ : Չհասած չորցած հատերը ու ցուրտ զարկածները կը զատեն, որ գինին

չաւրեն: Վաղելու ատենը շատ տաք է նէ, երեք օրուան մէջ օշարակ կոխելու չափ կը քաղեն, որ օշարակը երկայն ատեն մնալով չաւրուի, եփուիլ չսկսած տակառի մէջ մտնէ: Աս կողմերը աս բանիս շատ կը նային. քաղածին պէս պղտի մէջ կը ճզմեն, տակառով տուն կը տանին, օշարակը կ'առնուն, պատրաստած տակառի մէջ կը լեցընեն: Քայց արեւելք խաղողը անմիջապէս չին ճզմեր, անոր համար կողովներու մէջ կը բերեն նէ, ամէնը մէկէն ալ կըրնայ քաղուիլ, փնաս չըներ: Թէ որ աղէկ գինի շինել կ'ուզեն նէ, խաղողը կը պտղեն, բոլոր կոթերը կը զատեն, որ գինւոյն թթու համ չտան. ու ան ատենը թակով ալ կըրնայ ծեծուիլ ու մամլով օշարակը առնուիլ. ալ հարկ չմնար, որ խաչոն հոտած ոտքերովը մէջը մտնէ ու ոտքին քրտինքը մէջը թափէ, պտղելու համար ալ գործիք ունին ու անով շուտով կը պտղեն:

Աղուոր գունով կարմիր գինի շինելու համար, սեւ ու կարմիր խաղողները, գլուխը բաց տակառի մը մէջ զատ կը կոխեն, ու անոր մէջը եօթը ու թը օր բերանը գոց կը թողուն, ու օրը հեղ մը կը խառնեն, որ կեղեւին կարմրութիւնը օշարակը առնու. բայց շատ կը թողուս նէ, կը սկսի քացիիլ. ետքը օշարակը կը քամեն, գինի կը շինեն, որ աղուոր կարմիր գոյն կ'ունենայ:

Անոյ զինի շինելու համար, խաղողը քաղելէն ետքը ծածկի տակ կը փռեն, ամիսէ մը աւելի կենալէն ու քիչ մը թոռմելէն ետքը կը պտղեն, կոթերը բոլոր կը զատեն ու կը ճզմեն, որուն առջի օշարակը անոյ զինի կ'ըլլայ. մամլէն ելածն ալ ուրիշ գինիի հետ կը խառնեն: Թէ որ խաղողը աղէկ հասած չըլլալով, ջրոտ է, արեւի մէջ կը տարածեն, քիչ մը թոռմելէն վերջը կը կոխեն ու վերջէն օշարակ եփելու ու վրան լեցընելու հարկ չըլլար, ու աղէկ համ կ'ունենայ:

Համով ճերմակ գինի շինելու համար, խաղողը կը ձղմեն, ու երկաթի շրջանակներով վերի գին բաց տակառի մէջ ինչուան երեք քառորդը կը լեցընեն, բերանը յարմար կափարիչով կը գոցեն, ծակերը կառով կը ծեփեն. կափարիչին վրայ երկու մատ լայն քառանկիւն ծակ կը բանան, որն որ ինչուան եփուիլը լըմըննայ նէ, բաց կը թողուն: Ափուիլը լըմննայ նէ, այս ինքն տակառին ծակը ճրագ բռնած ատենը չմարիր նէ, տակառին յատակի ծակը կը բանան, օշարակը կ'առնուն, գինի կը շինեն ու շատ համով կ'ըլլայ: Մնացած մրուրն ալ մամլով կը ձղմեն, կամ զատ գինի կը շինեն, կամ հասարակ գինիի վրայ կը լեցընեն:

Այդին քաղել չսկսած պէտք եղած ամանները կը մաքրեն, կը պատրաստեն, որ աղտոտ ըլլալով գինին չքացխեցընեն. քաղելը կը լմննայ նէ, նորէն կը մաքրեն ու կը պահեն:

ԳԻՆԵՏԸՆ ԳՈՐԾՔԵԻԸ

Գինին աղէկ շինելը բաւական չէ, գինետան մէջն ալ վրան հոգ տանելու է, որ աղէկութիւնը չկորսընցընէ, աւելի աղէկնայ: Անոր համար ամէն բանէն յառաջ աղէկ գինետուն պէտք է, որ հինգ վեց կանգուն խորունկ, վրան կամարով ծածկած, ամառը պաղ, հարկաւորութեան տեղէն ու աղբանոցէն հեռու պիտ'որ ըլլայ, գիմացէ գիմաց օդ բանելու ծակեր պիտ'որ ունենայ, ամառուան տաքերուն՝ ցորեկը գոցելու ու գիշերը բանալու համար: Գինետան մէջ գինիի փնաս տալու բաներ պահելու չէ, ինչպէս ընդեղէն, կաղամբ, պանիր, աղած միս: Տակառները բոլոր երկաթի շրջանակներով պատած, գիմացկուն ու մաքուր պիտ'որ ըլլան: Տակառ մը պարպուածին պէս մաքուր լուալու, երկու օր չորնալէն ետքը ծծմբի ծուխ տալու ու գոցելու է, որ մգլտաւելով վերջէն դրած

գինին չաւրուի . աս ծծմբի ծուխը տարին վեց եօթը
 հեղ կրկնելու է : Մգլուտած տակառ կայ նէ , այ-
 գեքաղէն ետքը՝ մէջը , օղի հանելէն ետքը մնացած
 մուրը տաք տաք լեցրնելու , լուալու , մաքրելու է .
 կրով ալ կը մաքրուի , բայց աղէկ մը լուալէն ու
 չորցրնելէն ետքը , մէջը դաւաթ մը բոմ կամ բարկ
 օղի թափելու , ու տակառը շարժելով չորսդին
 թրջելէն ետքը , կտոր մը թուղթ մէջը ձգելու
 է , որ անով օղին վառի , ու բոցը չորս դին տա-
 բածելով անշահ հոտը առնու . օղին բռնկած ատե-
 նը տակառին վերի ծակը թերթ մը թուղթ , ու
 վրան ձեռքը դրած , թուղթը շարժելով երբեմն
 օդ թող տալու է , որ տակառը չձաթի , ու վառած
 օղին հոտը տակառին փայտին թափանցէ . ետքը
 տակը մնացածին վրայ գինին լեցրնելու է : Ասիկայ
 քիչ մը անշահ հոտ ունեցող տակառներու ալ աղէկ
 է : Աոր տակառի մէջ հին գինի դնելու ըլլաս ,
 գինին փայտի հոտ կ'առնու , անշահ համ կ'ունե-
 նայ . իսկ թէ որ օշարակ լեցրնես , աղէկ գինի կ'ըլ-
 լայ : () շարակը տակառի մէջ լեցուցած ատենը
 քիչ մը պարասպ տեղ թող տալու է , որ եփուե-
 լով դուրս չվազէ , վերի ծակն ալ բաց թող տա-
 լու է . բայց մէջը մուկ կամ ճճի չկնալու համար ,
 խիցքը վերը վար դարձուցած , ծակին վրայ կը
 դնեն : Շատ տեղ ալ երկաթի թիթեղէ , երկու
 մատի հաստութեամբ , կլոր՝ երկայն ու մէկ ճոթը
 ծռած խողովակ ունին , որուն կարճ ճոթը տակա-
 ռի մէջ անանկ կը խոթեն որ գինիէն վեր կենայ ,
 ու չորս դին աղէկ մը կը գոցեն , կը ծեփեն , եր-
 կայն ճոթն ալ գետինը ամանով պատրաստած ջրի
 մէջ կը խոթեն , որ գինիին ոգիները շատ չցրուին ,
 Ինչպէս 5 Ձեւին մէջ կ'երեւայ : Ասիուիլը դադ-
 րելէն վերջը խողովակը կը հանեն , վրան նոյն տե-
 սակ գինի կը լեցրնեն , ու բերանը աղէկ կը գոցեն :
 Արբ որ գինետան մէջ շատ գինիներ կան ու կ'ե-

փութն նէ, մէջը մարդ մտնելը շատ վտանգաւոր
բան է. վասն զի գինիէն տեսակ մը օդ կամ գաս
ելլելով, որ Բժիշոյ թժու գաս կ'ըսուի, ու օդին
մէջ ցրուելով շունչը կը գոցէ, ու մարդ կը մեռնի:

Աս օդը կամ գասն է որ ածխէն ալ կ'ելլէ, ու մը
հասարակ օդէն ծանր ըլլալով, յատակը կը նստի: Անոր
համար վտանգաւոր բան է աղէկ շանցած կրակը խուցը
բերել, ինչպէս սօփորութիւն է արեւելք. ինչու որ աս
մնասակար գասը ելլելով, մարդու քնանալու տեսնը
շունչը արդէլլով մահուան պատճառ կ'ըլլայ, ինչպէս
շատ անգամ պատահած է:

Անոր համար հարկ եղած ատենը ձեռքերնին ճրագով,
ու ճրագը ձեռքով իրենցմէ յառաջ երկրն-
ցուցած կը մտնեն, ու երբ որ ճրագը կը մարի,
իրենք ալ շունչերնին դժուար առնուլ կը սկսին
նէ, շուտով դուրս կը փախչին. բոլոր ծակերը ու
գուռը կը բանան, յառաջ քիչ մը յարդ վառած
մէջը կը նետեն, վերջը վար կ'իջնան, աս դին ան
դին աւելի յարդ կը վառեն, որ օդը մաքրէ: Վի-
նին մեծ ամաններու մէջ, պզտիկ ամաններէն աւելի
աղէկ կը պահուի, անոր համար աս կողմերը մեծ
այգիներու տեսքը երկու հազարէն ինչուան քա-
ռասուն հազար հօխանոց տակառներ ունին, նոր
գինին անոնց մէջ կը հասցընեն, պէտք եղած ատեն
պզտիկ ամաններու մէջ կը քաշեն ու կը գործա-
ծեն: Տակը մրրով գինին չեն շարժեր, մարտի
մէջ գինին վրայէն զգուշութեամբ կը քաշեն ու
մրրէն օդի կը հանեն: Տակառները միշտ ինչուան
բերաննին լեցուն ու գոց կը պահեն, ութը օրը
հեղ մը կը բանան, պակասածը կը լեցընեն. վրան
ձերմակ ծաղիկ կապած է նէ, բարակ ու ծուռ
վրձինով ծակին ներսի դիերը կը շփեն, կը մաքրեն
ու վրան գինի լեցընելով, ծաղիկները գուրս վազել
կու տան, վերջէն դրսի դին ալ աղէկ կը սրբեն
ու կը գոցեն: Աս գործքը երկրորդ տարին ամիսը
հեղ մը կ'ընեն, ու երրորդ տարին բերանը կը

գոցեն ու ձիւթով կը ծեփեն: Ղ'երմակ գինիին աղուոր ոսկի գոյն տալու համար, մաքուր տապակի մէջ, տասը տրամի չափ շաքար կ'այրեն, վրան երկու գաւաթ գինի քիչ քիչ լեցընելով աղէկ մը կը ճզմեն, հազար հոխանոց ամանի մէջ անկէ կէս գաւաթ կը լեցընեն, մէկ ամսուան մէջ գինին ոսկիի գոյն կ'ունենայ: Գինին պարզելու ու մաքրելու համար կէս գաւաթ մաքուր աւաղի մէջ աղանիի կամ հառի ձագ եւ կամ անանկ թռչուն մը կը մորթեն, ու աւաղը շարունակ խառնելով արիւնը մէջը կը վաղցընեն, ու ինչուան պաղի նէ կը խառնեն, որ բոլոր աւաղը ներկուի, ու արիւնը կտոր կտոր չսառի. ետքը որ տակառը պիտ'որ բանան նէ, ասիկայ մէջը կը լեցընեն, որով երեք օրուան մէջ բոլոր աղտոտութիւնը կ'առնու տակը կ'իջնայ, ու գինին մաքուր պարզ գինի կ'ըլլայ:

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ

ՀԱՍԱՐԱԿ ՊՏԴՈՅ ԾԱՌԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Աս կողմերը երկրի տեարց մէկ մեծ եկամուտն ալ պտղոյ ծառերէն է. երբ որ հողը, դիրքը ու եղանակը կը յարմարին նէ, ուր որ պտղոյ ծառ կըրնան տնկել, կը տնկեն: Աս ալ խրատ կու տամ մեր ազգի մէջ երկիր ունեցողներուն, որ իրենց երկիրներու մէջ պտղոյ ծառեր տնկեն. ինչու որ ասոնք շատ աշխատանք չունին, շուտ կը մեծնան ու իրենց տեսակ տեսակ պտուղներովը բոլոր տունը լեցընելէն վերջը ստակ ալ կը բերեն: Թէ որ մէկը ծեր է, որ պտուղին տեսնելու յոյս չունի ալ նէ, իր զակըները ու թոռները կը տեսնեն ու զինքը օրհնէքով կը յիշեն, ինչպէս ինքն ալ իր առջինները օրհնած է, որ իրեն պտղոյ ծառեր թողուցած են: Ասոնք բաղձանքի բերելու համար ծառ տնկելու

ու մեծցրնելու դիւրին եղանակը, ամէն տեսակ արհեստները ու գաղտնիքը աս գրքիս մէջ կը սովորեցրնեմ :

ՊՏՂՈՅ ԾԱՌ ՏՆԿԵԼՈՒ ՀՈՂԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

Թեթեալ հողերը, աւազը ու ծանր կապոյտ կաւը, պտղոյ ծառ տնկելու աղէկ չեն : Պարտաւտաք ու չափաւոր խոնաւ երկրի վրայ պտղոյ ծառը աղէկ կ'աճի . ճախին ու քարուտ տեղուանք չսիրեր : Լճէկ հողով քարուտ տեղերու վրայ կեռասի, բալի, սալորի, ընկուզի ծառերը աղէկ կը մեծնան : Պտղոյ ծառերը՝ վերի հողը խորունկ տեղեր շատ պտուղ կու տան, մանաւանդ տանձի ծառը, որ արմատը շատ խորունկ կը ձգէ, անոր համար աղէկ ու խորունկ հող կ'ուզէ : Ի՞նչ երկրին մէջ վերի հողը խորունկ տեղ չունեցողը, պէտք է որ խնձորի ծառ տնկէ, որուն արմատները շատ վար չեն երթար . ասանկ տեղ ուրիշ ծառեր ալ տնկել կ'ուզէ նէ, պէտք է, որ երկիրը երկու կանգուն լայն քառանկիւն, այնչափ ալ խորունկ ծակեր փորէ, ու մէջը աղէկ հող լեցրնելէն վերջը, որ տեսակ ծառ կ'ուզէ նէ տնկէ : Ծառերը չբանուած տեղ յառաջ չեն երթար, բանուած տեղ կ'ուզեն . կենդանի արածելու տեղ ալ յառաջ չեն գար, ինչու որ կենդանիները քսուելով արմատները կը շարժեն ու կը չորցրնեն : Թեթեալ հողերու վրայ ձիեր վազցրնելով կը նստին, կ'աղէկնան . ճախին տեղուանքը չորցրնելով, քարուտներուն քարերը մաքրելով ու անպտուղ տեղերուն աղը դնելով կ'աղէկնան, ծառ տնկելու կու գան :

ՊՏՂՈՅ ԾԱՌ ՏՆԿԵԼՈՒ ԴԻՐԷԸ

Չափաւոր զառիվայր ու ցուրտ հովերէն պաշտպանած տեղերը ծառ տնկելու աղէկ կու գան . ինչու որ պտղոյ ծառերը արեւոտ ու տաք հովե-

բով տեղերը շատ կը սիրեն, շատ զառ ի վայր տեղերը աղէկ չեն կրնար մեծնալ, վասն զի տարուէ տարի անձրեւները հողերը վար կը տանին ու արմատները կը բացուին: Աէս օրուան արեւին դէմ չափաւոր զառ ի վայր տեղեր աղէկ տաքնալով, պտուղները ատենին կը հասնին ու համով կ'ըլլան: Արեւելքի դէմ զառ ի վայր տեղեր պտուղները ուշկեկ կը հասնին, բայց համերնին աղէկ կ'ըլլայ, մինակ ցուրտ երկիրներ, դարնան ցրտերէն կը վախնան: Արեւմուտքի դէմ զառ ի վայրը պտղոյ ծառի աղէկ չէ, ինչու որ սաստիկ անձրեւները ու հովերը պտուղներուն վնաս կու տան: Շիւսիսի դէմ զառի վայրի պտուղները անհամ կ'ըլլան: Աս կանոնները ցուրտ տեղուանք աղէկ միտ դնելու է. իսկ տաք երկիրներու մէջ կանոնէ քիչ մը դուրս կ'ելլես նէ ալ, շատ վնաս չընեն, մինակ սաստիկ հովեր դպչելու տեղ կը տնկես նէ, ծաղիկները կը թափին, ու երբեմն ծառերն ալ կը կոտորին:

ՊՏՂՈՅ ԾԱՌԵՐԸ ՇԱՏՆՆԵԼՈՒ ԿԵՐՊԸ

Պտղոյ ծառերը կրնանք շատցնել իրենց վրայի ճիւղերովը, արմատէն տուած պզտիկ անկերովը ու իրենց պտուղներուն կուտերովը: Շիւղերէն կրնան շատնալ նուռի, թղի, սալորի, սերկեւիլի ու խնձորի ծառերը, որոնց գեանի մօտ երկայն ճիւղերը չկոտրած հողի մէջ խորունկ կը պառկեցնեն, վրան երկճիւղ փայտեր կը խոթեն կը հաստատեն, ու հողով, ճոթերը չորս չորս մատ դուրս թող տալով, կը ծածկեն, ու երկու տարի արմատ կապելէն վերջը կը հանեն ուրիշ տեղ կը տնկեն: Աուռի ու թղի ծառերուն ճիւղերը պարզ ալ կը կտրեն, վարի դին քիչ մը կ'ոլորեն, ու շաբաթը հեղ մը ջրելով կը բռնեն:

Արմատներէն տուած պզտիկ անկերով, ամէն պտղոյ ծառերը կրնան շատնալ, ալ ապահով

տանձի, խնձորի, սալորի, սերկեւիլի, չումի, թղի, թթի ծառերը. ինչու որ ասոնք ծառի արմատներէն ի զատ իրենք ալ բարակ արմատներ կը ձգեն. որոնք կը հանեն, հաստ արմատները կը կտրեն, ու իրենց ձգած բարակ արմատներով կը տնկեն: Կամ անտառներու մէջէն ամէն մէկ տեսակին վայրենիները կը ժողվեն, կը տնկեն, ու երկու տարի ետքը կը պատուաստեն: Օտառերը շատցընելու ասկէ աւելի աղէկ ու ապահով եղանակը իրենց կուտերը ցանելն է. ինչու որ աս կերպով քիչ ատենի մէջ շատ ու զօրաւոր տնկեր կըրնանք հասցընել: Առջի տեղը՝ ուր որ կուտերը կը ցանեն Սերմնարան կ'ըսուի, իսկ երկրորդը՝ ուր որ կը տնկեն ու կը պատուաստեն, Տնկարան:

ՊՏՂՈՅ ԾԱՌԵՐՈՒ ՍԵՐՄՆԱՐԱՆԻՆ ՈՒ ՏՆԿԱՐԱՆԻՆ ՎՄԵՑ

Ամառու աշնան ամէն տեսակ հասուն պտուղներուն կուտերը կը ժողվեն, ու շուք տեղ խոնաւ աւաղի մէջ զատ զատ կը թաղեն. ցանելու տեղը աշնան երկու թիղէն աւելի խորունկ կը փորեն, խոտերը կը մաքրեն. հողը աղէկ չէ նէ, շափաւոր աղք կը դնեն, որ միջակ հող ըլլայ: Հունուարի կամ փետրուարի մէջ գետինը չորս մատ խորունկ կարգ կարգ կը փորեն, ու կարգերը մէկը մէկալէն երեք երեք մատ հեռու կը դնեն, ու վրան երկու մատ հող կը ծածկեն: Սինակ ընկոյզը՝ վրայի կանաչ կեղևը չորցածին պէս ծառէն կ'առնուն ու կը տնկեն: Վարնան երբ որ կ'ելեն նէ, քովերնին թեթեւ կը փորեն, խոտերը կը մաքրեն, ու աս գործքը ամառուան մէջ ալ քանի մը հեղ կ'ընեն:

Վրջն ամառու տնկարանի համար վերի հողը խորունկ տեղ մը կանգուն մը խորունկութեամբ կը դարձընեն, կը պատրաստեն, որն որ բաղադրած հող է նէ, տնկերը շուտով կ'աճին: Չմեռուան մօտ՝ ծառերը տերեւնին թափելէն վերջը

չորս մասէն բարձրները ան տարին, ու ցածերը երկրորդ տարին զգուշութեամբ կը հանեն, հաստ արմատներուն ճոթերը սուր դանակով կը կտրեն, ու քովի պզտիկ ու բարակ արմատներուն վնաս չըրած կարգաւ մէկը մէկալէն երկու ոտք հեռու կը անկեն, պզտիկները ցիցով ու մեծերը փորելով. բոլոր ամառուան մէջ քանի մը հեղ քովերնին կը փորեն ու խոտերը կը մաքրեն:

ՏԵԿԵՐԸ ՊԼՏՈՒՆՍՏԵԼՈՒ ՎՐԵՑ

Տնկարանի մէջ պատուաստելը շատ զուար-
ճալի գործ մի է. շատ աղէկ կ'ըլլայ, թէ որ եր-
կրագործներու տղաքը սովոյն, ու իրենց հօրը օգ-
նեն: Պատուաստը չորս տեսակ է, տերեւի, փողի,
ձեղքելով, ու ճիւղ ճիւղի: Տնկարանի մէջի
տնկերուն, երկրորդ ամառը, գրչի հաստութեամբ
ու ալ աւելի հաստերը տերեւի կամ փողի կը
պատուաստեն. աս երկու տեսակն ալ ամառուան
արեւադարձէն ետքը կ'ընեն: Տերեւի պատուաս-
տելու համար պայծառ օր մը, աղնիւ ու շատ պտուղ
տուօղ ու նոյն տարի պտուղ ունեցող ծառէն նոյն
տարուան ու եփուն ճիւղ մը կը կտրեն, որուն մէջ
տեղի աղէկ աչքերուն մէկուն կեղեւը՝ չորս դիէն
հի շեւին պէս կտրելէն վերջը, մէկ ձեռքով ճիւղին
վարի դին բռնած, ու մէկալ ձեռքին ցուցամատը
աչքին ետեւը կոթնցուցած, մեծ մատը աչքին մէ-
կալ կողմը կոխելով կը դարձրնեն, կը հանեն. թէ
որ ներսի դին փայլուն, չճմրտրկած է, ու աչքին
մէջի կակուղ փայտը խախտած կամ ճիւղին վրայ
մնալով ծակ բացուած չէ նէ, աղէկ է, չէ նէ՝
ուրիշ աչք կը կտրեն կը հանեն: Պատուաստելու
վայրենիին, գետնէն թիղ մը բարձր աչքի մը տա-
կէն, կեղեւը խաչի ձեւով, հանած պատրաստած
աչքի երկայնութեամբ ու լայնութեամբ, կը կտրեն,
ու բարակ ոսկրով կամ փայտով յառաջ վարի

երկու կողման կաշինները կը բանան, որ պատրաստած աչքը կաշիովը մէջը մտնէ, ու վերջը վերի կողման կաշիններն ալ վեր կ'առնուն ու աչքը մէջը կը խոթեն, անանկ որ աչքի տերեւին ներսի դին վայրենի տունկին մերկ փայտին վրայ գայ, աղէկ մը կը պառկեցընեն, կը տեղաւորեն, վայրենիին կաշին ալ անոր վրայ կը պառկեցընեն, ու ընտանի աչքը չգոցելու համար անոր վրայ գալու անկիւնները կը կտրեն, ու մեղրամոմ քսած բամբակէ դերձանով, ալ աղէկ թմբիի կեղեւով՝ վերէն ի վար մինակ աչքին տեղը քիչ մը բաց թող տալով կը կապեն, որ օդ չկրնայ մտնել :

Թմբի ըսուած ծառին կեղեւէն պատուաստի կայ շինելու համար, դարնան ծառերը բացուելէն ետքը՝ անոր մատի հաստութենէ ինչուան թեւի հաստութեամբ ծիւղերուն կեղեւները երկայն կը հանեն, մէկ տեղ կը կապեն, ու վազուն ջրի մէջ կը կախն, որ քսան երեսուն օրուան մէջ, քանի տարուան ծիւղի կեղեւ է նէ, այնչափ բարակ թերթեր կ'ըլլայ ու մէկը մէկալէն կը բաժնուի, որոնք մաքուր կը լուան, կը չորցընեն, ու կակուղ բարակ ու շատ դիմացկուն կտպեր կ'ըլլան. պէտք եղած ատեն մատի լոյնութեամբ կը ձեղքեն, ու պատուաստը անով կը կապեն, որ արեւէն, անձրեւէն չթոյլնար, ու պատուաստին կեղեւն ալ չկտրեր :

Ղւելի ապահովութեան համար նոյն վայրենիին չորս մատ վերէն աչքի մը տակէն կը կտրեն, կաշին մէկ մատէն աւելի կը ձեղքեն, կը բանան ու աչք մ'ալ հօն կը խոթեն ու կը կապեն, ինչպէս 7 Ձեւին մէջ կ'երեւայ, բայց ասիկայ վերի դին ալ կապելու փայտ չունենալուն համար, խոթած աչքը քիչ մը վար կ'ինջեցընեն, որ կարօղ ըլլան վերէն ու վարէն կապել : Ղսիկայ գիտնալու է որ կամ վրան խոթելու աչքը՝ մաքուր փայլուն չելելը, եւ կամ վայրենիին կաշին՝ իր փայտէն մաքուր ու դիւրին չբաժնուիր նէ, պատուաստելը պարսպ է, չբռներ. իսկ թէ որ աղէկ մաքուր կ'ելէ ու կը բաժնուի, ու վերը գրած զգուշութիւնները կ'ըլլան նէ, մեծ

մասը կը բռնէ: Պատուաստածները շաբաթը հեղ մը կը նային, վայրենի ճիւղեր տուած են նէ, կը փրցընեն, որ զօրութիւնը պատուաստներուն երթայ, ու բռնածներուն մատէն աւելի երկընցածներուն քովերը նեցուկ կը տնկեն, անոնց թոյլ կը կապեն ու պատուաստի կապերը կը թոյլցընեն: Երեւոյց տեղը այնչափ կը թողուն, ինչուան որ պտուղ տան, որն որ հասարակօրէն երրորդ տարին կու տան, ետքը կը հանեն ուղած տեղերնին կը տնկեն, որոնք ընտիր ու պտղատու ծառեր կ'ըլլան:

Փողի պատուաստի ատենն ալ, տերեւի պատուաստին հետ նոյն է: Արբ որ վայրենին՝ վրան նոյն տարուան շիտակ ու զօրաւոր ճիւղեր ունի նէ, աղէկ ու զօրաւոր ծառէն նոյն հաստութեամբ ու նոյն տարուան ճիւղ կ'առնուն, որուն աղուոր աչքին մէկուն կաշին մատի լայնութեամբ վարէն ու աչքէն կէս մատ վերէն կը կտրեն, ու աչքով մէկ տեղ փողի ձեւով կը հանեն, վայրենի ճիւղը ասոր հաստութեամբ տեղէն կը կտրեն, ընտանի փողին երկայնութեամբը վերէն կաշին կը հանեն, ու ընտանի փողը անոր մերկ փայտին վրայ կ'անցընեն, ու վարը մնացած կաշիին կը կոթնցընեն, ինչպէս 8 շեւին մէջ կ'երեւայ. մէկ երկու կամ երեք ճիւղ աս կերպով պատուաստելէն վերջը մնացած ճիւղերը բոլոր կը կտրեն, ու ամէն շաբաթ նոր տուած վայրենի ճիւղերը կը կտրեն, ինչուան որ որոշուին, որոշուելէն վերջը բռնածները շարունակ կը մաքրեն ու չբռնածներուն վայրենի ճիւղերը թող կու տան, ալ չեն մաքրեր, որ վայրենին չչորնայ:

Ճիւղքելով կամ ճիւղի պատուաստի համար, փետրուար մտածին պէս, ուղած ծառերէն պէտք եղածին չափ, մէկ տարուան ուժով ու եփուն ճիւղեր կը կտրեն, ամէն մէկ տեսակը զատ կը նշանեն, ու շուք տեղ գետինը կը թաղեն. նոյն ամսուան

կէսին կը սկսին դեղձը ու նուշը պատուաստել : Անձ մատի հաստութենէ ինչուան բազկի հաստութեամբ վայրենիները գետնէն մէկ երկու թիղ վեր՝ մաքուր տեղէն շիտակ կը կտրեն, ուսուր դանակով սղոցի տաշած տեղերը կը մաքրեն, վերէն՝ մէջ տեղէն երկու մատ խորունկ կը ճեղքեն, վրան խոթելու ճիւղին վարի ճոթը սեպի պէս կը կտրեն, ինչպէս Ծ Չեւին մէջ կ'երեւայ . վայրենի ճեղքածը երկաթով կամ փայտով կը բանան, ու ընտանի ճիւղը կեղեւ կեղեւի մէջ կը խոթեն . թէ որ վայրենին հաստ է, երկու կողմը երկու հատ, իսկ թէ որ բարակ է նէ, մինակ մէկ կողմը մէկ հատ . ճիւղերը չխախտած մէջի փայտը կամ երկաթը դուրս կը քաշին : Ասոր վարպետութիւնը ան է, որ ճիւղը ու վայրենին վերէն ի վար կեղեւ կեղեւի դան, երկաթը քաշելէն ետքը մէկը մէկալը աղէկ գրկեն, ու վայրենիին փայտը վերէն ի վար ընտանիին դպչի, ու մէջը չդպած տեղ չմնայ : Ատքը կամ յառաջ ընտանի ճիւղը, երկու երեք աչք վերէն կը կտրեն, պատուաստի մոմով վերի ու երկու դիաց ճեղքի տեղերը կ'օծեն, որ մէջը օդ չկրնայ մտնել, վրան քիչ մը լաթ կամ թուղթ կը փաթթեն ու չուանով կը կապեն :

Պատուաստի մոմ շինելու համար քսան տրամ մեղրամոմ, տասն ու հինգ տրամ ուկտին (Իրէֆէնիկ), հինգ տրամ կարագ մէկ տեղ կը հալեցընեն, ու պաղելէն ետքը աղէկ մը շաղուելով կը կակոցընեն, ու պատուաստին կը քսեն : Այս քսան ու հինգ տրամ սոճի խէթ (չո՛ւ սո՛ճիւշ), հինգ տրամ հալած ճարպ մէկ տեղ կը հալեցընեն, ու պէտք եղած ատեն կը տաքցընեն, ու փետրով կը քսեն : Առջինը քիչ մը սուղ կ'ըլլայ, բայց աւելի աղէկ կ'ըլլայ : Գեղացիք ասոնց տեղ կառով կը ծեփեն, լաթ կը փաթթեն ու կը կապեն :

Վեղձէն ետքը անմիջապէս կարծր կուտով կամ խէթով պտուղները կը պատուաստեն, ինչպէս ծիրան, սալոր, կեռաս, բալ . աս երկու վերջինները ձմեռուան մէջն ալ կրնան պատուաստիլ : Ար-

տին վերջերը բոլոր խէժ չունեցող պտղոյ ծառերը կը պատուաստեն, ինչպէս տանձի, խնձորի, սննի, զղեարի, թթի, թղի, նուռի ու ասանկ ծառերը: Աս տեսակ պատուաստը, վայրենին չձեղքած՝ ընտանի ճիւղը անոր կեղեւին ու փայտին մէջը խոթելով ալ կը պատուաստեն: Կարնան ծառերու կեղեւը զատուիլ սկսածին պէս, ընտանի ճիւղին վարի ճոթը մէկ դիէն երկու մատի լայնութեամբ գրիչի պէս մաքուր ու շիտակ կը կտրեն. վայրենին շիտակ կտրելէն ետքը, կեղեւը երկու մատ կը ձեղքեն, ոսկրով կը բանան, ընտանի ճիւղը կտրած դին վայրենի փայտին բերելով մէջը կը խոթեն, ձեղքածին ու կտրածին պատուաստի մոմ կը քսեն, ու լաթով, չուանով կը կապեն: Շատ հաստ ճիւղերը պատուաստելը աղէկ է, բռնեն ալ նէ, վերքերնին դժուարաւ կ'ըռնանայ, անոր համար առջի տարին չբռնածները երկրորդ տարին նորէն չեն կտրեր, անոր նոր ճիւղերուն վրայ աչքի պատուաստ կ'ընեն:

Ճիւղ ճիւղի պատուաստելու ատենն ալ ձեղքածի պատուաստի ատենն է, կամ աշունն է, որ աս աղէկութիւնը ունի որ վայրենին շատ չչարչարուիր, ու ետքը աղուոր շիտակ ծառ կ'ըլլայ: Տընկանոցի մէջ վայրենին՝ գետնէն թիղ մը վեր, երկու մատի չափ գրչի պէս ծուռ կը կտրեն, նոյն հաստութեամբ աղնիւ ճիւղ մը կ'առնուն մէկ տարեկան, անոր ալ վարի ճոթը նոյն ձևով կը կըտրեն, ինչպէս 10 շեւին մէջ կ'երեւայ, փայտ փայտի կեղեւ կեղեւի վրայ կը դնեն, որ մէկը մէկալը աղէկ գրկեն, ու օդ մտնելու տեղ չմընայ. զգուշութեամբ կը կապեն ու պատուաստի մոմով աղէկ մը կը ծեփեն, ու վրան լաթ ալ կը փաթթեն: Թէ որ վայրենին անանկ հաստ է, որ մէկ տարուան ընտանի ճիւղը անոր հետ կեղեւ կեղեւի չգար նէ, վայրենին յառաջ շիտակ կը կտրեն,

ու մէկ կողմանէ սուր դանակով այնչափ կը տա-
շեն, որ ընտանի ճիւղին համաձայնի, ինչպէս 11
շեւին մէջ կը տեսնես, ու վերի ըսած կերպով կը
կապեն:

ՄԷԿԸ ՄԷԿԱԼԻՆ ՊԵՏՈՒՆՍՈՒԵԼՈՒ ՊՏՈՒՂՆԵՐՈՒ ՎՐԵՑ

Տանձի, խնձորի ու սերկեւիլի ծառերը մէկը
մէկալին վրայ կըրնան պատուաստուիլ: Տանձի վրայ
խնձոր կը պատուաստես նէ, գեղեցիկ ծառ կ'ըլլայ,
իսկ խնձորի վրայ տանձը աղէկ չըլլար, վերը հաստ՝
վարը բարակ կը մնայ. բայց կան հողի տեսակներ,
որոնց վրայ մէկը կամ մէկալը աղէկ կը մեծնայ,
անոր համար հողը սիրած տեսակին վրայ, հարկ
կ'ըլլայ նէ, չսիրածը կը պատուաստեն: Այրեւելի
պարտեզներ սերկեւիլի վրայ տանձ, խնձոր կը պա-
տուաստեն, ծաղկնոցներու մէջ կը տնկեն, գետնէն
թիզ մը բարձր գլուխ կապել կու տան, տեսակ տե-
սակ աղուոր ձեւերով կը կարեն, ու երկու երեք
կանգունէն աւելի բարձրանալու թող չեն տար,
վերէն, քովերէն ու մէջէն անպտուղ ու շատ շուք
տալու ճիւղերը կտրելով:

Անասը ու բալը մէկը մէկալին կըրնան պա-
տուաստուիլ, բայց բալի ծառը տկար ու ճիւղերը
բարակ ըլլալուն համար վրան կեռասը աղէկ չմեծ-
նար, պղտիկ կը մնայ. իսկ կեռասի վրայ կեռաս
կամ բալ կը պատուաստես նէ, գիմացկուն ու խո-
շոր ծառ կ'ըլլայ, ու շատ պտուղ կու տայ: Ա՛ս
կողմերը աղուոր տեսակ բալ մը կայ, որ Ապանիայի
բալ կ'ըսուի, որուն պտուղը խոշոր կեռասի չափ,
ու կոթը կարճ կ'ըլլայ. անիկայ կեռասի վրայ կը
պատուաստեն, ու շատ աղէկ կ'ըլլայ:

Օտիրան, գեղձ, սալոր ու նուշ մէկը մէկա-
լին վրայ կըրնան պատուաստիլ, բայց միշտ աղէկ
ու յարգի պտուղը հասարակին վրայ կը պատուաս-
տեն: Ա՛նոր համար սալորի վրայ ծիրան ու նուշի

վրայ դեղձ կը պատուաստեն : Սալորի վրայ ծիրանը թէպէտ շատ չմեծնար, բայց երկրորդ տարիէն սկսած շատ պտուղ կու տայ : Սալորի վրայ դեղձ ալ կը պատուաստեն, որ քիչ մը դժուարաւ կը բռնէ, բայց շատ կը մեծնայ, ու դիմացկուն ծառ կ'ըլլայ, պտուղն ալ շատ կու տայ : Աշի վրայ ծիրանը դիւրին կը բռնէ, բայց ծառը պղտիկ կը մնայ ու շատ չդիմանար :

Մին, շագանակ, չում, թուղ, կաղին իրենց տեսակին վրայ կը պատուաստին : Օղեար ու ալոճ իրենց տեսակէն ի զատ փշոտ ծառի մը վրայ ալ կը պատուաստին, որ փունջ փունջ ճերմակ ծաղիկ կը բանայ, ու մէջը մէյ մէկ կարծր կուտով կարմիր պտուղ կու տայ. սա փշոտ ծառի վրայ սին ու տանձ ալ կը պատուաստեն, բայց աղէկ չեն մեծնար ու շուտով կը չորնան : Թութը մինակ իր տեսակին վրայ կը պատուաստեն, ու սեւ ճերմակ չեն զանազաներ : Անկոյղը պատուաստ չբռնէր, անոր համար աղէկ տեսակը կ'ընտրեն, կը տնկեն. ինչուան հինգ վեց տարուան կ'ըլլայ նէ երկու երեք հեղ տեղը կը փոխեն. ետքը ուր որ կ'ուզեն նէ, կը տնկեն, բարակ կեղեւով խոշոր ընկոյղ կու տայ :

Լիմոն, կիտրոն, ու նարինջ ու թուրինջ իրենց տեսակին վրայ ալ կը պատուաստեն, մէկը մէկալին վրայ ալ. բայց իրենց տեսակին վրայ պատուաստելով պտուղնին իրենց բնական համը կը պահեն. մինակ քիչ մը ցուրտ տեղեր դառն թուրինջի վրայ լիմոն կամ նարինջ կը պատուաստեն, որ ցրտին աւելի դիմանայ, բայց նարինջը այնչափ անուշ չըլլար, թթուաշ կ'ըլլայ : Այն ուրիշ վայրենի ծառեր, որոնց վրայ ալ բնտանի պտուղներ կըրնան պատուաստիլ, բայց կամ ծառերնին աղէկ չեն մեծնար, կամ պտուղնին անհամ կ'ըլլայ :

Բնտանի աղուօր վարդն ալ վայրենի զօրաւոր վարդերու վրայ բարձր կը պատուաստեն, ու հոն

տեղը գլուխ կապել կու տան, որ շատ ճիւղ կու տայ, պղտիկ ծառի մը շափ կ'ըլլայ, ու աղուոր ու շատ վարդ կու տայ :

ՊԼՏՈՒԼՍՏԻ ՏՆԿԱՆՈՅԻ ԳՈՐԾԻ

Տնկերը տնկանոցի մէջ պատուաստելէն ետքը, ամառը տակերնին երկու երեք հեղ փորելու, խոտերը մաքրելու է, աշնան խորունկ, խիստ դարնան չափաւոր փորելով, որ հողը կակղնայ, ձմեռուն ու գարնան ջրերը ծծէ. բայց փորած ատեններ պէտք է աղէկ միտ դնել, որ ճիւղերնին չկտարին ու արմատնին չվնասին : Առջի ամառը մինակ վարէն տուած վայրենի ճիւղերը փրցընելու է, որ զօրութիւնը վեր տայ, ու պատուաստին ճիւղերուն դպչելու չէ. շատ զօրաւորներու քովերը մէյ մէկ նեցուկ տնկելու ու կապելու է, որ հովէն չկտորուին, ու յուլիսին տկար ճիւղերուն գլուխները կտրելու է, որ մէկալնոնք զօրանան : Արկրորդ տարի գարնան քովի ճիւղերը բոլոր կտրելու է, ու մինակ մէջի շիտակ ճիւղը պահելու է. որուն վրայ ան տարին տուած ճիւղերէն պէտք է ուզած բարձրութեամբ երեքը չորսը թող տալ, չորս դիէն հաւասար հեռաւորութեամբ, ու քովի նեցուկին երեք չորս տեղէն կապել, որ աղէկ գլուխ կապէ, ու շիտակ մեծնայ : Արրորդ տարին կարգէ դուրս բուսած ճիւղերը կտրելու, ու շատ երկընցածները կարճեցընելու է, որ աղէկ ձեւ մտնեն :

ՊԼՏՈՒԼՍՏՆԵՐԸ ՀԵՍՏԱՏՈՒՆ ՏԵՂԵՐՆԵՆ ՏՆԿԵԼ

Պատուաստներու մէջէն պտուղ տուածը, որ երրորդ կամ չորրորդ տարին կը պատահի, իրենց հաստատուն տեղերնին կը տնկեն : Շամբաներու ու արտերու քովերը, ճիւղերնին դէպ ի վեր մեծցած, բարձր պատուաստներ կը տնկեն, որ անցնելու դառնալու, կամ հերկելու արգելք չըլլան,

ինչու որ պողոյ ծառերուն ճիւղերը որը շիտակ վեր կ'ելէ, որը վար կը կախուի: Պատուաստները տնկելու հողը որ թէ տնկանոցի հողէն աւելի անշահ է, ան ատենը փորած հողի հետ փորած աղբ կը խառնեն, ու անանկ ծառին չորս կողմը կը լեցընեն:

Պատուաստները աշունէն ինչուան գարուն կըրնան տնկուիլ, բայց տերեւնին թափուածին պէս տնկելը ամենէն աղէկ է, ինչու որ վրան ձմեռուան անձրեւները ու ձիւները գալով՝ նոր արմատներ կ'արձակեն, ու մեծ մասը կը բռնէ: Թէ որ արնկելու հողը կապոյտ կաւ է, ծակերը աշնան բանալ ու գարնան տնկել աղէկ է, որ՝ ձմեռը սառելով հողը բարակնայ: Բնկոյզը, շագանակը մէկը մէկալէն տասուերկու կանգուն հեռու կը տնկեն, տանձը, խնձորը, սինը, կեռասը, կեռասի վրայ պատուաստած բալը ու ծիրանը եօթը կանգուն, հասարակ բալը, թութը, գեղձը, սալորը, սալորի վրայ պատուաստած ծիրանը՝ հինգ կանգուն, նուշը, սերկեւիլը, զղեարը, չումը՝ չորս կանգուն, լիմոնը, նարինջը ու ասոնց նման պտուղներ մէկը մէկալէն երեք կանգուն հեռու կը տնկեն, ու աղէկ խոշոր ու գիմացկուն ծառեր կ'ըլլան, բայց հողին ու օդին յարմարութեան նայելով քիչ մ'ալ մօտ կամ հեռու կըրնան տնկուիլ: Տնկելուն փոսերուն մեծութիւնը ու խորունկութիւնը ծառերուն տեսակին ու հողին պէտք է յարմարել. թէ որ հողը աղէկ է, ընկոյզի, շագանակի, տանձի, խնձորի ու սինի ծառերուն համար մէկ կանգունէն քիչ մը աւելի խորունկ, այնչափ ալ լայն պէտք է փորել. մէկալ ծառերու համար կանգուն մը, իսկ լիմոնի ու անոր նման ծառերու համար քիչ մ'ալ պակաս բաւական է: Թէ որ հողը անշահ է, երկու կանգուն խորունկ ու լայն պէտք է փորել, մէջը վերը գրած չափով հող լեցընելէն ետքը տնկելու է:

Աս կերպով պատրաստելէն վերջը, գետինը չսառած, առանց արմատներուն վնասելու՝ պատուաստները կը հանեն, կողմնակի նոր ծիւղերը կարճ, ու մէջի շիտակ ծիւղերը քիչ մը երկայն կը կտրեն. թէ որ արմատները տկար են նէ, գլխուն ծիւղերը աւելի կարճ կը թողուն: Արմատներուն քովինները երկու թիղ երկայնութեամբ կը կտրեն, իսկ մէջի շիտակ արմատներուն չեն դաչիր: Առին մէջ տեղը երկայնութեամբը ցից կը անկեն. անոր քովը ծառը շիտակ, արմատները չորս դին տարածած կը կեցընեն, ու վրան մէկ թիղէն աւելի աղէկ բարակ հող լեցընելէն ետքը, ծառը վեր թօթուելով կը շարժեն, որ հողը արմատներուն մէջ լեցուի. վրան աղէկ մը կը կոխկռտեն, ու վրան մնացած հողը կը լեցընեն, անկէ ետքը երկու երեք տեղաց, քովի նեցուկին կը կապեն, ջուր կու տան, քովերը եղած հողը գետնի հաւասարութենէ թիղ մը բարձր կը դիզեն, որ կամայ կամայ վար իջնալով գետնի հաւասարի: Թէ որ ամառը չոր երթալու ըլլայ, չորս հինգ հեղ առատ ջուր կու տան:

Չորցած կամ հանած ծառի մը տեղ անմիջապէս նոյն տեսակ ծառ չտնկուիր, կամ քանի մը տարի բան ցանելէն ետքը անկելու է, կամ ծակը մեծ բանալու, նոր հող լեցընելու է, եւ կամ ուրիշ տեսակ ծառ տնկելու է:

ԾԱՌԵՐԸ ՇՈՒՏՈՎ ՄԵԾՅԸՆԵԼՈՒ ՎԼԱՅ

Օտուերը անկելէն ետքը տիրոջը աչքը միշտ անոնց վրայ պիտ'որ ըլլայ, որ շուտով մեծնան ու շատ պտուղ տան: Անոր համար եթէ ուրիշ բաներու համար փորելու կամ հերկելու տեղ չեն նէ, ամէն տարի աշնան կամ գարնան չորս դին խորունկ կը փորեն, ամառն ալ երկու հեղ թեթեւ կը փորեն, խոտերը կը մաքրեն: Վոյներին խորունկ

արմատ ձգելու բաներ չեն տնկեր, որ երկրին խոնաութիւնը իրենք քաշելով անոնց մեծնալուն արգելք չըլլան: Թէ որ ուրիշ պատճառաւ աղբ դնելու տեղ չեն նէ, չորս դիերնին երբեմն փտած կամ ժողովածոյ աղբ կը դնեն ու կը փորեն. Թէ որ ասոնք չկան, նոր աղբ կը դնեն, բայց արմատներէն հեռու, որ ծառը չչորցընեն: Ինչուան կը մեծնան ծառ կ'ըլլան նէ, կապերը ամէն տարի կը քակեն, տեղերնին կը փոխեն: Արմատներէն ու բունէն տուած ճիւղերը շուտ մը կը փրցընեն, որ ծառին զօրութիւնը շառնուն: Ինչուան պտուղ կու տան ու կը մեծնան նէ, ամէն տարի փետրուարի կամ մարտի մէջ գլխուն մէջը կամ դուրս բուսած անձեւ, ծուռ, մէկը մէկային վրայ հեծած ու տրկար ճիւղերը կը կարեն, կը մաքրեն, աղուօր ձեւի կը խոթեն. ասանկ ալ շատ վար կախուածները կամ շատ վեր երկնցածները, ու կը նային, որ ծառին մէջ ամէն դին կարօղ ըլլայ արեւ մտնել ու օդ բանիլ, որ պտուղնին գեղեցիկ, խոշոր ու համով ըլլան: Ինչուան կը մեծնան նէ, աշնան բուները յարգով ու փշերով կը պատեն ու կը կապեն, որ ձմեռը նապաստակները կեղեւնին չկրծեն: Շատ ուժով կը մեծնան նէ, գարնան արիւն կ'առնուն, այս ինքն կեղեւնին վերէն ի վար սուր դանակի ծայրով, փայտին հասցընելով կը գծեն, ու երկու երեք տարի ասանկ մէկ դիէն մէկալ դիէն գծելով՝ ծառը չհիւանդանար, ու ալ աղէկ կը մեծնայ: Ինչուան ծառ կ'ըլլան նէ, քովերնին, եզ, կով, ու ուրիշ կենդանիներ թող տալու չէ: Խունին ու ճիւղերուն վրայ գորտներուրդ ու քարաքոս բուսնիլ կը սկսին նէ, գարնան՝ անձրեւի տառններ հին կտառով կամ կարծ աւելով կը շփեն, կը մաքրեն, ալ չբուսնելու համար երեք բաժին դեղին կաւ, երկու բաժին մարած կիր ու քիչ մը բարակ մոխիր ջրով կը խառնեն, ու բունին ու հաստ

Ճիւղերուն կը քսեն: Ըստ հիւանդութիւնը անտասի մօտ ծառերուն շատ կը պատահի, ու ճարը ստիկայ է:

ԾԱՌԵՐԸ ԿՏՐԵԼՈՒ ԽԸՔՐԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Օտուերը մեծնալէն ետքն ալ անհոգ թող տալու չէ, կտրելու ու մնաքրելու կը կարօտին: Ընոր համար քաջ երկրագօրծները երկու երեք տարին հեղ մը փետրուարի մէջ, սառած կամ չորացած ճիւղերը կը կտրեն, կը մաքրեն: Ընողջ պտղատու ծառերու վրայ հաստ ու շիտակ ջրի ճիւղերը երեւցածին պէս կը կտրեն, որ ծառին դժբախտնուն. մինակ՝ ձեր ու տկար ծառերու վրայ ասոնք կը թողուն, ու անոնց քովէն հիւանդ կամ չորնալու ճիւղերը կը կտրեն, որ անոնք զօրանան ու ծառը պահուի: Ըրմատէն, բունէն բունիկ սկսած ճիւղերը անմիջապէս կը փրցընեն: Խաշի ձեւով կամ մէկը մէկալին քսուելու կամ վրայէ վրայ բուսած ճիւղերը կը կտրեն, ասանկ ալ ծառի մէջէն օդը, արեւը խափանօղները: Օեր ու չորնալ սկսած ծառերու ճիւղերը կը կարծեցընեն կամ բուր կը կտրեն, չորս դին խորունկ կը փորեն, բաղադրած հող կամ հին աղը կը դնեն, ու կ'առողջացընեն: Կտրելու ատեն, բարակ ճիւղերը սուր դանակով, ու հաստերը ողոցով կը մաքրեն, բայց վերջը դանակով սղոցի տաշած տեղը կը մաքրեն, ու վերջը պատուաստի մոմով կ'օծեն: Ղ'աթածներուն, բացուած ծակերուն քովի փտածները բուր կը տաշեն, ու վէրքերը պատուաստի մոմով կը գոցեն:

ԾԱՌԵՐՈՒ ՀԻՒՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Օտուերը աղէկ չնայելէն ու հիւանդնալէն ետքը դեղը փնտուելէն աւելի լաւ է հոգ տանիլ, որ չհիւընդնան: Օտուերը երբօր իրենց բնու-

Թեան յարմար տեղ կը տնկուին, ու աղէկ կը նայուին, քիչ կը հիւանդանան: Հիւանդութիւններուն շատը հողին ու դիրքին անյարմարութենէ, կամ վնասակար եղանակներէն կամ երկրագործին արհեստը չգիտնալէն, կամ վնասակար կենդանիներէն ու ճճիներէն յառաջ կու գան: Ալիսաւոր հիւանդութիւնները երեք են: բոր, կերցաւ ու գեղնացաւ:

Բորը ծառին կեղեւը տեղ տեղ կը չորցընէ, ու չորցածներու վրայ ժանդ կը կապէ: Թէ որ աս ցաւը շատ աղք դնելէն պատահած է նէ, քանի մը տարի աղք չդնելով ու արիւն առնելով կ'անցնի իսկ թէ որ հողին անյարմարութենէ պատահած է, խորունկ փորելով ու բոլոր հողը փոխելով կ'առողջանայ, իսկ թէ որ գետնին շատ թացութենէ է նէ, չորցընելով կ'ըռնանայ, թէ որ գետնին շատ կարծրութենէ յառաջ եկած է, չորս դին շատ հեղ փորելով կ'ողջըննայ: Բորը շատ յառաջ գացած է նէ, հոն տեղը սուր երկաթով ինչուան ողջ փայտը փորելու, վրան պատուաստի մոմ կամ կովու աղբով խառնած գեղին կաւ քսելու է: Աս ցաւը՝ ծառէն հաստ ճիւղեր կտրելով ալ կը պատահի, անոր համար հաստ ճիւղ կտրել հարկ կ'ըլլայ նէ, կտրելէն ետքը սուր գանակով շտկելու վրան պատուաստի մոմ քսելու է:

Կերցաւը ծառին բունին ու հաստ ճիւղերուն վրայ կ'ըլլայ, կեղեւին վրայ քիչ մը կ'ուռի, ետքը կը ճաթի ու մէջը սեւ բծեր կ'երեւնայ, որ շատ անգամ անհոգ մնացած բորէն յառաջ կու գայ: Աս ցաւէն մինակ զօրաւոր մատաղ ծառերը, բորը առողջացընելու կերպով, կրնանք ազատել:

Գեղնացաւը ծառին տերեւները կը գեղնացընէ, որ հողին տկարութենէ կամ շատ քարուտ ըլլալէն կամ սաստիկ չորութենէ կամ շատ թացութենէ կը պատահի: Անոր համար թէ որ հողը տկար է նէ, փոխելով ու փտած աղք դնելով կ'ողջըննայ:

Թէ որ քարուտ է, քարերը մաքրելով, թէ որ շատ չոր է, երբեմն ջուր տալով, ու թէ որ շատ թաց է, վերը գրած կերպով չորցընելով կ'ազատի ծառը:

ԾԱՌԵՐՈՒ ՎԷՐՔԻՆ ԴԵՂԵՐԸ

Կէս մը չոր դեղին կաւ, այնչափ ալ կովի նոր աղբ, քիչ մը կովի մազ, քիչ մ'ալ ուտին աղէկ մը կը շաղուեն, ու ծառի վէրքերուն վրայ կը քսեն. ասի պատուաստի մոմի տեղ ալ կը գործածուի: Կամ վեց բաժին դեղին կաւ, մէկ բաժին կովի աղբ, ու մէկ չմարած կիր շափաւոր ջրով կը խառնեն, որ ծառի վէրքին շատ աղէկ է, անձրեւի ալ կը դիմանայ: Կամ երկու բաժին մեղրամոմ, երեք փիճու խէժ (չմ'սոգրու), մէկ ուտին, թեթեւ կրակի վրայ կը հալեցընեն, ու ծառի վէրքին կը քսեն: Պատուաստի մոմն ալ ծառի վէրքին շատ աղէկ է:

ԾԱՌԵՐՈՒ ՎՆԱՍԵԿԱՐ ՃՃԻՆԵՐԸ ՈՒ ՈՒՐԻՉ ԲԱՆԵՐԸ
ՄԱՔՐԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Օտուերը երեք մեծ թշնամի ունին, որոնք թէ իրենց կենացը ու թէ պտղուն մեծ վնաս կու տան. ասոնք են գորանբուրդը, որդը ու մայիսի ճճին:

Ղորտնբուրդի ու քարաքոսի տեսակները ծառերու պատառարոյժն են, անոնց սնընդեան մէկ մասը ու անձրեւի խոնաւութիւնը իրենց կը քաշեն. աս բաւական չէ, մանր վնասակար կենդանիներու ալ բոյն կ'ըլլան: Օտուերը աս թշնամիներէն կ'ազատենք, խոնաւ ատեններ երկաթով քերելով, ուր որ գորանբուրդը ու քարաքոսը բուսած են նէ, ու անոնք մաքրելով, ու ետքը դեղին կաւ, կիր ու մոխիր խառնած անոնց բուսած տեղերուն քսելով: Թէ որ բունին կամ հաստ ճիւղերուն վրայ սունկ, կամ կանաչ տերեւով ու ձեր-

մակ պտղով բոյս մը կ'երեւնայ նէ, անմիջապէս պէտք է դանակով փորել, ու ան տեղը ծառի դեղերէն մէկը քսել. իսկ թէ որ բարակ ճիւղի վրայ են, ճիւղը կտրել:

Սառերը թրթուրի ձեռքէն ազատելու համար, թէ որ բոլոր գաւառին երկրագործները մէկ կ'ըլլան ու ամէն մարդ իր ծառերէն առտու իրիկուն պաղ ատեններ կը ժողվեն նէ, շատ օգուտ կ'ընէ: Բոլոր երգօղ թռչունները զարնելու, բրանելու կամ բոյներնին աւրելու չէ, ինչու որ ասոնք որդերով, անոնց թրթուրներով ու հաւկիթներով ու հարսնեակներով կ'ապրին: Սառերը տերեւնին թափելէն ետքը ճիւղերէն թելերով կախուած չոր տերեւները ու ճիւղերու վրայ հիւսած բոյներնին ժողվելու, կրակը նետելու է. ասանկ ալ բարակ ճիւղերու վրայ կ'ընէ մէկը մէկալին կպած հաւկիթները, ինչու որ անոնց մէջէն ալ տեսակ մը որդ կ'ելլէ: Վարնան ճիւղերուն բաժնուած տեղերը նոր հաւկիթէն ելած որդեր ժողված են նէ, կարծրկարճ աւելով շփելու սատկըցընելու է: Թէ որ ասոնք ընելէն վերջը քիչ մը բան կը մնայ, ու եղանակը տաքցած ատեններ կը սկսին վնաս տալ, անոնք, ինչպէս վերը ըսի, առտու իրիկուն ու խոնաւ ատեններ ժողվելու է, որոնք ասանկ ատեններ, ճիւղերու վրայ բաժնած տեղեր կը ժողվին: Հատերը երկայն գաւազանի ճոթը սպունգ կամ բրդեայ կապերտ կապած, աճառով ջրի մէջ կը թափխեն, ու որդերը ժողված տեղերը կը թրջեն. ծխախոտի ջուրն ալ շատ աղէկ է ասոնք սատկըցընելու: Արկու կանգուն հեռուէն, մինակ վառօդով բոյներնին հրացան ալ կը պարպեն, ու որդերը վախնալով, բոլոր վար կը թափին, ու ոտքի տակ կը ճղմեն:

Նոկտեմբերի գիշերուան թրթուրներու որդն ալ, որ առջի գարնան հաւկիթէն կ'ելլէ, պտուղ-

ներու բացուած կամ բացուելու ծաղիկները կը խածնէ, կը վերաւորէ, որով բոլոր կը թափին: Ըս թրթուրին էգերը թռչելու շտի թեւ չունենալով, հոկտեմբերին ու նոյեմբերին գետնէն դուրս կ'ելլէ, արուներու հետ կը միանայ, ու քալելով ծառերու վրայ կ'ելլէ, ու հարիւրներով հաւկիթ կ'ածէ: Ըստնք որսալու համար, ծառերու բուններու վրայ գետնէն կանգունի մը շտի բարձր, թիղ մը լայն թուղթ կը փաթթեն, կը կապեն, ծառին ու թիղթին մէջ ծակեր կը մնան նէ, զանոնք ալ վշով կամ չոր գորտներու դով կը գոցեն, ու թրղթին վրայ ձիւթ կը քսեն. անոր վրայ էգերը ծառ ելլելու ատեննին կը կպչին ու կը սատկին: Արբ որ սյնչտի կը կպչին, որ անոնց վրայէն ուրիշները քալելով կրնան անցնիլ, նորէն ձիւթ կը քսեն, ու ամէն առտու կպած ու կենդանի մնացածները կ'առնուն կը սատկեցրնեն:

Մայիսի բզէզը գլխէն ինչուան թեւը սեւ, չորս թեւով ճճի մի է. աս թեւերէն երկու տակինները թաղանթէ ու կակուղ են, ու վրայինները կարճ ու կարծր, ու խահուէի գոյն են: Առները առտու իրիկուն կը թօթուեն, թէ վրայինները թէ գետինը ինկածները կը ժողվեն, տաք ջուր կը նետեն: Ինչուան հիմա աս ճճիի դէմ ասկէ ի զատ ուրիշ գեղ չգտնուեցաւ. թէ որ բոլոր դրացիները միաբանութեամբ կը ժողվեն նէ, շատ օգուտ կ'ընէ, չէ նէ՝ մայիսի մէջ պտղոյ ծառերու վրայ տերեւ չթողուր:

ՊՏՈՒՂՆԵՐՈՒ ԳՈՐԾԵԾՈՒԹԵԱՆ ՎՐԵՑ

Պտուղները առջի կերակուրն են, որ Ըստուած մարդու տուաւ ու ապսպրեց որ ուտեն, ծառերը նային հոգան. որոնց ամէն մէկը իր ատենին կը հասնի, տարբեր ձեւ՝ համ ու հոտ ունի, որ կերած ատեննիս ստեղծօղին իմաստութիւնը:

մեծութիւնը, ամենակարողութիւնը ու մեր վրայ ունեցած սէրը մտքերնիս բերենք :

Խնձորէն ու տանձէն աղուոր գինի ալ կ'ըլլայ, որ ամառուան տարին հասարակ գինիէն, գարեջրէն ու օղիէն աւելի առողջարար է. միայն թէ աս պտուղներուն գինիի աղէկ եկող տեսակները պէտք է ճանչնալ : Խնձորինը՝ տանձի գինիէն աւելի զօրաւոր ու զիմացկուն կ'ըլլայ : Թժու տեսակ ու հասած խնձորներու գինին, անոյշ խնձորներու գինիէն աղէկ կ'ըլլայ : Իրաւ օգոստոսէն սկսած անոյշ խնձորներու թափածներէն, մանր ու արատաւորներէն ալ կը շինեն. բայց ամառուան խնձորներուն, ասոնց ու տանձի գինին առջի տարին կը խմեն : Մենէն աղէկ ու զիմացկունը՝ վայրենի թժու ու բերանը ճմրտկող խնձորներէն ու տանձերէն կ'ըլլայ. որոնք պնշափ հասած պիտ'որ ըլլան, որ կուտերը սեւնալ սկսին ու ծառէն դուրս փրթին : Արծր ու չոր ձմեռուան տեսակները քաղելէն վերջը խցի մէջ կանգուն մը բարձրութեամբ կը թողուն, ինչուան որ աղէկ մը ջրոտին : Ասկուղ ու ջրոտ տեսակները անմիջապէս կը ձգմեն ու կը շինեն. իսկ ան տեսակները՝ որ կենալով մէջերնին կը սեւնայ նէ, անոնք ալ շուտով կը շինեն : Ճ'զմէլէն յառաջ աղտոտ ու տղմոտները մաքուր կը լուան : Շատերը մասնաւոր ջաղացք ունին, կտաւատի հունտ կամ կղմինտը ձգմելու ջաղացքին նման, որուն յատակը խնձորը կամ տանձը կը տարածեն, ու վրայի կըրքարը մէջի երկայն փայտովը իշու կամ մարդու, վրան գլտորելու տան ու աղէկ ձգմէլէն ետքը կը հանեն, մամլոյ տակ կը դնեն, ջուրը կ'առնուն : Ծաղացք չունեցողը մեծ քարէ անկանի մէջ կը ծեծէ. բայց թէ ջաղացքը, թէ անկանը ու թէ բոլոր գործիքները յառաջ մաքուր լուարու է, ու երկաթէ կամ պղնձէ կամ արուրէ գործիք գործածելու չէ : Լանսած

ջրերը մաքուր տակառներու մէջ կը լեցընեն, եւ փուած ատեն դուրս չվազելու չափ տեղ թող տալով: Մինակ կարծր ու անհամ տանձերը ճզմելէն վերջը, վրան բաց տակառի մէջ եօթը ութը օր կը թողուն, ու եփուիլը անցնելէն ետքը վարի ծակէն ջուրը կը քաշեն, ուրիշ տակառի մէջ կը լեցընեն, մնացածը մամլոյ տակ կը ճզմեն, ու անկէ ելած ջուրն ալ մէկալին վրայ կը լեցընեն, որ գեղեցիկ դունով ու համով գինի կը լլայ, ու շատ կը դիմանայ: Մնացած գործքերը գինիի պէս են. փետրուարի մէջ ուրիշ տակառ կը քաշեն ու մրէն օղի կը հանեն:

ՊՏՈՒՂՆԵՐԸ ՉՈՐՅԸՆԵԼՈՒ ՎԼԵՑ

Քաղքէն հեռու երկիր ունեցողը ու պտուղը շատ աժան տարիներ քաղքի մօտ երկրի տէրերն ալ պտուղները կը չորցընեն կամ օղի կը հանեն անոնցմէ: Ըստնցմէ ամենէն աղէկները թուզ, ծիրան, սալոր, բալ, ու չոր տեսակ տանձերն են. խնձորը ու կեռասն ալ կը չորցընեն, բայց այնչափ աղէկ չեն ըլլար. մինակ մէկալնոնց հետ եփելու կու գան: Չորցած թուզը տարին կ'անցնի նէ, շաքար կը կապէ, երբեմն կ'որդնոտի ալ. բայց մէկալնոնք չորս հինգ տարի կը դիմանան, տան մէջ պաշար կ'ըլլան ու կը ծախուին ալ: Տաք ու չոր երկիրներ տանձը, խնձորը կը կտրեն, սալորը կը ճեղքեն ու մէկալնոնք ամբողջ արեւի տակ կը չորցընեն. խոնաւ ու պաղ երկիրներ չորցընելու մասնաւոր փուռեր ունին, չափաւոր կրակով որ չայրին կամ չեփուին:

ՊՏՈՒՂՆԵՐԷՆ ՕՂԻ ՀԵՆԵԼՈՒ ՎԼԵՑ

Վերմանիա ու Հունկարիա պտուղներէն շատ օղի կը հանեն: Պտուղները աղէկ հասնելէն վերջը կը ճզմեն, մէջը չափաւոր ջուր խառնած, տակառի

մէջ երեք չորս շաբաթ կը թողուն, ու խմորուիլը անցնելէն վերջը օղի կը հանեն, որ վայրենի պըտուղներէն պատուաստածներէն աւելի կ'ելլէ. խընձորէն քիչ՝ տանձէն շատ կ'ելլէ. թղէն, ճերմակ թութէն, սալորէն, գեղձէն, ծիրանէն ու կեռասէն ալ աւելի կ'ելլէ, ու շատ համով օղի կ'ըլլայ:

Պտուղներէն շատ տեսակ անուշեղէններ ալ կը շինեն, ինչպէս պաստեղ, կաշկ ու ասանկ անոյշ բաներ, որոնք արեւելք աղէկ գիտեն ու կը շինեն:

Գ Լ Ո Ի Խ ԺԱ

ՔԱՆԻ ՄԸ ՏԵՍԱԿ ԾԱՌԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Աս տեղս քանի մը տեսակ ծառերու վրայ կը խօսինք, որոնք կամ եղանակին անյարմարութեանը կամ երկրագործներուն անհոգութեանը համար շատ տեղեր չեն գտնուիր, կամ կը գտնուին ալ նէ, օգուտ մը չեն հաներ, ինչպէս լիմոնի տեսակները, ձիթենին, թթենին:

ԼԻՄՈՆԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐ

Լիմոնի տեսակներ ըսելով կ'իմանանք լիմոնը, նարինջը, թուրինջը, կիտրոնը ու վիշապագլուխը՝ որ կիտրոնէն շատ մեծ կ'ըլլայ, ու գոյնը ու ձեւը լիմոնի նման է, որմէ շաքարեղէններ կը շինեն, անոր համար ալ շատ սուղ կը ծախուի: Ասոնք ալ տեսակ տեսակ են, ինչպէս լիմոնը՝ անոյշ, թըթու, մանր, երկայն ու կլոր տեսակներ ունի. նարինջը մէջը դեղին, կարմիր ու ճենաց, որ հասարակէն մանր կ'ըլլայ, ու համն ալ, տերեւն ալ տարբեր է. թուրինջը անոյշ ու թթու տեսակներ ունի:

Մս ծառերը սեւ հողը, դեղին կաւը ու քիչ աւազով խառն փտած հողը շատ կը սիրեն. փտած աղը որչափ շատ դնես, այնչափ աւելի կ'աճին, ու աղբի զօրութեամբ ամէն տեսակ հողի վրայ կրնան բուսնիլ, մինակ ծանր կապոյտ կաւի վրայ յառաջ չեն գար. բայց աղբը գոնէ մէկ տարուան պիտ'որ ըլլայ, չէ նէ՝ ձմեռը պէտք է դնել: Տաք եղանակ կ'ուզեն. նարինջի, թուրինջի ծառերը երկու աստիճանէն աւելի, իսկ մնացածները կէս աստիճանէն աւելի ցրտուն չեն դիմանար. աս ցրտերն ալ երկայն կը տեւեն նէ, ասոնց փնաս կու տան. անոր համար ձմեռը կէս աստիճանէն աւելի ցուրտ ընօղ գաւառներ՝ լիմոնի, կիտրոնի ու վիշապագլխոյ ծառերը պատերու քով կը տնկեն, ու աշնան վերջերը ապակիով կամ եղեգով կը գոցեն, ու մէկալ ծառերն ալ երկուքէն քիչ աւելի ցուրտ ընօղ տեղեր պատի քով կը տնկեն ու ձմեռը կը գոցեն: Մս ծառերը տաք եղանակ սիրելուն համար, կէս օրուան արեւին դէմ, ու ցուրտ հովերէն պատով կամ մօտ լեռներով պաշտպանած տեղեր աղէկ կ'աճին. առտուանց ու իրիկուան արեւին դէմ ալ կրնան աճիլ, թէ որ ցուրտ հովերէն պաշտպանուին. բայց իրենց բնական գաւառները աս զգուշութիւնները հարկաւոր չեն: Մսոնք խորունկ տնկել հարկաւոր չէ, ինչու որ իրենց արմատները խորունկ չեն տարածեր, անոր համար ալ տաք ամիսներ ջուր չտրուիր նէ, շատ կը փնասին ու կը չորնան ալ:

ԼԻՄՈՒՏԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ ՇԱՏՅԵՆԵԼՈՒ ՎՂԵՑ

Մսոնք ուրիշ ծառերու վրայ չեն պատուաստիր, մինակ՝ մէկը մէկալին վրայ կը պատուաստին. անոր համար կամ կուտէն կը հասցը-

նեն, կամ արմատին քովէն բուսած ու արմատ կապած ճիւղերը կը բաժնեն, կը տնկեն կամ վերի աղուոր ճիւղերուն արմատ կապել կու տան, կը կտրեն, կը տնկեն :

Կուտէն՝ քիչ մը ուշ կը հասնին, բայց ուժով ու դիմացկուն ծառեր կ'ըլլան : Հասցընելուն եղանակը մէկալ ծառերուն պէս է : Երենց բուն տեսակին վրայ ալ կը պատուաստուին, մէկը մէկալին վրայ ալ . բայց նարինջին, իր վրայ կամ անոյշ թուրինջի վրայ պատուաստուածին պտուղը շատ անոյշ կ'ըլլայ, թթու թուրինջի վրայ պատուաստուածին պտուղը թթուաշ կ'ըլլայ . ուրիշ տեսակներու վրայ՝ պտուղը թթու կ'ըլլայ, մէկալ տեսակներն ալ նարինջի կամ անոյշ թուրինջի վրայ պատուաստելով, պտուղնին շատ թթու չեն ըլլար : Տերեւի պատուաստը գարնան ալ, ամառն ալ կը բռնէ, ճեղքի պատուաստը նոր տարիէն քիչ մը վերջը կ'ընեն :

Վերի ճիւղերուն արմատ կապել տալու համար ապրիլի մէջ երկու երեք տարուան զօրաւոր ճիւղերուն կաշին բաժնած տեղէն վերի գին երկու տեղաց, մէկը մէկալէն երկու մատ վեր կը կտրեն, ու մէջի կաշին կլոր կը հանեն, վրան բարակ երկաթէ թերթ մը կամ ծաղկի աման մը կ'անցընեն, ու մէջը հող կը լեցընեն (Ձեւ 12.) ու բոլոր ամառը օրը կամ երկու օրը մէյ մը կը ջրեն, ու կամ հոկտեմբերի մէջ կը կտրեն, խոշոր ծաղկի ամանի մէջ կը տնկեն, կամ երրորդ տարին ապրիլի մէջ կը կտրեն, գետինը կը տնկեն . սասնկ ալ խնձորի, սալորի, սերկելիլի, նուռի ծառերը ու ձիթենին կըրնանք շատցընել :

Ձ Ի Թ Ե Ն Ի

Չիթենին փափուկ ծառ մի է, երեք չորս ասափճան ցրտէն ու շատ թացութենէ կը վնասի,

քիչ դեղին կառով խառն աւազը շատ կը սիրէ, շիտակ դաշտ չուղեր, կէս օրուան արեւին դէմ՝ ցուրտ հովեր չդպչելու պզտիկ լեռներու զառի վայր տեղերը աղէկ կ'աճի ու շատ տեսակ է, բայց մենք մինակ ան տեսակներուն վրայ կը խօսինք, որ թէ տաքին ու թէ պաղին կը դիմանան:

Չիթենի տնկելու համար տարի մը յառաջ վեց ոտք լայն քառանկիւն, ու հինգ ոտք խորունկ ծակեր կը փորեն. թէ որ գետինը կարծր է, արտին մէկ ծայրէն, ինչուան մէկալ ծայրը երկայն փոսեր կը բանան, երեսը հինգ ու յատակը չորս ոտք լայն, որ ծառերը արմատ ձգելու կակուղ հող գտնեն:

ՉԻԹԵՆԻ ՏՈՒՆԿ ՀԱՍՅՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Չիթենիի տունկը կուտէն ալ, առանց արմատի ճիւղ տնկելով ալ, արմատով ճիւղէն ալ ու ուռեցքէն ալ կըրնանք հասցընել: Կուտէն հասցընելու համար իր աղէկ հասած պտուղներու կուտերը մարտի մէջ կը ցանեն, ու ուրիշ ծառերու պէս անկանոցի մէջ կը տնկեն ու կը պատուաստեն, անկէ ետքը իրենց բուն տեղը կը տնկեն: Ըս կերպով քիչ մը ուշ կը մեծնան, բայց դիմացկուն ծառեր կ'ըլլան:

Ըռանց արմատի ճիւղէն տունկ հասցընելու համար՝ մարտի մէջ ծառին վրայէն կամ բունէն երեք չորս տարուան զօրաւոր ճիւղերը աչքի մը վարի դիէն կը կտրեն, վերի դին ալ երկու թիղ վերէն մաքուր կը կտրեն, երկու դին ալ գեղին կառով խառն կովի աղբի մէջ կը թաթխեն, ու թիղ մը խորունկ կը տնկեն. թէ որ երկիրը պարարտ է, շուտով կը մեծնայ ու ծառ կ'ըլլայ:

Ըրմատով ճիւղ տնկելու համար ուժով ճիթենիներու արմատներէն բուսած ճիւղերէն մէկը կամ երկուքը ծառէն, որչափ կարելի է, հեռու

քանի մը տարի կը թողուն, ու աղէկ զօրանալէն վերջը փետրուարի մէջ արմատը կը բանան, հաստ արմատը սուր տապարով կը կտրեն, ու մնացած կտորը բարակ արմատներովը՝ ջրով խառն կովի աղբի մէջ կը թաթխեն, ու անկելու ծակին մէջը փտած աղը կը լեցընեն, ու երկու թիղ ու կէս խորունկու թեամբ արմատներուն վրայ փտած յարդ ու խոտ դնելէն ետքը կը անկեն. հողը հաւասար-ցընելէն վերջը, գետնէն թիղ մը վեր կը կտրեն ու կտրածին վրայ դեղին կաւով կովի աղը կը ձեփեն, ու շրջանակը քիչ մը բարձր ու մէջ տեղը խորունկ կը շահեն գետինը, որ անձրեւի ջրերը հոն ժողվին: Ամառը շատ տաք կ'ընէ նէ, անկին չորս դին չոր յարդ կամ խոտ կը կապեն, որ կեղեւը արեւէն շատ չչորնայ: Աշնան՝ քովերը հող կը դիզեն, ու ամէն տարի գարնան նորէն կը բանան: Ի՞նչ որ աս նոր անկերու կեղեւները նապաստակի կամ ուրիշ կենդանիի կրծելու վտանգ կայ նէ, չորս դին փուշ կը կապեն: Աոր տուած ճիւղերուն՝ առջի տարին չեն դպչիր, երկրորդ տարին գարնան տկարները սուր գանակով կը կտրեն, ու զօրաւորներէն երկու երեք հատ թող կու տան. երրորդ տարին անոնցմէ ալ մէկը կը թողուն, որ գլուխ կապէ, ու ծառ ըլլայ:

Առեցքներէն տունկ հասցընելն ալ ան է, որ ձիթենին իր արմատներուն, բունին ու հաստ ճիւղերուն վրայ ուռեցքներ կ'ունենայ, տաք երկիրներ նոյեմբերի, իսկ քիչ մը պաղ տեղեր մարտի մէջ խոշոր ծառերէն սուր տապարով մէկ կամ երկու ուռեցք կը կտրեն, քիչ մը ժամանակ կովի կամ աղանիի աղբի մէջ թող տալէն վերջը, անկանոցի մէջ մէկը մէկալէն կանգուն մը հեռու կը թաղեն. ծլիկ կը սկսին նէ, մէյ մէկ զօրաւոր ճիւղէն ի զատ, ամէնը կը կտրեն. ան թողուցած ճիւղերը մարդու բարձրութիւն կը հաս-

նին նէ, գլուխնին կը կտրեն, որ կողմնակի ճիւղեր տան. ասոնք ալ ուրիշ ծառերու կանոնով կը շտկեն, գլուխ կապել կու տան: Չափաւոր մեծ նալէն վերջը կը հանեն, իրենց տեղերը կը տնկեն:

ԶԻԹԵՆԻԻ ՏԱՐԻՆԻ ԳՈՐԾՔԵՐԸ

Չիթենին շատ գործք չունի. ինչպէս վերը ըսինք, աշնան արմատին հող դիզելու, ու գարնան բանալու, խորունկընելու է, որ անձրեւի ջրերը հոն ժողվին: Ըմէն տարի, գլխաւորաբար շատ պտուղ տալէն ետքը գարնան չորս դին կը փորեն ու աղը կը դնեն. աղըը աղանիի, ոչխարի, ձիու խառն ըլլայ, աղէկ կ'ըլլայ, թէ որ կան. իսկ եթէ չկան նէ, վերը գրած շինծու աղերէն որն որ գանուի, դնելու է, եւ կամ չորս դին խորունկ փորելու, հողերը դուրս հանելու ու նոր հող լեցընելու է: Տարուէ տարի ուրիշ ծառերու պէս աւելորդ ու կարգէ դուրս ճիւղերը կտրելու է, ու շատ պտուղ տալէն ետքը գարնան շտակել կտրելու է, եթէ հաստ ճիւղեր կտրել հարկ ըլլայ, կտրած տեղը դեղին կաւով ու կովի աղով ծնփելու է:

ԶԻԹԵՆԻՒ ՎԵՆՍԵԿԱՐ ԾՃԻՆԵՐՈՒ ՎՐԵՑ

Արկու տեսակ որդ կայ, որ ձիթենիին նոր կոնոնները ուտելով, պտղուն մեծ վնաս կու տան, ճիւղերը ու փայտը կը կրծեն ու կը չորցընեն, ասոնք բոնելէն սատկեցընելէն ուրիշ ճար չկայ: Ղանձ մ'ալ կայ, որն որ յառաջ որդ է, պտուղներուն միսը կ'ուտէ, որով պտուղները շատ կը թափին. մնացածներն ալ տկար կ'ըլլան ու եղերնին անշահ կ'ըլլայ: Ըս որդերը վերջը ճանձ կ'ըլլան. յուլիսին, օգոստոսին՝ պտուղներու մէջ հաւկիթ կ'աճեն. անոնցմէ նորէն նոյն տեսակ որդեր կ'ելլեն, ու երեք ամիս ձէթի պտուղներով ապրելէն վերջը, ամիս մ'ալ բոժոժի մէջ կը կենան, ու նորէն

Ճանճ կ'ըլլան, դուրս կ'ելլեն: Չիժենիները աս պատժէն ազատելու համար բոլոր գաւառին երկրագործները միաբանելու ու սեպտեմբերի մէջ ձիժապտուղները քաղելու են, ու գետինը թափածներն ալ ժողովելու վերցընելու են, չէ նէ՛ մէջ մը սկսելէն վերջը ետեւը չգար. ճանճէ որդ ու որդէ ճանճ ըլլալով շատ տարիներ ձէթին վնաս կու տայ. բայց ասանկով թէպէտ մէկ տարուան անշահ ու քիչ ձէթը կը կորսուի, բայց վերջէն ուրիշ տարիներ աղէկ ու շատ ձէթի յոյս կ'ըլլայ:

ՉԻԹԵՆԻԻ ՀԻԻԸՆԴՈՒԹԻԻՒՆՆԵՐԸ

Չիժենիին հինգ տեսակ հիւանդութիւն կրնայ պատահիլ, բոր, պարարտութիւն, չորութիւն, փտութիւն ու ոջլտաիլ:

Բորը՝ ուսեցք է, որ ծառին ճիւղերուն ու բունին վրայ կ'ելլեն, ու տգեղութիւն կու տան:

Մտոր պատճառը երկրին շատ պարարտութիւնն է, որ ծառին արմատները կը կծեն ու ուժով վեր կու տան, ու ճիւղերէն աւելցածը ուսեցք կ'ըլլայ: Մտոնք շուտ մը կը կտրեն, վերքերուն վրայ ծառի դեղերէն մէկը կը դնեն, ու քանի մը տարի աղը չեն դներ. շատ տեղ դառն լուրիասն կը խաշեն, ու աղբի տեղ ան կը դնեն:

Պարարտութիւնը ձիժենիին արմատներուն կը պատահի, որոնց գոյնը կը մթըննայ, կեղևները կ'ելլեն ու կպչուն հիւթեր դուրս կու գան, փայտը թաց ու դեղին կամ մութ գունով կ'ըլլայ. թէ որ երկրագործը անհոգ ըլլայ, երկու տարուան մէջ ծառը կը չորնայ: Վարնան արմատները բոլոր կը բանան, ծառը պառկելու վախկայ նէ, քովը նեցուկներ կը անկեն ու արմատներուն փաւած փայտերը բոլոր կը փորեն, ու վրանին մարած կիր կամ կրով շինած պատի թտիուկներ կը թափեն, ու քանի մը ամիս անանկ թող

տալէն վերջը, մնացած հողերը վրան կը լեցընեն:

Չորութեամբ ծառին տերեւները կը թափին, ճիւղերը մերկ կը մնան ու կը չորնան, որ սաստիկ ցրտէն տկար ձիթենիներուն ու փափուկ տեսակներուն կը պատահի: Հիւանդ ճիւղերը շուտով կը կտրեն, որ հիւանդութիւնը մէկալնոնց չտարածի: Վիմացուան տեսակներ ու զօրաւոր տնկեր տնկելու է, որ աս հիւանդութիւնը չպատահի:

Փտութիւնը ծառին ծուծը կը փտեցընէ, սունկի պէս կ'ընէ, որ երբեմն վերէն կը սկսի երբեմն վարէն, եւ կամ վերէն ի վար, որ դրսէն երբեմն կ'երեւայ, երբեմն ալ չերեւնար: Ըսիկայ ծառին մեծ վէրքերը՝ ծառի գեղով ատենին չբժշկելէն կը պատահի. անոր համար մեծ ճիւղ կտրած ատենը, շուտ մը կտրած տեղը ծառի գեղով ծեփելու է: Փտել սկսածին ալ պէտք է սուր տապարով, փտածները ինչուան ողջ փայտը տաշել ու գեղով ծեփել: Վրսէն չերեւնար ալ նէ, ծառին տկարանալէն, աս ան ճիւղին չորնալէն ու բունին զարնելով հանած ձայնէն կ'իմացուի. դարնան ծառին բունը մէկ կողմէն ճեղքելու ու փտածները տաշելու, վրան գեղով ծեփելու է:

Ոջիլը ոսպի նման, մոխրագոյն, ու վրան ճմրուտրկած պալար է, որ պզտիկ ճիւղերուն վրայ ու տերեւներու կոթերուն մօտ կը գոյանայ, փրցուցած ատենը ան տեղը ինչուան փայտը ծակ կը մնայ, ու ճղմելով մէջէն նարինջի գունով հիւթ կ'երլէ: Ըս հիւանդութիւնն ալ տկար ծառերուն կը պատահի: Ոջիլ ինկած ճիւղերը կտրելու, ու ծառին աղէկ նայելու զօրացընելու է, կ'անցնի:

ՀԻՔԱՊՏՈՒՂԸ ԲԵՂԵԼՈՒ ՈՒ ՀԻՔ ՀԱՆԵԼՈՒ ՎԼՍՑ

Նոյեմբերի, դեկտեմբերի մէջ կը սկսին խահուէի գոյն ունեցողները քաղել: Վրաւ որ քիչ

մը աւելի հասնելու ըլլան՝ եղը շատ կ'ըլլայ, բայց անհամ կ'ըլլայ, ու ծառը կը տկարանայ: Պէտք է մէկիկ մէկիկ ձեռքով քաղել, գաւազանով զարնելով պտուղները կը ճզմուին, շատ եղ կը կորսուի, ու կոկոնները կը թափին, երկրորդ տարին ծառերը պտուղ չեն տար:

Վաղածներու տերեւները ու հողերը մաքրելու, թաց են նէ՝ չորցընելու է, ու շուտով եղը հանելու է, որ թէ որ պատճառաւ մը պիտ'որ ուշանայ նէ, օգ բանելու չոր տեղ, թիղ մը բարձրութեամբ տարածելու, ու շարաթը երկու հեղ խառնելու է, որ տաքնալով եղը չաւրուի:

Նշ հանելու երկանը երկու կերպ է. մէկին վարի քարը գիծ գիծ խորունկ ճամբաներ ունի, ու կուտերը չեն ճզմուիր, եղը հարիւրին եօթը ութը պակաս կ'ելէ, բայց շատ մաքուր ու համով կ'ըլլայ: Մէկալինը շիտակ է, կուտերը մէկ տեղ կը ճզմէ, եղը շատ, բայց անհամ կ'ըլլայ. անոր համար շատ ձիթենի ունեցողը պէտք է երկուքն ալ ունենալ, որ յառաջ առջինով մաքուր եղը հանելէն ետքը, երկրորդով կուտերն ալ ճզմէ, ու ամէն անգամ երկանէն ելածը կնիւնէ կամ կանեփէ պարկի մէջ լեցընելով ու մամլոյ տակ դնելով վառելու եղն ալ հանէ: Նրկրորդ գործիքը չկայ նէ, մամլէն ելածը՝ երկու երեք հեղ, խկ եթէ կայ նէ, հեղ մը տաք ջրով կը շաղվեն, ու նորէն մամլոյ տակ կը դնեն, ու ելած եղերը զատ զատ կը դնեն, վասն զի վերջինը՝ առջինէն միշտ անշահ է:

Շատերը եղը պահելու համար քարէ կամ կրէ աւազաններ ունին. ասոնք չունեցողները՝ ապակիով օժած խոշոր սափորներ կամ թակոյկներ ունին, որոնք յառաջ պաղ ջրով ու քացախով կը լուան, լաթով կը սրբեն, կը չորցընեն, ու եղը մէջը լեցընելէն ետքը, չոր՝ ամառը պաղ ու ձմեռը

չափաւոր տաք տեղ կը պահեն: Յունիսի մէջ
բոլոր մրուրը տակը իջնալով երեսէն պայծառ
եղը կ'առնուն, որ ամենէն աղէկ ու համոյն է,
ամիս մը ետքը մէյ մ'ալ կ'առնուն, որ ան ալ
վատ չըլլար. օգոստոսի մէջ մրուրի վրայ եկածը
նորէն կ'առնուն որ մինակ այրելու ու ուրիշ բա-
ներու կու գայ:

Թ Թ Ե Ն Ի

ԹԹԵՆԻՆ շատ տեսակ է, բայց շերամի մի-
նակ ձերմակները կու գան, որոնց մէջէն երկրա-
գործը իր հողին ու գանուած տեղւոյն եղանակին
յարմարը տնկելու է: ԹԹԵՆԻՆ երկու կերպով
կը տնկեն, կուտէն ու ճիւղէն: Կուտէն տնկելու
համար խոշոր ու հասուն թուփերը ջրի մէջ ձեռ-
քով կը շփեն, կուտերը կ'առնուն, ու հաւասար
ցանելու համար մէջը բարակ աւաղ կը խառնեն ու
անանկ կը ցանեն: Բայց սերմ առնելու ծառերը
պատուաստած են նէ, արու էգ ունին. ան էգ ծա-
ռերէն հունտ առնելու է, որոնց մօտ արու թփերի
կայ, չէ նէ՝ հունտը զօրութիւն չունենալով, չբուս-
նիր. իսկ վայրենի թփերները աս զանազանութիւնը
չունին: Այլ տարին տնկերը՝ ուր որ շատ խիտ
են, կ'անօսրացընեն, խոտերը կը մաքրեն ու ու-
րիշ տնկարաններու պէս կը հասցընեն: ԹԵ որ
տերեւնին աղէկ չեն նէ, կը պատուաստեն: Այր-
կու երեք տարի ալ պատուաստած կենալէն վեր-
ջը, գարնան մօտ կը հանեն, իրենց տեղը կը
տնկեն:

ՃԻՒՂԷՆ շատցընելու համար մէկը մէկալէն
ուժնական ոտք հեռու, երեք ոտք լայն՝ ու երեք
ոտք խորունկ՝ ծակեր կը փորեն, անոնց մէջ պղտիկ
թփերներ կը տնկեն, ու գետնէն քանի մը մատ
վերէն կը կտրեն. ծլել սկսելու ատենը աչքերը
կը փրցընեն, մինակ երկերկու աչք կը թողուն ու

կը նային, որ անոնցմէ ի զատ ուրիշ աչք չտան, ու անոնք ալ շիտակ մեծնան: Արկրորդ գարնան՝ ան ճիւղերը գետինը կը պառկեցընեն, մինակ ծոթերը մօրերնուն չափ դուրս թող տալով, որ անոնք ալ արմատ կապեն, մէյ մէկ ճիւղ տան: Տարի մը ետքը գարնան մօրերնուն կպած տեղէն կէսը կը կտրեն. տարի մ'ալ վերջը բոլոր կը կտրեն կը հանեն, ուրիշ տեղ կը տնկին: Ան տարին մայր տնկերը երկու երկու, երեք երեք նոր ճիւղեր կու տան, զանոնք ալ ուրիշ կողմեր կը պառկեցընեն, ու ասանկ յառաջ կ'երթան: Պառկածները ինչուան չեն կտրեր հաներ նէ, մօրերնուն նոր ճիւղեր տալու թող չեն տար, որ տնկերը շուտով աճին ու զօրաւոր ըլլան:

ԹԹԵՆԻ ԽԻՐԸ ՀՈՂԻ ՈՒ ՏԱՐԵԿԱՆ ԳՈՐԾՔԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Թթենին միջակ կակուղ ու խորունկ հող կ'ուզէ, քիչ աւաղ խառնած հողի վրայ ալ կ'աճի, բայց քարուտ, խոշոր, աւաղուտ ու կրակոտ տեղուանք չսիրեր: Պղտիկ լեռներու վրայի թթենիներուն մետաքսը շատ աղէկ կ'ըլլայ. կապոյտ կաւօտ ու խոնաւ տեղեր տնկածներունը ամենէն անչաճ կ'ըլլայ: Թթենի կամ ուրիշ ծառ հանած տեղ թթենի տնկել հարկ կ'ըլլայ նէ, հողը փոխելու է, չէ նէ՝ չմեծնար ու շատ հեղ կը չորնայ ալ:

Արկու կերպով ալ շատուցած տնկերը՝ իրենց տեղերը տնկելէն վերջը, վրայի ճիւղերը կը կտրեն, որ նոր ճիւղեր տան. երկրորդ գարնան քովերնին կը բանան, վերի արմատները կը կտրեն, որ վարի խորունկները զօրանան, ամէն տարի աչնան ու գարնան կը փորեն. իսկ եթէ ամառը ու ձմեռն ալ կը փորես նէ, աւելի շուտ կը մեծնան, ու երկու երեք տարին մէյ մը աղբ կը դնեն:

ԹՎԹԵՆԻՆԵՐԸ զօրացընելու համար շատ աղէկ կ'ըլլայ տերեւները մէկ կամ երկու անգամ ժողվել, ու տարի մը հանգչելու թող տալ, ինչու որ տերեւը ծառին մեծնալու գործիքն է: Տերեւները ժողվելու ատեն վարէն վեր փրցընելու է, ճոթերուն չմնասած քանի մը տերեւ թող տալով:

Մշնան ու ձմեռուան վերջերը տեղ տեղ բուր ճիւղերը կը կտրեն. բայց աղէկ չէ. իրաւ կտրելով տերեւը խոշոր կ'ըլլայ, բայց բազաւտութեամբ մեկալէն շատ քիչ կ'ըլլայ, ծառը շուտով ուռեցքներ կ'ունենայ, կը հիւանդնայ ու կը չորնայ: Մտոր համար վարպետ երկրագործները մինակ չոր ճիւղերը, ու ծառին մէջի դին ծուռ բուսածները կը կտրեն, որ արեւին լոյսը ու տաքութիւնը չխափանեն. աս կերպով ծառը նորէն դժ կ'առնու, աղէկ կը մեծնայ, ու պատուաստուած ըլլալով տերեւն ալ բաւական խոշոր կ'ըլլայ: Բայց երբ որ ծառը դիպուածով մը տկարանայ ու չորնալու վտանգ ըլլայ, ան ատենը կը կտրեն:

ԹԹԵՆԻՒ ՀԻՒՆԵՂՈՒԹԻՒՆԸ

Մ ծառը մինակ մէկ հիւանդութիւն մը ունի. ապրիլին վերջերը տերեւները կը դեղիննան, կը գալարին, ճիւղերը ուշ կ'աճին ու տխուր կ'ըլլան. նոր ճիւղերուն ծայրերը կը չորնան ու հիւանդ ճիւղերուն կեղեւը ու փայտին մէջը կանաչ ըլլալու տեղ թուխ կ'ըլլան. թէ որ ատենին չնայուիր նէ, ծառին բոլոր ճիւղերուն, արմատին ու բունին ալ կը տարածուի ու կը չորնայ: Մտոր պատճառը հողին անպտղութիւնը ու երկրագործին անհոգութիւնն է. ասիկայ չպատահելու համար, արմատին մօտիկ հողերը անշահ են նէ,

փոխելու է, ու շատ կտրելու չէ. իսկ հիւանդ-
ցածը բժշկելու համար, գարնան բոլոր հիւանդ
ճիւղերը ողջ տեղերէն կտրելու, ու նորէն պա-
տուաստելու է:

Գ Լ Ո Ւ Խ Դ Ի

ԵՆՏԱՌ ԸՆՍՑԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Երբո՞ւ կերպով կրնայ մէկը անտառ հասցընել,
մէյ մը հունտ ցանելով, երկրորդ՝ մատաղաշ ծառեր
տնկելով:

Թէ Ինչո՞ւ ԵՆՏԱՌ ՍԵՐՄԱՆԵԼՈՒ Է

Ի՞նչ որ կ'ուզուի որ ցանը յաջողի, առաջ
պէտք է գետնին, դիրքին ու օդին համաձայն փայ-
տի տեսակներ ցանել. երկրորդ՝ պէտք է գիտնալ
որ ինչ առթի ու ինչ հարկաւորութեան մէջ ինչ
տեսակ փայտ ցանելու է: Երրորդ՝ աղէկ հունտ
առնելու է: Չորրորդ՝ յարմար եղանակի ատեն
ցանելու է: Հինգերորդ՝ պէտք է գիտնալ որ ինչ
խտութեամբ ցանելու է. ու վեցերորդ՝ ցանելու գե-
տինը աղէկ պատրաստելու է: Եօթներորդ՝ մատաղ
տնկերը աղէկ դարմանելու ու հոգալու է:

Հոս դնենք նախ քանի մը ծառի տեսակնե-
րը, ու թէ աճելու համար ինչ գետին, դիրք ու
օդ կը պահանջեն: Եւ հասարակ ծառերը, այս
ինքն փեկոն, խոտի, հացի, կնձնի, վայրի հացի
կամ որնի, ոզորենի, սօսի կամ բուժենի, մայր
ու սարոյ՝ բարեխառն գօտւոյ տակ, ուր որ հասա-
րակ պտղոյ ծառեր ըստ մեծի մասին կը բուսնին,
աղէկ յառաջ կու գան. վերին հողը ու աւազով
կամ մանր քարերով խառն կաւը շատ կը սիրեն.
Իսկ կաղամախին ու ուռին նոյնպէս բարեխառն

երկիր, վերին հող, աւազ, բայց քիչ կաւ կը սիրեն, ու աս ծառերուն գետինը թոյլ ու չոր, չէ նէ՝ մօրացած կամ ճախին պիտ'որ ըլլայ. իսկ կուենին վերի հողը ու կաւ ու շատ ալ աւազ խառն կ'ուղէ: Աս ծառերուն խոնաուածիւնը բարեխառն գօտուոյ տակ չափաւոր պիտ'որ ըլլայ, Վայց աս ծառի ամէն տեսակները միջակ բարեխառն երկիրներ, ուր միայն ամառուան պտուղներ կը հասնին, աղէկ յառաջ չեն գար, ու քիչ վերին հող ու կաւ, բայց աւազով կամ մանր քարերով խառն գետին ու ոմանք չոր ու ոմանք խոնաւ կը սիրեն: Իսկ խիստ կամ ցուրտ երկիրներ, ուր պտուղ չբուսնիր, չեն կրնար յառաջ գալ:

Արկրորդ ըսինք պէտք է գիտնալ, թէ ինչ տեսակ ծառ տնկելու է. ասի գիտնալու համար, երկրին կամ գաւառին հարկաւորութեանը նայելու է, թէ արդեօք վառելու թէ շինելու փայտի կարօտութիւն կայ: Արրորդ՝ աղէկ հունտ ընտրելու է, ինչու որ գլխաւորաբար հունտին աղէկութենէն կախում ունի ծառերուն յաջողութիւնը: Վայց հունտը աղէկ ըլլալու համար պէտք է որ ծառին վրայ հասած ու ետքը քաղուած ըլլայ, աղէկ պահուի ու շատ չհիննայ: Իսկ սերմը ցանելու ատենը, երբեմն ծառին քաղուելէն անմիջապէս վերջն է, երբ դեռ թարմ ու կակուղ է, անոր համար ալ աղէկ ու շուտ կը հասնի, բայց շատ անգամ անմիջապէս հասունանալէն ետքը չսերմանուիր, հապա ինչպէս վերը ըսինք, զգուշութեամբ կը պահուի: Հինգերորդ՝ ցանուած հունտին խտութիւնը խիստ խառն չափաւոր ըլլայ, անանկ որ ծառերը բուսնելէն կամ ծլելէն ետքը իրարու շատ մօտ չըլլան, չէ նէ՝ ոչ ուշ կը հասնին ու աղէկ ալ չեն հասնիր: Ա եցերորդ՝ երկիրը աղէկ պատրաստելու համար, նախ աղէկ մը կը հերկեն, ու երկու տարի մը արմատեղէն կամ ու-

բիշ բերք կը ցանեն, կամ վրան բուսած խոտը կը հնձեն, կը չորցընեն, կ'այրեն ու մոխիրը աղբի պէս հողին հետ կը խառնեն, ու անով գետինը պտղաբեր ու յուռթի կ'ըլայ: Աթոթներորդ ըսինք թէ մատաղ տնկերը աղէկ դարմանելու ու հոգալու է. ասիկայ կ'ըլայ, նախ՝ զգուշանալով, որ ցանուած հունտը անասունները ու թռչունները չուտեն. երկրորդ՝ արեւի դէմ եղած տեղերը կամ արեւին խիստ տաքութեան տառնը գետինը ճիւղերով կամ յարդով ծածկելու է, որ նոր բուսած տնկերը չխարին, ու գետինն ալ խոնաւ պահուի: Արրորդ՝ փնասակար խոտերը քաղելու, դուրս հանելու է, որ մատաղ տնկերը չխղզեն: Վերջապէս ամէն կերպով նայելու է, որ մատաղ ծառերը ինչ կերպով որ ըլլայ, չփնասին ու չապականին:

ՄԱՏԱՂ ՏՆԿԵՐ ՏՆԿԵԼՈՎ ԸՆՏԱՌ ԱՃԵՑԸՆԵԼՈՒ ՎՐԵՑ

Ըստ անգամ աւելի դիւրին ու աժան կ'ըլլայ, փոխանակ հունտ ցանելու, մատաղ տնկեր տնկելով անտառ հասցընել: Բայց աս ընելու համար, ինչ փայտի տեսակ աւելի հարկաւոր, ըլլալը ընտրելէն ու գիտնալէն ի զատ, աս բաներս ալ գիտնալու է. նախ թէ որ եղանակ տնկել յարմար է. երկրորդ թէ որչափ իրարմէ հեռու պիտի տընկուին: Արրորդ թէ տնկուելու ծառերուն խորշերը ինչպէս պէտք է բանալ. չորրորդ թէ ինչ զգուշութեամբ տունկուելու ծառերը՝ հանելու է, ու ինչպէս անոնց ճիւղերը ու տերեւները կտրելու է, ու ինչ զգուշութեամբ մինչեւ նորէն տնկելու ատենը պահելու է. հինգերորդ ինչ զգուշութիւն ընելու է զանոնք ուրիշ տեղ զրկելու կամ փոխադրելու համար. վեցերորդ ինչ կերպով հողին մէջ դնելու ու տնկելու է զանոնք: Աթոթներորդ՝ տնկելէն ետեւ ինչպէս զգուշանալու է որ չփնասին:

(Թ)էպէտ անտառ տնկելու ատեն աշունէն մինչեւ գարուն է, այս ինքն, տերեւներ թափելու ատենէն մինչուկ նորէն տերեւ արձրկելու ատենը, բայց աշնան տնկուածները աւելի ապահով են, ու աղէկ կը յաջողին. իսկ թէ որ գարնան տնկել ուզուի, պէտք է նայիլ որ անմիջապէս ձիւնը ու սառոյցը քակուելէն ետքը տնկուի, թէ որ ուշ կամ մանաւանդ ամառուան մէջ տնկուի, աղէկ կամ ամենեւին չյաջողիր: Արկրորդ՝ ծառերուն իրարմէ հեռաւորութեան վրայ պէտք է գիտնալ, որ թէ որ տնկուած գետինը միանգամայն արածելու պիտի գործածուի, ան ատենը ծառերը 24 մինչեւ 36 ոտք իրարմէ հեռու ըլլան, ապա թէ ոչ՝ 16 մինչեւ 18, կամ 8 մինչեւ տասուերկու կամ 6 մինչեւ 8, կամ նաեւ 4 կամ 6 ոտք կրնան տնկուիլ իւրաքանչիւր ծառի տեսակին ածելու բարձրութեան նայելով. անանկ որ շատ բարձր ու ստուար ծառերու տեսակները աւելի հեռու ըլլան, քան թէ անոնք, որոնք բնութեամբ աւելի քիչ կ'աճին կամ մանր կը մնան: Արրորդ՝ տնկուելու ծառերուն ծակերը կամ խորշերը հասարակօրէն այնչափ պէտք են ըլլալ, որ ծառին արմատը իր բնական դիրքովը ազատ տեղ ունենայ, բայց թէ որ գետինը աղէկ չէ, լաւ է որ աւելի լայն ու խորունկ ծակեր բացուին: Չորրորդ՝ ծառերը հանելու կերպը աս է. որովհետեւ տնկուելու ծառին աղէկ յաջողելը գլխաւորաբար արմատէն կախում ունի, անոր համար նայելու է՝ որ որչափ կարելի է արմատը անվնաս ու լի ըլլայ. հանելու դիւրին կերպն է ծառին չորս կողմը կտր մը նշանել այնչափ տարածութեամբ, որչափ տարածութեամբ որ արմատը հանել կ'ուզուի. ետքը սկսելու է կտրին դրսի դիէն հողը բանալ, ու ան կտրին տարածութենէն տարածած կամ երկընցած արմատները սուր կացնով կտրելու է, ետքը նոյնպէս տակի դիէն ալ ուղղորդ հողին մէջը գա-

ցած արմատներն ալ կտրելու է չափաւոր զգուշու-
 թեամբ . աս ալ ընելէն ետեւ ծառը վերէն ուղղորդ
 քաշելու ու հանելու է, պէտք է ծառէն իր յար-
 մարին համեմատութեամբ ծիւղ կամ ոստ կտրել :
 Թէ որ ծառատունկը հանած ատենը արմատնե-
 րը շատ կրճատած են, ճիւղերէն առանց կտրե-
 լու տնկուելու ըլլայ, տկարացած արմատները չեն
 կրնար բաւական նիւթ մատակարարել բոլոր տըն-
 կին, անոր համար նախ տակի ճիւղերը բոլորովին
 կամ ըստ մասին կտրելու է, ծուռ կտրուածով մը
 վարէն վեր, բայց նայելու է, որ մնացած ճիւղին
 վրայ հասուն բողբոջներ մնան, որ շուտով բացու-
 ին ու ծլին : Թէ որ ծառին արմատները շատ են,
 ճիւղերն ալ անոնց համեմատութեամբ աւելի կրնան
 թողուիլ : անուած ծառերը նայելու է, որ որչափ
 կարելի է ցրտէ ու չորութենէ պահուին, անոր հա-
 մար պէտք է օդէ ու արեւէ զգուշանալ, ու կամ
 թոյլ հողի կամ ջրոյ մէջ դնել : Կաւագոյն է
 ծառը հանելէն ետեւ անմիջապէս իր որոշուած
 տեղը տնկել . բայց թէ որ հարկ ըլլայ աշնան
 հանուած ծառը մինչեւ դարուն պահել, պէտք չէ
 արմատը սյնչափ երկայն ատեն ջրի մէջ դնել, հա-
 պա պէտք է կակուղ հողի մէջ թխթեւ մը տնկել :

Հինգերորդ՝ հանուած ծառատունկերը ուրիշ
 տեղ զրկելու կամ փոխադրելու ատեն, նայելու
 է որ չորնան կամ չսառին, կամ չուանի ու շղթայի
 քուելով արմատը կամ բունը չվնասի : Աւտի
 պէտք չէ տնկերը սաստիկ ցրտոյ ատեն ճամբայ
 դնել, նոյնպէս հովէ ու արեւէ ալ պահելու հա-
 մար լաթով մը ծածկելու է, ու թէ որ ճամբան
 օրուրնէ աւելի կը տեւէ, պէտք է ատեն ատեն
 ջրով սրսկել, որ թարմ մնան : Բայց թէ որ զրկու-
 ելու տեղը շատ հեռու է, աւելի զգուշութեան
 համար պէտք է արմատին մէջ պարսպ տեղերը
 չոր մամուռ դնել ու ետքը մամուռը ջրով սրս-

կել, ու անանկ՝ յարդի կամ հաստը լաթի մէջ պլել:

Ս եցերորդ՝ ծառատունկ տնկելու համար աս կանոնները պէտք է գիտնալ, նախ պէտք է հաւասար մեծութեամբ ծառերը մէկ կարգ տնկել, ինչու որ մանրները ու խոշորները մէկ չափով ու շուտութեամբ չեն աճիր: Արկրորդ թէ որ գետինը աղէկ է, ծառերը առջի տնկուած խորունկութենէն աւելի խորունկ տնկելու չէ. իսկ թէ որ գետինը չափաւոր յուռթի է, 1 կամ 2 մատ, իսկ թէ որ գետինը աւազուտ կամ արեւի դէմ է, 3 կամ 4 մատ աւելի խորունկ տնկելու է: Արրորդ՝ նայելու է որ ծառին որ կողմը որ իր առջի տնկուած տեղը հիւսիս կը նայէր, նոյն կողմը նորէն տընկուելու ատենն ալ նոյնպէս հիւսիսի դին նայի. ասոր համար պէտք է իսկզբան ծառը հանելու ատենը հիւսիսային կողմը դիւրել ու գծով մը բնին վրայ նշան բնել: Չորրորդ՝ խեչակները կամ ծառը շիտակ պահելու համար խօթուած ձողերը աղէկ հողին մէջ հաստատելու է, բայց նայելու է որ խեչակը ծառին ան կողմը գայ, որ կողմը որ կէս օրուան արեւին դիմացը կ'ընայ, որպէս զի որչափ կարելի է ծառին բունը արեւին սաստկութենէն ազատ ըլլայ:

Հինգերորդ՝ ասանկ տնկելէն լմնալէն ետեւ, պէտք է ծառը քանի մը հեղ կամացուկ ու քիչ մը վեր քաշել ու նորէն վար պնդել, որ ասով արմատին մէջի պարապ մնացած տեղերը հող լեցուի ու ետքը պէտք է ծառին ծակը կատարեալ հողով լեցընել: Այս պէտք է պնջափ ջուր լեցընել, որ հողը բարակ մօրի կամ շաղախի պէս ըլլայ, ասով ալ հողը արմատին պարապ միջոցներուն մէջ կ'իջնայ ու կը լեցընէ. ու ետքը պէտք է վրան հողը աղէկ մը լեցընել: Ս եցերորդ թէ որ գետինը ուր որ ծառը պիտի տնկուի, շաա խոնաւ ու թաց

է, պէտք չէ ծառը հողին մէջ ծակ բանալ ու տընկել, հապա հողին կամ գետնի երեսը, թէ որ խոտ բուսած է, խոտը մէկ դի ընելով, տնկել, ու վրան հողակոյտ մը ընել գետնին երեսէն բարձր, այնչափ, որչափ որ ծառին արմատը ծակելու համար բաւական է :

Վերջապէս ծառը տնկելէն վերջը ամէն ըզգուշութիւնը ընելու է որ անասուններ կամ մարդիկ, հողմ, անձրեւ, ձիւն փնաս չընեն, ուստի խնշակով կամ յարդով կամ հովիու ձիւնի անձրեւի գէմ կը պատըսպարուին, իսկ ցանկով կամ փշով պատելով անասուններէն ու մարդիկներէ կ'ապահովուին :

Կայ ուրիշ կերպ մ'ալ անտառ տնկելու ան տնկելով կամ տաշտաթաղ ընելով, բայց լաւագոյն ու գիւրագոյն են վերը ըսուած կերպերը :

Գ Լ Ո Ի Ի Ժ Գ

ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ ԸՆԴՀԱՆՐԱՊԷՍ

Երբ ՎԳՈՐԾԸ իր երկիրը գործելու պէտք եղածին չափ աղբ ժողվելու ու մէկ նոր մուտք մ'ալ աւելցընելու համար, պէտք է որ ընտանի կենդանիներ պահէ, ինչպէս եզ, կով, ոչխար, ձի, այծ, խոզ, հաւեր՝ եւ այլն. որոնք իր երկիրը գործելու կ'օգնեն, կաթ, կարագ, միս, կաշի, բուրդ՝ եւ այլն կու տան, երկիրն ալ կը պարարացընեն :

Ըս կենդանիները զանազան գաւառներու օգէն՝ կերակուրէն՝ նայելու եղանակը գիտնալէն մեծութիւննին ու ձեւերնին կը փոխեն, ու մի եւ նոյն տեսակ կենդանին զանազան գաւառներ մէկը մէկալէն մեծ տարբերութիւն կ'ունենայ, որ ցեղ կ'ըսուի. ինչպէս Տիրովի՝ Սուետիայի՝ Հոլանտայի

ու Մնգղիայի կովերը մերիններէն ալ, մէկը մէկալէն ալ տարբեր ձևեր ու մեծութիւն ունին, տուած կաթերնուն չափը ու պարարտութիւնը տարբեր են: Մ,ս բանիստարհեստը գլխաւորաբար շատցընելու համար պահածներու աղէկ ընտրութիւնը՝ այնչափ կ'օգնէ, որ կամաց կամաց ցեղերնին բոլոր կը փոխեն, ուրիշ ցեղ կ'ըլլան:

ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԸ ԱՂԷԿՑԸՆԵԼՈՒ ՎՄԱՅ

Կենդանիներու ծնունդները ազնուացընելու համար պէտք է ընտիր էգեր, մանաւանդ ընտիր արուններ ունենալ. ինչու որ կենդանիները իրենց աղէկութիւնը մօրմէ ալ կ'առնուն, բայց աւելի հօրմէ կ'առնուն: Մ,ս բանով կովերու հորթերը կը մեծնան նէ՛ շատ ու պարարտ կաթ կու տան, ոչխարներու բուրդը կը բարակնայ, հաւերը շատ ու խոշոր հաւկիթ կ'աճեն, ու մուտքը կը շատնայ. ասանկ ալ ուրիշ կենդանիները: Թէ որ մէկը՝ օրինակի համար՝ շատ կաթ տուող կովեր շատցընել կ'ուզէ նէ, իր կովերուն մէջէն շատ կաթ տուողներու հորթերը պիտ'որ պահէ, անոնց մէջէն ալ աւելի շատ տուողները զատէ. արուններու մէջէն աւելի խոշոր, ուժով, գեղեցիկ կազմածով, առողջ ու առատ կաթ տուող մօրմէն ծնածը պիտի ընտրէ, ու աղէկ տեղեկանայ, որ ծեր չըլլայ, քիչ կաթ տուող մօրմէ չըլլայ, որ իր կովերը աղէկնալու տեղ չաւրուին: Մ,ս պատճառաւ Աւրոպայի տէրութիւնները՝ կամ գեղերու հասարակութիւնները մասնաւոր ընտիր արուններ կը պահեն, որ մէկը մէկալը չգիտնալով չխաբուին:

ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԸ ԱՂԷԿՑԸՆԵԼՈՒ ՈՒՐԻՇ ԽԻՋՈՑՆԵՐՈՒ ՎՄԱՅ

Կենդանիները աղէկցընելու համար ան կողմերէն ձագեր բերել կու տան, ուր որ նոյն տեսակ

կենդանիները շատ աղէկ են, անոնք՝ աղէկ կերակուրներ տալով ու մաքուր պահելով կը մեծցնեն, ինչու որ տեղը փոխելը օգուտ չընեն, թէ որ մեծնալու ատեննին աղէկ կերակուրներով ու մաքուր չեն պահուիր նէ, օրէ օր կ'աւրուին տեսակնին ալ կը փոխեն:

Աս կողմերու տէրութիւնները ամէն դաւառ պարգեւներ դրած են, ու գեղացիները իրենց երեք տարեկան ձիերը՝ կովերը՝ ոչխարները տէրութենէ որոշած տեղեր կը տանին, հոն տեղը թագաւորական մարդիկները կը նային՝ կը քննեն, ու որուն կենդանին որ շատ աղէկ ու ընտիր կը դրանուի, տիրոջը պարգեւ կու տան, ծախել կ'ուզէ նէ, լիցուն ալ գնով կ'առնուն, չուղեր նէ՝ կ'առնուտուն կը տանի: Աս բանս երկրագործներու մեծ գրգիռ տուած է, ու ամէնը իր կենդանիները աղէկցընելու ետեւէ են:

ԿԵՆԴԱՆԻՆԵՐԸ ԿԵՐԵԿՐԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Արկրագործին մեծ հոգը իր կենդանիները առողջ պահել, ու անոնց կերած կերակուրէն օգուտ մը քաղել պիտ'որ ըլլայ: Ասոր համար աս կանոնները պահելու է: Հառաջուց պէտք է հոգալ, որ ձմեռուան բաւական կերակուր ունենան, կերակուրնին աղէկ հասած ու զօրաւոր ըլլայ, յի՛ կենդանիները դիւրին մարսելու կակուղ բաներ ունենան: Պէտք է կաթ տուողներու անանկ կերակուրներ տալ, որ իրենց փորին մէջ բռնած տեղին հաւասար սնունդ տայ իրենց, ինչպէս պարզ յարգը իրենց ստամոքսը կը լեցընէ, բայց պէտք եղած սնունդը չտար, պարզ դարին կամ վարսակը ստամոքսին բաւական չեն լեցընեն, անոր համար խոտը հատնելէն վերջը պարզ յարգ տալու հարկ կ'ըլլայ նէ, քիչ մ'ալ դարի կամ վարսակ տալու է. ու միշտ մէկ՝ քիչ ոյժ տուող ու շատ տեղ բռնող

կերակուրէն վերջը շատ ոյժ տուող քիչ տեղ բնօղ մ'ալ տալու է: (Թ)րջած խոտ կամ առու ոյտ տալու չէ, որոնք աղիքնին կը տկարացնեն, ու շատ հեղ ծանր հիւանդութիւն կը բերէն. ասանկ ալ շատ չոր կերակուրները կենդանինբրուն պնտութիւն ու ջերմոտ հիւանդութիւն կը պատճառեն: Կերակուրնին ամէն օր հաւասար պիտ'որ ըլլայ, օր մը շատ'օր մը քիչ պիտ'որ չըլլայ. ասոր համար շատ կենդանի պահօղները աշնան անոնց ձմեռուան կերակուրները կը չափեն, բաւական ու հաւասար բաժիններ կ'ընեն, պակսածը ատենին կը գնեն. թէ որ սուղ է նէ, կենդանիներու անշահներէն ծախելով կը պակսեցնեն, որ ձմեռը կերակուրնին պակսելով ամէնն ալ չարութիւն: Կերակուրին տեսակները փոխուելու ատեններ՝ գլխաւորաբար աղէկ զգուշանալու է որ չորէ կանաչ ու կանաչէ չոր չըլլայ: Կերակուրի ատենները փոխելու չէ: Հիւանդ ու մատաղներու՝ աղէկ, ու տարեւոր ու ողջերուն աւելի կերակուր տալու է, բայց անոնց ալ ամէնը մէկէն տալու չէ: Արբեմն աղ տալու է, որ կերակուրը սիրով ուտեն: Կերակուրները մաքուր պիտ'որ ըլլան, որ սիրով ուտեն. մզլտած՝ փտտած բաները նետելու է: Սրանին գլուխնին՝ ախոռնին մաքուր պահելու է, որ շատ ցուրտ ու շատ տաք հովերու դէմ պիտ'որ չըլլայ: Արածօղ կենդանիները շատ տաքէն ու շատ պաղէն պահպանելու է: Ախոռնին երբեմն մէկ կողմէն պատուհան բանալով՝ օդը փոխելու է: Հիւանդութիւն մը երեւցածին պէս, որ յառաջ թեթեւ բան կը կարծուի, աղէկ գիտցօղներէն խորհուրդ ու օգնութիւն խնդրելու է: Այնչափ է, որ իրենց ծառաները ու աղախինները զիրենք չծեծեն. երկիր գործելու ատեններ իրենց կարողութենէ աւելի չաշխատեցնեն, տաքին պաղին ու անշահ եղանակներուն անդադար չաշխատեցնեն, ու կերակուրնին

քիչ չտան, ինչու որ ասանկով կենդանիները օրէ օր կը տկարանան, անոր համար չափաւոր աշխատութենէ վերջը քիչ մը հանգչել տալու է. իսկ քրտնած կամ տաքցած ատեննին պաղ ջուր կամ ուրիշ խմելիք տալու չէ: Տեղ տեղ յղի կենդանիներն աշխատել կու տան, բայց գոնէ չափաւոր աշխատցընելու է, բայց չաշխատցընելը ալ աղէկ է:

Գ Լ ՈՒ Խ ԺԳ

ԿՈՎԻ ՈՒ ԵԶԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

ԱՍՈՒՔ ամէն մէկ երկիր տարբեր գոյն՝ ձեւ ու կազմած ունին, շատ կամ պարարտ կաթ կու տան, որը աղէկ կը գիրնայ, որը համով միս ունի, ու եզերնին աւելի կամ պակաս աշխատութեան կը դիմանան: Հոլանտայի ու Րնգոլիայի կովերը չափէ գուրս շատ կաթ կու տան, բայց կաթերնին շատ պարարտ ու համով չէ, գիրցընելու աղէկ կու գան, ու մսերնին համով է: Բայց եզերը շատ աշխատել չեն կրնար ու աղէկ կերակուր կ'ուզեն: Սուետիայի ու Տիրոլի կովերը անոնց չափ կաթ չեն տար, շատ տուօղը օրը տասնուչորս հոխան չանցընել, բայց կաթերնին շատ եղատ ու համով է, գիրցընելու շատ աղէկ են ու միսերնին համով՝ մինակ թելերը հաստ կ'ըլլայ, ու եզերը չափաւոր աշխատութեան կը դիմանան: Գերմանիայիները շատ տեսակ են, վասն զի վերը ըսած տեղերէն ընտիր ցուլեր կը գնեն, ու աղէկ ալ նայելով անոնցմէ շատ ընտիր ցեղեր յառաջ բերած են, որոնց կաթը օրը տասուիրիք հոխան չանցնիր, բայց շատ կարագ ունի, ու գիրցընելու շատ աղէկ կու գան: Րնգամ մը Վիէննա երկու ցուլ գիրցուցած էին, մէկը վեց հարիւր չորս՝ ու մէկալը հազար յիսուն

ուսմեց հոխայ կշռեց, եզերնին ուժով ու խոշոր կրկայ, աշխատանքի ալ շատ կը դիմանան:

Ասոնք մեր աղգին երկրագործներուն աչքը բանալու համար գրեցի, որ ինչպէս ան աղգերը դիշեր ցորեկ իրենց կենդանիները աղէկցընելու հոգ տանելով ասանկ աղուոր օգտակար կենդանիներու տէրեղած են, մերիններն ալ ասանկ բաղձանքի գան ու անոնց հետեւին: Ամէն տեսակ կենդանիներու պսսչափ տարբերութիւններու մեծ մասը երկրագործներուն փոյլթ տանելէն յառաջ եկած է. ինչու որ ստեղծօղը մէյմէկ ցեղ ստեղծեց, մարդու ալ իմաստութիւն տուաւ անոնք նայելու՝ հոգալու՝ ու աղէկցընելու համար: Իբաւ է, որ ղանազան օղը, գաւառը, դիրքը, խոտին շատութիւնը ու պարարտութիւնը շատ կ'օգնեն, բայց մարդու հոգը աւելի կ'օգնէ:

ԿՈՎ ՊԱՀԵԼՈՒ ՎԵՒՃԱՆԻՆ ՎԲԵՑ

Կով պահօղը վախճան մը պիտի դնէ, ու ջանայ պիտ'որ անոր հասնելու: Աս վախճանը կրունայ ըլլալ առատ կաթ ունենալ, մսի համար դիրքընել, երկիր գործելու եզ հասցընել, կամ հորթ մեծցընել ու ծախել. ասոնց մէջէն երկրագործը իր գտնուած տեղին յարմար մէկը իրեն գլխաւոր վախճան պիտի դնէ: Թէ որ մեծ քաղաքներուն մօտ ըլլալով կաթը աղէկ կը ծախուի նէ, գլխաւորը կաթ պիտ'որ ըլլայ. թէ որ կաթը ստակ չուներ՝ ու ցորենեղէնները աժան են, գլխաւոր վախճանը եղ' կով գիրքընել, ծախել պիտ'որ ըլլայ. ասանկ իմացիր ուրիշներն ալ:

ԿՈՎԵՐԸ ԱՂԷ ԿՑԸՆԵԼՈՒ ՎԲԵՑ

Աղէկ կով ունենալու համար հարկաւոր է, որ շատ կով պահօղը ընտիրցուլ ունենայ, աղքատ գեղացիներն ալ քիչ քիչ ստակ դնելով բան հաս-

կըցողի ձեռքով ցուլ մը գնեն, ու հասարակաց ծախքով պահեն: Յուլ գնելու կամ տնէն հասցընելու համար նայելու է, որ աղէկ ցուլէն ու կովէն ծնած ըլլայ, անոնց հայրը մայրն ալ ընտիր տեսակ եղած ըլլան: Ըս զգուշութիւնները կովի վրայ ալ ընելէն ետքը՝ թէ ցուլի թէ կովի համար անոնց հորթերը պահելու է:

ԿՈՎԻ ՇԵՏ ԿԵԹ ՏԵԼՈՒ ՆՇԷՆՆԵՐՈՒ ՎՐԵՏ

Աղէկ ու շատ կաթ տուող կովը աչքի զարնելու կազմած ու ցուլի կերպարանք չունենար, ետեւի կողմը առջեւինէն աւելի զօրաւոր կ'ըլլայ, փորին վարի դին աւելի լայն կ'ըլլայ, գլուխը ու վիզը բարակ կ'ըլլան, եզի կերպարանք չունենար, ոսկրները բարակ ու յօդերը կարծ կ'ըլլան, կրունակը լայն՝ եղջիւրները բարակ ու փայլուն կ'ըլլան, պոչը երկայն ու բարակ՝ մազերը բարակ ու պտուկած կ'ըլլան, ծիծերը կակուղ, կախուած, կաթի հաստ երակներով խոշոր՝ ու ճոթերը հաստ կ'ըլլան, ընտանի ու հեզ կ'ըլլան, որ իրենց երեսէն ալ կ'երեւնայ: Տարիքն ալ եղջիւրներէն կը ճանչցուի, որոնց վրայ քանի յօդ կայ նէ, այնչափ հորթ ծնած է, տարին մէյմէկ հորթ գնելով չորս տարի ալ վրան հաշուելու է. թէ որ մէջը մէկ կամ երկու տարի ամուլ մնացած է նէ, ան յօդերը միւսներէն երկայն կ'ըլլան: Ըսոնք գիտնալ հարկաւոր է, բայց անանկ ալ դրսէն կով գնելը շատ վտանգաւոր է, ինչու որ աւելորդ կով ունեցողը աղէկը չծախեր, հիւանդութիւն կամ պակսութիւն ունեցողը կը ծախէ, որ դիւրին չճանչցուիր:

ԿՈՎԻ ԿԵՄ ԵՉԻ ԳԻՐՆԵԼՈՒ ՆՇԷՆՆԵՐՈՒ ՎՐԵՏ

Արն որ մանր ոսկրներով խոշոր մարմին ունի, մէջքը երկայն՝ կլոր ու վար ինջած, կռնակը՝ լայն ու երկայն, կուրծքը՝ լեցուն, ազդրը՝ կլոր, կաշին՝

կահուղ, ու տակը միսը սպունգի պէս տեղի կու տայ նէ, աղէկ ու շուտ գիրնալու նշաններ են. սասնկ ալ բնտանի՝ հեղ բնութիւն ունի, արթուն է ու սիրով կ'ուտէ նէ, շուտով կը գիրնայ :

ԵԶԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԴԻՄԱՆԱԼՈՒ ՆՇԱՆՆԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Մշտատանքի դիմանալու եզը կարծր ու զօրաւոր ոսկրներ կ'ունենայ, դիմացկուն կաղմած՝ կրօր ոսկրով լայն կուրծք կ'ունենայ, ուսը շարժուն ու լայն՝ մէջքի կարգաւ ոսկրները ու կունակը զօրաւոր կ'ըլլայ, ետեւի ոտքերը գետինը չքսեր՝ շատ վեր ալ վերցընելով կամարի ձեւով չշարժեր. դիւրին կը սովրի՝ ու տիրոջը կը հնազանդի նէ, մասնաւոր աղէկութիւն մի է :

ԵԶԵՐՈՒՆ ԳՈՐԾԵԼՈՒ ՏԱՐԻՔԻՆ ՎՐԱՅ

Աղերը չորս հինգ տարի կըրնան աշխատիլ, ու դիմացկուն տեսակները աւելի ալ, թէ որ կատաղի չեն՝ ու գիրնալով չեն ծանրնար նէ :

Կովերը քունի որ ամէն տարի կը ծնանին, ու շատ կաթ կու տան նէ, կը պահեն. կաթը կը պակսեցընեն, կամ ուրիշ պակսութիւն կ'ունենան նէ, կը ծախեն կամ կը մորթեն. կաթը ինչուան տասնուերկու երրորդ տարիքնին շատ կու տան, անկէ ետքը կըսկսին պակսեցընել :

ԾՆԱՆԵԼՈՒ ՈՒ ՆՈՐ ԾՆԱԾ ԿՈՎԻ ՈՒ ԱՆՈՐ ՀՈՐԹԻՆ ՀՈԳԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Հղի կովի աղէկ ու շատ կերակուր պէտք է տալ, ինչու որ ներսի հորթը պիտի մեծցընէ ու կաթ պիտ'որ տայ. ծնանելէն եօթը ութը շաբաթ կաթը չկարեր նէ, ալ կթելու չէ : Հղութեան բոլոր ատեններ ծնունդը փութացընելու բաներ կերցընելու չէ, ինչպէս տղմոտ ու միլոտած չոր խոտ՝

փտտած կամ սառած արմատեղէն, շատ գեանի խրն-
 ձոր մէկէն հում, վրան եղեամ ինջած կանաչ խոտ,
 ու նոր չոր խոտ: Ասանկ ալ անգութ զարնել ու
 միտել, չափէ գուրս վազցընելով հոգնեցընել, կառ-
 քի լծած շատ աշխատցընել, ուրիշ կովերը փորին
 զարնել, ախոռը մտած ելած ատեններ դռնէն ու-
 րիշ կովերու հետ մէկ տեղ թող տալով փորը ճրղ-
 մուիլ, ասոնք բոլոր վնաս կու տան:

Արիւ երկու հարիւր ութսուն ու հինգ օրուան
 մէջ կը ծնանի. ծնանելու ատենը կը մտենայ նէ,
 շատ յարթով կակուղ անկողնի վրայ կը դնեն ու
 ծնանելէն ետքը հորթը առջեւը կը տանին, որ լղէ.
 ու սիրով լղել տալու համար վրան բարակ աղով
 թնփ կը ցանեն: Թէ որ հորթը կըրնայ քալել
 նէ, կը տանին մօրը առջի կաթէն ծրծել կու տան,
 մնացածը կը կթեն՝ շատ տեղ մօրը կը խմցընեն:
 Աթը աժան տեղեր հորթը արձակ թող կու
 տան, որ ուզած ատեն երթայ՝ ծծէ, ու մինակ
 կաթով մեծնայ. մինակ կը զգուշանան, որ մօրը
 ոտքի տակ չերթայ, մայրն ալ չշարշարէ: Ա-
 րիշ տեղ կը կապեն ու ինչուան չորս հինգ շա-
 բաթ օրը իրեք չորս հեղ կը տանին ծծել կու տան.
 ասիկայ շատ աղէկ եղանակ է, ալ աւելի առջինեկ
 կովերուն համար, ու շատ հեղ կթելու թող չեն
 տար: Արիշներն ալ առջի շաբաթ օրը երկուք ու-
 կէս հոխայ, երկրորդին՝ իրեք երրորդին չորս հո-
 խայի մօտ կաթ կը կթեն, ու մէջը քիչ մ'ալ գաղջ
 ջուր խառնած իրեք չորս անգամէն խմել կու տան.
 Թէ որ հորթը պիտ'որ պահեն նէ՝ անկէ վերջը
 ամէն շաբաթ երրորդ մասը պակսեցընելով կը հա-
 տանեն, ու չոր խոտի կը վարժեցունեն, չէ՛նէ՛ ան-
 միջապէս չորրորդ շաբաթը կը ծախեն:

ՀՈՐԹԸ ԿԵՐԵԿՐԵԼՈՒՒ ԻՆԾՑԸՆԵԼՈՒՒ ՎՐԵՑ

Տնէն աղէկ ցուլ ու կով հասցընելու համար զանոնք պէտք է ձմեռը տաք ու առողջ ախոռի մէջ պահել, ամէն իրիկուն տակերնին շատ յարդ տա-
րածելով ու ամէն օր մաքրելով չոր պահել, դի-
մացէ դիմաց ծակերուն ցուրտ հովեր փչելու կող-
մերը գոցել: Հորթը կաթէն կտրելէն վերջը պէտք
է աղէկ կերակուրներ տալ, որ շնիհարի, դժուար
մարսելու ու թրջած բաներ չտալ. անոր համար
կաթէ կտրելէն վերջը վեց ամիս կանաչ կերակուր-
ներ չեն կերցըններ, մինակ բարակ ու աղէկ չոր խո-
տով հետը քիչ մ'ալ ցորենեղէնով կը պահեն:
Մռջի տարին հորթին աղէկ շնայօղը բոլոր կենացը
վնաս կու տայ: Մէկ հորթին առջի տարին օրը
երեք ու կէս հոխայ, քիչ քիչ շատցընելով, երկրորդ
տարին՝ օրը վեց հոխայ, երրորդ տարին՝ ինը հոխայ
խոտ կը հաշուեն: Ազգու արունները կաթ ծծած
ատեններ կը կտրեն, վասնզի ան ատեններ քիչ
ցաւ կ'իմանան:

Հորթը թանջ (չահալ) կ'ըլայ նէ, պատ-
ճառը փնտռելու է. թէ որ ախոռին պաղութենէ
կամ թթու՝ կամ պարարտ կաթ ուտելէն կամ կե-
րակուրը մէկէն փոխուելէն պատահած է նէ, ան
բաները վերջացընելու է, ու փորը լուծելը թեթեւ
է նէ՝ օրը հեղ մը կաթով եփած քիմիոն խմցընե-
լով կ'անցնի. սաստիկ է նէ, տասն ու մէկ տրամ
ծեծած խաշնդեղ՝ հարիւր եօթանասուն տրամ բարկ
օղիի մէջ դնելու, ու օր մը բերանը գոց՝ տաք
տեղ պահելէն վերջը՝ երկու երկու դրգալ առտու
իրիկուն հորթին բերանը լեցընելով խմցընելու է,
կը դադրի:

ԿՈՒԼԵՐԸ ՄԻՇՏ ԱՍՈՌԻ ՄԷՋ ԿԵՐԵԿՐԵԼՈՒՒ ՎՐԵՑ

Աւրոպա մեծ ագարակներու տէրերը կովերը
միշտ ախոռի մէջ կը պահեն, մինակ գեղացիներու

կովերը կ'արածեն: Այրկուքին վրայ ալ կը գրենք. յառաջ՝ թէ ինչ կը կերցընեն ախօռի մէջ ձմեռը, կերակուրները ինչ կերպով կու տան, ամէն մէկ կերակուրը ինչ չափով կու տան, ու ամառը ինչ կը կերցընեն. ետքը՝ թէ դուրս արածած ատեննին տունը ինչ կերակուր կու տան:

Չմեռուան կերակուրներու գլխաւորները ասոնք են, չոր խոտ, առուուտի տեսակներ՝ խառնուրդ յարդ, կանաչեղէն, արմատեղէն, եղի քուսպ, ցորենեղեն ու ընդեղէններ:

Չոր խոտը կովերու ձմեռուան կերակուրներուն ամէնէն աղէկն է, բայց մինակ կերցընելով չբաւելուն համար արմատեղէնները կը կտրեն՝ մանր յարդի հետ կը խառնեն, ու յառաջ անիկայ կու տան, ու խոտը կամ ամէնը հատնելէն վերջը, կամ անոնց հետ քիչ քիչ կու տան: Աղէկ խոտի մէկ հոխան թթու կամ աւրուած խոտի երկու հոխայի զօրութիւն ունի: Թթու կամ աւրուած խոտերը կաթ ու հօրթ չունեցող կենդանիներու կու տան. բայց շատ աւրուած ու տղմոտ են նէ՛ անոնց ալ բարակ ցաւ կը պատճառէ, ասոնք շնետելու համար աղէկ կը ծեծեն՝ կը կտրեն, վրան աղ ու տաք ջուր կը ցանեն, ու գարիի կամ վարսակի հետ գիրցընելու կենդանիներու կու տան: Այրկրորդ խոտը առանց անձրեւի տուն եկած է նէ, առջինէն աղէկ կ'ըլլայ, ու ոչխարի կու տան: Մինակ խոտ կերցընելու համար մէկ կովի օրը ինը հոխայ ու կէս պէտք է: Առուուտի տեսակները ատենին հնձած՝ աղէկ չորցած՝ ու տերեւները թափուած չեն նէ, խոտէն ալ աղէկ են: Այառնուրդ խոտը, այսինքն, վիզ, ոլոռ, գարի խառն ցանած՝ ծաղկելէն վերջը հնձած ու չորցըցածը, աղէկ չոր խոտի հաւասար է: Յարդը տեսակ տեսակ է: Աովի տալու յարդը չափէ դուրս հասած պիտի չըլլայ, անձրեւին ու անոյշ մառախուղէն ժանգոտած չըլլալէն ետքը աղէկ պահուած

պիտ'որ ըլլայ : Ամառուան պտուղներու յարդը մեկալնոնցմէ աղէկ է : Արսակինը գարիի, ցորենի, հաճարի յարդերէն աղէկ է . ոլոռի, ոսպի, սիսեռի ու վիդի յարդերը վարսակինէն աղէկ է :

Աննաչեղէն ու արմատեղէնները հասարակօրէն մանր կտրտած աղէկ յարդերու հետ խառն կու տան, ու կովերը ուտելով աղէկ ու շատ կաթ կու տան : Հառաջ կաղամբի տերեւէն կը սկսին, վերջը շողգամ՝ որուն զօրութիւնը ասոնց ամէնէն տկար է ու շատ չպահուիր, ետքը դդում կու տան, որ կաթի շատ աղէկ է . ետքը գետնի խնձոր կարմիր բանջարի հետ (յարդը միշտ հետը իմանալու է) . կովերը ասոնցմով ալ աղէկ կաթ կու տան, գիրցընելու ալ աղէկ են . գետնի խնձորը մինակ կերցընել հարկ կ'ըլլայ նէ՛ խաշած կու տան, ինչու որ հում տալու ըլլան նէ՛ յարդը կը թողուն, մինակ ան կուտեն, դժար կը մարսեն, փորերնին լուծել կը սկսի, ու յղի կովերը շատ հեղ կը վիժեն ալ, ասոր համար հում կերցընել կ'ուզեն նէ՛ վրան աղի ջուր կը ցանեն, ու ինչուան առջի բաժնին յարդը չեն ուտեր նէ՛ նորէն չեն տար : Արմատի կաղամբը ամէնէն աւելի կը դիմանայ, անոր համար անիկայ ամէնէն վերջը կու տան, որ կաթի ալ շատ աղէկ է : Չոր խոտը ասիէ վերջը կը սկսին :

Աղերու գործատուններու մօտ անոնց քուսպը կ'առնուն, յարդի հետ կը խառնեն, կը կ'երցընեն, կամ ջրով խառնած կը խմցընեն, որ մէկ կովի երկու երեք հարիւր տրամ կը բաւէ :

Յորենեղէն ու ընդեղէնները ամէնէն աղէկն են, բայց ծախքը շատ ըլլալով շատ աժան կըլլան նէ կու տան :

ԿՈՎԻ ՉՐԵՌՈՒԵՆ ԿԵՐԵԿՈՒՐՆԵՐԸ ՏԵՂՈՒ ԿԵՐՊԸ

Ինչպէս վարպետ խոհակերը քիչ ծախքով համով կերակուրներ կ'եփէ, որ մարդը սիրով կ'ու-

տէ, ու դիւրին կը մարսէ, ասանկ ալ վարպետ
 երկրագործները կենդանիներու կերակուրները մէկ-
 զմէկու հետ խառնելով ու տեսակ տեսակ փորձե-
 րով եղանակներ գտած են, որ անոնց քիչ ծախ-
 քով աղէկ ու առողջ կերակուրներ տան, որ ասոնք
 են: Հատ տեսակ յարդ՝ արմատեղէններ պէտք
 կ'ըլլայ նէ, քիչ մ'ալ կտրած խոտ կամ խառ-
 նուրդի խոտ խառն կու տան: Հատ տեսակ յար-
 դեր՝ արմատեղէններ վերը գրած կարգով կտրած
 խոտ ու առուուտի տեսակներ ամանի մէջ կը լե-
 ցնեն, վրան այնչափ տաք ջուր կը ցանեն, ու կը
 խառնեն, որ ամէնը թրջի. բերանը կը գոցեն, ու
 պաղելէն վերջը կովի կու տան կերակուրի ատեն,
 ու շուտով երկրորդը կը պատրաստեն: Մսի կովերը
 շատ սիրով կ'ուտեն, ու առողջ կը մնան, վասն զի
 դիւրին ու դժուար մարսելու բաներ խառնած ըլլա-
 լով ամէնն ալ դիւրին կը մարսին: Արսակը, գա-
 րին ու ընդեղէնները կը խաշեն, որ դիւրին ուտեն
 ու մարսեն, թէ որ փայտը սուղ է նէ, առջի օրէն
 մէկ օրուան բաւական կը թրջեն, երկրորդ օրը ան
 կու տան, ու նորէն կը թրջեն: Հատ տեսակ կրտ-
 բած խառն բաներն ալ մէկ օրուան բաւական մա-
 քուր տեղ մը կը դնեն, վրան ամէնը թրջելու չափ
 ջուր կը ցանեն՝ կը խառնեն, կը կոխեն, ու վրան
 կը ծածկեն, ու երեք օր ետեւէ ետեւ ասանկ պատ-
 րաստելէն վերջը առջի օրուանը կը կերցնեն, ու
 ասանկ յառաջ կ'երթան: Մս կերակուրներով կովը
 շատ կաթ կու տայ, առողջ ու զօրաւոր կը մնայ.
 եզը ուժով կ'ըլլայ, ամէն աշխատանքի կը դիմա-
 նայ. գիրնալիքները շուտ ու քիչ զարիով կամ վար-
 սակով կը գիրնան, գետնի խնձորն ալ խաշելու
 հարկ չըլլար, ու երեք օրուան կերակրոյ ծախքով
 կովերը շորս օր կը պահուին: Մրեւելք յարդերը
 կտրած ըլլալով աս բաները շատ դիւրին կ'ըլլան,
 վասն զի մինակ խոտը ու առուոյտը գործիքով մը

ու արմատեղէնները դանակով կտրելու է, որ շուտ
ու քիչ աշխատանքով կ'ըլլայ:

ԿՈՎԻ ԿԵՐԱԿՈՒՐՆԵՐԸ ՈՒ ՉԱՓԻՆ ՎԵՐՅ

Այսօրու մէջ պահուած կովին, ձմեռը՝ օրուան
կերակուրը չափաւոր առատ պիտ'որը ըլլայ, վեց
կովի կերակրով եօթը պահեմ կ'ըսես նէ, կաթ
չեն տար, ու կը տկարանան. չափէ դուրս շատ
տալն ալ աղէկ չէ: Կովերը մանր ու խոշոր ըլլա-
լուն համար իրենց կերակուրին ընդհանուր չափ մը
չկրնալով դնել՝ աս կանոնը գտած են. կերակուրը
կենդանի կովի կշիռքը մտամտալով կը կարգաւորեն.
Կաթ տուող կովի հարիւր հոխային երեք ու կէս՝
ու չտուողին երեք հոխայ խոտի զօրութիւն ունե-
ցող կերակուր կու տան, ու օրինակի համար երկու
հարիւր հոխանոց կաթ տուող կովի օրը եօթը հո-
խայ՝ չտուողի վեց հոխայ խոտի զօրութիւն ունե-
ցող կերակուր կու տան: Վիրնալիքներու հարիւր
հոխային չորս ու կէս հօխայ՝ եղին ու ցուլի հա-
րիւր հօխային երեք հօխայ կը հաշուեն: Այն կօ-
վեր՝ որ չորս հարիւր հօխայ կու գան, որոնց օրը
տասն ու չորս հօխայ խոտի զօրութիւն ունեցող կե-
րակուր կու տան: Ու կերակուրները խմորելով կամ
չխմորած՝ կովերուն տալու տակնը այս չափ խոտի
զօրութեան հաւասարելու համար անոնց զօրու-
թիւններն ալ կը դնենք:

Արկու հօխայ չոր ու աղէկ խոտի զօրութիւն
ունի երկու հօխայ առուոյտը, ասանկ ալ երկու
հօխայ խառնուրդի խօտը, չորս հօխայ ամառուան
ցորենեղէններու յարդը, հինգ հօխայ ցորենի
կամ հաճարի յարդը, մէկ հօխայ գարին կամ վար-
սակը կամ ընդեղէնը, մէկ հօխայ եղի քուսպը,
չորս հօխայ դեանի խնձորը կամ կարմիր բանջարը
կամ արմատի կաղամբը, հինգ հօխայ շողգամը,
որոնց ամէն մէկը երկ երկու հօխայ խոտի զօրու-

թիւն ունի: Արամիր բանջարի՝ կաղամբի ու արմատի կաղամբի տերեւները խմորելու չեն գար, որոնց չորս հոխան մէկ հոխայ չոր խոտի սնունդ չեն տար, բայց կաթին շատ աղէկ են:

ԿՈՎԵՐԸ ԱՄԵՆՈՒՆ ԱԼ ԱՌՈՌԻ ՄԷՋ ԿԵՐԵԿՐԵԼՈՒ ՎՐԵՑ

Արոպա անցած դարուն կէսէն վերջը առուոյտ ցանել սովրեցան նէ, սկսան մեծ ագարակներու տէրերը կովերնին ամառն ալ ախոռի մէջ կերակրել: Արորո գաւառին օդը ու հողը առուոյտ ու խառնուրդ ցանելու կու գայ, աս եղանակը դուրսը արածելէն շատ օգտակար կ'ըլլայ: Ինչու որ կովերը ամէն օր հաւասար բաժին ուտելով հաւասար օգուտ կը բերեն, կաթը արածած ատենէն աւելի կու տան, աղբը աս դին ան դին չկորսուիր, կովերը շատ հիւանդութիւններէն որ թունաւոր խոտեր ուտելով կը պատահին, աղատ կ'ըլլան, ալ աւելի փոփոխական հիւանդութիւններէն, որ արեւելք հազարաւոր կովեր կ'ըսպաննէ. երկրին շատ աղբ կը դրուի՝ շատ պտուղ կու տայ ու գինը վեր կ'երէ: Բայց աս օգուտները հանելու համար աս կանոններն ալ պահելու է:

Աղէկ ընտրութեամբ շատ ամառուան կերակուրներ ցանելու է, որ կարող ըլլայ կովերուն կանաչ կերակուրը կանուխ սկսիլ ու ետեւը չկտրած ուշ դադրիլ: Արնան կանաչ կերակուրը մէկէն սկսելու չէ, յառաջ կէս մը կտրած չոր խոտով կամ յարդով խառն տալու է: Կանաչ կերակուրները տուն բերած ատեն շուք տեղ տարածելու է, որ վրայէ վրա չտաքնան: Խոտը անձրեւէն կամ ցօղէն թրջած է նէ՝ կտրելու ու վարսակի կամ գարիի յարդին հետ խառն տալու է, որ մինակ վնասակար է: Կանաչ կերակուրի ատեններ կովերու տակ շատ յարդ տարածելով չոր պահելու է: Վաւի պատճառօղ բաները՝ ինչպէս չճաղկած առուոյտ

ու ասանկ բաները, կտրելու աղէկ յարդի կամ չոր խոտի հետ մէկտեղ տալու է, որ փորերնին քամիով չեցուի ու չուռին, վասն զի հիւանդութենէ զգուշանալը շատ աղէկ ու դիւրին է, իսկ հիւանդութիւն մը պատահելէն վերջը բժշկելը դժուար է: Չափաւոր բաժինէն աւելի ու ժամանակէն դուրս բան տալու չէ: Այնաչ կերակուրը քիչ քիչ տալու է ինչուան որ բաժինը լմնայ, ու վրան շուտ մը ջուր տալու չէ:

Մասնկ աղէկ նայելով ալ կովերուն մէկը կը հիւանդնայ, ու կը սկսի ուռիլ նէ, չոր խոտը որբելով շուան կը շինեն, ու սանձի պէս կովին բերնին կը դնեն, ու կը կապեն, կամ բերնին կոր փայտ մը կու տան երկու ճոթը դուրս, ու խոտէ շուանով կը կապեն, որ բերանը բաց մնալով ներսի քամին դուրս ելլէ: Փսխել տալու համար լեզուին արմատը փայտով մը ձիւթ (կալիւրան) կը քսեն, կամ եղէգով հոն քթախոտ կը փչեն: Մտնք չեն օգներ նէ՝ կէս ժամը հեղ մը հինգ տրամ սեւ նաւթ յիսուն տրամ օղիով խառնած կովին բերանը վեր վերցընելով մէջը կը լեցընեն: Մ,ս ալ օգուտ չընենէ, հինգ բոպէն մէյ մը մէկուկէս դրգալ անուշադրի օղի եօթանասուն ու հինգ տրամ գաղջջրով՝ չորս հինգ հեղէն կը խմընեն: Մ,ս հիւանդութեան դէմ ուրիշ զօրաւոր դեղեր ալ կան, որոնք շուտով շինելը կարելի չըլլալով խելք երկրագործները յառաջուց կը շինեն, ու ասանկ դիպուածներու համար կը պահեն: Շիշի մը մէջ քառասուն տրամ կակուղ ծրխախոտ կը դնեն, վրան հարիւր տրամ օղի կը լեցընեն, բերանը կը գոցեն, ու քիչ մը ատեն օրը քանի մը հեղ աղէկ կը շարժեն. սա դեղը որչափ կը հիննայ, այնչափ աղէկ կ'ըլլայ. ու պէտք կ'ըլլայ նէ, քառասուն տրամի չափ կովին բերանը կը լեցընեն: Վառասուն տրամ ուտինի եղ երկու դրգալ մաքուր ու բարակ ծծուժը այնչափ կ'եփեն

ու երկաթի գաւազանով կը ծեծեն, որ ծծումբը հալի, ու քիչ մը պաղելէն վերջը վրան քառասուն տրամ կտաւատի եղ կը լեցընեն, շիշի մէջ կը պահեն, ու պէտք եղած ատեն հարիւր տրամ կովէն նոր կթած տաք կաթի մէջ հինգ վեց դրգալ կը դնեն, ու ուռիլ սկսած կովին բերանը կը լեցընեն :

Մէն բանէն աւելի կանաչ խոտ կերցընելու ատեններ նայելու է, որ մէջը թունաւոր խոտեր չգըտնուին, որոնք շատ գաւառներ տարբեր տեսակներ են, ու տեղացի հովիւները աղէկ կը ճաչնան. թէ որ տարակուսական բան մ'ալ կայ նէ, յարդի հետ խառնելով թոյնը կը կտրի :

Կանաչ կերակուրը կովին փորը կը լուծէ նէ, կտաւի հունտը կ'եփեն, վայրենի անանուխի վրայ կը ցանեն, ու կը կերցընեն : Մնձրեւի վախ չկայ նէ, խոտը ամէն օր նոյն օրուան բաւելու չափ կը կտրեն, որ տաքնալու վտանգ չըլլայ :

ԿՈՎԻ ԿԵՆԵԶ ԿԵՐԱԿՈՒՐՆԵՐՈՒ ԿԵՐԳԸ

Հասարակ առուոյտը երկիրը կը սիրէ նէ, յառաջ կը հասնի. որուն հնձելու ու կովերու կանաչ կերցընելու ատենը ծաղիկէն քիչ մը յառաջ կը սկսի՝ ինչուան ծաղիկիւր կ'անցնի նէ կը տուէ, որով կովը շատ կաթ կու տայ, բայց կոթերը կը հաստնան նէ՝ կը պակսեցընէ : Հեղուեփայլին սիրած տեղ տասնուչորստարի կրնայ մնալ՝ հասարակէն տասնուհինգ օր յառաջ կրնայ հնձուիլ ու կովին տրուիլ, որ ասով ալ շատ կաթ կու տայ : Մսիկայ մեծ կակ տեղ կը ցանուի նէ, կովերու գրեթէ բոլոր ամառը կերակուր կու տայ, վասն զի ամէն օր հընձելով վերի ծայրը չհասած՝ վարինը հնձելու չափ կ'աճի : Տաճկինը կանաչ ալ չոր ալ աղէկ կերակուր է, կովերը ուտելով շատ կաթ կու տան : Մս երկու վերջինները կովերու մնաս ալ չեն տար : Մարդի խոտը առուուտի չափ սնունդ չտար կովերու :

որոնք կաթն ալ ասով քիչ կու տան, որն որ չոր-
ցընելը աղէկ է: Արկրորդ խտոր առջինէն աղէկ
է կանաչ կերցընելու: Աննաչ կերցընելու վիզը,
խառնուրդը ու հաճարը կովերու կերակուրին մեծ
օգնութիւն կ'ըլլան, ալ աւելի առուղտը չյաջողած
տարիներ. բայց կովերը ասոնցմով կաթը պակաս
կու տան: Շատ տեղ ասոնք աշնան հանգիստ արտի
վրայ կը ցանեն, որ գարնան երկրորդ առուղ-
տէն ալ տասնուհինգ օր յառաջ հասնելով կովերը
տասնուհինգ օր յառաջ կը սկսին կանաչ կերակուր
ուտել: Ագիպտացորենը կանաչ կերցընելու շատ
աղէկ է, կովերը սիրով կ'ուտեն, առողջ կը մնան,
ուժով կ'ըլլան, ու շատ կաթ կու տան: Արմատի
կաղամբի ու կարմիր բանջարի տերեւները քիչ
սնունդ կու տան, ու կովերու փորը կը լուծանեն.
ասոնք կտրելու՝ յարդի հետ կերցընելու է: Աա-
ղամբի տերեւը ասոնցմէ աղէկ է յարդի հետ խառ-
նելու: Հաճարի արտին շողգամը աշնան կովերուն
աղէկ կերակուր կ'ըլլայ, որ կովերը յարդի հետ
ուտելով շատ կաթ կու տան, ու չոր կերակուրի
կը վարժին: Աաղամբի ու արեւելեան գետնի խըն-
ձորի կոթերն ալ կը կտրեն, յարդի հետ խառն
կովերու կու տան, որոնք շատ սիրով կ'ուտեն:
Շատ տեղ հաճարի արտը անմիջապէս եգիպտա-
ցորեն կը ցանեն, ու աշնան քիչ քիչ կը կտրեն,
ու աղէկ յարդի հետ կովերու կու տան: Բայց
նայելու է, որ տաք արեւին ասոր արտը կով՝ ոչ-
խար՝ ու խող չմտնէ, ու չուտէ, անմիջապէս գլուխ-
նին կ'ուռի, ու կը սատկին:

ԿՈՎԿ ԿԵՐԵԿՈՒՐԻ ԵՏԵՆԻՆ ՈՒ ՉԵՓԻՆ ՎԼԵՅ

Կովերու շատ տեղ օրը՝ ձմեռը երկու ու ամա-
ռը իրեք հեղ կերակուր կու տան: Ուստի օրուան
բաժինը երկու կամ երեք կը բաժնեն. ամէն մէկ
բաժինը երեք չորս հեղէն կու տան, մէկը կ'ուտեն

կը լմնցրնեն նէ, ետեւէն մէկալը կու տան : Չոր
խոտի ու ձմեռուան կերակուրներու չափերուն վրայ
վերը խօսեցանք, կանաչ խոտի հինգ հոխան մէկ
հոխայ չոր խոտի զօրութիւն ունի : Կերակուրի
ատենը փոխելը կովերու աղէկ չէ, ամէն մէկ ժուժը
իր ատենը տալու է :

ԿՈՎԵՐՈՒ ԶՈՒՐ՝ ԱՂ ՏԵԼՈՒ ԵՒ ՈՒՐԻՇ ՀՈԳԵՐՈՒ ՎՐԵՑ

Կովը աղէկ ու մաքուր ջուր կ'ուզէ՝ չոր կե-
րակուրի ատեն օրը երկու հեղ ու կանաչի ատեն
հեղ մը . բայց ձմեռը տաք ակտոռէն ելած ու ամա-
ռը աշխատած՝ քրտընած անմիջապէս պաղ ջուր
տալը վնասակար է : Կովին, եզին երբեմն աղ կու
տան, որ ակորժակնին բանայ, ստամոքսնին զօրա-
ցընէ ու մազերնին փայլեցընէ : Վիչ մը աւրած՝
տղմոտ խոտի ու խմորած կերակուրի ատեն աղը
չատ հարկաւոր է : Կովի, ցուլի, կամ եզի գլուխ՝
ամիսը կէս հոխայ աղ կը հաշուեն :

Կենալու՝ պառկելու տեղերնին մաքուր կ'ը-
լայ նէ, աղէկ յառաջ կու դան : Կլխերնուն կողմը
ամէն օր նոր յարգ տարածելու՝ հոն տեղի յարգը
ետեւի դիերնին տանելու է, ու ետեւի աղտոտները
դուրս հանելու է : Շատերը ամառուան տաքերուն՝
վրանին պաղ ջուր կը թտփեն որ չհիւանդնան :
Մէն օր ջուր խմելու ատեննին թող տալու է, որ
քիչ մը քալեն՝ վազեն՝ շարժում ընեն, որ առողջ-
ջութեան շատ հարկաւոր ու օգտակար է :

Մշէկ սպասաւոր կամ աղախին մը կրնայ
ինչուան քսանուհինգ կովի նայիլ, կերակուրնին
հնձելու ատենին տալ, կաթերնին կթել, տակերնին
մաքրել, ու վրանին քերել մաքրել : Վայց գիրցը-
նելիքներու ու եզերու մէկ սպասաւոր մը տասնու-
վեց հատէն աւելի չկրնար նայիլ :

Կովերը արածել ան ատենը աղէկ ու հարկաւոր է, երբոր երկիրը լեռնային է ու եղանակներու պատճառաւ ամառուան կերակուր ցանելու յարմար չէ նէ. որ աս օգուտը ունի, որ ծախքը քիչ է, հարիւր կովի հովիւ մը կը բաւէ. մինակ մուտքն ալ քիչ կ'ըլլայ, ու աղբը շատ կը կորսուի: Արածելու կանոնները ասոնք են:

Վարնան կովերը կշտանալու չափ խոտ կը բուսնինէ կը սկսին արածել: Աշնան ու գարնան եղեամի, ցօղի ատեններ առտուանց խոտերը ինչու ան չորնան նէ կովերը դուրս չեն հաներ: ()ը մը արածած տեղ տասնուհինգ օրէն յառաջ մէյ մ'ալ չեն արածեր, որ քիչ մը խոտ բուսնելով կովերը կարող ըլլան կշտանալ: Կովերու թիւը արածելու արտին մեծութեանը համաձայն պիտ'որ ըլլայ: Կովի գլուխ՝ աղէկ խոտ բուսնող տեղեր՝ երկու, միջակ տեղեր՝ երեք, ու չոր տեղեր՝ չորս լծվար տեղ կը հաշուեն: Վուրսը խմելու չկայ ջուրնէ՝ ամէն առտու տունը ջուր տալու է: Յուլը կովերու հետ արածելու չէ: Հովիւք նայի պիտ'որ, որ իր շուները կովերու հետ խաղալ ուղելով զիրենք չչարչարեն, ինքն ալ կովերը վնասակար տեղեր պիտ'որ չարածէ, ուր որ մօրեր՝ ու ժողված ջրեր կան նէ, մէջերնին հիւանդցողներու հոգ տանի՝ շուտով տիրոջը խմացընէ պիտ'որ: Ամէն օր ինկած աղբերը արտի վրա պիտ'որ տարածէ, ասանկ ալ խլուրդի դիզած հողերը, թիւնաւոր խոտերը պիտի հանէ ու տեղը աղէկ խոտերու հունտեր պիտ'որ ցանէ: Տ՛րի ճամբաներ բանալով թաց տեղերը պիտ'որ չորցընէ, ու աշնան դրսի խոտերը քիչցած ատեններ տունը քիչ մը բան պիտ'որ տայ, երբ որ բոլոր կը լմնայ նէ, ալ պիտ'որ չարածէ:

ԿՈՎԻ ՀՈՐԹԷՆ ՈՒ ԿԼԹԷՆ ԽՈՒՏՔԻՆ ՎԵՆՅ

Կովերը հորթէն աւ օգուտը ունին, որ անէն աղէկ կաթ տուօղ կովեր ու ընտիր ցուլեր կը հասնին, ու անշահ կովերը՝ ծեր ցուլերը գիրքընելով շատ ստակ կու գայ, աւելորդ արու կամ էգ հորթերն ալ շորրորդ շարածը կը ծախուին՝ ստակ կը բերեն: Բայց անէն եղ հասցընելը՝ կերած կերակուրը հաշուելով, գնելէն աւելի սուղ կ'ըլայ:

Կաթը կովին գլխաւոր մուտքը ըլլալով աղէկ հոգ տանելու է, որ շատ ու աղէկ կաթ տուօղ կովեր պահուի, որ կերած կերակուրին ծախքէն ուրիշ շահ ալ բերեն: Կերակուրին աղէկութիւնը ու առատութիւնը կաթին շատ կ'օգնէ. ձմեռը՝ չոր խտր, առուոյտը, խառնուրդի խտր, վարսակը ու ընդեղէնները կաթին աղէկութեան շատ օգուտ կ'ընեն: Ագիպտացորենի՝ ոլոռի կանաչ խոտերը, կաղամբի տերեւը՝ առուոյտի տեսակները՝ կարմիր բանջարը՝ դետնի խնձորը ու բոլոր կանաչ կերակուրները կաթին շատութեանը կ'օգնեն. անոր համար որչափ կարելի է նէ՝ ջանալու է կանաչ կերակուրը շատ ատեն յառաջ քաշելու. կովերն ալ անանկ կարգաւորելու է, որ մեծ մասը դարնան կանաչ կերակուրի ատեն ծնանին, ու կաթը կէս մը աւելի տան: Կաթին շատութիւնը ու պարարտութիւնը կովին տեսակէն ալ կ'ըլայ, ինչպէս վերը խօսեցանք: Աղէկ կաթ տուօղ կով հասցընել ուղղը հորթերու վրայ պզտիկուց սկսած աղէկ հոգ տանելու՝ ու գլխաւորաբար առջի հորթը ծնանելէն վերջը կ'իջելու անուշութեամբ վարժեցընելու է, ամէն կ'իջելուն անանկ կ'իջելու է, որ ծծին մէջը կաթ չմնայ, մաքուր պահելու է, հեղ վարժեցընելու է, ու անհանգիստ ընելու չէ: Կաթին շատութեանը տարիքն ալ կ'օգնէ. վասն զի երրորդ հորթին կատարեալ կով կը սեպուին՝ ու շատ կաթ

կու տան, ինչուան իններորդ տասներորդ հորթը անանկ կ'երթան, ետքը կը սկսին պակսեցընել: Սաստիկ տաքը ու ցուրտը կաթին շատ վնաս կու տան, անոր համար ախոռը կը կերակրին նէ, նայելու է, որ շատ տաք կամ պաղ չըլլայ տեղերնին, ու ցուրտ հովեր չգպչին: Աղէկ կով մը գարնան ծնանելով առջի ամիսները իննէն ինչուան տասու երկու հոխայ կաթ կու տայ, ետքը քիչ քիչ պակսեցընելով բոլոր կը կտրէ: Տարին տասը ամիսի չափ կաթ կու տայ՝ որ հազար չորս հարիւրէն ինչուան հազար եօթը հարիւր հոխայի կը հասնի: Աոր ծնածին կաթը շատ պարարտ չըլլար, երբոր պակսեցընել կը սկսին նէ՝ կը պարարտնայ. ասանկ ալ կովին տարիքը քանի կ'աւելնայ նէ, կաթը կը պարարտնայ. առտուանց կթած կաթը իրիկունէն պարարտ կ'ըլլայ, վասն զի կովը գիշերը երկայն կը հանդչի. ամէն մէկ կթելուն ալ վերջի կաթը առջինէն աղէկ կ'ըլլայ:

ԿԼԹ ԿԹԵԼՈՒ ԵՂԱՆԵԿԻՆ ԱՐԱՅ

Կովին ձմեռը օրը երկու հեղ կերակուր կու տան, երկու հեղ ալ կը կթեն. ամառը երեք հեղ կերակուր կու տան, երեք հեղ կը կթեն, որուն կաթը շատ՝ կարագը քիչ կ'ելէ, իսկ ձմեռը անոր ներհակն է: Արեք հեղ կթելը՝ նոր ծնածին, ինչպէս նաեւ շատ կերակուր ունեցողին, աղէկ է:

Կթած ատենը կովին զարնելու՝ չարչարելու չէ, որ աքացի զարնել չսովրի, հետը անուշութեամբ երթալու է, որ սիրով կթել տայ: Կթելէն յառաջ՝ կթողը իր ձեռքը, կթելու ամանները, կովին ծիծերուն ծայրերը մաքուր գաղջ ջրով լուալու է, ու ամանները պարպածին պէս տաք ջրով լուալու չորցընելու է: Հառաջ ծիծին ծայրէն ձեռքը թոյլ բունելով կամաց կամաց սկսելու է կթել, որ կաթը տեղէն շարժի ու դուրին վազէ: Ա՛րջը

մեծ մատը շիտակ բռնած՝ ծիծիւն ծայրը ափի մէջ
 թոյլ բռնելով կ'ընելու է: Էնդուետիա ամէն անգամ
 վերէն բռնած ատեն, մեծ մատերնին ծիծիւն վրայ
 թեթեւ կոխելով վար կը տանին, որ կաթը երակ-
 ներէն դուրս ելէ:

Այով մը իր կամ քովինին կաթը կը ծծէ նէ՛
 իրեն աս մոլու-թիւնը մոռցընել տալու համար բեր-
 նին բան կ'անցընեն, պախուրցին փուշ կը կապեն,
 ու կարծ կը կապեն:

Կաթը քիչ մը կարմիր կամ կտրածի պէս կ'ըլ-
 լայ նէ, նշան է որ կովը հիւանդ է կամ կերակուրը ան-
 շահ է կամ ամէն հեղ բոլոր կաթը աղէկ չկ'ընելով
 կաթի երակները աղտոտած են կամ ակոռը մաքուր
 չէ ու թաց է. շուտ մը տասնուամէկ տրամ բորակ՝
 այնչափ ալ Աղաւպերեան աղ ջրով առնելու՝ կո-
 վին օրը երկու հեղ խմցընելու է, կերակուրը փո-
 խելու՝ ակոռը մաքրելու է, ու կ'ընելու ատեն կա-
 թին ինչուան վերջին կաթիլը կ'ընելու է, կ'անցնի:

ԿԱԹԻՆ ԱԻԵԼԻ ՕԳՈՒՏ ՀԱՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Կաթէ երկիրը մեծ քաղաքներու մօտ է՝ կամ
 կաթը աղէկ դնով ծախելու ուրիշ յարմարութիւն
 մը կայ նէ՛ ծախելը շատ օգտակար է, չէ նէ՛ կա-
 րագը կ'աւնուն: Կաթը կ'ընելուն պէս լայն ու
 քիչ խորունկ ամաններու մէջ կը լեցընեն, ու բե-
 րաննին գոց՝ ամառը պաղ ու ձմեռը տաք տեղ կը
 դնեն, որուն երկու օրուան մէջ բոլոր սերը երեսը
 կու գայ ու կաթը կը թթուի՝ կը թանձրնայ. իսկ
 աղէկ կարագ ուղօղը մէկ օր վերջը կաթը չթթուած՝
 սերը երեսէն կ'առնու, որուն կարագը մէկալէն քիչ
 կ'ըլլայ: Արբօր բաւական սեր կը ժողվի, կարագ
 հանելու գործիքով կարագը կը զատեն. կաթին
 մէջ սոխի կեղեւ կամ քիչ մը օղի դնելով շուտ կը
 զատուի: Այովերուն կանաչ ու աղէկ կերակուր տա-
 լով երեսուն ու հինգ հոխայի շափ, ու չոր կերա-

կրով՝ յիսուն հոխայի չափ կաթէն մէկ հոխայ կարագ կ'ելէ: Արագ հանելու գործիքը յառաջ ալ վերջն ալ մաքուր կը լուան:

Արագը պահելու համար կը հալեցընեն մրուրը կը զատեն, կամ տասնուհինգ հոխայ կարագին մէկ հոխայ աղ դնելով կ'աղեն: Հալեցընելու ատեն մէկ հոխայ կարագը երկու հոխայ ջրով կը դնեն փայտէ դրգալով խառնելով կը հալեցընեն, ու պաղելէն սառնելէն վերջը եղը երեսէն կ'առնուն, թէ որ աղէկ չմաքրուիր նէ, մէյ մ'ալ կը կրկնեն, համով եղ կ'ըլայ:

ՊԸՆԻՐ ՇԻՆԵԼՈՒ ՎԸՆՑ

Նոր կթած կաթին պանիրը պարարտ ու համով կ'ըլայ, քիչ մը կենալով կէս մը եղը վրայէն կ'առնուինէ, պանիրը չոր ու անհամ կ'ըլայ: Պանիրին մայրը մինակ կաթ կերօղ հորթին՝ ան չկայ նէ՝ գառնուկի ստամոքսն է, որուն մէջէն կտրած կաթը կը թափեն, մաքուր կը լուան, մէջը աղ ու պղղպեղ կը ցանեն, կը փշեն, ու ծուխին կախելով կը չորցընեն: Պէտք ըլլալու ատեններ մանր կը կըտրեն, երեք հարիւր արամ կտրած կաթի ջրով կամ պարզ ջրով ու քիչ աղով կը թրջեն, որ քանի մը օր վերջը պանիրի մայր կամ մակարդ կ'ըլայ: Ամ ստամոքսը կը լուան, մանր կը կտրեն, աղ ու պղղպեղ կը ցանեն, հաստ աղիքի մէջ ծուխը կը կախեն, ու պէտք եղած ատեն անկէ քիչ մը մէկ գաւաթ տաք ջրով կը թրջեն, ու անոր ջրէն քիչ մը տաք կաթի մէջ կը լեցընեն, որ պանիրը ջրէն կը զատուի:

Կաթը ձեռք դիմանալու չափ, կամ շատ պարարտ էնէ՝ քիչ մը աւելի կը տաքցընեն, կրակէն ետ կ'առնուն, ու ութսուն՝ իննսուն հոխայ կաթի մէջ երկու դրգալ պանրի մայրէն կը լեցընեն, ու կը զատուի, կաթը շատ պարարտ ըլլալով մէկ քա-

սորդի մէջ չզատուիրնէ, քիչ մ'ալ կը դնեն. բայց
 շատ ալ կը դրուի նէ, պանիրը շուտ մը դառն համ
 կը ստանայ, կարծր ու տեղ տեղ պարապ կ'ըլլայ :
 Արեսը աղտոտութիւն կայ նէ, կը մաքրեն, ու ան
 միացած պանիրցու նիւթը յառաջ մաքուր դանա-
 կով ու վերջը ձեռքով աղէկ կը մանրեն, որ մէկ
 քառորդուան գործք է : Ատքը մաքուր կտաւի մէջ
 կը լեցնեն, քիչ մը ջուրը վազելէն վերջը՝ կը կա-
 պեն՝ քարի տակ կը դնեն, որ ջուրը բոլոր վազէ,
 պանիրը միանայ, մէկ կլոր ու երեք չորս մատ հաստ
 կտորը ըլլայ : Ա՛րջը լաթէ կը հանեն, օդ բանելու
 տեղ բարձր տախտակի վրայ կը շարեն, ու վրան
 բարակ աղ կը ցանեն. երկրորդ օրը կը դարձնեն,
 մէկալ դին կ'աղն. շաբաթ մը ասանկ՝ օրը հեղ մը
 դարձնելով ու քիչ քիչ աղելով չորնալէն վերջը
 օդ բանելու պաղ տեղ մը չորս չորս՝ հինգ հինգ
 հատ վրայէ վրայ կը շարեն, ու յառաջ՝ օրը հեղ
 մը, ետքը երկու երեք օրը հեղ մը, վերջը շաբաթը
 հեղ մը տակինները կարգաւ վրան կը դնեն : Ա՛միս
 մը ասանկ անցնելէն վերջը երբեմն երբեմն կը նային՝
 վրանին կը սրբեն, ու ձէթ կը քսեն : Ա՛ս պանիրը
 կովի կաթէն ալ կ'ըլլայ. բայց ոչխարինը շատ հա-
 մով կ'ըլլայ :

Հեղուետիայի պանիր շինելու համար՝ կաթը
 կտրելէն ու պանրի նիւթը մանրցրնելէն վերջը նո-
 րէն կրակի վրայ կը դնեն, որ պանիրը տակը իջնայ
 ու ջուրը երեսը գայ. ան ստենը մէջէն պանրի
 նիւթը լաթի մէջ կ'առնուն, պատրաստած կաղա-
 պարի մէջ կը դնեն վրան ալ լաթ կը ծածկեն, ու
 կափարիչը վրան դրած՝ մամուլի կամ քարով ծան-
 րութեան տակ կը դնեն. ժամ մը վերջը կը հա-
 նեն, նորէն աղէկ մը կը ճզմեն՝ կը մանրեն, ու նո-
 րէն ծանրութեան տակ կը դնեն. երեք չորս հեղ
 թացլաթը փոխելով ասանկ կրկնելէն ետեւ տասնու-
 հինգ քսան ժամի մէջ մամուլէն կը հանեն, օդ բա-

նելու պաղ տեղ ամէն մէկ գլուխը իր մեծութեանը
 յարմար տաշտի մէջ կը կոխեն, ու վրան քար կը
 դնեն. մէկ քանի օր չորնայէն վերջը առջինէն սկը-
 սած՝ կախած տախտակի վրայ կարգաւ կը շարեն,
 ու վրանին բարակ աղ կը ցանեն. երկրորդ օրը
 վրանին լաթով կը սրբեն, մէկալ դին կը դարձը-
 նեն, ու կ'աղեն. աս գործքը մեծ գլուխներուն
 երեք՝ միջակներուն երկու՝ ու պղտիկներուն մէկ
 ամիս ամէն օր կրկնելէն վերջը, երբ որ աղը ներս
 չքաշել կը սկսին, երկու երեք օրը հեղ մը կ'ա-
 ղեն. ու բաւական կը կարծրնան նէ, ալ չեն աղեր,
 մէկ հոխայ պանրի քսան՝ քսանուհինգ տրամ աղ
 կը հաշուեն: Մեծ գլուխները տարի մը ու պղզ-
 տիկները վեց ամիս ետքը կ'ուտեն, որ անկէ յա-
 ռաջ ալ շատ համով կ'ըլայ: Տայց շատ հեղ օդ
 բանել տալու ու մաքուր պահելու է. վրան տեղ
 տեղ կ'ուռի նէ, երկաթով կը ծակեն, աղի ջրով
 կը լուան. ամառը տաքէն կը հալի նէ՝ նորէն կա-
 ղապարը կը դնեն, ու օդ բանելու պաղ տեղ կը
 տանին. կը ճաթուտի նէ, կարագ կը քսեն, ու
 տաք երկաթով ճաթածը կը գոցեն:

Աթը շատ պարարտ է նէ՝ տասը տասուի-
 րեք հոխայ կաթէն, միջակ է նէ՝ տասնուհինգ
 տասնուվեց հոխայ՝ ու եղը առած է նէ՝ տասնու-
 եօթը քսան հոխայէն, մէկ հոխայ պանիր կ'ելէ:
 Աս երկու տեսակ պանրի մնացած ջրէն ալ ուրիշ
 պանիր կը շինեն: Ան ջուրը նորէն կրակի վրայ
 կը դնեն, վաթսուն հոխային երկու երեք հոխայ
 կաթեջրէ շինած քացախ ու չորս հինգ հոխայ
 պաղ ջուր կամ կարագ շինելէն ելած կաթ կամ
 սերը առնուած կաթ կը լեցրնեն. ասոնցմով պան-
 րի ջրի մէջ մնացած պանրինիւթը երեսը կու գայնէ
 երեսէն կը ժողվեն, լաթով կը քամեն, ու տան
 մէջ կ'ուտեն՝ երեսուն հոխայ ջրէն մէկ հոխայ կ'ել-
 լէ: Շատ տեղ եղը առած ու թթուած կաթն ալ

քիչ կըրակի վրայ կը տաքցընեն . երբ որ կը կտրի ,
ու պանիրը ջրէն կը զատուի նէ պարկի մէջ դրած՝
քարի տակ ջուրը կը քամեն , ետքը քիչ մը սեւ
սոնիճ՝ , քիչ մը անոյշ կաթ ու սեր կը դնեն , կը
շաղուեն ու կ'ուտեն : Այն ուրիշ շատ տեսակ պա-
նիրներ , որոնց վրայ մէկիկ մէկիկ գրելը շատ եր-
կայն կ'ըլլայ :

ԿՈՎ ՈՒ ԵՉ ԳԻՐՑԸՆԵՆՈՒ ՎՐԱՅ

Օրեր կամ պակսութիւն ունեցող կովը կամ
եզը գիրցընելով միտը շատ ու համով կ'ըլլայ , ու
շատ եղ կ'ելէ , անոր համար սուղ կը ծախուի :
Պլտիկները , որ գեռ մեծնալու վրայ են , շատ չնն
գիրնար , մինակ կը մեծնան , մներնին ալ մեծերուն
չափ ուժով չըլլար : Շատ ծերերն ալ դժուար կը
գիրնան , ու մսերնին կարծր կ'ըլլայ . գիրցընելու
ատեննին հինգ տարուրնէ ինչուան իններորդ տա-
րիքնին է : Յուր աղէկ չգիրնար , անոր համար
ցուր գործածելէն վերջը կը կրտեն՝ եղ կ'ընեն , ու
քիչ մը անանկ գործածելէն վերջը կը գիրցընեն :
Ընդդէմ , Իտալիա եւ ուրիշ շատ տեղեր զուարակն
ալ կը կրտեն՝ կը մալեն , ետքը կը գիրցընեն , ու
միտը շատ համով կ'ըլլայ : Ախրցընելու զուարակը
կամ եզը կատարեալ առողջ ու չափաւոր գէր պիտ'
որ ըլլայ , երակը կանոնաւոր պիտ'որ զարնէ , աչքե-
րը փայլուն՝ ուտելու բաղձանքը չափաւոր՝ ոսկր-
ները մանր՝ կաշին բարակ՝ մազերը կակուղ բարակ
ու պառկած՝ կունակի կարգաւ ոսկրները կակուղ ու
մէջերնին պարապ տեղեր պիտ'որ ըլլայ , ինքը
բնութեամբ ընտանի ու արթուն պիտ'որ ըլլայ , որ
շուտ ու աղէկ գիրնայ : Վայց թէ որ կաշին վրայէ
վրայ ու հաստ՝ մազերը հաստ ու երկայն ու
մարմինը երկայն բարակ է , դիւրին չգիրնար :
Շատ ու աղէկ կերակուրն ալ շուտ գիրնալուն շատ
կ'օգնէ :

Յառաջ գիւրին մարտելու բաներ տալով հասարակ կարգը կամաց կամաց կը փոխեն: Աերակրոյ ատեններէն դուրս թող կու տան, որ հանգիստ պառկի: Ըմառը օրը երեք ու ձմեռը երկու ժամ կերակուր կու տան, բաժինները չորս հինգ հեղէն կու տան. կերակրոյ ատենները շեն փոխեր, ամէն կարգերը ու մաքրութիւնը աղէկ կը նային, ու տեսակ տեսակ կտրած՝ խոշոր աղացած՝ ու խմորած կերակուրներ կու տան, ինչպէս վերը ըսինք: Ըղը հասարակին կրկինը կամ երեքկինը կու տան: Երբեմն կտոր մը բոգ ու քսան՝ քսանուհինգ տրամ գիի պտուղ կու տան, որոնք շատ կը գիրցընեն. ասանկ ալ թեթեւ օղին՝ օղին հանած մրուրը շատ կը գիրցընեն: Շատ հեղ կերակրոյ տեսակը կը փոխեն, որ նոր բան ըլլալով շատ ուտէ. բայց կերակրոյ ու ախտի մաքրութիւնը աւելի կ'օգնեն: Վիրցընելու բաները ասոնք են. աղէկ խոտ, կանաչեղէն ու արմատեղէններ, օղիի ու եղերու քուսպերը, խոշոր աղացած գարի, վարսակ ու ընդեղէններ, ու ասանկ բաներ:

Կտրած չոր խոտ՝ աղէկ յարդ ու թեփ կամ խոշոր աղացած վարսակ կամ գարի կը խառնեն՝ կու տան, վրան ալ քիչ մը պարղ խոտ կու տան: Ըռուուտի տեսակները մինակ ալ՝ աղէկ կը գիրցընեն: Սեճ եզ մը չափաւոր գիրցընելու համար օրը քսան հոխայ չոր խոտ տալով՝ հինգ վեց ամիս կ'ուզէ: Երկրորդ ամիսէն սկսած հետը գարի կամ վարսակ տալով աւելի շուտ կը գիրնայ: Աննաչ առուոյտով կամ խոտով աղէկ շեն գիրնար, ինչու որ ջրոտ են. անոր համար կը կտրեն, յարդի ու վերը ըսած բաներու հետ խառն կու տան: Պարզ կանաչ խոտ կամ առուոյտ մէկ եղին ու թսուն հոխայ կ'ուզէ:

Ըրածելով գիրցընելու համար մեճ ու աղէկ մարգեր պէտք են, որ արեւելք շատ կան, ու ամէն

մէկ կողմի կամ եզի երեք լծվար տեղ կը հաշուեն՝ տունն ալ քիչ մը բան կու տան :

Արմատի կաղամբով՝ գետնի խնձորով կարմիր բանջարով ու շողգամով գիրցընելու համար՝ օրը մէկ եզին քսան, քսանուերկու հոխայ ասոնցմէ, եւ ութը ինը հոխայ չոր խոտ ու յարդ կու տան :

(Պիի՝ օսլայի ու գարեջրի քուսպերով ալ ամէն ժումէ վերջը քիչ մը խոտ ու յարդ տալով կը գիրցընեն, բայց ասանկ գործատուներն արեւելք չը գտնուելուն համար վրան խօսիլ հարկաւոր չէ : Աղերու քուսպը՝ խոշոր աղացած գարին՝ վարսակը՝ ու ընդեղէնները աժան են նէ, շատ աղէկ ու շուտ կը գիրցընեն, չէ նէ՝ վաստըկելու տեղ վնաս կ'ըլլայ : Ասոնք որչափ ծանր են նէ, անչափ շուտ կը գիրցընեն : Անդեղէններու մէջ՝ գիրցընելու ամենէն վարը եգիպտացորեն է, կարգաւ մէկը մէկալէն աղէկը են բակլան՝ ոլոռը՝ վիգը՝ սպը՝ լուրեասը ու հաճարը : Ասոնք խոշոր կ'աղան՝ կը թրջեն՝ կամ կ'եփեն, ու վերը ըսած կերպով ուրիշ բաներու հետ խմորել տալէն վերջը կը կերցընեն . բայց ամենէն աղէկ կ'ըլլայ ասոնք աղալէն վերջը տաք ջրով ու խմորով շաղուել, ու քսան ու չորս ժամ աղէկ խմորելէն վերջը կերցընելը : Ասկէ մէկ եզի օրը ութը ինը հոխայ կու տան, ու հետը այնչափ ալ չոր խոտ ու յարդ կու տան : Ասանկ զօրաւոր կերակուրներով երեք ամսուան մէջ կը գիրնան :

ԵԶԸ ՈՒ ԿՈՎԸ ԱՇԽԱՏՑԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Ազը հասարակօրէն երկու տարուան կ'ըլլայ նէ, հերկելու ու բեռ քաշելու գործածել կը սկսին . անկէ յառաջ գործածելը մեծնալուն շատ արգելք կ'ըլլայ . ութը՝ տասը տարիէ աւելի շնն գործածելու Մեծ երկիր ունեցողները՝ փոխելու եզեր ալ ունին, օրուան կէսը աշխատելէն վերջը մէկալնոնք կը լը-

ծեն, որ առջինները հանգչին: Տեղ տեղ կովերն ալ թեթեւ գործքի համար կը լծեն, բայց աղէկ չէ՝ վասն զի որչափ թեթեւ աշխատանք որ ըլլայ, կաթերնին կը պակսի, ու իրենք կ'աւրուին: Ազերը որը եղջիւրներէն կը լծէ՝ որը վզէն, պէտք է երկրին սովորութեանը հետեւիլ:

ԵԶՈՎ ՈՒ ԶԻՈՎ ՀԵՐԿԵԼՈՒ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

Արկրագործութեան գործքերու ձի կամ եզ գործածելուն տարբերութիւնները ասոնք են: Չին ամէն տեսակ աշխատութիւններու կու գայ, ամէն գործքը շուտ կ'ընէ, ու չհոգնիր: Ինքը զինքը երկրագործութեան ամէն գործքերուն կը յարմարէ. դժուար ու երկայն ճամբաներու՝ անշահ եղանակներու կը դիմանայ, հեռու ու քարուտ արտ հերկելու շատ աղէկ է: Ազին գինը ձիէն աժան է, սանձի կաշիներու ծախք չունի. կերակուրը ձիու կերակուրէն աժան է, ձիու պէս տարիքը անցնելով գինը չպակսիր, անոր չափ հիւանդութեան վտանգ չունի. դժբախտութիւն մը պատահած աւտեն տուած ստակին բոլորը չկորսուիր, պահելը դիւրին է, շատ աշխատանք չունի, աղբը շատ կ'ելլէ, որ ամէն տեսակ արտի աղէկ է ու շատ կը դիմանայ:

ԿՈՎԻ ՈՒ ԵԶԻ ՊԵՎՈՌՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Սերը ըսինք որ պահելու համար կով գնելը վտանգաւոր բան է, մէջը շատ խարէութիւն կը մտնէ: Ըւելորդ կով ունեցողը պակաստորները կը ծախէ, ու աղէկները իրեն կը պահէ: Ընոր համար մէկը աղէկ ու շատ կաթ տուող կով ունին է, պէտք է որ անոր էգ հորթերը տնէն հասցընէ. անանկ կով մը թէ որ հարկ ըլլայ գնել, պէտք է քանի մը դահեկան աւելի տալով աղէկ կով ունեցող ու խարէութիւն չընող մարդէ գնել. բայց

անանկ մարդ ալ չճանչնար նէ, ներսի պակսու-
թիւններուն համար ութը տասը օր փորձել դաշ-
նադրելու է. իսկ դրսի պակսութիւնները գիտցող-
ները տեսածնին պէս կը ճանչնան, չգիտցողներու
ալ սովորեցընելու համար կովի մը վրայ (Չեւ 13)
կովին ու եզին ամէն դրսի պակսութիւնները կը
գնենք ու վրանին կը խօսինք:

Ե. Ազգին ծոծրակը ուռած է նէ, որ լծին
կոխելէն կ'ըլլայ, նոր եղած ատեններ դիւրաւ կը
բժշկուի. բայց հինցած կարծրացած է նէ, լծելու
արգելք կ'ըլլայ, վասն զի լուծը վրան հեծնալով
կը ցաւցընէ: Բ. Աջ եղջիւրը առջևը ծռած է նէ
կովին պակսութիւն մը չէ, եզին ալ վզէն լծելով
պակսութիւն մը չէ, բայց գլխէն լծելու արգելք
կ'ըլլայ: Գ. Աջի կուրութիւնը կովի ալ եզի ալ
մեծ պակսութիւն է, որ բիրին վրայ կաշի կապե-
լով կամ բիրին պղտորութենէ կ'ըլլայ, որուն նը-
շանը ան է, որ դիմացինին պատկերը չծնանիր:
Դ. Գլխի բորը որքինի պէս դուրս կու տայ. որ
երիտասարդ կովերուն կամ եզերուն աւրուած հիւ-
թերն են, որ դուրս կու տան, ու արիւնը մաքրե-
լու գեղերով կըրնայ բժշկուիլ: Ե. Ակռայի ու-
ռեցքը որ այտի վրայէն ալ կ'երեւայ. նոր սկսած
ատեն դիւրին կը բժշկուի, բայց թէ որ հիննայ՝
գեղ չկայ: Զ. Աւրը՝ հագագին քովը ուռեցք մի
է, որ կովին ալ, եզին ալ գեղեցկութիւնը կոր-
սընցընելէն ի զատ, շատ հեղ իրենց շունչն ալ
կ'արգելու. կտրելէն հանելէն ուրիշ գեղ չկայ, ան
ալ վտանգաւոր է: Է. Արիւնի երակի ուրը կովի ալ
եզի ալ պակսութիւն մի է որ շատ ու չգիտցողի
արիւն առնելէն կ'ըլլայ ու չառողջանար: Ը. Առ-
ծիծը ուրիշ տեղեր ալ, բայց շատ հեղ վզին վրայ
կ'ելէ, ու եզին վզէն լծելու նեղութիւն կու տայ:
Թ. Աուրծքի վրայի սպիւքը վէրքի կապի նշանն է,
որ յառաջ կուրծքի հիւանդութեան համար կապեր

են : յ. Նունկի սունկը որուն մէջ ջուր կամ
 սունկի պէս հիւթ կ'ըլայ, կովի մինակ տգեղու-
 թիւն կը պատճառէ. բայց եղին աշխատելու ար-
 գելք կ'ըլայ : յ.Վ. Պճեղի վերի դին ուռեցքը
 ոտքի ցաւ մի է որ երբեմն շուտ կ'անցնի, ու եր-
 բեմն ալ վարի յօդին մէջ սոսկալի ցաւ կը պատճա-
 ռէ : յ.Վ. Պճեղի վերի դին հաստնալ սկսած տեղը՝
 օձիկի նման կ'ուռի ու կը ճաթուտի ու մէջէն կծու
 թարախ կը վազէ, որուն դպած տեղերը վէրքը կը
 տարածի ու դեղ չըլար : յ.Վ. Կունակի վրայ տեղ
 տեղ կ'ուռի, որոնց մէջ եղի ճանճի որդեր կ'ըլան.
 վտանգաւոր բան չեն, բայց կենդանին անհանգիստ
 կ'ընեն : յ.Վ. Ըղէթափութիւնը պորտին շուանը
 փրդելէն կ'ըլայ ու պորտը բացուելով կը սկսին
 աղիքները վար կախուիլ, որ թէ կովին ու թէ
 եղին տգեղութիւն կը պատճառէ, ու դեղ չըլար,
 պէտք է մորթել : յ.Վ. Փորին մէկ կողմը կ'ուռի
 կը կախուի նէ, նշան է՝ որ մորթին տակը փորին
 բարակ մնով կաշին մէկ տեղէն պատուած ըլլալով
 աղիքները պարկի պէս հոն ժողուած են, որ
 փնասակար պակսութիւն մի է ու դեղ չըլար : յ.Վ.
 Արբեմն կովի ծիծին վրայ ծաղիկ անունով վէրք մը
 կ'ելէ, որուն տէրը թէ որ անմիջապէս տէրութեան
 կ'իմացնէ նէ, աս կողմերս մեծ պարգեւներ կ'առ-
 նու. վասն զի մէջէն ելած թարախը բժիշկները կը
 ժողվեն ու ծաղիկը անով կը պատուաստեն : յ.Վ.
 Ստինքի պտուկներուն մէկը բնականէն աւելի կը
 մեծնայ, ու մէջիկաթը չկրնալով վազել կը ծակուի :
 յ.Վ. Պոչին մէջ տեղը ուռած կ'ըլայ նէ, ագիի
 որդ անունով հիւանդութիւն մի է. մաքուր չպա-
 հելէն կ'ըլայ, ու շատ հեղ դժուար կը բժշկուի :
 յ.Վ. Ըղզրին ոսկրը տեղէն ելած է նէ, անով երկու
 ոսկրը մէկգմէկու կապօղ կապնալ կը դառնայ կամ
 կը կոտրի. առջինին դեղ կըրնայ ըլլալ, բայց եր-
 կրորդին դեղ չկայ : Ի. Ատուի ծնկան ուռեցքն

ալ պակսութիւն մի է, որ ոտքին շարժումը կ'արգելու:

ԿՈՎԻ ՈՒ ԵՁԻ ՏԱՐԻՔԸ ՃԵՆՉՆԵԼՈՒ ՎՐԵՑ

Կովն ալ եզն ալ քսան ու չորսական ակոսայ ունին՝ երկու դին վեց վեց հատ վերը, վեց վեց հատ վարը. վերիններուն ութնական հատը սուր են, աղէկ կը կտրեն, վարինները անանկ սուր չեն՝ տափակ են: Հասարակօրէն մէկ տարուան կ'ըլլան նէ՛ ետեւի եկած կարգաւ կը սկսին ակոսնին փոխել: Սէկ, մէկ ու կէս տարուան՝ երկու երկու միջին ակոսները կը փոխեն, որ երկու դիէն՝ վերէն ու վարէն ութը ակոսայ կ'ընէ: Արկու, երկուք ու կէս տարուան անոնց ներսի դին երկու երկու խոչոր ակոսները կը փոխուին: Արեք, երեք ու կէս տարուան՝ դրսի վերի ու վարի չորսը կը փոխեն: Չորս, չորս ու կէս տարուան ամենէն դրսի ակոսները կը փոխեն: Վսկէ վերջը որչափ կը ծերանան՝ կտրելու ակոսները անչափ կը մեծնան անչափ կը բթանան՝ կը սեւնան ու կը սկսին թափիլ: Կովին տարիքը եղջիւրէն ալ կ'իմացուի, ինչու որ ամէն մէկ հորթ ծնանելուն եղջիւրին վրայ օղի պէս կըր մէյմէկ յօդ կը կապէ, անոնք համրելով քանի հորթ ծնած է՝ կ'իմացուի. անոնք մէյմէկ տարի կը հաշուեն, երեք չորս տարի ալ մեծնալու ատենին համար վրան կը դնեն: Թէ որ մէջը տարի մը ամուլ մնացած է նէ, յօդին երկայնութենէն՝ ան ալ կ'իմանան ու վրան կը հաշուեն:

Գ Լ ՈՒԽ ԺԵ

ՈՉԽԱՐԻ ՈՒ ԽՈՅԻ ՎՐԱՅ

ՈՉԽԱՐԸ շատ տեսակ է, բայց գլխաւորը երկու է. լայն ու հաստ պոչով որուն մէջ բոլոր եղ է, ու երկայն բարակ պոչով՝ որուն միտը առջի տեսակէն շատ համով կ'ըլլայ, ու շատ բարակ բրդով կը գտնուի: Արկրորդն ալ երկու տեսակ է, մէկը հասարակ, որ արեւելք ու արեւմուտք շատ կը գրտնուի, վրան եղոտ չէ, մաքուր ձերմակ կամ սեւ կ'ըլլայ, երկրորդը մերինոս կամ Վպանիայի ոչխար կ'ըսուի, որուն բուրդը շատ բարակ ու երկայն կ'ըլլայ, ու աղէկ մաքրուած կ'ըլլայ նէսուղ կը ծախուի. վրանին բոլոր եղ ըլլալով որչափ որ բուրդերնին կ'երկրննայ նէ՛ այնչափ կը սեւնան ու ձիւթ քսածի պէս մէկը մէկալին հետ կը միանան: Սներնին ամէն տեսակ ոչխարի մսէն համով կ'ըլլայ: Սնէք ամենուն վրայ ալ, բայց վերջինին վրա աւելի երկայն կը խօսինք:

ԱՂԷԿ ԽՈՅԻ՝ ՈՉԽԱՐԻ. ՈՒ ԱՆՌՆՔ ԱՂԷԿՑԸՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Աղէկ խոյին պէտք է, որ մարմինը բարձր ու խոշոր՝ գլուխը վեր՝ ճակատը լայն՝ շրթունքները ու բերնին մէջը կարմիր, աչքերը սեւ պայծառ ու մէջը կարմիր երակներով, եղջիւրը ու ականջը խոշոր՝ վիզը կարճ, կուրծքը ու գաւակը լայն՝ ոտքերը ջղոտ՝ պոչը երկայն՝ կաշին կակուղ ու կարմիր՝ բրդոտ ու բուրդը ձերմակ՝ բարակ՝ երկայն ու դիմացկուն, որ ինքը կտրիճ՝ ըլլայ: Աղէկ ոչխարի ալ վիզը կանակը լայն՝ փորը ու ծիծերը մեծ՝ ու բուրդը գլխէն ինչուան պոչը ու ծնկերը բարակ ու ձերմակ պիտ'որ ըլլայ:

Աս երեք տեսակի մէջ Վպանիայինը աւելի ազնիւ ու օգտակար է. որ հիմայ Աւրոպայի ամէն

գին տարածեցաւ, ու Գերմանիա ու Ռւսիոյ աւանդէն շատն է: Թէ որ մէկը իր ոչխարները կ'ուզէ անանկ աղէկցընել, որ բուրդերնուն բարակութիւնը Սպանիայիներուն մօտենայ, պէտք է՝ որ անոնցմէ երկու երեք կամ չորս խոյ բերել տայ ու իր ոչխարներուն մէջէն բարակ բրդով մայրերը զատէ ու ամէն մէկ խոյին բաժնէ, որոնցմէ ծնածները շատ բարակ բուրդ կ'ունենան, ու երեք տարի վերջը մէկ խոյի տուած մայրերը, իրենց մայր գառնուկներովը մէկալին տայ, ու անորները ասոր կամ ուրիշին, ինչու որ մէկ խոյը երեք տարիէն աւելի մէկ հօտի հետ կը կենայ նէ, անկէ վերջը ծնածներուն բուրդը հաստ կ'ըլլայ, իր արիւնը՝ իր արունին հետ խառնուելով. նոյն խոյը մէյ մ'ալ նոյն հօտին տալ չըլլար, նոր ծնածներուն բուրդը բարակնալու համար, երեք տարուընէ երեք տարի միշտ նոր արիւն կ'ուզէ: Այնչափ հեռու տեղէն մեծ ծախքով խոյ բերել տալու կարողութիւն չունեցողն ալ երեք տարին հեղ մը բոլոր խոյերը պէտք է ծախել ու դրսէն բարակ բրդով աղէկ խոյեր կաննէ գնել, աս փոփոխութիւնը երեք տարին հեղ մը իր հօտերու մէջ կրնայ ընել: Այր ոչխարներու ու գառնուկներու ալ տարուէ տարի միշտ բարակ բրդով աղէկները զատելով ու զանոնք պահելով, բրդերնին քիչ տարուան մէջ շատ տարբերութիւն կ'ընէ: Սպանիա ոչխարներուն սեւ կամ երկու գունով գառնուկներն երկու երեք շաբաթ ետքը կամ կը մորթեն կամ կը ծախեն. հովուին սեւ շուն պահելու հրաման չեն տար. շատերն ալ իրեն ալ ձերմակ զգեստ կը հագցընեն, որ ոչխարները երեւակայելով սեւ չճնանին:

ՈՉԽԱՐԻ ԱՌՈՂՋՈՒԹԻՒՆ ՈՒ ԿԵՐԱԿՈՒՐԻՒՆ ՎՄԱՅ

Ոչխարի առողջութեան ու բրդին բարակութեան՝ ախտի աղէկութիւնն ալ շատ կ'օգնէ.

անոր համար պէտք է որ ախոռին առիքը չափաւոր բարձր, յատակը գետնէն վեր, դուռը լայն ու առջեւը աւազ ըլլայ, ու օդ բանելու պատուհաններ ունենայ: Մոլոր պատերուն վրայ վանդակի պէս մատ մատ խոտ դնելու տեղեր պիտ'որ ըլլայ, տակերը մերով՝ վարսակ գարի ու արմատեղէն դնելու համար. ու ամաններով մաքուր ջրեր պիտ'որ դրուի: Մխոռին մէջը խոյեր, մայր ոչխարներ, գառնուկներ ու հիւանդներ կենալու համար վանդակով բաժնուած տեղեր պիտ'որ ըլլայ. տասը տասնուհինգ օրը հեղ մը մէջը յարդ կամ չոր տերեւ պիտ'որ տարածուի: Մղբերնին որը յարդ տարածելու օրերը, որն ալ մէյ մը աշնան՝ մէյ մը գարնան կը մաքրէ, դուրս կը հանէ:

Մրածելու տեղերնին ջրոտ ու տղմոտ պիտ'որ չըլլայ, մէյ մը՝ որ կճղակին մէջերը վէրքեր ելլելով կաղ կ'ըլլան, երկրորդ՝ որ անանկ թաց տեղերու խոտը ոչխարի աղէկ չէ. ասոր ներհակ լեռնային տեղերու օդը ու խոտը ոչխարի շատ աղէկ է, ու կը սիրեն. որ բրդերնուն բարակնալուն ալ շատ կ'օգնէ: Գառնուկները պէտք է զատ արածել ու աղէկ տեղեր տանիլ, որ կշտանան ու մեծնան: Մղբամ կամ ցօղ ինջած ատեններ արածելու չէ ու յառաջ քիչ խոտով տեղերը կերցընելէն վերջը՝ կէս ժամ մը շատ խոտով տեղ մը տանելու է: Շատ յոգնելու հետու տեղեր տանելու չէ: Խոտերուն կանաչ ատենը օրը հեղ մը ու չորցած ատենը երկու հեղ մաքուր ջուր տալու է: Մնձրեւի ատեն ախոռի մէջ կերակրելու է, որ բրդերնին բարակ ու կակուղ մնայ ու օրը չորս հեղ կերակուր տալու է: Գուրսը բաւական կերակուր չգտնուած ատեններ՝ առտու իրիկուն կերակուր տալու է: Մնձրեւի պատճառաւ դուրս չելած օրերն ալ ամէն առտու քիչ մը բակը հանելու է, որ օդ առնուն, հովին ալ խոտ բաժնելու ու պառկելու տեղերնին շտկելու

ատեն ունենայ : Ա երբ գրած տարբերութիւններէն ի գատ, կովի կերած բաները ոչխարն ալ կ'ուտէ, մինակ ամէն ժում նոյն կերակուրը ուտելով կը ձանձրանայ . կերակուրին տեսակը փոխելու է, արմատեղէնները մինակ չեն ուտեր նէ, մէջը կըտրած չոր խոտ խառնելու է : Ըմառը շաբաթը երկու հեղ ու ձմեռը հեղ մը բարակ աղ տալու է . որուն մէջ վարպետ հովիւները չորցած օշինդրի ծաղիկ կը մանրեն՝ քիչ մ'ալ թեփ կը խառնեն, երկայն ու նեղ ջրարբիներու մէջ երեք չորս հեղ բարակ կը ցանեն, քանի որ կը լլեն նէ՝ յառաջ ալ վերջն ալ քիչ մը ժամանակ ջուր չեն տար, որ ախորժակինն բացուի ու առողջ մնան :

ՈՉԽԱՐԻ ՏԱՐԻՔԻՆ ՎՐԱՅ

Ոչխարն ալ, այծն ալ վերի ծնօտին խոտ փրցնելու երկու աղանները չունին : Տարեկան կ'ըլլան նէ, վարի ծնօտին երկու դիէն միջին աղանները կ'իյնան, վեց ամիս վերջը անոնց քովերը երկու աղաններն ալ կ'իյնան, երեք տարուան կ'ըլլան նէ, անոնց տեղերը անոնց ձեւով ու ճերմակ աղաններ կը բուսնին : Բայց վերջը ծերանալով կամաց կամաց մէկը մէկալէն կը հեռանան՝ կը բլթանան, հաւասարութիւննին կը կորսընցընեն ու կը սեւնան : Խոյին տարիքը եղջիւրէն ալ կ'իմացուի, որուն վըայ ամէն տարի մէյմէկ կ'ըր յօդ կը կապէ :

ՈՉԽԱՐԻ ՀՈՎՈՒՐՆ ՄԵՄԵԱՆՈՐ ՊԵՐՏՔԵՐԸ

Հովիւը նայի պիտ'որ, որ ոչխարները տարին մէկ հեղէն աւելի շնանին, ծնանելու ատեննին ցուրտ տեղեր մարտէն յառաջ՝ ու տաք տեղեր փետուարէն յառաջ չիյնայ, որ դուրսը կերակուր գտնելով ձագերնուն տալու բաւական կաթ ունենան . ասոր համար պէտք է գիտնալ որ ոչխարը քսանուերկու շաբթուան մէջ կը ծնանի, մէկ խոյին

քսան ու հինգ մայր կրնայ տալ. բայց ծեր մայրերուն պէտք է որ զօրաւոր խոյ տայ որ ձագերը տկար չըլան: Էոդ տանի պիտ'որ որ յղիները ցաթկուտելով կամ զիրենք շատ բարձր դժուար ելելու տեղեր տանելով կամ ուրիշ ոչխարները իրենց փորին զարնելով կամ անշահ եղանակներուն դուրս հանելով չվիժեն: Նանանելու ատեննին մօտեցաները զատ տեղ պիտ'որ գնէ, մէջերնին տկարներու քանի մը հեղ գինի՝ վարսակի ու գարիի ալիւր տալով զօրացընէ, ու ամէն հարկաւոր օգնութիւնները ընէ պիտ'որ: Պէտք է որ գառնուկ մը ծնածին պէս բերանը մաքրէ, մօրը առջուր գնէ լըելու, թէ որ չլըեր նէ, վրան քիչ մը աղ ցաննելով կը սկսի լըել. ետքը մօրը ծիծին տանի՝ մօրը առջի կաթը ծծել տայ, որ իրեն շատ օգտակար է. առջի օրերը մօրը քով թողու ու սովորի ու շատ տաքէն պաղէն զգուշանայ. ետքը բաժնէ, ու առտու իրիկունը մօրը բոլոր կաթը ծծել տայ: Ամաց կամաց պիտ'որ սկսի կանաչ խոտի ու մօրը տուած աղէկ կերակուրներու վարժեցընել: Սէկ ու կէս երկու ամսուան կ'ըլան նէ, պարզ եղանակներուն կրնայ արածել ու երեք ամսուան՝ կաթէ կտրել ու անկէ ետքը կաթը կթել: Նայց բուրդը բարակցընել ուզողը, ու Ապանիայիները մինակ մէկ երկու օր ծիծերնին շատ լեցուած ատեն, կթելով կաթերնին ցրուել կու տան: Գառնուկները չորս հինգ շաբթուան կ'ըլան նէ, հովիւը մէջէն բոլոր սեւերը ու արատաւորները պիտ'որ ծախէ, ու վեց ամսուան կ'ըլան նէ բոլոր խոշոր բուրդ ունեցողները զատէ, ու մինակ անարատ ու բարակ բուրդ ունեցողները պիտ'որ պահէ: Այսինքն կտրելը կը մօտենայ նէ, բարակ, ու կակուղ բրդով արուններու մէջէն հովիւը խոյցունները որոշելէն վերջը, մնացածները բոլոր պիտ'որ կրտէ:

ՈՉԽԵՐԻ ԲՈՒՐԴԵ ԿՏՐԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Գառնուկներուն առջի բուրդը քիչ մը հասառ մազոտ ըլլալով, Սպանիայիներուն ու բարակ տեսակներունը՝ առջի տարին յուլիսի մէջ մէկիկ մէկիկ աղէկ կը լուան ու երկու երեք օր աղէկ չորնալէն վերջը կը կտրեն: Աս տեսակ ոչխարներուն բուրդը տարին հեղ մը մայիսի մէջ ու հասարակներունը երկու հեղ աշնան ու գարնան կը կտրեն: Կտրելէն յառաջ տաք ու պայծառ օր մը բոլոր ոչխարները աղէկ մը կը լուան. որոնք քիչ են նէ՛ դիւրին է, բայց շատ որ ըլլալու ըլլան, չափաւոր գետի մը քով, կամաց վազող՝ տակը աւազ՝ մէկ կողմը կանգունէն քիչ մը աւելի խորունկ՝ ու մէկայլ քանի կ'երթայ նէ ծանծաղ տեղ մը խորունկ կողմը տակով տեղ (իւլէլէ) կը շինեն: Առացողները գետին լայնութեանը կարգաւ կը կենան ու հովիւր ան շինած տեղէն մէկիկ մէկիկ նախ խոյերը ջուրը կը նետէ, որոնք լուացողները ջուրը կոխելով աղէկ թրջելէն վերջը դիմացը կ'առաջնորդեն. ոչխարները անոնց ջրի մէջ լողալով երթալը տեսնելով կ'ուզեն ամէնքն ալ գետը նետուիլ, ու անոնց ետեւէն երթալ. բայց հովիւր քիչ քիչ թող պիտ'որ տայ, որ վրայէ վրա նետուելով մէկզմէկ չխողան, լուացողներն ալ ատեն ունենան ամէնքը աղէկ թրջելու: Աէս ժամ աղէկ խոտի վրա արածելէն վերջը, որ քիչ մը հանգչին, հովիւր զիրենք կամրջէն անդին կ'անցընէ, ու նոյն կարգաւ նորէն ջուրը թող կու տայ. որ ան ժամանակը ամէնն ալ կը սովորին ու աւելի սիրով զիրենք ջուրը կը նետեն. բայց աս անգամին աւելի քիչ քիչ պիտ'որ թող տայ, որ լուացողները աղէկ լուալու ատեն ունենան: Աէս ժամ արածելէն վերջը երրորդ անգամ կը կրկնէ ու այնչափ կը լուան, որ ջուրը կը պղտորի: Հովիւր զիրենք երեք օր արեւի մէջ ու աղէկ խոտի վրա կ'արածէ. ակոռնին մաքուր յարգ կը տարա-

ծէ որ վրանին չաղտոտի ու շուտ չորնայ, չոր-
րորդ, իսկ տաք տեղեր երրորդ օրը կը չորնայ
նէ, բրդերնին կը կտրեն: Հասարակ ոչխարներու
բուրդը եղոտ չըլլալով՝ երկու հեղ լուալով կը
մաքրուին:

ՈՉԽԱՐԻ ՀԻՒԱՆԳՈՒԹԻՒՒՆՆԵՐԸ

Ոչխարը շատ հիւանդութիւններու տակ ին-
կած է, որոնց գլխաւորները բոր, որդ, գլխի պտոյտ
ու կաղութիւնն է:

Խոյր կամ ոչխարը ոտքը գետինը կը զարնէ,
իր բուրդը կը խածնէ, ծառի ու պատի կը քսուը-
տի նէ, կասկածուի որ բոր եղած ըլլայ, կոնակի
բուրդը բանալու նայելու է, թէ որ բծեր կան
նէ, յառաջ ոսպի չափ վերջը աւելի մեծ ու լայն,
ստոյգ նշան են բորի: Հատ մը առողջներէն զա-
տելու է, որ անոնց ալ չփոխադրի, բուրդը կտրելու
է, վերքերուն կեղեւները վերցընելու, ու շատ
ջրի մէջ քիչ արջասպի եղ դրած քովերովը աղէկ
լուալու է, որ բորի աժան ու մէկիկ դեղն է. խոտ,
խաղողի խոտ կամ ուրիշ թթու խոտերն աղէկ են
եփելու ու անոնց մէկին ջրովը լուալու՝ եփած թե-
փի ջուր խմցընելով: Արկրորդ օրը տարբերութիւն
մը չերեւար նէ՝ թեփի ջրի մէջ քանի մը տրամ
բարակ ծեծած ծծումբ, քիչ մը աղ ու բարակ ծե-
ծած յունաքար խառնելու խմցընելու է:

Արդ կամ որդի հիւանդութիւն ան է, որ ա-
ղիքներուն մէջ շատ որդեր կը գոյանան, ոչխարը
կ'սկսի սիրով չուտել՝ տկարանալ՝ թոյլնալ ու աչվը-
ներուն ծայրերուն գոյնը փոխուիլ, որուն գեղը
ինչուան հիմակ չգտնուեցաւ, պէտք է մորթել:

Արբոր ոչխարը մէկէն կը ցաթկէ, տարբեր
չարժումներ կ'ընէ ու նեղութեան նշաններ կու-
տայ, գլուխ պըտըտելու հիւանդութիւն ունի, որ
որդ մի է մէկ տեսակ ճանճէն ըղեղի մէջ գոյացած,

որ երկու տարեկան ատենները քթէն մտած՝ սերմը
հոն ձգած է. ասոր ալ դեղ չկայ:

Կաղուժիւնը երկու կճղակի մէջ կակուղ տեղ
ուռեցք մի է որ ոչխարի շատ ցաւ կու տայ. ետքը
կը բացուի ու կը սկսի մէջէն հոտած թարախ վազել
ու քիչ քիչ կճղակները կ'ապականէ. աս ալ փո-
խադրական է, պէտք է առողջներէն զատել: Ըսի-
կայ պատահածին պէս ան տեղը տաք երկրթով կ'այ-
րեն, կամ սուր դանակով բոլոր փտտած մները կը
կտրեն. վրան ալ հաւկրթի գեղնուցի մէջ ուետին
խառնած կը դնեն կամ օղիի մէջ քափուր դրած
կամ երեք մաս ջուր ու մէկ մաս արջասպի եղ խառ-
նած հեղուկով շատ հեղ կը լուան:

Գ Լ ՈՒ Խ Խ Ժ.Օ.

Ա Յ Ծ Ի Վ Բ Ա Յ

ՆԱՍԵՐԵՎ այծը վնասակար կենդանի է. բոլոր ծա-
ւերուն տերեւները՝ ճիւղերուն ծայրերը ուտելով,
ու կեղեւնին կրծելով կ'ապականէ ու նոր անտառ-
ները կը փճացնէ: Ըսոնց դիմացը օգուտը սաստիկ
քիչ է, մազը ստակ չըներ, կաթը թեթեւ՝ միսը
հոտած ու մարսելու դժուար է. մինակ ձագին միսը
համով է: Ըն երկրագործները մինակ կը պահեն
այծը՝ որոնք որ իրենց երկիրները բարձր ու քարուտ
լեռներ ունին, որոնց վրա ծառ չբուսնիր, քիչ խոտ
կը բուսնի, ու ուրիշ կենդանիները դժուարաւ վեր
կ'ելեն, բուսած խոտն ալ չեն հաւնիր. ասոր ներ-
հակը այծը սիրով կ'ելէ, ան տեսակ խոտերն ալ
կը հաւնի ու աւելի կը մեծնայ:

Գաղատիայի այծը որ աշխարհքի վրա մէկ հա-
տիկ է, Սպանիայի ոչխարին կը հաւասարի. ու
կ'անցնի թէ բերած օգտին կողմանէ՝ թէ մազին

բարակութեան, կակղութեան, ճերմկութեան, փայլունութեան ու երկայնութեան կողմանէ. կաթը շատ ու աղէկ է ու միտը համով. շատ հեղ երկուտրեակ կը ծնանի, գարը կը սիրէ, չգործած տեղերու խոտը սիրով կ'ուտէ, շատ պաղին տաքին կը դիմանայ, բաւական է որ անոյշ ջուր ունենայ: Եր բնական գաւառէն դուրս կ'ելլէ նէ, մաղին բարակութիւնը կը կորսնցընէ, բայց իր գաւառին մէջը՝ թէ որ Սպանիայի կամ անոնցմէ յառաջ եկած ոչխարները աղէկցընելու համար գրածներս պահելու ըլլան նէ, մաղերնին աւելի կը բարակնայ ու կ'աղէկնայ:

ԱՅԾԸ ՈՒ ՔԱՂԸ ԱՂԻԿ ՃԱՆՇՆԱՆՈՒ ՎԲԵՑ

Աղէկ քաղը գեղեցիկ տեսք պիտ'որ ունենայ, գլուխը բարձր, մօրուքը երկայն ու խիտ, ականջները կախուած, վիզը կարճ, ոտքերը ջղոտ երկայն ու կակուղ մազով գոցուած, ու թէ որ գաղատիայինն է, մաղը բարակ երկայն ու փայլուն պիտ'որ ըլլայ: Այծի աղէկն ալ շուտ պիտ'որ քալէ, բարձր, ուժով, կուրծքը լայն, աղբրները ու ոտքերը ջղոտ, ծիծերը մեծ ու պտկունքը երկայն, մաղը ճերմակ կակուղ ու խիտ պիտ'որ ըլլայ: Արկուքին տարիքն ալ ոչխարի պէս ակռաներէն ու եղջիւրներուն օղերէն կը ճանչցուին:

ԱՅԾԻ ԿԵՐԱՊՈՒՐԻՆ ՈՒ ՈՒՐԻՇ ՀՈԳԵՐՈՒՆ ՎԲԵՑ

Այծը ոչխարին կերածը կ'ուտէ, անոր չափ փափուկ ալ չէ. ուրիշ կենդանիներու չհաւնածը կը հաւնի ու ծառի ճիւղերը ու կեղեւները իր սիրած կերակուրն են: Վաղը տարուան մը ու այծը եօթը ամսուան կ'արթըննան, բայց աղէկ զօրաւոր ու բարակ մաղերով հասցընելու համար երկու տարիէ յառաջ ծնանելու թող տալու չէ, ու եօթը տարիէ աւելի պահելու չէ: Լինգ ամսուան մէջ

կը ծնանին, ու ծնած ատեննին իրենց սննդեան համար դուրսը կանաչ խոտ պէտք է: Մէկ քաղը յիսուն պոծին կը բաւէ: Ասոնք ծնած ատեննին ոչխարներէն աւելի հովուին օգնութեանը կը կարօտին:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Է

Չ Ի Ո Ւ Գ Բ Ա Յ

Չին ընտանի կենդանիներուն մէջ ամենէն ազնիւն է, ու մեղի ծառայող կենդանիներուն մէջ մէկ հատիկն է, որ իր գեղեցիկ կեցուածքին ու դիմանալու ուժին, սրտոտութեան ու շուտ սովընելուն համար գեղացիներէն սկսած ինչուան թագաւորներուն առջեւը իր յարգութիւնն ու պատիւը ունի: Արկրագործի ալ շատ հարկաւոր ըլլալուն համար, կ'ուզեմ ասոր վրա ալ քիչ մը խօսիլ:

Չ Ի Ո Ւ Տ Ե Ս Ե Կ Ե Բ Ո Ւ Ն Վ Բ Ա Յ

Չին ամէն տեղ գտնուելով՝ գաւառներու օգէն, ջրէն կերակուրէն ու նայելու եղանակէն տարբեր տեսակներ ելած են, ու մէկը աս աղէկութիւնը ունի՝ մէկալը ան, որը շատ աղէկ է որը քիչ: Ասոնք ալ մէկը մէկալին հետ խառնելով ուրիշ տեսակներ յառաջ եկած են. որոնց մէջ մինակ երեւելիներու վրա կը խօսիմ:

Արաբիայի ձիերը կամ նժոյզը որ Մուզրիստանէն սկսած Քուրտիստան ու Պարսկաստան գրեթէ նոյն տեսակ է ու քիչ տարբերութիւն ունին, ու աս կողմերը տաճիկ կամ Արաբիայի ձի կ'ըսուին, ամենէն շուտ վազող՝ շատ դիմացկուն ու գեղեցիկն են: Մեծութիւնը միջակ է, առջեւի եղունգէն ինչուան ուսը չորս ոտք ու երկու երրորդէն քիչ

աւելի կամ պակաս բարձր է, բնութիւնը արթուն
ու կրակոտ է, մարմնոյն գեղեցկութիւնը ուսին ու
մէջքին կանոնաւոր չափակցութիւնը շատ աղէկ
է: Ուրիշ տեղաց գեղեցիկ ձիերուն մեծ մասը ա-
սոնցմէ յառաջ եկած են, ու հիմա աս կողմերս հոն
տեղերէն արու բերել կու տան, ու անոնցմով ձի-
երնին կ'աղէկցընեն ու կը շատցընեն: Ընդդիպի
ձիերը շուտ կը վազեն, երկայն ու բարձր են, եր-
կայն վիզ ունին, ու կը կարծուի որ Երարիայի ձիե-
րէն յառաջ եկած ըլլան: Վերմանիայի ձիերուն
ամենէն աղէկը Սէքղէնբուրգիներն են, որոնք
մեծ ու մարմիննին երկայն է, ու հեծնելու ու կառ-
քին շատ դիմացկուն ձիերն են: Անգարիայի ձիե-
րը շատ շուտ կը վազեն, կրակոտ ու կտրիճ են,
բայց պզտիկ են, չորս ու կէս ոտք բարձրը քիչ կը
գտնուի, ու հինգ ոտք բարձրը շատ գին կ'ընէ:
Եհաստանիները քիչ մը աւելի բարձր են, բա-
րակ ու կտր մարմնով. որոնց հինգ՝ հինգ ու կէս
բարձրութեամբը չափէ դուրս վազելուն համար
շատ սուղ կը ծախուի:

ՉՈՒ ՏԱՐԻՔԻՆ ՎԼԵՑ

Չին վեց՝ վերի ու վեց՝ վարի ծնօտը առջևի
կտրելու ակռաներ ունի, անոնց ներսի երկու դիե-
րը մէյմէկէն՝ չորս մանրելու ակռաներ ունի, որոնք
էգերուն շատերը չունին, ու անոնց ներսի դիերը
վեց վեցէն՝ քսան ու չորս ծամելու ակռաներ ունին:
Երկուք ու կէս տարուան կ'ըլլայ նէ, երկու վերէն
ու երկու վարէն առջևի կտրելու ակռաները կ'ըլ-
լան, երեք ու կէս տարուան՝ անոնց քովերը կտրե-
լու ակռաները կը փոխուին, չորս ու կէս տարուան՝
անոնց քովերը ամենէն վերջի կտրող ակռաները կ'ըլ-
լան, ու ան ժամանակները բոլոր ծամելու ակռա-
ներն ալ կը փոխուին, չորսը լմնցած ու հինգերորդը
մտած ատեններ՝ արուներու մանրելու ակռաները

կը բուսնին : Առջի կտրելու ակուանները պզտիկ ու աղտոտ կ'ըլլան, երկրորդները խորունկ ու բարձր գծեր ունին : Հինգէն վերջը տարիքնին կտրելու ակուաներէն կը ճանչցուի : Անց տարուան կ'ըլլայ նէ, վարի ծնօտին առջևի կտրելու երկու ակուաները սեւ խոռոչները կը կորսնցընեն, եօթներորդին՝ անոնց երկու քովինները, ութերորդին՝ անոնց քովինները սեւ խոռոչները կը կորսնցընեն, անկէ վերջը ձիու տարիքը ճանչնալը շատ դժուար է, քանի մը նշաններ ալ կան, բայց որոշ չեն ցուցըներ, ինչպէս վերի կտրելու ակուանները հաւկըթածեւ եղածը՝ եօթէն ինչուան տասնու չորս տարի կը ցրցընէ, կըրցածը տասն ու չորսէն ինչուան քրսան, ու երեք անկիւն եղածը, քսանէն ինչուան քսան ու վեց տարի կը ցուցընէ : Սեւ ու մութ գունով ձիերը տասնուհինգ տարուան կ'ըլլան նէ յօնքին մազերը կը ձերմկին, քանի մը տարի վերջը ճակատներուն ու աչքի խորունկ տեղերուն մազերը, քիչ մ'ալ վերջը բոլոր գլուխներնուն մազերը գորշ գոյն կ'ըլլան :

Չին ինչուան հինգ տարի կը մեծնայ, աղէկ տեսակները քիչ մ'ալ աւելի, կեանքերնին հաւասար չէ, ատենէն յառաջ ծանր աշխատանքներու գործածուած են նէ՝ քիչ կ'ապրին, աշխատելու ուշ սկսած ու ծանր աշխատած չեն նէ, քսան երեսուն տարի կը դիմանան :

21 ԳՈՐԾԱԾԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Արկրագործը ձի պահել կ'ուզէ նէ, պէտք է որ անոր կերակուրը ու անկէ յուսալու օգուտը հաշուէ, ու իր վախճանը ու ուրիշ պարագայները մտմտայ. այսինքն կառքի լծելու թէ հերկելու, չէ նէ՝ հեծնելու պէտք է իրեն. իր արտերուն հերկելը դիւրին է թէ դժար, ինքը ձի կըրնայ պահել թէ չէ, ու իր գործքերուն յարմար ձի պէտք է որ պա-

Հէ. վասն զի ծանր բեռ կրելու ձին շատ չվաղեր, ու հեծնելու ձին ծանր բեռ կրելու չդիմանար: Պիտ'որ մտմտայ, որ իր վախճանին մատակ ձին աղէկ կու գայ, արուն թէ կրտածը: Իր ձիուն աղէկ կերակուր պիտ'որ տայ, որ զօրաւոր մնայ. շատ ծանր պիտ'որ չաշխատցընէ, որ շուտ չծերանայ: Որովհետեւ ձին շատ կը հիւանդնայ ու դեղի կը կարօտի. մօտերը բժիշկ պիտ'որ ունենայ ու աղէկ պայտառ որ ոտքին պայտ զարնելու ատեն ձին չապականի:

ՉԻ ԳՆԵԼՈՒ ԱՏԵՆ ԴԻՏԵԼՈՒ ԲԱՆԵՐՈՒ ՎԼԱՅ

Երկրագործը ձի գնելու ատեն ձիուն իր գործքին յարմար մեծութիւնը ու մարմնոյն կազմածը պիտի դիտէ: Երտ հերկելու ու կառքով բեռ կրելու համար առջևի ոտքէն ինչուան ուսը հինգ հինգ ու կէս ոտք բարձրութիւն պիտ'որ ունենայ. ծանր բեռան կառք քաշելու համար հինգ ու կէս վեց ոտք բարձր ձի պէտք է: Թեթեւ կառքեր քաշելու կամ կակուղ արտեր հերկելու համար չորս ու կէս ոտք բարձրութիւնը կը բաւէ: Հեծնելու համար հինգ ոտք բարձր ձի աղէկ կու գայ: Սարմնոյն կազմածքը գեղեցիկ չափակցութիւն պիտ'որ ունենայ, այսինքն չափաւոր մեծ գլուխ, գեղեցիկ ու ճոթերը բարակ ականջներ, լայն ճակատ, մեծ մաքուր ու կրակոտ աչքեր, շիտակ կամ քիչ ծուած քիթ պիտ'որ ունենայ. որուն ծակերը մեծ լայն ու մջերը կարմիր պիտ'որ ըլլայ. վիզը կուրծքէն վեր ելած, չափաւոր երկայն, հաստ ու վերի դին կամարի ձեւով գեղեցիկ ծուած պիտ'որ ըլլայ, աղուոր մազերով, ուսը բարձր ու դէպ ի կոնակը քիչ քիչ ցածնալով անոր հաւասարի պիտ'որ, կուրծքը մարմնոյն հաւասար պիտի ըլլայ, որ շատ լայն կ'ըլլայ նէ, կառք քաշելու աղէկ է. բայց հեծնալու աղէկ չէ, շատ երկայն վաղելու աղէկ չգար. շատ նեղ

ալ կ'ըլլայ նէ պակսութիւն մի է, որ բարակ ցաւի կրնայ պատճառ ըլլալ. կոնակը շիտակ, պոչը՝ բարակ ու կակուղ մագլերով չափաւոր հաստ պիտ'որ ըլլայ ու միշտ վեր ու ետեւէն հեռու պիտ'որ բռնէ, եղունքները կլոր պիտ'որ ըլլան, առջեւինները դուրս երկնցած պիտ'որ չըլլան ու մէկը մէկալին հաւասար ու համաձայն պիտի ըլլան, փորը ուռած դուրս ելած պիտ'որ չըլլայ, որուն ետեւի դին վեր քաշուած է նէ՝ ձին շատ կատաղի ու կամապաշտ կ'ըլլայ, շատ ալ չդիմանար, փորը շատ ալ վար կախուած է նէ կովի փոր կ'ըսուի, յարգի չէ, կողին ոսկորները տակաւի ձեւով գեղեցիկ ծոած պիտ'որ ըլլան, որոնք տափակ շիտակ են նէ ձին աղէկ տեսակ չէ, կոնակը չափաւոր երկայն հաստ ու կլոր պիտ'որ ըլլայ, ուսերը աղուոր կազմած պիտ'որ ըլլայ, շատ կլոր ու գէր պիտի չըլլայ, ոտքերուն հաստութիւնը մարմնոյն համաձայն ու չափաւոր շիտակ պիտ'որ ըլլայ, ներս կամ դուրս ծոածը աղէկ չէ: Աս նշանները բոլոր դիտելէն վերջը, ոտքերը մէկիկ մէկիկ վեր վերցընելու է, իմանալու համար որ աքացի կը զարնէ թէ չէ:

ԶԻՈՒ ԴԻՍԻ ՀԻԻԸՆԴՈՒԹԻԻՆՆԵՐՈՒ ՈՒ ՊԸԿՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՎԴԸՅ

Ասոնք մէկիկ մէկիկ աղէկ հասկըցընելու համար մէկ ձիու վրայ ամէնը կը դնենք (Չեւ 14): Ե. Օտորակի վրայ ուռած կ'ըլլայ նէ (որուն մէջը շատ հեղ թարախով լեցուն կ'ըլլայ), ծոծրակի ցաւ կ'ըսուի, ու բժշկելը դժուարին է: Բ. Աչքի բիբին վրայ մոխիրի կամ գեղինի զարնօղ ճերմակ գոյն կ'երեւնայ նէ, աչքին լոյս ինջած է որ պակսութիւն մի է ու տեսութիւնը կ'արգելէ: Առողջ աչքի վրայ մութ բիծ չերեւնար, ու որ դին կը նայիս նէ, պատկերը կը ծնանի: Աչքի ճերմըկին վրայ կարմրութիւնը՝ արցունքը ու սեւին վրայ մո-

խիրի գոյնը ու ճերմակ բծերը ու կէտերը՝ ներկայ կամ անցած աչքի հիւանդութեան նշան են: Գ. Վթին վազելը գլխի հիւանդութիւն կը ցուցնէ, որ երբեմն քիչ երբեմն շատ մեծաակաւ է. բայց խլիք ու շարաւ կը վազէ նէ, փողի ցաւի կամ հարբուղխի շատ հեղ ալ ըղեղի հիւանդութեան նշան է: Գ. Լիւայի ուռեցքը շատ հեղ ծնօտին տակը կ'ուռեցնէ, որուն բժշկութիւնը դժուարին է: Ե. Փողի վրայի մսանի ուռեցքը կակուղ կ'ըլլայ, բայց կը ցաւի ու ատեն ատեն կը մեծնայ: Ո՛ւշը շարաւ կ'ըլլայ նէ կըր ու կարծր կ'ըլլայ: Զ. Ս զին տակի մսանը կ'ուռի, կը մեծնայ, ու խոյլ կ'ըլլայ: Է. Արակի խոյլը շատ արիւն առնելէն կը պատահի, որուն մէջ արիւն կը մնայ. յառաջ կը չորնայ, վերջը շարաւ կ'ըլլայ ու երակի վրայ կ'ուռեցնէ ու դժուարաւ կը բժշկուի: Ը. Անտութիւնը ուռած վէրք մի է, որ վզին մէջ տեղի մազերը կը թափէ: Թ. Ստին ուռեցքը կառքի ձիւրուն կը պատահի, վրան հեծած կաշիին կարծրութենէ: Ժ. Աուրծքի ուռեցքն ալ կուրծքի վրայ եկած կաշիին կարծրութենէ ու կոխելէն կ'ըլլայ: ԺԱ. Ստին վարի դին սպիքները ատենօք հոնտեղը ելած վերքերուն նշան են, որոնք նորէն կըրնան դուրս տալ: ԺԲ. Թեւին ցաւը՝ արմկին ծայրը կըր ուռեցք մի է: ԺԳ. Լճեւի ծունկի կըր ու կակուղ ուռեցքը ծանր կառքեր քաշելէն կ'ըլլայ: ԺԴ. Օունկին յօդի վրայի պարկի պէս կախուած ուռեցքի մէջ շարաւ լեցուած է, որ ծանր աշխատանքներէն՝ ալ աւելի տարիքը չհասած աշխատողներէն կ'ըլլայ: ԺԵ. Ստքի ցաւը որ ոտնկապ դնելու ոսկրի մէջ կ'ըլլայ, ձիուն քիչ մը կաղալ կու տայ, ու դրսէն քիչ մը ուռեցք կամ վէրք ունի: Լճն ոսկրն ալ աւելի երկայն կամ կարճ չըլլալու է: ԺԶ. Ստքի ճեղքուածքը սմբակի վրայ խորունկութիւն ունի: ԺԷ. Լազկի ցաւը բազկի

վրայի կաշին կ'ուռեցրնէ, որ շատ հեղ ծնկան ոսկրին
 վրայ ալ խորունկ ճաթածներ կ'ուռննայ: ԺԲ.
 Օւռնկի ուռեցքը իյնալով վիրաւորելէն կ'ըլլայ,
 ու անով շատ անգամ բոլոր ոտքը ապականած կ'ըլ-
 լայ: ԺԳ. Ստքի ջղերու վրայի ուռեցքը ջղերու
 ցաւ մի է, որ ծանր բեռ քաշելէն կ'ըլլայ: Ի. Ստ-
 քի ներսի դին ոսկր կապած կ'ըլլայ որ մեծ մա-
 սը հոն կ'ըլլայ, ու ձիուն կաղալ կու տայ, ու
 բժշկելը դժուար է: ԻԲ. Արբեմն եղունգի վարի
 դին մսէն բաժնուած կ'ըլլայ. անոր համար ձի
 գնելու ատեն ոտքերը վերցընելու, տակը նայելու
 է: ԻԴ. Հարածը կողի ոսկրներուն վրայ վէրքեր
 են. թամբին կոխելէն կ'ըլլան: ԻԿ. Աս վէրքը
 թամբին կոխելէն կ'ընկի վրայ ալ կ'ըլլայ ու եր-
 կուքն ալ դժուար կը բժշկուին: ԻՂ. Աղեքներուն
 վրայի մաշկը պատռած կ'ըլլայ նէ, աղեքները կողի
 պարսպ տեղէն վրայի կաշիով տոպրակի պէս կը
 կախուին: ԻԸ. ԻՅ. Պորտին չուանը կոտրած կ'ըլլայ
 նէ, աղեքները դուրս կը կախուին: ԻԶ. Սկան
 պոչ անուռնով հիւանդութիւն մը կայ, որ պոչին
 վրայ ճաթածներով վէրքեր կ'ելնեն ու հոն տեղե-
 բու մազերը բոլոր կը թափին: ԻՇ. Ատեւի ոտքին
 վերի յօդին դրսի դին ուռեցքը ցաւ մի է, որ ոտ-
 քին խաղուն տեղը խոնաւութիւն լեցընելով ոտքին
 շարժումը կ'արգելէ: ԻԹ. Արկամութիւնը ու-
 ռեցք մի է. որ ծանր աշխատանքէն ծնկէն վար
 կակուղ տեղը կ'ելէ ու ձիուն կաղալ կու տայ:
 Ի. Անոր ներսի դին ճաթածներով վէրքերը նոյն
 են ԺԶ. թիւին հետ: ԻԿ. Շոնների ներսի դին ու-
 ռած կ'ըլլայ նէ, մէջը խոնաւութիւն լեցուած է,
 ոտքին շարժումը կ'արգելու ու դեղը դժուար է:
 ԻԿ. Անոր դրսի դին կ'ուռի նէ (որ շատ հեղ մե-
 ջէն շարաւ ալ կը վազէ), անբժշկելի ցաւ մի է,
 անոր համար ձի գնելու ատեն ամէն դին ձեռքով
 շոշափելու է: ԻԿ. Օնկի դրսի դին ուռեցքը ցաւ

մի է որ ոտքը շարժել չտար: 14. Ընոր ներսի
 դին երակը հասարցած ըլլալով ոտքը ազատ բանալ
 չտար: 15. Օտանը աշխատեցնելով շատ վաղցր-
 նելով ու ետեւի ոտքերուն վրայ մէկէն դարձնե-
 լով ծունկին վարի դին կը բռնուի ու կաղալ կը
 սկսի ու չբժշկուիր: 16. Աղունդին վերի կաշին
 ուռածը ու ճաթուածը՝ վատ հիւանդութիւն մի է,
 որ ձիուն գեղեցկութիւնը կ'աւրէ, ոտքը շարժել
 չտար ու առողջութեանը վնասակար է: Բոլոր աս
 դրսի պակսութիւնները ու երեւնալու հիւանդու-
 թիւնները դրինք որ ձի գնողները հիւանդութեան
 ու պակսութեան տեղերը սովորին, աղէկ քննեն ու
 չխաբուին: Ըստնք բոլոր քննելէն վերջը ձին քա-
 լած, միջակ ու սաստիկ վազած ատեն ոտքերը շար-
 ժելուն միտ գնելու է: Պէտք է որ ոտքերը դի-
 րին շարժէ, հաւասար վեր վերցընէ, աւելի դուրս
 կամ ներս չբանայ, ծնկերը գեղեցիկ ծռէ, շտկէ:
 Վետինը յառաջ ոտքերուն ծայրերը չդնէ, ու չկա-
 ղայ: Վացած ատենը գլուխը վեր ու վար կը շար-
 ժէ նէ կաղութեան նշան է, որ վարպետ ծախող-
 ները սանձը կարճ բռնելով գոցելու կը ջանան,
 անոր համար սանձը թոյլ բռնել տալու է: Այլ-
 ցընելէն ետեւ փորին ու կողին խորունկ տեղը նայ-
 ելու է, շունչը դժուար ու շատ շուտ կ'առնու նէ՝
 շնչարգելութեան նշան է: Ամսապաշտութիւնը ու
 խրտելը իմանալու համար վրան հեծնելու խրտելու
 տեղերէն անցնելու է, ու վաղցուցած ատեն ան-
 դին դարձնելու է, ետքը առջևի ծունկերը դի-
 տելու է որ կը դողան կոր, թէ չէ: Տարիքն ալ
 քննելու բան է. ձին ինչուան իններորդ տարին
 իր գինը կ'աւելցընէ, ու տասուերկուքէն վերջը
 գինը կը սկսի պակսիլ, աղէկ տեսակները ու պղախ-
 կուց քիչ գործածուածները անկէ ետքն ալ աղէկ
 ծառայութիւն կրնան ընել:

Այերսի առողջութիւնը ու գաղտուկ պակասութիւններն ալ աս նշաններէն կ'իմացուին. թէ որ մտորի առջեւ արթուն կը կենայ, ու սիրով կ'ուտէ, գիրութիւնը կը պահէ, մազը պառկած ու փայլուն է, գլուխը բարձր կը բռնէ, աչքերը մաքուր ու արթուն են, շատ վաղելէն վերջը շունչը դիրին կ'առնու, ծանր աշխատանքէն ու հոգնելէն ետեւ անմիջապէս կ'ուտէ ու հանգչելու համար կը պառկի նէ, աղէկ նշաններ են: Ատրելու ակառանքուն առջեւի կողմը շատ մաշած են նէ, նշան է որ մտորը կրծելու բնութիւն ունի: Այղելը, զօրութիւնը ու դիմացկունութիւնը վրան հեծած վազըննելով կամ կառքիլծելով կ'իմացուին: Մնութիւնը շուտ սովորող, հեզ, հնազանդ ու ընտանի պիտ'որ ըլլայ. պակասութիւն կը սեպուի, թէ որ կը զարնէ, կը խածնէ, կը խրտի ու կամապաշտ է:

ԶԻՆ ՏՆԷՆ ՀԱՍՅՐՆԵԼՈՒՆ ՕԳՈՒՏԵՆԵՐՈՒՆ ՎԼՄՅ

Տնէն ձի հասցրնելուն ծախքը շատ կ'ըլլայ, բայց աս օգուտներն ալ ունի: Արկրագործը մէկէն շատ ստակ շտուած ձիու տէր կ'ըլլայ. ծախել կ'ուզէ նէ՝ մէկէն շատ ստակ կ'առնու: Իր ուղած տեսակը՝ ուղած գունով ու յատկութիւններով ձի կ'ունենայ: Շատ խարէութիւններէն կ'ազատի, որոնք դրսէն գնելով կրնային պատահիլ. ձին ալ իր կերակուրին, ջրին, օդին, ախոռին վարժած ըլլալով շատ չհիւանդնար, ու դրսէն գնածը անոր ներհակն է. ու ձիէն հասկրցող մը աղէկ նայելով ազնիւ տեսակ ձի մը կը մեծցրնէ նէ, շատ անգամ կերած կերակուրին կրկինէն ալ աւելի կ'արժէ, վասն զի աղէկ տեսակ կրթուած ձին միշտ կը փրնտուի:

Տնէն ձի հասցրնելու համար արածելու չոր արտեր պէտք են, վասն զի ախոռի մէջ մեծցածը շատ դիմացկուն չըլլար. արտ չկայ նէ, չորս դին

գոցած մեծ անտառ պէտք է, որ մտրուկը կարող
ըլլայ մէջը վար վեր վազել: Անուխ աշխատողը
նելու սկսելու, ու մէկէն ծանր աշխատանքի դնե-
լու չէ, վասն զի հիւանդութիւններուն մեծ մասը
աս երկու բանէն կը պատահին, ու շատ ձիեր
ասանկ ցաւագար կ'ըլլան:

ՉԻԵՐԸ ԱՂԷԿՑԸՆԵԼՈՒ ՎԵՐՑ

Չին իր ազնուութիւնը, աղէկութիւնը, գե-
ղեցկութիւնը ու առողջութիւնը հօրէն ու մօրէն
կ'առնու, անոր համար աղէկ քննելու է:

Սատակ ձին տգեղ գլուխ՝ անշահ վիղ, չափէ
դուրս լայն կամ երկայն ու դուրս ելած կուրծք,
չիտակ ու մէկը մէկալին անցած կողի ոսկրներ,
նեղ կամ չափէն աւելի կախուած փոր, բարակ
պոչ, անշնորհք ազդրներ ու կովի ձեւով ոտքեր պի-
տի չունենայ: Աչքին վրայ սեւ կամ մոխրի գոյն
լուս, լուսագարութիւն, որ ձիուն շատ հեղ աչքի
ցաւ կը պատճառէ, կատաղութիւն, ծունկի ցաւ ու
ոտքի ուռեցք պիտ'որ չունենայ, վասն զի ասոնք
բոլոր հօրէն կամ մօրէն առած պակասութիւններ են,
իր քուռակն ալ իրմէ կ'առնու: Ազնիւ տեսակ հօ-
րէն ու մօրէն ծնած պիտ'որ ըլլայ, վասն զի ծնա-
նելու քուռակին գեղեցկութիւնը, աղէկութիւնը,
գիմացկունութիւնն ու արժէքը աւելի անկէ կը
կախուի: Առշոր պիտ'որ ըլլայ, որ քուռակն ալ
պզտիկ չըլլայ: Տարիքը չորսին ու տասուերկու-
քին մէջը պիտ'որ ըլլայ: Արմացկուն ու առողջ
պիտ'որ ըլլայ, վասն զի հիւանդոտ ձիերը տկար
ձագ կը ծնանին, որոնց մեծ մասը չապրիր: Շատ
ու աղէկ կաթ պիտ'որ ունենայ, քուռակը պիտ'որ
սիրէ ու սիրով կաթ պիտ'որ տայ: Առջի անգամին
շատ հեղ սիրով ծծել չեն տար, անոր համար ձի-
ծերուն ու անոնց ծայրերուն շատ հեղ ձեռք քսելով
վարժեցընելու է իր քուռակը իրեն նմանցընելու:

Արուն ալ ազնիւ տեսակ պիտ'որ ըլլայ, վասն զի հօր ազնուութիւնը քուռակին մօրէն աւելի կազդէ. մարմնոյն ձեւը գեղեցիկ, զօրաւոր ու դիմացկուն պիտ'որ ըլլայ, ու կատարեալ առողջ, հօրէն ժառանգած պակսութիւններ ու մոլութիւններ չունենալէն վերջը իր գեղեցկութիւնը ու աղէկութիւնը քուռակին ալ ազդէ պիտ'որ: Տարիքն ալ տասն ու չորսը անցած չըլլայ:

Այրեւելի տէրութիւնները իրենց ամէն գաւառներու մէջ մասնաւոր ընտիր արուներ կը պահեն, որ երկրագործները երենց մատակ ձիերուն համար պէտք եղած ատեն աս հոգերէն ազատ ըլլան, բայց ուր որ տէրութիւնը ասանկ բաներու հոգ տարած չէ նէ, պէտք է որ ամէն մարդ ինքը մտմտայ: Թէ որ կարելի է նէ երկուքն ալ նոյն գունով պիտ'որ ըլլան ու նոյն նշաններով, որ քուռակը մէկ մաքուր գոյն ունենայ: Վոյներնին տարբեր ըլլալով քուռակը խառն գոյնով կը ծնանի, ինչպէս մէկը սեւ՝ մէկալը ձերմակ ձիերէն գորշ կամ խատուտիկ քուռակ կը ծնանի: Սէկ առու քառասուն յիսուն էգին կը բաւէ, բայց տարիքը հինգէն պակաս է նէ, երեսունէն աւելի տալը աղէկ չէ:

ՉԻԵՐԸ ԴԵՐՄԵՆԵԼՈՒ ՎՄԵՑ

Յղի ձիերուն նեղութիւն տալու չէ, խոնաւութենէ, ծեծելէն, փորին զարնելէն, սաստիկ վազելէն, փոսի վրայէն ցաթկել տալէն զգուշանալու է: Ա երջի ատենները ծանր կառք լծելու չէ, բայց հերկելու, տափնելու, գլաննելու ու ուրիշ թեթեւ գործքերու գործածելու է: Աոր չոր խոտը, եղեամ կամ ցօղ ինջած, ու տղմոտ ու տաքցած կանաչ խոտը փնասակար է, ու ջրոտ մարգերու վրայ արածելու չէ: Ախոտը մաքուր, չոր ու լուսաւոր պիտ'որ ըլլայ, օգ բանի պիտ'որ, բայց օգը

իրեն պիտի չգպչի: Հաճար, բակլայ, ոլոռ ու ասանկ զօրաւոր կերակուրներ տալու չէ, մինակ գարիի կամ վարսակի յարդի հետ աղէկ խոտ ու վարսակ տալու է: Կերակուրին տեսակը փոխելու չէ, փորը լուծելու բաներ տալու չէ. խրտեցընելու, վախցընելու չէ: Օնանելու ատենը շատ կը մօտենայ նէ, երբեմն բաց տեղ պտըտցընելու է:

ԶՈՒ ԾՆՆՆԵԼՈՒՆ ՎՐԵՑ

Չին տասն ու մէկ ամսուան մէջ կը ծնանի, երբեմն ութը օր ալ վերջը: Օնանելէն յառաջընդարձակ տեղ կը տանին, ոտքերու երկաթները կը հանեն: Օնանելը շատ կը մօտենայ նէ, տակը շատ յարդ կը տարածեն, ու քուռակը ծնածին պէս թէ որ տկար է նէ գլուխը վեր բռնելով քթին ծակերը կը մաքրեն, մօրը գլխուն մօտ կը տանին որ լզէ: Կլուխը մօր ծիծին կը դարձընեն, որ առջի կաթը ծծէ, մայրը դէմ կը դնէ նէ, կաթը քիչ մը կը կթեն, որ թող տայ: Սօր ծիծը ուռած է նէ, ծեծած կտաւի հունա ու երիցուկի ծաղիկ ջրով կեփեն, գաղջ մէջը կտաւ կը թաթխեն, ու ծիծին վրայ դրած շուտ շուտ կը փոխեն: Օնանելու ատեն տկարութիւն կը ցուցընէ նէ, կէս հօխայ գինիի մէջ վեց տրամ ծեծած կինամոմոն խառնած կէս ժամի մէջ երկու հեղէն կու տան:

ԳՈՒՌԵԿԸ ՄԵԾՑԸՆԵԼՈՒ ՎՐԵՑ

Չիուն մէկէն շատ զօրաւոր կերակուրներ չեն տար, քիչէն սկսած կամաց կամաց կը շատցընեն. կաթը քիչ է նէ, վարսակի բաժնին հետ խոշոր աղացած գարի ալ կու տան, ու կերակուրի տեսակը մէկէն չեն փոխեր: Տասը տասն ու հինգ օր վերջը թեթեւ գործքերու կըրնայ գործածուիլ, բայց քուռակը երկայն ժամանակ մօրմէն զատելու

չէ, յառաջ երեք ժամը հեղ մը մօրը քով կը
 թողուն, որ կաթ ուտէ, ու վերջը ախոռի մէջ կը
 տանին նորէն: Ար մէկ քանի ամիս վերջը կը սկսի
 խոտ ու անանկ բաներ ուտել: Վուռակը մօրը
 հետ արածիլ կը սկսի նէ, չոր ու առողջ տեղեր
 կ'արածեն, ու խոնաւ ցրտին, եղեամի ու ցօղի ա-
 տեններ չեն արածեր, ու արածած ատեններ ալ
 տունը չոր խոտ ու վարսակ կու տան: Չորս հինգ
 ամիս վերջը քուռակը կաթէ կը կտրեն, ու ա-
 ղէկ կերակուրներ կու տան, ու մօր ծիծերը ու-
 ոիլ կը սկսին նէ, քանի մը հեղ կը կթեն, ծիծերը
 պաղ ջրով կը լուան, ու քալել կու տան: Վու-
 ռակին յառաջ օրը հոխայի մօտ վարսակ ու անոր
 կրկինը չոր խոտ կու տան, ու քանի կը մեծնայ
 նէ՝ երկուքն ալ կ'աւելցընեն. ամառը ու ձմեռը
 աղէկ օրեր դուրս կը հանեն, որ վար վեր վազելով
 շարժում ընէ: Արկու երեք տարուան կ'ըլայ նէ,
 բոլոր ամառը կանաչ առուդտով ու խոտով կը
 պահեն, ամէն ժուռէն վերջը ջուր կու տան, բայց
 առուդտ կերած ժուռին ջուրը ուշ կու տան. ու
 շատերը վարսակի տեղ աւելի առուդտ կամ խոտ
 կամ ու հոխայ մը ստեպղին կու տան: Վուռա-
 կին վրան շուտ շուտ կը քերեն, կը լուան, լա-
 թով չոր խոտով կը սրբեն, մէկ ոտքը մէկալ ոտ-
 քը վեր կը վերցընեն, որ վարժի ու պէտք եղած
 ատեն ինք իրեն վերցընէ՝ տայ: Ախոռը չոր կը
 պահեն, որ սմբակները առողջ մնան: Պղտիկուց
 զինքը անուշութեամբ ու խելօք կառավարողի
 ձեռք կը յանձնեն, որ զինքը չարչարէ, չծեծէ,
 չկառնէրնէ ու չխրտեցընէ: Արրորդ տարին ա-
 բունները էգերէն կը զատեն: Արկուք ու կէս տա-
 բունէ կը սկսին պախուրցի, սանձի, համետի վար-
 ժեցընել, թէ որ կառքի ձի պիտ'որ ըլլայ նէ,
 քիչ բեռով հանդարտ ձիու մը հետ կառքի լծել,
 որ հինգերորդ տարին ամէն բանի վարժած ըլլայ:

Չի՞ու՛ն աշխատանքը որչափ ծանր կ'ըլլայ նէ, կերակուրն ալ այնչափ աղէկ ու շատ պիտ'որ ըլլայ, որ ուժէն չիյնայ: Իր բնական կերակուրը վարսակ խոտ ու յարդն է: Չափաւոր մեծ ձին հասարակ գործքի մէջ օրը տասնուերեք տասնուչորս հոխայ խոտի զօրութիւն տալու կերակուր կ'ուղէ. անոր համար օրը չորս ու կէս հոխայ չոր խոտ՝ այնչափ ալ վարսակ որ ինը հոխայ չոր խոտի զօրութիւն ունի, ու մէկ հոխայ յարդ կու տան, որ կէս հոխայի զօրութիւն ունի: Օտանր աշխատանքի մէջ երեք հոխայ խոտ՝ հինգ ու կէս վարսակ՝ ու մէկ ու կէս յարդ կու տան, ու թեթեւ գործքի մէջ վեց հոխայ չոր խոտ՝ երեք վարսակ՝ ու մէկ յարդ կու տան: Այն ուրիշ բաներն ալ, որ ասոնց տեղը կը բռնեն. ինչպէս առուոյտները՝ որ ձիուն չոր խոտէն աւելի ոյժ կու տան, ու վարսակի կ'օգնեն. վիզի, ոլոռի, ոսպի, կորեկի յարդերը, գարիի՝ վարսակի՝ ցորենի՝ հաճարի յարդերը: Արկրորդ՝ խոտը ձիուն վնասակար է: Աղէկ կանաչ կերակուրներ ալ կու տան, գլխաւորաբար վիզի՝ ոլոռի ու խառնուրդի կանաչ խոտեր՝ առուուտի տեսակներ, բայց կանաչ կերակուրները մինակ տուած ատենը կովերու համար գրած զգուշութիւնները ընելու է, ինչու որ ան հիւանդութիւնները ձիուն ալ կըրնան պատահիլ ու չորս հինգ հոխայ կանաչ խոտը՝ մէկ հոխայ չոր կը հաշուեն, ու աւելի ապահովութեան համար կանաչ խոտը մինակ չեն կերցըներ: Վարսակի տեղ ալ հաճար՝ գարի՝ եգիպտացորեան՝ ընդեղէններ երբոր շատ աժան են նէ: Բայց բակլան ու ոլոռը տարիքը չառած ձիու աչքին վնաս կու տան, հաճարը ու ընդեղէնները կը տաքցընեն, որ փորի ցակու տան, անոր համար ասոնք տալու հարկ կ'ըլլայ նէ, կը նային՝ որ նոր չըլլան, ու յարդի հետ

խառն կու տան, որ ձին ասանկ դժուար մարսելու հատերէն մէկէն շատ չուտէ: (Թ)եփն ալ կը թրջեն կու տան: Ստեպղինը ու արմատի կաղամբը կտրելով ու խոտի մէջ խառնելով թեթեւ գործքի մէջ ձիուն առողջ կերակուր կ'ըլլան: Տեղ տեղ կարմիրտակ ու խաշած կամ հում գետնի խնձոր ալ կու տան, որուն խաշածը տաք տաք կը կտրեն ու պաղելէն ետեւ յարդի հետ կու տան: Հումը շատ կերցընելը աղէկ չէ, աղիքներուն կը դպչի ու փորիցաւ կու տայ: Վզլոտած վարսակը՝ մզլոտած կամ տաքցած խոտը փնասակար են: Վարսակը յարդի հետ մաղի մէջ թօթուելով փոշին կը մաքրեն, ու շատերը քիչ մը աղի ջուր կը ցանեն, ու կու տան:

(Գ)րուան կերակուրը երեք կը բաժնեն, առտու՝ կէս օրը ու իրիկունը կու տան. ամէն մէկ ժուամին ժամ մը ուտելու ժամ մի ալ հանդչելու կու տան: Ըոր կերակուրէն թաց կերակուրի մէկէն չեն փոխեր: Սնուրը ու խոտ դնելու վանդակը կը մաքրեն՝ փոշիները ու սարդի հիւսածները կ'աւլին: Մէն ժուամէն վերջը ջուր կու տան. հոգնած քրտնած ջուր տալը փնասակար է, ծարուած ալ է նէ, յառաջ քիչ մը խոտ կամ կերակուրին կէսը ուտելէն ետեւ կը խմցընեն: Ետ ապաղ ջուրն ալ փնասակար է, ալ աւելի քրտնած կամ տաքցած ժամանակներ:

Վսոռը ամառը շատ տաք ու ձմեռը շատ ցուրտ պիտ'որ չըլլայ, յարկը հինգ կանգունի չափ բարձր՝ մէջը չոր՝ օդը մաքուր՝ բաւական մեծ պիտ'որ ըլլայ, որ հանգիստ պառկելու ելլալու տեղ ունենայ, լուսաւոր պիտ'որ ըլլայ, որ ձին խրտչօղ չըլլայ. յատակը քարէ ալ կ'ըլլայ, բայց հաստ տախտակէ աւելի աղէկ է: Վղբը ամէն առտու մաքրելու դուրս հանելու է՝ մաքուր ու չոր յարդերը մէկդի դնելով, ու իրիկունը անոնց հետ ուրիշ յարդ ալ տարածելու է, որ գիշերը հանգիստ պառկի:

Մէն առտու իրիկուն ու գործքէ դառնալէն վերջը ձիուն վրան քերելու մաքրելու է, ինչու որ մաքրութիւնը կէս կերակուր կը սեպուի. քրտնէլէն վերջը վրան լաթով սրբելու՝ մազէ քսակով շփելու ու վրան ծածկելու է: Մ.մատը քրտինքը չորնալէն վերջը լուալ կամ ջուրը խօթելն ալ ձիուն առողջութիւն է, բայց յղի ու կաթ տուօղները խորունկ տեղ տանելու չէ, որ փորերնինն ու ծիծերնին պաղ չառնու: Չին հաւատարիմ ծառայի ձեռք յանձնելու է, որ կերակուր տուած՝ վրան մաքրած՝ ու գործածած ատեններ հետը սիրով անուշութեամբ ու զթութեամբ երթայ, որ ձին վրայ գայ. ակոպ փոխելու ատեն աւելի խնայէ. տեղ մը գացած ատեն շատ չվազցընէ, ու քրտնի նէ՝ անհոգ թող չտայ, վասն զի ասոնցմով ձիուն ծանր հիւանդութիւններ կը պատահին ու կը մեռնի ալ:

Չին ոչխարի կովի չափ աղ չսիրեր, բայց իր առողջութեանը համար տարին երեք չորս հոխայ աղ երբեմն լղել տալով՝ ուտելու յարդի վրա ցանելով ջրի մէջ դրած կերակուրը թրջելով տալու է: Հաւասար կերակուր տալը ու չափաւոր գործածելը ձիուն առողջութեանն ու դիմանալուն շատ օգուտ կ'ընէ. երբեմն չափէ դուրս աշխատցընելու՝ երբեմն պարապ թող տալու չէ, գործ չեղած ատենն ալ չափաւոր շարժում ընել տալու է: Հատ վազած ու քրտնած ատեն կէս ժամ բաց տեղ պըտըցընելու է: Այննա՛ծ տեղը չոր պիտ'որ ըլլայ, որ սմբակը թաց է նէ չորնայ. որն որ տաք ատեններ լուալու՝ եղով կամ կուպրով օծելու է, որ չճաթի. եղանակը շատ չոր կ'երթայ նէ՝ վրան դեղին կաւ կամ կովի աղը կը դնենն ու կը կապեն:

ՉԻՆ ԱՐԵԾԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Չին արածելը կարելի է՝ ու բաւական արտեր կան նէ՝ ամենէն աղէկ է արածելը. ինչու որ ար-

տերու վրայ քալելով սմբակները դիմացկուն ու ջր-
ղերը զորաւոր կ'ըլլան, ու ասանկ մեծցած ձին՝ վեր-
ջը ամէն տեսակ աշխատանքի կը դիմանայ: Ար-
տերը չոր պիտ'որ ըլլան, աղէկ սնունդ տալու խո-
տեր՝ առուուտի տեսակներ բուսցընեն պիտ'որ, թու-
նաւոր ու վնասակար խոտեր պիտ'որ չունենան,
մաքուր ջրեր պիտ'որ ունենան, ու ձիերը տաքէն
պաղէն անձրեւէն պահուրտելու տեղ պիտ'որ ու-
նենան: Արտերու մէջ թաց ու տղմոտ տեղեր կան
նէ, չորցընելու է. իրաւ անանկ տեղեր շատ խոտ
կը բուսնի, բայց զորութիւննին քիչ ըլլալով ձիե-
րը տկար ու փտփուկ կ'ըլլան, թոքի ու փայծաղի
ցաւեր կ'ունենան, ոտքերնին կակուղ կ'ըլլան, ու
դիւրին կը վնասին:

ՉՈՒՆՆԵՐՍԻ ՀԻՒՆԵՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ

Բնտանի կենդանիներու մէջ ձին ամենէն փա-
փուկն է, ու դիւրին կը հիւանդնայ, անոր համար
վրան աւելի հոգ տանել կ'ուզէ: Չիուն հասարակ
հիւանդութիւնները փողի ցաւ՝ փոր լուծել՝ կար-
կամութիւն ու աչքի ու ոտքի ցաւերն են, ու ձին
սիրօղը ասոնց պատճառներէն կը զգուշանայ:

Չին փողի ցաւ ու մսան եղած ատենը տխուր
կ'ըլլայ, կը հազայ, չուտեր, քթէն թանձր նիւթ
կը վազէ, ու գլխունաս դին ան դին կ'ուռի: Ասոնք
ամէն ատեն կրնան պատահիլ՝ ալ աւելի աշնան
եղանակը տաքէ պաղ ու խոնաւ փոխուած ատեն-
ներ. անոր համար անանկ ատեններ աղէկ նայելու՝
վրան ծածկելու է, ու կերակուրի տեսակը մէկէն
փոխելու չէ: Աւ անանկ հիւանդցած ատէն կերա-
կուրը գետնէն կը կերցընեն, որ գլուխը ծռելով
քիթը վազէ, գլուխը հանգչի:

Փորի ցաւ կ'ըլլայ նէ, ձին անհանգիստ կ'ըլ-
լայ՝ ոտքը գետինը կը զարնէ՝ շատ հեղ կը պառկի՝
կը գլտորի՝ կ'ելլայ: Աս հիւանդութիւնը չպատահե-

լու համար ձիուն չափէն աւելի կանաչ խոտ ու գժուար մարսելու հատեր կերցընելու չէ, փոշիով անշահ՝ ապականած չոր խոտ՝ կամ թունաւոր կերակուրներ տալու չէ, քրտնած ջուր խմցընելու չէ, կամ պաղ ու անշահ ջուր տալու չէ:

Փոր լուծելը ան է, որ ձին կերածը մարսել չկրնալով աղբը շատ ջրոտ կ'ելլէ, որ աւրած կերակուր՝ չհասած խոտ ու առուոյտ ուտելէն՝ չոր բաներէն վերջը մէկէն կանաչ խոտի սկսելէն՝ պղտոր ջուր ու քրտնած ջուր խմցընելէն կը պատահի:

Կարկամութիւնով ձիուն ծնկերը կը բռնուին, ու չկրնար ծռիլ. որ քրտնած տաքցած՝ ջուր խմցընելէն կամ ջուրը խօթելէն կ'ըլլայ. անոր համար տաքցած քրտնած ատեն քիչ մը ժամանակ պտրտցընելու է, կամ ախոռն ալ կը տարուի նէ վրան բան ծածկելու է:

Չիուն աչքի ցաւ չպատահելու համար ախոռը պէտք է որ լուսաւոր ըլլայ, մաքուր պահելով մէջը շողի չըլլայ, ու ձիուն գլուխը ու աչքերը շատ անգամ պաղ ջրով լուալու է, ու տաքցընելու բաներ տալու չէ:

Ատքի ցաւեր չպատահելու համար ախոռը ամէն օր մաքրելու չոր յարդ տարածելու է, ձիուն ոտքերը ու սմբակները շատ հեղ լուալու մաքրելու է, տարիքը պզտիկ ձին ծանր աշխատանքի գործածելու չէ, զառի վեր՝ կամ յատակը մաքուր ու կարծր ճամբաներ վազցընելու չէ, առողջ կերակուրներ տալու է ու չարհարելու չէ: Ըստ հիւանդութիւններուն մէկը նշան ցուցրցածին պէս երկրագործը դեղը չգիտեր նէ, շուտով գիտցողի ցուցընելու՝ ու դեղը փնտռելու է:

Գ Լ ՈՒ Խ ԺԲ

Խ Ո Ձ Պ Ը Հ Ե Լ Ս Ի Վ Բ Ա Յ

Խ Ո Ձ պահելը երկրագործի օգտակար բան մի է, վասն զի խողը խոհարանէն աւելցածներով աման լուացած ջրերով պանիր կամ կարագ շինելէն վերջը մնացած թափելու ջրերով ու ասանկ բաներով կը պահուի, բայց այնչափ պահելու է, որ դրսէն կերակուր գնելու հարկ չըլլայ, ու տան ասանկ բաները բաւեն: Հոս տեղի երկրագործները իրենց երկրի մէջ ամէն բանէն օգուտ մը հանելու կ'աշխատին:

Խ Ո Ձ Ի Ն Բ Ն ՈՒ Թ Ի Ի Ն Ը

Խողը թէպէտ աղտոտ կենդանի է՝ կենդանիներով ու բոյսերով կ'ապրի, բայց իր միսը փափուկ ու համով է՝ աղէկ խորտիկ՝ երեշիկ ու ապուխտ կ'ըլլայ: Միջակ ու շատ տաք տեղերը կը սիրէ. տղմոտ ու ծառերով շուք տեղեր կը պտտի, արմատներով՝ ծառերու պտուղներով՝ ճճիներով ու որդերով կ'ապրի, այլ աւելի ջրոտ բաները կը սիրէ: Տաք օրեր պաղշտըկելու համար պղտոր ջրերու մէջ կը թաղուի, ցրտին չոր տեղեր կը փրնտուէ, ու կերածը ամէն կենդանիներէն աւելի եղ ու միս կ'ըլլայ: Ինչուան չորրորդ տարին կը մեծնայ, ու տասնուհինգ քսան տարի կ'ապրի:

Խ Ո Ձ Ի Տ Ե Ս Ը Կ Ե Ն Ի Ռ Ի Ն Վ Բ Ա Յ

Խողին տեսակը իր մեծութենէ ու ձեւէն կ'որոշուի, ու մեծ՝ միջակ՝ ու պզտիկ են:

Մեծ տեսակներու մէջ պահելու համար Գերմանիայինը ամենէն աղէկն է, որուն մարմինը երկայն՝ գլուխը նեղ՝ քիթը երկայն ու ականջները երկայն ու կախած են, ու գոյնը հասարակօրէն ճերմակ, կամ սեւով ճերմակով խատուտիկ է:

Սիջակ տեսակին մարմինը կարճ՝ կոնակը վեր ելած՝ գլուխը կարճ է, ու ականջները շատ կախուած չըլար, ու գոյնը ճերմակ՝ սեւ՝ մոխրի գոյն՝ կարմիր կամ խատուտիկ կ'ըլլայ: Աս տեսակը Ռուսիերա ու Ունկարիա կը գտնուի: Ունկարիայինները վայրենի խողի շատ կը նշմանեն. քիչ ու անշահ կերակրով ալ կը գիրնան, աղէկ կերակուր կը գանան նէ, բոլոր եղ կը կտրին, որոնց մեծ մասը բաց մոխրի գոյն է, ու թէպէտ ընտանի են, բայց միշտ կը ցուցընեն, որ վայրենի խողէ յառաջ եկած են, ու կատղած ատեննին վնաս կու տան:

Պզտիկ տեսակի մէջ գլխաւորը ճենացն է, որ կլոր ու կարճ է, ոտքերն ալ կարճ ըլլալով՝ ու մարմիննին կախուած գետինը կը քսուի, գլուխը մեծ՝ կաշին հաստ՝ ու մեծ մասը ծալքերով է: Աս տեսակին միտը եղով խառն է՝ ու շատ կակուղ, բայց հալեցընելով շատ եղ չելեր. շատ կը ծնանի՝ շուտ կը մեծնայ. բայց ութսուն հոխայէն աւելին չգրանուիր, անոր համար պահելը օգտակար չէ:

ԽՈԶԻՐԸ ԵՂԷԿՑԸՆԵԼՈՒ ՎՂԵՑ

Խողի իր ախոռը հանգարտ կենալով կերածը բոլոր միս ու եղ կ'ըլլայ, ու շուտ գիրնալով կերածին գինը մսովը կը հանէ. հանգարտ չկենար նէ, ասոր ներհակը կ'ըլլայ: Ազրը շատ ծնօղ մօրէն ծնած ըլլալու է, որ ինքն ալ շատ ձագեր ծնանի, ասոր նշանը ծիծերն են, որ տասնուերկուքէն պակաս պիտ'որ չըլան: Առջի անդամին շատ չծնանիր՝ բայց վախնալու չէ, թէ որ ծիծերը տասուերկուք են նէ, ետեւէ ետեւ կ'աւելցընէ: Արուն նմանապէս շատ ծնօղ մօրէն պիտ'որ ըլլայ, աղէկ տեսակ ու ընտանի պիտ'որ ըլլայ: Աղէկ կերակրելով խոշոր տեսակները մէկ տարուան ու մանրները ութը ինը ամսուան կրրնան ծնանելու յարմար: Արուն երեք չորս տարի արութիւն ընելէն վերջը կրտելու

ու գիրքընելու է, ինչու որ անկէ վերջը մարդու ալ կենդանիներու ալ վնաս կրնայ ընել, միսն ալ համով չըլլար: Ուրիշ արուները որ արութիւն պիտ'որ չընեն, կրտելու է որ գիրնան, ու մերնին աղէկնայ: Աղէկ էգն ալ եօթը ութը տարի ծնանելէն վերջը կրտելու ու գիրքընելու է: Ազը տարին երկու հեղէն աւելի յղանալու թող տալու չէ, այսինքն մէյ մը մարտին՝ մէյ մը հոկտեմբերին: Օգրաւոր արու մը երեսուն քառասուն էգի բաւական է:

ԽՈՁԻ ԾՆԱՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Խողը չորս ամսուան մէջ կը ծնանի. ծնանելէն առաջ շատ զօրաւոր՝ փորը ուռեցընող՝ տաքցընող՝ գիրքընող բաներ, ինչպէս հաճար՝ ցորեն՝ ու ուրիշ ասանկ բաներ տալու չէ. խոշոր ալիւր՝ խոշոր աղացած գարի՝ հաստցած, եղը առած կաթ ամենէն աղէկ կերակուրներ են ան ատենները: Օնանելու ատենը կը մօսենայ նէ՝ տակը չոր խոտ կամ յարդ տարածելու է, բայց շատ չէ, որ ձագերը մէջը թաղուելով վրանին չկոխէ, ու հանգարտ թող տալու է աղէկ կերակուրներ տալով, որ անօթիութենէ ձագերը չուտէ: Արն որ ձագը կ'ուտէ՝ կամ ասանկ ուրիշ պակասութիւններ ունի նէ, ծախելու կամ մորթելու է: Չագերը ծնածնուն պէս մօրերնուն ծիծերուն դնելու է, մայրերնին ծծել չտար նէ, նայելու է որ վնաս մը չտայ, ձագերուն աղանները սուր են՝ ու ծիծերը կը խածնեն՝ կը ցաւցընեն նէ, ճոթերը արքանով քիչ մը առնելու է: Չագերը ծիծերէն աւելի են նէ, աւելիները տասը տասնուերկու օր վերջը ծախելու կամ նոր ծնած խոզ մը աւելորդ ծիծ ունի նէ՝ անոր տալու է, ու մօրերնուն աղէկ կերակուր տալու է, տաքցընելու կամ փորը լուծելու բաները վնասակար են:

Խոզի ձագը հինգ վեց շաբաթ կը ծծէ, ան ատեններ մօրը պէտք է ուժով կերակուրներ տալ՝ ինչպէս մանրցած ոլոս՝ գարի՝ եփած գետնի խընձոր՝ եղը առած անոյշ կաթ, ու ասանկ բաներ. թթու կաթը փորը լուծել կու տայ՝ աղէկ չէ: Արորդ շաբաթը ձագերը քիչ քիչ կերակուրի վարժեցընելու է՝ յառաջ կովի կաթին ջուր խառնած՝ քիչ մ'ալ վարսակ տալով: Չորս հինգ շաբթուան եղած ատեննին որոնք որ շատցընելու համար որոշած չեն նէ, մէկ աղէկ եղանակին կրտել տալու է, բայց օր մը ետքը կրտածներուն մօրէն կերած կաթէն իզատ ուրիշ բան տալու կամ զիրենք չարչարելու չէ. թէպէտ խոզը ամէն հասակին կըրնայ կրտուիլ: Արձէ կտրելէն քանի մը օր վերջը քիչ քիչ եղը առած թթու կաթ թէ որ չկայ՝ մանրցած գարի՝ կամ հաճար՝ եփած ոլոս՝ գետնի խընձոր տալու է. բայց կաթնեղէն բաներով շուտ կը մեծնան ու կը գիրնան. ասոր հակառակը թէ որ աս ատեններ աղէկ կերակուրներով ու մաքուր չեն պահուիր նէ՝ վերջէն դժուար կը գիրնան: Մտոնին ամառը պաղ ու ձմեռը տաք պիտ' որ ըլլայ, ու շատ հեղ հանելու է, որ մօտ տեղեր արածուին: Չագերը կաթէն կտրելէն վերջը ամէնը մէկ տեղ գնելու չէ, խոշորները մանրներէն զատած՝ մէկ արու մէկ էգ մէյմէկ ախոս գնելու է, ու նոյնպէս պղտիկ ձագերն ալ երեք չորս ամսուան կ'ըլլայ նէ, արունները էգերէն զատելու է:

Խոզը կենդանի մի է որ շատ կ'ուտէ, ու ամէն բանը կը հաւնի, բայց աս ալ նայիլ հոգալ կ'ուզէ: Մէն բանը տեղն ի տեղ կը հոգացուի՝ կերակուրն ալ առատ կը գտնէ նէ, շուտ կը մեծնայ ու կը գիրնայ. յառաջուց աղէկ շնայուիր նէ, վերջը աղէկ կերակուր գտնէ ալ նէ՝ դժուար

կը գիրնայ. անոր համար այնչափ խոզ պահելու է, որչափի որ ազէկ ու առատ կերակուր կրրնայ տըրուիլ. մաքուր չոր ու տաք ախոռն ալ շուտ մեծնալուն ու գիրնալուն շատ կ'օգնէ. շարաթը հեղ մը տակը մաքրելու՝ ու չոր յարդ կամ տերեւ տարածելու է, ամառը տաք անձրեւներուն դուրս հանելու է՝ մօտերը յարմար ջուր կայ նէ՝ շատ հեղ ջուրը խօթելու է:

ԽՈՉԸ ԱՒՈՒԻ ՄԷՋ ՈՒ ԱՐԱԾԵԼՈՎ ԿԵՐԱԿՐԵԼՈՒՆ
ՎՐԱՅ

Խոզը ախոռի մէջ պահելով տալու հասարակ կերակուրները ասոնք են. խոհարանի թափուկներ՝ աման լուացած ջրեր՝ կանաչեղէն ու ընդեղէններու աւելցածները, պարափղի նետուելու բաները, ինչպէս՝ կանաչեղէններու տերեւները՝ նոր բուսած փուշեր՝ վայրենի՝ ու բոլոր ան բաները որ ուրիշ կենդանիները կ'ուտեն՝ կաթէ շինած բաներու աւելորդները՝ ընտանի ու վայրենի ծառերու պտուղները, ամէն տեսակ ջորենեղէն՝ թեփ՝ ալիւրի փուշին՝ ու ամէն տեսակ մրուրներու քուսպեր: Անտնի խնձորը կ'եփեն՝ կը ձգմեն՝ կերակրոյ ամաններու ջրերով կամ պանրի, կարագի թափելու ջրերով կը խառնեն՝ կը պաղեցընեն, ու կու տան. ցորենեղէն ու ընդեղէնները կը թրջեն՝ կամ կ'եփեն, ու կու տան: Միշտ կը նային, որ չոր բաները թացերու հետ՝ ու քիչ սնունդ տալու բաները շատ սնունդ տալուն հետ խառնեն, ու անանկ տան: Կերակուրի ատենը չեն փոխեր՝ կերակուր տալէն յառաջ մսուրնին կը մաքրեն, ու բաժինը այնչափ կու տան, որ չաւելնայ. երբեմն աղ ալ կու տան:

Արածելու տեղ կայ նէ՝ արածելը ախոռի մէջ պահելէն շատ աժան կ'ըլլայ: Անտառի մէջ արածած խոզի միսը կաղնին ու կաղամախը շատ պտուղ

տուած տարիները շատ համով կ'ըլլայ, վասն զի աս պտուղները սիրով կ'ուտեն, ու կը գիրնան. վզերնին կանգուն մը երկայն փայտ կը կախեն չուանով, որ շատ չվազեն: Ամառը կէս օրուան սաստիկ տաքերուն ակոռը կամ շուք տեղ կը տանին: Ար նային, որ արածելու տեղեր ջուրը չպակսի. տունը առտու իրիկուն կերակուր կու տան: Սարգի ու ցանած արտի վրայ չեն արածեր, որ փորելով չապականեն:

ԽՈՁ ՊԼՀԵԼՈՒ ՕԳՏԻՆ ՎԼԵՑ

Ի՞նչ որ արածելու անտառ ու արտ շատ կայ նէ՛ խոզ պահելէն մեծ օգուտ կ'ըլլայ, մանաւանդ որ երկրագործը շատ կովեր՝ ջաղաց՝ օղի ու եղեր հանելու գործատուններ ունի՝ ու այնչափ խոզ կը պահէ, որչափ որ ան բաներով կրնան պահուիլ: Իսկ մէկը՝ որ անոնց մէկն ալ չունելով ու մեծ մասը գետնի խնձորով ու ասանկ բաներով պահել կ'ուզէ նէ, քիչ կրնայ վաստակիլ: Անոր խոզերը ան ատենը օգտակար կ'ըլլան, երբ որ իրենց աղէկ կը նայուի, իրենք ալ աղէկ տեսակը լլալով շատ ձագեր կը ծնանին, ու ձագերը աղէկ գնով ծախելու գիւրուծիւն կայ, ու երբ որ տարւոյն ան ատենները կը ծնանին, որ ատեններ խոզի ձագը կը փնտրուի: Իսկ ձագեր պահելը ան տեղը օգտակար է, ուր որ մայր խոզ պահելէն կամ գիրցընելէն օգուտ չկայ, ուր որ երկիրը պղտիկ ըլլալով մինակ տան ու կերակրոյ աւելցածներով մէկ երկու ձագ կրնայ պահուիլ, ուր որ շատ գետնի խնձոր կը անկեն, ու շատ ստակ չընեն. եւ ուր որ բոլոր տարին արածելու ընդարձակ տեղեր կան, ասանկ տեղեր պղտիկ ձագեր կը մեծցունեն. ու երեք չորս ամիս պահելէն վերջը կը ծախեն: Իսկ գիրցընելէն ան ատենը օգուտ կ'ըլլայ, երբոր կամ մօտ մեծ քաղաքներ ըլլալով աղէկ գին կ'ընեն,

կամ չափէն աւելի խողի կերակուրներ կան, ինչպէս որոս, վիզ ու ասանկ բաներ, ու շատ չեն աժեր, կամ կաղնիի, կաղամախի անտառներ շատ կան:

ԽՈՋ ԳԻՐՑՆԵԼՈՒ ՎՐԸՑ

Ուտելու համար վեց ամսուան՝ մէկ տարուան խողերը չափաւոր կը գիրցընեն, որոնց միսը շատ համով կ'ըլլայ ու սուղ կը ծախուի: Այլը առնելու համար երեք չորս տարուան՝ ու խոշոր տեսակները կը գիրցընեն, ինչու որ մեծնալու ատեննին շատ չեն գիրնար, ու պղտիկ տեսակները գիրնան նէ ալ՝ շատ եղ չեն տար: Մեծ տեսակներու մէջէն ալ անոնք աղէկ կը գիրնան, որոնք որ կարծ, կակուղ մաղ ու վզերնուն տակը պյծի պէս գորտնուկ ունին, ու բնութիւննին հանդարտ է: Աս գիրցընելը ախոռի մէջ ալ կ'ըլլայ՝ արածելով ալ:

Ախոռի մէջ գիրցընելու համար՝ եղը առած, հաստըցած կաթ՝ կարագի, պանիրի, կաթի ջրեր՝ մանրցած գարիի հետ խառն կու տան, բայց յառաջ եփած գեանի խնձորէն կը սկսին մէջը մանրցած գարի ու անանկ բաներ խառնելով, որուն մէջը քիչ մը խմոր ալ կը դնեն, որ բոլորը խմորի եղերու քուսպերը ու օղիներու մրուրներն ալ շատ կը սիրեն՝ կ'ուտեն ու կը գիրնան. քիչ մը գիրնալ կը սկսին նէ, մանրցած ցորենեղէններ կամ թրջած ընդեղէններ՝ խմորով ու ջրով կը խառնեն, կը խմորցընեն ու կու տան. աս բաներով գիրցած խողին եղը գեանի խնձորով գիրցածէն աւելի կ'ելլէ: Աղիւնի, կաղամախի անտառ ունեցողը աշնան անոնց պտուղներովը կը գիրցընեն. որոնք երեք չորս օր յառաջ կը թրջեն, ու կու տան, ասոնք ալ խողը աղէկ կը գիրցընեն, ու ծախք չունին:

Արածելով գիրքընելը ամենէն աժան կ'ըլլայ՝ ալ աւելի վերի ըսուած ծառերու անտառներ կան նէ, որոնց մէջ խողերը սեպտեմբերէն ինչուան նոյեմբերին վերջը անոնց պտուղներովը կ'ապրին, ու մներնին կակուղ ու եղերնին հալուն կ'ըլլայ:

Վիրքընելու ատեն կերակուրները կարգաւորած ու ատենին տալու է, որը չորս հեղ: Այնչափ կերակուր տալու է, որչափ որ կըրնան ուտել, երբ որ աղէկ չեն ուտեր նէ, եգիպտացորենը քիչ տալու է: Վիրքընելու խողը յառաջուց աղէկ նայուած պիտ'որ ըլլայ, որ շուտ գիրնալով շատ սուղ չիյնայ: Կերակուրներու մէջ շատ անգամ աղ դնելու է: Խոզն ալ հանգիստ թող տալու է, խրտեցընելու կամ վախցընելու չէ, որ շուտ գիրնայ:

ԽՈՉԻ ՀԻՒՆՆԻՌԹԻՒՆՆԵՐԸ ՈՒ ԱՆՄՆՅ ԴԵՂԵՐԸ

Տարի կայ, որ խողերը տեսակ տեսակ հիւանդութիւններ կ'ունենան, ու դժուար կ'առողջանան. որոնց դեղը որ գտնուած է նէ, հոս տեղս կը գրենք:

Ամառուան տաք ու երկայն չոր եղանակներուն՝ խողը յանկարծ փայծաղի ցաւով կը հիւանդնայ, կը սկսի կըրր գառնալ՝ շատ հեղ վազել, շունչը կը կարճնայ, չոր հաղ կ'ունենայ, քիթը բերանը չոր ու տաք կ'ըլլայ, ու օրէ օր ուտելէն կը դադրի: Աս նշանները երեւցածին պէս մեկալ խողերէն կը զատեն, հասարակ կերակուրը չեն տար, մածունի մէջ երկուք ու կէս արամ կըլաւպերեան աղ՝ անչափ ալ աւշակի աղ՝ երկու արամ բորակի աղ դրած՝ քանի մի անգամէն կը խմցընեն: (Ի՞նչ որ ուտելու բաղձանք կը ցուցընէ նէ, կանաչ առուդա, աղցանի տերեւ, պտուղ եւ ուրիշ պաղեցընելու բաներ կու տան: Ամենէն աղէկ դրսէն դեղը արիւն առնուլն է՝ ականջին վարի կողմէն երկայնութեան երկու մատ սուր դանակով գծելով, կամ պոչէն

յօզ մը կտրելով: Առողջ խոզերը շատ հեղ ջուրը կը խօթեն՝ վրանին պաղ ջուր կը լեցընեն, ախոռներուն մէջ կաւ կը տարածեն, որ պաղշտրկին, ու աս հիւանդութեամբ հիւանդնան: Ասանկ հիւանդցած խոզերու միսը ուտել աղէկ չէ:

Սե՛ծ տաքերուն՝ մաքուր ջրի պակասութենէ՛ տաքցած շատ պաղ ջուր խմելէն՝ աշնան ու գարնան եղեամ ինչպէ՛ս ատեններ կանուխ արածելէն խոզերուն վզի ցաւ կը պատահի, որուն նշանները ասոնք են. քթէն թանձր նիւթ կը վազէ՝ բերանը չոր ու տաք կ'ըլլայ՝ կերակուր ուտել չուզեր՝ ծնօտին տակը կը սկսի ուռիլ, որ վիզը դուրս կ'երկընցընէ: Շուտով մէկալ խոզերէն զատելու՝ արիւն առնելու է, հարիւր տրամ մաճունի կամ թթու կաթի մէջ հինգ տրամ կղաւպերեան աղ, երկու տրամ բորակի աղ դրած խմցընելու է. ու օրը երկու երեք հեղ վիզը քափուրի եղով շփելու է: Աս հիւանդութիւնը մէկալ խոզերուն ալ չպատահելու համար անոնցմէ ալ արիւն կ'առնուն, պրզտիկ դրգալ մը ծեծած եղբորոսի արմատ՝ հինգ տրամ կղաւպերեան աղ թթուած կաթով կը խմցընեն. ու ասիկայ տարածիլ կը սկսի նէ, խոզերը չեն արածեր՝ կերակուրն ալ քիչ կուտան:

Խոզին փորը լուծելուն դէմը առնելու համար եփած գետնի խնձորը թեփով կամ մանրցած դարիով ու գաղջ ջրով կը խառնեն՝ կուտան, թթու կաթ չեն տար, ջրի տեղ ալ թեփով գաղջ ջուր կուտան:

Խոզի ուրիշ հիւանդութիւններ չպատահելու համար արուած կերակուր չեն տար, տաք ատեններ պաղեցընելու բաներ կուտան, ինչպէս կաղամբի՝ աղցանի տերեւ՝ կանաչ առուղտ՝ ու ասանկ բաներ, տաքցած ատեննին պաղ խմելիք չեն տար, ախոռը մաքուր կը բռնեն, որ շատ պաղ,

շատ տաք ու բաց պիտ'որ չըլլայ, տակերնին չոր բաներ կը տարածեն, տաք անձրեւներուն գուրս կը հանեն, շատ տաք՝ կամ ցուրտ ու եղեամի ատեն գուրս չեն հաներ. փոշուլ տեղեր չեն տանիր:

Գ Լ ՈՒ Խ Դ Թ

Մ Ե Ղ ՈՒ

ՄԵՂՈՒՆ ալ երկրագործութեան մէկ օգտակար մասն է, երբ որ երկրագործը յարմար տեղ ունի պահելուն եղանակը գիտէ ու աղէկ կը նայի նէ. որ յաջող գացած տարին իր աշխատանքը աղէկ կը վարձատրէ. աշխատանքն ալ բաղձանք ունեցողն զուարճալի զբօսանք մի է: Մեղուն ջանքի՝ կարգի ու կանոնի պատկեր է, ու աշխատանք սիրող խելացի երկրագործի կը նմանի, որ գարնան ու բոլոր ամառը առտուընէ մինչև իրիկուն, բոլոր ձմեռը իր աշխատանքին պտղովը ապրելու համար, կ'աշխատի:

ՄԵՂՈՒ ԳԵՀԵԼՈՒ ԵՆԲՄԸՐ ՏԵՂԻ ՎԸՍ

Մեղու պահելու ամէն տեղ յարմար չէ. մայրի անտառի մօտ շատ տեսակ խոտեր բուսած տեղերը՝ ուր որ շատ ծաղիկ բացող պտղոյ ու վայրենի ծառեր, թուփեր, ցանած երկիրներ՝ ու խոտեր կը գտնուին նէ, շատ յարմար են, ուր մեղուները առատ կերակուր կը գտնեն ուտելու ու մեղր շինելու: Զորի մէջ աղէկ կը յաջողի՝ լեռան վրայ աղէկ չըլլար:

ՄԵՂՈՒ ԴԵՆԵԼՈՒ ԴԻՐՔԻՆ ՎԸՍ

Մեղուն տաք հով չգպչելու ու հանգիստ տեղ կ'ուզէ: Ընանկ դնելու է, որ փեթակին բերանը

առտուան ու կէսօրուան արեւին նայի, փոշի, ծուխ ու պաղ հովեր զարնելու ու փեթակը խախտելու վախ չըլայ՝ առջեւը մեծ ջուր պիտի չըլայ, որ մէջը իյնալով չխղզուին, անձրեւէն ու արեւին սաստիկ ճառագայթէն տախտակներով պաշտպանած պիտ'որ ըլայ, փեթակներու առջեւը աւազ ցանելու է. դիմացն ալ ցած ծառեր կը գտնուին նէ, շատ աղէկ կ'ըլայ:

ՄԵՂՈՒՒ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ

Ըմառը ամէն փեթակի մէջ երեք տեսակ մեղու կ'ըլայ՝ թագուհի՝ աշխատաւոր՝ ու արու կամ չէղոք: Թագուհին փեթակի բոլոր մեղուներուն մէջ մէկ հատիկ մայրն է, որ աշխատաւորներէն մեծ արուններէն երկայն է՝ թեւերը փոքրին կէսը կը ծածկեն՝ մարմինին գոյնը սեւի կը զարնէ՝ ոտքերը սեւի նայօղ դեղին է, որ արուններուն ու աշխատաւորներունը սեւ են, որ ամենէն աղէկ ճանչնալու նշանն է: Ըսիկայ տարին քառասուն հազարէն ինչուան եօթանասուն հազար հաւկիթ կ'ածէ, շատ անգամ յունուարին կը սկսի՝ աշնան կը դադրի: Ըմէն մէկ հաւկիթէն մէյմէկ որդ կ'ելլէ՝ աշխատաւորներէն կը կերակրուի, ետքը բճիճի մը մէջ, բոժոժի կամ հարանեկի կը մտնէ որուն բերանը աշխատաւորները մոմով կը գոցեն, ան որդը մեղու կ'ըլայ՝ բոժոժը կը պատռէ՝ գլխովը մոմը կը բանայ՝ դուրս կ'ելլէ, ու ասանկ քսան ու մէկ օրուան մէջ ամէն մէկ հաւկիթէն մէյմէկ մեղու յառաջ կու գայ: Ըս միջոցները թագուհին կը մեռնի՝ նէ՝ շուտ մը բճիճներուն մէկը կը մեծցընեն, մէջը թագուհի ելլելու հաւկիթ մը կը դնեն՝ կը թսխեն՝ նոր թագուհի կը հանեն: Թռչտելու կամ դուրս ելլելու ատենէն դուրս ամէն մէկ փեթակի մէջ մէկ հատ թագուհի կը գտնուի, բայց թռչտելու ժամանակ շատ թագուհիներ կ'ելլեն, ու ատեն ատեն իրենց խում-

րերը կ'առնուն՝ դուրս կ'ելեն: Այրք որ խումբ մը դուրս չելեր նէ, նշան է, որ շատ թագուհիներ կան ան խումբի մէջ, աւելորդները կը մեռցնեն, մէկ հատ մը մնացած թագուհին իր խումբը կ'առնու կ'ելէ:

Մեղուներու մէջ ամէն գործքը աշխատաւորները կ'ընեն, ծաղիկ կը ժողվեն, մեղը շինելով կերակուր կը պատրաստեն, թագուհւոյն՝ հակիթներուն՝ ու բոժոժներուն պէտք եղած ծառայութիւնները կ'ընեն, բժիճները կը շինեն, փեթակին մէջը կը մաքրեն, ծակին բերանը կը պահպանեն. զիրենք պաշտպանելու համար ալ խայթոց ունին, բայց խայթելով խայթոցնին կը կորսնցնեն, ու կը մեռնին: Ասոնցմէ շատուոր փեթակի մէջ տասնուհինգ ինչուան քսան հազար կը գտնուին:

Արունները աշխատաւորներէն մեծ են, խոշոր մարմին ունին, ու խայթոց չունին. իրենց կեանքը ապրիլէն ինչուան օգոստոս է, բայց մեղուները բաւական կերակուր չգտած տարիներ, ալ կարճ կ'ըլլայ. վասն զի մեղը շինելը լըմնցածին պէս աշխատաւորները վրանին կը թափուին, ու ամենը կը մեռցնեն, որ արուներու կոտորած կ'ըսի, ու հասարակօրէն յուլիսի օգոստոսի մէջ կը պաասհի: Ասոնք որչափ կանուխ դուրսը կ'երեւնան նէ, այնչափ աւելի յոյս կ'ըլլայ ան տարի մեղրի առատութեան ու մեղուներու յաջողութեան. խմբի մը դուրս ելլելը կը մօտենայ նէ, ասոնք կը սկսին երեւնալ, ետեւէն սպասելու է խմբին ելլելուն՝ թէ որ եղանակը յաջող երթայ: Բայց մայիսի յունիսի մէջ եղանակները անշահ կ'երթան նէ, ան ատենէն կը սկսին արունները խածնել մեռցնել ու դուրս նետել, ու ան տարին չյաջողելու նշան է: Արունները կէսօրէն ժամ մը յառաջ դուրս կ'ելեն՝ ու կէսօրէն չորս ժամ վերջը ներս կ'երթան, ներսի մեղրէն կ'ապրին, գործ չեն գործեր, պարապ կը

պտըտին, ու շատ կ'ուտեն : Այլու կ'ըսուին, վասն զի կարծիք կայ, որ ասոնք ձագերուն ելլելուն օգնեն . ուրիշ կարծիք ալ կայ, որ ասոնք թագուհին բեղմնաւորեն՝ ու փեթակը տաքցընելու օգնեն, որոնք մեծ խմբով փեթակի մէջ տասը տասն ու հինգ հազարի շափ կ'ըլլան :

ՄԵՂՈՒ ԳՆԵԼՈՒ ՎՐԵՑ

Մեղու գնելու ատեն պէտք է նայիլ, որ փեթակի մէջ մեղուները շատ ըլլան՝ առողջ ըլլան, ու ծեր չըլլան : Շատութիւնը ամառը շատ բանելէն՝ ձմեռն ալ փեթակին զարնելով իրենց սաստիկ բրդզելէն կ'իմացուի . ծերութիւննին իրենց մեղրին սեւութենէ՝ ու առողջութիւննին իրենց թռչելէն ու շարժելէն կ'իմացուի : Գնելու համար երկու տարուան փեթակը՝ պահելու ու շատցընելու համար չորս հինգ տարուանը աղէկ է : Աղէկ փեթակը ծանրութենէ ալ կ'իմացուի, վասն զի մէջի մեղրը որչափ շատ է նէ՝ այնչափ ծանր ու աղէկ կ'ըլլայ : Պէտք է քննել, որ թագուհին մեռած չըլլայ, որուն նշաններուն վրայ վարը կը խօսինք : Մեղուներու ջանքը ու շատութիւնը իրենց ելլելէն մտնելէն ու շուտ թռչելէն ալ կ'իմացուի : Մեղու գնելու ամենէն աղէկ ատենը՝ գարունն ու խմբերուն դուրս ելլալու ատենն է : Մէկը ձագ գնել կ'ուզէ նէ, առջի ձագերը ամենէն աղէկ կ'ըլլան, որ մայիսի մէջ կ'ելլեն, թէ իրենց թէ կ'թելու համար մեղր շինելու ատեն կ'ունենան :

ՄԵՂՈՒ ՓԵԹԱԿԸ

Մեղուներու փեթակը ամէն տեղ, մէյմէկ կերպ կը շինեն : Աս կողմերը տախտակէ կը շինեն, երկայն յարգէ կը հիւսեն . արեւելք ծառի ճիւղերէն կ'ըր երկայն կողով կը շինեն երկու գին գոց մինակ մէկ գին պզտիկ ծակով մեղուները ել-

լելու մտնելու համար, ու ներսէն՝ դրսէն կովի աղբով կը ծեփեն: Արիշ տեղեր ուրիշ տեսակ բաներ կը շինեն: Սինակ ասիկայ պէտք է գիտնալ, որ մեղուներու բնակելու փեթակը իրենց բազմութեան համաձայն պիտ'որ ըլլայ, անանկ որ իրենք կենալու ու մեղը շինելու տեղ ունենան, անկից աւելի տեղ չմնայ, որ մեղուները լեցընելէն չյուսահատին՝ ջանքերնին չկորսնցընեն, մեծ ջանքով ծաղիկ ժողովեն՝ մեղը շինեն:

ՄԵՂՈՒ ՊԸՀԵԼՈՒ ՀԵՐԿԵԼՈՐ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐՈՒ ՎԼԵՑ

Մեղու պահել ուղողը մէկէն շատ ծախք ընելու է, յառաջ մինակ շատ հարկաւոր գործիքները պատրաստելու է, որ ասոնք են. կտաւէ զգեստ մը գլխարկով. կտաւէ՝ կամ բրդէ ձեռքնոց մը, որն որ կաշիէ կ'ըլլայ նէ, մեղուները բարկացած ատեննին խայթել ուզելով՝ խայթոցնին մէջը կը մնայ, ու կը սատկին. բայց մեղուներու հետ ընտանեցած պահապանը խումբը ելած ատեն կողովի մէջ առնելու համար ասոնց կարօտ չըլլար: Սամուլ մը մեղրը մոմէն զատելու համար, բայց մեղուն քիչ է նէ, մամուլ գնել չարժեր, ուրիշ կերպով ալ կրնան զատուիլ: Տուր ցանելու գործիք մը, երբ որ խումբը ելած ատենը փախչել ուզելով կը սկսի վեր ելլալ նէ՝ զիրենք թռչելէն արգելիլու ու պարտաւորելու համար, որ վար իջնան, ու նստին: Աճագի փեռուներ, ելած խումբը կողովի մէջ ժողովելու համար:

ՄԵՂՈՒԻ ԳԸՐՆԸՆ ԳՈՐԾՔՆԵՐՈՒ ՎԼԵՑ

Փետրուարի, մարտի մէջ տաք օրերը կողովին ծախք բանալու է, որ մեղուները իրենք զիրենք մաքրեն, ու շատ ատեն գոցուած հանգիստ կենալով չհիւանդնան. առջի տաք օր մը առջեւնին արեւի մէջ աւաղ ցանելու՝ վրան յարգ տարածելու

է, որ տկար մեղուները գետինը կ'իյնան նէ, ցրտէ չվնասին : Ըն որը մեռածներն ալ դուրս կը հանեն, որոնց մէջ աղէկ քննելու նայելու է, թագուհին մեռած է նէ իմանալու համար, որ վարը գրած նըշաններով մեղուներու շարժելէն ալ կ'իմացուի : Ուտելու մեղրնին քննելու է, որ աւրած՝ մգլտաած կամ շաքար կապած է նէ, հանելու ու տեղը աղէկ մեղր գնելու է : Աողովին ծակը պղտիկըննելու է, որ գող մեղուները կարող չըլլան կոխել՝ զիրենք մեռցրնել, ու մեղրնին ուտել : Պզտիկ խմբով կողովներու վրան լաթով քոցելու է, որ հակիթները տաքնան, ու չսառին : Մեղուներու վիճակը իմանալու համար պակտութիւն մը կայ նէ՝ շուտով տեղը գտնելու համար շատ անգամ իրենց թռչելը դիտելու է : Աողովներու մօտերէն սարդի հիւսածները ու ամէն տեսակ աղտեղութիւնները մտքրելու է : Մեղուները տկար՝ ու թեթեւ փեթակներուն մեղր տալու է, որ ուտեն, դարնան զօրաւորներու ալ երբեմն քիչ մը մեղր կը տրուի նէ՝ գէշ չըլլար, ջանքերնին կ'աւելնայ, կանուխ ու շատխումբ կը հանեն :

ՄԵՂՈՒԻ ԿԵՐԱԿՈՒՐ ՏԱԼՈՒ ՎԼՄՅ

Խելացի երկրագործը մեղուներու կերակուր տալը՝ որչափ կարելի է նէ՝ դիւրինցընելու կը ջանայ . անոր համար ուշ ելած պղտիկ խումբերը մէկ տեղ կը միացընէ, սեպտեմբերի հոկտեմբերի մէջ կերակուր չունեցողներու ձմեռուան բաւական կերակուր կու տայ, որ ձմեռը զիրենք անհանգիստ չընէ, բայց գարունը անշահ ըլլալով ցրտերը շատ կը տեւեն նէ, հարկ կ'ըլլայ վերջէն ալ կերակուր տալ : Ար՝ թէ որ շատ մեղր ունեցող փեթակ կայ նէ՝ շատ դիւրին կ'ըլլայ, անոր ետեւի կափարիչը վրայի մեղրովը կը հանեն, ու մեղր չունեցողի հետ կը փոխեն, չէ նէ՝ ամբողջ խորխոխ կու տան . բայց գող մեղուները չիմանալու ու չկոխելու հա-

մար գիշերով թմրած ատեննին ետեւի կափարիչը կը բանան՝ մեղըը հողէ տափակ ամանով ներս կը դնեն, մեղրի վրայ ալ փայտի կտորներ կը դնեն, որ մեղուները ուտելու ատեննին անոնց վրայ կօխեն, ու մեղրի մէջ չխղզուին, ու կափարիչը կը գոցեն: Վասնկ կերակուր տալը ծառերը ինչուան կը ծաղկին նէ՛ կը շարունակեն: Վայց կը նային, որ մեղուներու բանելու ծակին բերանը մեղը չըթափուի, որ գողերը կօխելու վտանգ չըլլայ:

ՄԵՂՈՒԻ ԳՈՂՈՒԹԻՒՆ

Վողութիւնը հասարակօրէն տարին երկու ատեն կը պատահի՝ գարնան ծառերը չծաղկած՝ ու աշնան ծաղիկները քիչցած ատեններ: Վողերը զատ տեսակ մեղու չեն, ամէն շատուօր խումբը կրնայ գող ըլլալ՝ իրենց առիթ տուած ատենը: Թագուհի չունեցող ու քիչուօր կողովին ծակը մեծ կ'ըլլայ նէ, որ մէջինները չեն կրնար զիրենք պաշտպանել՝ կամ անանկ կողովի ցորեկը կերակուր կը տրուի նէ, գողութեան բաւական առիթ կը տրուի, որն որ երբ որ ուրիշ մեղուները կ'իմանան, մէկէն կը կօխեն, ու կը թալլեն: Մէյ մ'որ առջի գողութիւնը կը յաջողի նէ, ուրիշ փեթակներն ալ կը կօխեն՝ կը թալլեն՝ կ'ապականեն: Արբ որ կողովի մը մեղուները առտուանց ատենէն յառաջ կամ իրիկունը ատենէն վերջը բազմութեամբ կը թռչին նէ, նշան է, որ կամ գող են՝ կամ գողցուած են, երբոր գողցուած կ'ըլլան նէ՛ ծակին առջեւը ու քովերը ոտքերնին վար կախած սեւ ու փայլուն մեղուներ ներս մտնել ուզելով կը թռչին, գետինն ալ խղզուած մեղուներ կ'ըլլան. գողերը հաստատ չեն թռչիր, ասդին անդին կ'երթան, ու կը բզզեն: Վողերը գտնելէն վերջը՝ ճարր, աս է: Ինչպէս ըսինք, մեղուներու թռչելու ատեն կերակուր չեն տար, ան ալ կողովի ետեւէն

կամ վրայէն կու տան. աշնան ու գարնան բանելու ծակերնին կը պղտիկցընեն, ցած ու երկու իրեք մեղու մտնելու չափ լայն կը թողուն: Ալը նային, որ փեթակներու թագուհին չպակսի. իրենց բանելու ծակէն ուրիշ ծակ չեն թողուր՝ կը ծեփեն: Մսանք ընելով ալ՝ գողութիւն կը պատահի նէ, գողը կը փրնտուն, թալլած կողովի մէջ ծեծած կիր կը ցանեն, ու ան ճերմկցած մեղուները կը դիտեն, որ ուրիշ կողովներ կը մտնեն թէ չէ: Վողերը կը գտնեն նէ, իրենց կողովը հեռու տեղ կը տանին, կամ մէկ քանի օր բերանը գոց պաղ տեղ կը դնեն. թէ որ չեն գտներ նէ՝ կողոպտուած կողովին տեղը կը փոխեն, անոր տեղը պարապ կողով մը կը դնեն, որուն բերանը ծուռ մէջը ծակով եղէգ մը կը խօթեն, որ գողերը ներս մտնեն, ու ելլալու ծակը չգտնելով մէջը մնան ու սատկին:

ԹՎԳՈՒՀԻ ԶՈՒՆԵՑՕՂ ՓԵԹԱԿԻ ՎՄՆՑ

Փեթակ մը ան ատներ թագուհի չունենար, երբ որ թագուհին անանկ ատեն կը մեռնի, որ փեթակի մէջ թագուհի ելլելու հաւկիթ չգտնուիր, որ աս նշաններէն կ'իմացուի:

Արբօր փեթակի մը մեղուները արուններու կոտորածին ատներ իրենց արունները չեն կոտորեր նէ, ստոյգ նշան է որ թագուհի չունին: Մսանկ ալ թագուհին մեռած կ'ըլլայ նէ. մեղուները կէսօրէն վերջը իրենց ծակին առջևը ասդին անդին չեն թռչիր, մեղր շինելու աղէկ ատեններ ոտքերնին քիչ ծաղկով ետ կը դառնան, սիքած ու ծոյլ կ'ըլլան, օրէ օր կը պակսին, ուրիշները շուտ շուտ ու բզզելով գործած ատեններ ասոնց քանի մը հատը կամաց ու լուսթեամբ կը թռչին, իրենց ծակին առջևը եկած ատեն թագուհի յարգութիւն չեն ըներ՝ այսինքն փորերնին վեր անկած՝ գլուխնին ծակը շտկած ուրախութեամբ չեն բզզեր, ու մեռածները ու փեթակի աղտոտութիւնները դուրս չեն թափեր:

Թագուհին գարնան կամ ամառը մեռած կ'ըլլայ նէ, ուրիշ փեթակէն մէջը երկու իրեք օրուան հաւկիթներով մաղ մը կը կտրեն, ու թագուհի չունեցող փեթակի մէջ կը հաստատեն, որ մեղուները անկէ իրենց թագուհի հանեն. բայց անոնց մէջն ալ թագուհի ելլելու հաւկիթ չգտնուիր նէ, զիրենք թագուհի ունեցող կողովի հետ կը միացընեն : Թագուհին սեպտեմբերի մէջ կը մեռնի՝ իրենք ալ շատուոր՝ ու մեղունին առատ է նէ՝ վերջի ելածներէն մէջը թագուհիով պզտի խմբի մը հետ կը միացընեն :

ԽԵՂՈՒՆԵՐԸ ԽԻՆՑԸՆԵԼՈՒ ՎԿԱՅ

Փեթակի մեղուները որչափ շատ են նէ՝ անչափ աւելի օգտակար կ'ըլլան, ալ աւելի մեղու պահելու անյարմար գաւառներ. անոր համար քիչուոր փեթակները մէկը մէկալին հետ միացընելու է : Ասոր ամենէն աղէկ ժամանակը խումբ խումբ դուրս ելլելու ատեններն են : Իրիկունը պարպելու կողովը ոտքի վրա ծակը վեր կը կեցընեն՝ մէջը լեցընելու կողովը գլխի վար ու ծակ ծակի վրան կը դնեն, ու եկած առտու տակի կողովին վարէն սկըսած փայտով մը կամաց կամաց զարնելով մէջի մեղուները վեր կ'ելլեն, վրայի կողովը կը մանեն, ու մէկալնոնց հետ կը միանան : Այս վարի կողովը մէկ կողմը բաց տակառի մէջ կը կայնեցընեն, ու տակառի մէջ ինչուան բերանը քիչ քիչ ջուր դնելով կը լեցընեն. մեղուները ջրէն ազատելու համար վեր կ'ելլեն, ու վրայի կողովը կը մանեն : Ա երջէն երած երկու պզտիկ խմբերը միացընելու համար իրիկունը մէկ կողովին բերանը բացած՝ կտառի վրայ գլխի վայր բռնելով՝ ու մէկալ կողմի կափարչի վրայ զարնելով մեղուները կը թափեն, ու մէկալ կողովը մեղուներու մեծ մասին վրայ քանի մը փայտի վրայ գլխի վայր կը դնեն, ու մէջը մտնելէն

վերջը կողովը կը շտկեն՝ իր տեղը կը դնեն: Վիչուոր կողովը զօրացընելու համար՝ երբոր ուրիշ կողովէն պզտիկ խումբ մը կ'ելլէ, ու ելած կողովը մտնել կ'ուզէ նէ, անիկայ իր տեղէն կը վերցընեն, ու անոր տեղը քիչուոր կողովը կը դնեն, որն որ ձագերը իրենց ելած կողովը կարծելով՝ ներս կը մտնեն. ետքը կողովները իրենց տեղերը կը դնեն:

ԻՄԵՂՈՒՆԵՐԸ ԽԱՐԵԼՈՎ ՔԻՉՈՒՈՐ ԽՈՒՄԲԸ ՇԼՏՏԸՆԵԼՈՒ ՎՐԵՑ

Վիչուոր մեղուները շատցընելու համար շատուոր փեթակի հետ տեղերնին կը փոխեն, ու կը շատնան. որուն մէջ աս կանոնները պահելու է: Տեղերնին փոխած փեթակներուն երկուքն ալ թագուհի պիտ'որ ունենան, ու մէջերնին հիւանդութիւն պիտ'որ չըլլայ, որ օգտի տեղ վնաս չըլլայ: Ըսիկայ մինակ մեղըը շատ եղած տարին կը յաջողի: Արկու կողովն ալ նոյն մեծութեամբ՝ գունով ու ձևով պիտի ըլլայ, տեղերնին ալ մէկը մէկալին շատ մօտ պիտ'որ չըլլայ: Աէսօրէն վերջը մեղուներուն շատը դուրս գտնուած ատեն փոխելու է. որ մեղուները ետ դարձած ատեն իրենց փեթակը կարծելով մէջը մտնեն, ու քիչուոր մեղուները շատնան: Ա'ուզես, որ փեթակ մը մեծ խումբ տալէն վերջը պզտիկ խմբեր չտայ, անոր տեղը նոր ելած խմբի կողովի հետ փոխելու է, ու անիկայ իր բազմութենէ նոր ելածին կու տայ, կը շատցընէ, ինքն ալ ուրիշ խումբ չհաներ:

ՓԵԹԱԿԸ ԻՆԾՑԸՆԵԼՈՒ ՎՐԵՑ

Պէտք կ'ըլլայ նէ՝ փեթակը կամ կողովը մեծցընելու է, մեղուներու ջանքը կ'աւելնայ, ան աւելցած պարաս տեղն ալ լեցընելու կ'աշխատին, որ մինակ յաջող տարիներ պէտք կ'ըլլայ: Արբ որ կողովը մեղրով չափէն աւելի կը լեցուի, որ ծան-

բութենէ եւ ուրիշ նշաններէն կ'իմացուի, ետեւի դին հիւսելով կ'երկրնցընեն, ու կափարիչը ետ կը քաշեն. ու մեղուները ան նոր աւելցած տեղն ալ կը լեցընեն, չէ նէ կողովը կը թողուն կ'երթան. բայց մէկէն շատ չեն մեծցուներ, որ չյուսահատին, ու պէտք եղած ատեն մէյ մ'ալ կը մեծցընեն:

ՄԵՂՈՒԻ ԽՈՒՄԲ ԽՈՒՄԲ ԴՈՒՐՈՒ ԵԼԼԵԼՈՒՆ ՈՒ ԸՆՈՐ
ՆՇԱՆՆԵՐՈՒՆ ՎՄԸՅ

Ըստնց խումբ հանելուն ժամանակը եղանակներուն յաջողութենէ՝ ու երկրի օդին քաղցրութենէ կը կախուի: Հասարակ ատենը մայիսէն ինչուան յունիսի վերջն է: Խմբերը որչափ շատուոր ու կանուխ կ'ելեն նէ, այնչափ աւելի յոյս կ'ըլլայ մեղրի առատութեան: Անուխ խումբ խումբ դուրս ելելու՝ կողովին պզտիկութիւնը ու մեղուներուն շատութիւնն ալ կ'օգնեն: Մեղուները յաջող տարին իրեք խումբ կրնան ելել, առջի խումբն ալ նոր խումբ կը հանէ. բայց անյաջող տարին կերակուրը պակսելով մեղուները դարնան դուրս կ'ելլեն, որ անօթիութեան խումբ կ'ըսուի:

Առջի խումբը շատ հեղ նշան շտուած կ'ելէ. անոր համար խումբ ելելու ամիսներ կէսօրէն երեք ժամ յառաջ սկսած՝ վեց ժամ սպասելու դիտելու է, որ հասարակօրէն կէսօրէն երկու ժամ յառաջ ինչուան անկէ երկու ժամ վերջը կ'ելլէ: Արկրորդ՝ երրորդ խմբերը աւելի կանուխ կամ ուշ ալ կ'ելլեն, որ շատ անգամ աս նշաններէն կ'իմացուի: Օսակին առջեւը մէկը մէկալէ կախուած շատ մեղուներ կը ժողվին, ու քանի կ'երթայ՝ կը շատնան: Ըրուները կէսօրէն յառաջ դուրս կ'ելլեն: Աերակուր ժողվելէն դարձօղները ներս չեն մտներ: Խումբը ելելէն քիչ մը յառաջ մեղուները անհանգստութեան մէջ կ'ըլլան, ծակին առջեւը ու փեթակին քովերը արտօրանքով կը թռչին: Սովորաբար առջի խմբէն եօթը՝ ինը՝ կամ

տասնու մէկ օր վերջը երկրորդը կ'ելլէ, որոնք քանի մը իրիկուն յառաջ թիւթ՝ թիւթ՝ կամ քուաք՝ քուաք՝ յայտնի ձայն կը հանեն: Հանելու խումբ ունեցող կողովը անձրեւէ մը վերջը տաք օրեր կ'ըլլան նէ, շուտով կը հանէ:

ՄԵՂՈՒԻ ԵԼԵՏԻ ԽՈՒՄԲԸ ԿՈՂՈՎԻ ՄԷՋ ԺՈՂՈՒԵԼՈՒ
ՎՐԱՅ

Խումբը ելլելու ատենը կը մօտենայ նէ, մեծ ու պզտիկ կողովներ կը պատրաստեն, որ մեծ խումբերը մեծին ու պզտիկները պզտիկին մէջ ժողովն: Ըստնք մաքուր կը լուան, գործածուածները խումբը ելլելու մօտ քանի մը ժամ արեւի մէջ կը դնեն, որ մէջը կը պած մօմերը հայելով աղուոր հօտ տան: Վերը ըսած գործիքները բոլոր կը պատրաստեն: Մեղուանոցի առջեւ ծառի ճիւղեր կը անկեն (թէ որ մօտերը ցած ծառեր չկան նէ): Մեղունները խումբը ելլելու շուտ սկսելու համար դարնան կարտուածին ալ չունին նէ՝ շատ հեղ կերակուր կու տան, որ թագուհին շատ հաւկիթ ածէ: Մայիսի յունիսի մէջ անձրեւներէն վերջը առտունները ծակին առջեւը խածուած հաւկիթներ՝ պզտիկ մեղուններ կը գանուին նէ, իրիկունը մէկ քանի դրդալ մեղը կու տան, որ ձագերնին մեռցընելէն դադրին: Այլած խումբը բարձր տեղ մը կախուած կը կենայ նէ, կողովը փայտերով անանկ կը կայնեցընեն, որ կարող ըլլան մեղունները մէջը մօնել: Արոնք կողովի մէջ հանգարտ կը կենան՝ կը բզզեն՝ ու ծակէն ներս մօնելու ատեն յարգութիւննին կ'ընեն նէ, նշան է՝ որ թագուհին մէջերնին է. բայց մեջերնին շփոթութիւն կ'ըլլայ, կամ կողովը մօնել չեն ուզեր նէ, թագուհին կորսուած է, մօտ տեղեր փնտռելու է որ չըլլայ թէ պզտիկ խմբով մը ուրիշ տեղ նստած ըլլայ: Այլած խումբը փախչելու համար վեր ելլել կը սկսի նէ, ջուր ցանելու գոր-

ծիքով կը թրջեն՝ կամ պարզ վառօդով հրացան կը պարպեն, ու շուտով վար կ'իջնան՝ կը նստին. որոնք մայր կողովին ծակը պզտիկ կ'ըլլայ նէ՝ մէկէն դուրս չկրնալով ելլել հեռու չեն երթար:

Խուճըր բարձր ծառի վրայ կը նստի նէ՝ երկայն ձողով կողովը վեր կը վերցընեն, երկայն ճանկով նստած ճիւղերնին կը թօթվեն, ու կողովի մէջ կը թափեն. գետինը կը նստի նէ՝ երկու դին երկու փայտ դրած վրան ծակը վար կողով մը կը դնեն, որ մէջը մտնէ. մօտենալը անկարելի տեղ կը նստի նէ՝ տակէն մուխ տալով ան տեղէն կը վերցընեն, դիւրին տեղ կը բերեն: Այրիու շատուոր խումբ մէկ տեղ կը նստի նէ՝ մեծ կողովի մէջ կ'առնուն անկէ կտաւի մը վրայ կը թօթուեն, ու վրանի տակով բարակ ջուր կը ցանեն, որ չփախչին. քոն վերը փայտեր կը դնեն, ու վրանին գլխի վայր երկու կողով դնելով իրենք իրենցմէ կը զատուին՝ կողովները կը մտնեն. բայց սօսանկ ալ չեն զատուիր նէ՝ ետեւէն հիւսելով կողովը կը մեծցընեն: Խուճըր մը նստածին պէս մէկ ուրիշ խումբ ալ կ'ելլէ նէ՝ առջինը կտաւով կը ծածկեն, որ երկրորդը անոր հետ չմիանայ: Այս խումբը կողովի մէջ խառնելէն վերջը մայր կողովէն հեռու տեղ կը դնեն, ու վրան լաթով կը ծածկեն, որ ինչուան իրիկուն իրենց ծակը սովրին, ու արեւի տաքէն նեղանալով չփախչին. ետեւէն անձրեւներ կը սկսի նէ՝ ինչուան պայծառ օրեր իրենց կերակուր կու տան: Այլած խումբը ներս կը դառնայ նէ՝ երկրորդ կամ երրորդ օր նորէն կ'ելլէ. բայց թագուհինին կորսուած կ'ըլլայ նէ՝ հակթէն նոր թագուհի կը հանեն՝ ու թերորդ կամ իններորդ օր կ'ելլեն: Բայց աս գիտնալու է, որ երբեմն մեղուները կողովին առջեւը կը ժողովին, ու խումբ չեն հաներ նէ, ներսը մեղրին շատութենէ իրենց կենալու տեղ մնացած չէ, ան ատենը կողովը ետեւէն երկնցընելու է:

ՄԵՂՈՒՒ ԱՇԽԱՆ ՀՈԳԵՐՈՒ ՎՐԱՑ

Մեղուները խումբ հանելէն դադրածին պէս քննելու է, որ թագուհին մեռած փեթակ կայ նէ, ճարը գտնուի: Մեղրնին քաղելու ատեն միջակ մեղուներուն ձմեռուան կերակուրի համար երկու հոխայի չափ՝ ու շատուորներուն երկուք ու կէս հոխայ մեղր թող տալու է, որոնք ձմեռը աղէկ օրեր շատ կը գտնեն նէ, շատ դուրս ելլելով շատ մեղր կ'ուտեն գարնան ալ մեղր տալու հարկ կ'ըլլայ: Սերջը ծակերնին պղտիկցընելու է, որ գողութիւն չպատահի, ուրիշ ծակեր կան նէ՝ ծեփելու է: Սպտեմբերին քիչուոր խմբերը միացընելով շատցընելու է: Չմեռուան ցրտերը սկսած ատեն պրզտիկ ու ծակ ծակ բարակ տախտակով կողովին ծակ կը գոցելու է, որ ներսը տաք մնայ՝ հարկաւոր օղն ալ չպակսի, անկէ վերջը քովերնին կանչել պոռալ, զիրենք շարժելով անհանգիստ ընել չըլլար: Շատ երկրագործներ մեղուին աւելի տաք տեղ կամ խուց մը կը տանին, բայց ասանկ տեղ չգտնուելով հարկ կ'ըլլայ նէ ամառուան տեղ թողուլ՝ վրանին լաթ ծածկելու է:

ՄԵՂՈՒՒ ՀԻՒԱՆԳՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Մեղուները առողջ պահելու համար ատենէն դուրս կերակրելու չէ, աղտոտ կամ աւրած մեղր տալու չէ՝ մեղուները տկար փեթակները զատելու է, որովհետեւ թանջ կ'ըլլան, երբեմն ալ հաւկիթնին կ'աւրուի:

Թանջը շատ ատեն ներսը մնալէն՝ աւրած մեղր ուտելէն ու պաղ առնելէն կը պատահի. որ վետանգաւոր փոր լուծել մի է, անանկ որ մեղուները մաղերու վրա կարմիր աղբով կը լեցընեն, ու անշահ հոտիլ կը սկսին: Աս հիւանդութիւնը փեթակի մէջ կ'իյնայ նէ՝ աղէկ օր մը փեթակին ծակը բանալու է, որ մեղուները բնակարաննին մաքրեն,

ու քիչ մը աղէկ հին գինիով խառնած մաքուր մեղր տալու է:

Հակիթներուն աւրիլը հասարակօրէն գարնան պաղերէն կ'ըլլայ . թագուհին յառաջ աղէկ եղանակներ գտնելով շատ հակիթ կ'ածէ, վրան ցուրտ մը եկածին պէս մեղուները տաքնալու համար հակիթները՝ որդերը կը թողուն՝ քովէ քով կը ժողվին, ու հակիթները անհոգ մնալով կը սաւաին՝ կ'աւրուին: Մսիկայ չպատահելու համար կողովի վրայ լաթ կը ծածկեն, ու տաք կը պահեն: Պատահածին ալ սառած հակիթները ու որդերը մաղովը կը կտրեն, դուրս կը հանեն . թէ որ բոլորը կամ մեծ մասը սառած կ'ըլլայ նէ, մեղուները պարապ կողով կը փոխեն, կամ առողջ խմբի մը հետ կը միացընեն:

ԻՆԵՂՈՒԻ ԹՇՆԱԹԻՆԵՐՈՒՆ ՎՄԵՅ

Մեղուներն ալ իրենց թշնամիները ունին, որոնց վրա հոգ չտարուիր նէ, շատ մեծ վնաս կու տան, որոնք մուկ՝ ծիծառ՝ սարդ՝ իշամեղու ու պիծակ՝ գիշերուան թիթեռ մը՝ ցամաքի գորտերը՝ ու իրենց ոջիլն են .

Սուկը ձմեռը ներս կը մտնէ՝ խորիսխը կ'աւրէ՝ մեղրը կ'ուտէ . որուն դէմ ծակին բերանը ծակած երկթէ տախտակով կը գոցեն, ու մուկերը ձայն չհանելու որոգայթով կը բռնեն:

Օրիծառը ու կարմիր տտով թռչուն մը ձագ հանած ատեննին մեղուն կը բռնեն, ձագերնուն կը տանին, անոր համար ասոնց թող չեն տար մեղուներու մօտ բան չինելու: Մնծեղը ու շատ գոյներով պզտիկ թռչուն մը աշնան ու բոլոր ձմեռը մեղուները անհանգիստ կ'ընեն:

Սարգը իր թորով շատ մեղու կը բռնէ, որուն թորը կ'աւրեն, ու ղինքը կը մեռցընեն:

Իշամեղուն ու պիծակը թէ որ մօտերը բոյն ունին նէ, մեղուներու շատ վտանգաւոր են, զգուշութեամբ միտ դնելու ու բոյներնին փլցընելու է:

Մութ ձերմակ գունով գիշերուան թիթեռ մը ցորեկը կողովին ետեւը կը պահուրտի, իրիկունը կ'աշխատի կողովի մէջ մօնելու, որուն դրսի դին ծակ կը փնտռէ հաւկիթ ածելու, ու անոնցմէ ելած որդերը իրենց թելերով ծակին բերանը կը հիւսեն, մէջի խումբը տկար է նէ, ներսը մնալով կը մեռնին: Ընոր համար կողովին դրսի դին կը ծեփեն, որ իրենց հաւկիթ ածելու տեղ չմնայ, ու զիրենք կը մեռցընեն:

Համաքի գորտերը մեղուները կը բռնեն կ'ուտեն. մեղուանոցի առջեւէն խօտերը աղէկ մաքրելու է, որ մէջը չկրնան պահուրտիլ, ու գտնուածները մեռցընելու է:

Մեղուներուն կոնակը կարմիր ոջիլ կ'ըլլայ. բայց ինչուան հիմայ վնաս մը չիմացուեցաւ:

ՄԵՂԸ ԻՌՄԷՆ ԶԱՏԵԼՈՒ ՎՐԱՏ

Սնփուր մեղը հանելու համար խորիսիւր կը կոտրեն, բերանը գոց հողէ ամանով արեւը կամ քիչ տաք բուռի մէջ կամ տաք մոխիրի վրայ կը դնեն. մեղը կը վաղէ կ'ելլէ նէ, պաղ տեղ կը թողուն ինչուան որ մօմը ուրիշ աղտեղութիւններով երեսը ելէ. ան ատենը անոնք քամոցով կը ժողվեն, ու մեղը բերանը գոց հողէ ամանի մէջ պաղ տեղ կը պահեն: Մնացած մօմը ու աղտեղութիւնները հողի ամանի մէջ ջրով կ'եփեն, մազէ կամ կտաւէ տոպրակի մէջ կը լեցընեն, ու մասնաւոր մամուլի տակ ճզմելով կամ երկու տախտակի մէջ դրած՝ վրան ծանրութիւն դնելով կը քամեն, մօմը երեսը կը սառի, մնացած մեղրով ջուրը տակը կը մնայ. որն որ կրակի վրա նորէն եփելով ջուրը շոգի կ'ըլլայ՝ կ'ելլէ, մինակ մեղը կը մնայ.

որ երկրորդ մեզը կ'ըսուի, ու սեպտեմբերի մէջ մեզուներու կրօնայ տրուիլ: Սոմը ջրով մէյ մ'ալ կ'եփեն, ու հողէ ամանի մէջ կը լեցընեն, ու սառելով մէկ կտոր կ'ըլլայ, ու աղտոտութիւնները բոլոր տակը կը մնան:

Գ Լ Ո Ի Խ Ի

Շ Ե Ր Ա Մ

Շ Ե Ր Ա Մ Ե որդ մի է, որ երկրագործին ծախքը ու աշխատանքը եւելօք կը վարձատրէ: Մսիկայ երկոտասաներորդ դարին հարաւային ճենաց երկրէն Խտալիա բերած են. տակէ ալ յառաջ վեցերորդ դարի մէջ շնդկաստանէն Կոստանդինուպօլիս բերած են, ու հիմայ իր շատ օգտակարութեանը համար ամէն տեղ տարածած է: Արոր երկայն ու պզտիկ որդ մի է, պզտիկ հաւկթէն կ'ելլէ՝ թաթերովը կը քալէ, վերի ու վարի ծնօտները սղոցի պէս են՝ թթի տերեւ ուտելու համար, որ իր կերակուրն է: Բերնին տակը մանելու գործարան ունի, որ կը հաղորդի երկու խոռոչներու հետ, ուր որ մետաքսի նիւթը կը ժողուի: Մսիկայ շուտ մեծնալուն պատճառաւ չորս հեղ կաշին կը փոխէ, ու ան ատեններ չուտեր՝ քնացածի պէս կը կենայ: Բաւական կը մեծնայ նէ՝ մանելու գործարանէն դուրս փոխելով՝ մետաքսը կը մանէ, ու անով իր չորս դին իրեն խցիկ մը կը շինէ, ու մէջը մասնաւոր փեճակի մը մէջ մեռածիպէս կը կենայ, որ բոժոժ կամ հարսնեակ կ'ըսուի: Վանի մ'օր վերջը թիթեռ կ'ըլլայ, փեճակը ու մետաքսը կը ծակէ՝ դուրս կ'ելլէ, ու հաւկթի կ'ածէ, որոնց մէջէն նորէն շերամ կ'ելլէ:

ՇԻՐԱՄԻ ՏԵՍԱԿԸ

Ընդամենը երկու տեսակ է, մէկը երեք հեղ կաշի կը փոխէ՝ մէկալը չորս հեղ: Առջինը՝ երկու հինգերորդ պակաս մետաքս կու տայ, երկրորդէն չորս օր յառաջ կը լմննայ, կերակուրը պակաս կ'ուտէ, բայց մետաքսը բարակ ու շատ աղուոր կ'ըլլայ: Արկրորդին աշխատանքը չորս օր աւելի կ'ըլլայ, ու մետաքսը շատ: Սենք ասոր վրայ կը խօսինք. ամէն երկրորդ իր հաւնածը պահէ:

ՇԻՐԱՄԻ ՀԱՆԿԻԹՆԵՐԸ ՄԱՔՐԵԼՈՒ ՈՒ ՈՐԳԻ ՀԱՆՆԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Սարտէն վերջը, հաւկիթներու լաթը ծալած քանի մի բոպէ մաքուր ջրի մէջ կը թրջեն, ետքը տախտակի վրայ տարածած՝ բուժ դանակով քերելով հաւկիթները վրայէն կը հանեն, մաքուր ջրով կը լուան, ջրի երեսինները մէկ դի կ'առնուն, որ աղէկ չեն. վերջը մաքուր մաղով ջուրը կը քամեն, ու մէկ հեղ ալ ճերմակ գինիով լուայէն ետեւ մաքուր կտաւով մաղի վրայ կը չորցընեն, ու պրդտիկ թղթերու կամ պարկերու մէջ ինչուան հանելու ատենը պաղ ու չոր տեղ կը պահեն: Աղէկ հաւկիթը մութ մոխրի գոյն կ'ունենայ. դեղին կարմիրի մօտ կամ ճերմակը աղէկ չէ, ու մատի մէջ ձղմելով մէջէն քիչ մը կպչուն ու թափանցիկ հիւժ կ'ելլէ: Ըստ հաւկիթ մէկ տեղ մեծ ամանով հեռու տեղ տանելով կ'աւրուի:

Հանելու հաւկիթը բուսնելու տերեւի չափին համաձայն ըլլալու է, որ տերեւը չաւելնայ՝ պարապ չերթայ, կամ պակսելով՝ որդերը անօթի չըսատկին: Մէկ տրամ հաւկիթէն ելած որդերը եօթանասուն ու ութը հոխայ չմաքրած տերեւ կ'աղեն, ու տասնուչորս հոխայ տերեւէն մէկ հոխայ բոժոժ կ'ելլէ, ուստի ամէնը մէկէն հինգ հոխայ երկու հարիւր քսանը ութը տրամ կ'ելլէ. բայց

առջի ննջելու մէջ շատ որդ կը մեռնի նէ, տերեւը պակաս կ'երթայ, բոժոժն ալ պակաս կ'երլէ:

Ինչուան որ թթենին բաւական տերեւ չբանար նէ, վրան ցուրտ մը գալով կէս ճամբան չբամնալու համար որդերը չեն հաներ: Արդերը հանելու համար հասարակօրէն հաւկիթները պզտիկ պարկով ցորեկը զգեստին տակը վրանին կը կրեն, ու դիշերը սաւաննին տակը կը դնեն. բայց աս եղանակը աղէկ չէ, վասն զի ամէնը մէկէն չեն ելլեր, մարդու հոտն ալ որդերու վնասակար է: Ըրհետտական տաքութիւնով հանելը ամէնէն աղէկ է, այսինքն՝ գետնէն բարձր՝ կէս օրուան արեւի դէմ՝ չոր ու պզտիկ սենեկի մը մէջ գերամանիայի վառարանով (սօպայով) կամ սենեկի մէջ կրակ դնելով. ասոր մէջ վեց հոխայ հաւկիթ մէկէն կըրնայ հանուիլ, որ մեծ գեղի մը բաւական է: Սենեակը դիմացէ դիմաց՝ ապակիով ու մէյ մէկ բանալու գոցելու պզտիկ ծակերով պատուհաններ պիտ'որ ունենայ՝ պէտք եղած ատեն զանոնք բանալով սենեկին օդը փոխելու համար, վանդակներ պիտ'որ ունենայ՝ արեւը հաւկիթներու վրայ զարկած ատեն գոցելու համար, մէկ կողմը բանալու գոցելու ծխնելուզով բոց վառելու տեղ պիտ'որ ըլլայ, որ պէտք չեղած ատեն գոց կենալով սենեակը չպաղեցընէ, ու պէտք եղած ատեն պատուհաններու պզտիկ ծակերը ու ծխնելոյզը բանալու, ու քիչ մը բոց վառելու համար, որ սենեկին օդը փոխուի: Սենեկին մէջ տեղը բարձր ոտքերու վրայ մէկը մէկալէն կանգուն մը հեռու գերամաներ կը դնեն, որոնց վրայ բարակ ճիւղերով հիւսած մէյմէկ կանգուն քառանկիւն տախտակներ կը շարեն, հաւկիթները թղթէ կամ բարակ տախտակէ տուփերու մէջ քիչ քիչ տարածած անոնց վրայ կը շարեն, ու ամենուն վրայ ըսն մը կը ծածկեն: Սենեկին տաքութիւնը իմանալու համար ջերմաչափ գործիքը ունին. առջի

Երեք օրը՝ տասնուչորս աստիճան տաքութիւն կ'ու-
 զէ, ուստի՝ օդին բնական տաքութիւնը անկէ վար
 է նէ, վառարանը կը վառեն, անկէ վեր է նէ,
 արեւ զարկած պատուհաններու վանդակները կը
 գոցեն, ու շուք եղած կողմի պատուհանները կը
 բանան: Արրորդ օրէն սկսած տաքութիւնը ամէն
 օր մէյմէկ աստիճան կ'աւելցընեն ինչուան քսան ու
 երկու: Թէ որ աս տասը օրը գիշեր ցորեկ քովեր-
 նին մարդ սպասելով գրածիս պէս կը կարգաւորես
 նէ, որդերը կ'ելլան ու շատ զօրաւոր կ'ըլլան:
 Տաքութիւնը տասնուինը աստիճան հասնելէն վեր-
 ջը սենեկին յատակը թրջած լաթեր կը դնեն, որ
 չորութիւնը հակիթներու վնաս չտայ, խոնաւու-
 թիւնն ալ չափելու համար ամանով բարակ աղ կը
 դնեն. թէ որ թրջի նէ, սենեակը շատ խոնաւ է,
 քիչ մը բոց կը վառեն, պատուհանները՝ դուռը կը
 բանան, ու խոնաւութիւնը կը չափաւորեն: Աւ-
 կիթները կը ձերմըկին նէ, տուփերու վրայէն ծած-
 կոցը կը վերցընեն, ու ամէն մէկին վրայ պզտիկ
 ծակերով մէյմէկ թուղթ կը դնեն: Աոր ելած օր-
 դերը ծակերէն կ'անցնին՝ թղթերու վրա կը տարա-
 ծին նէ, վրանին կտրտած տերեւ կը ցանեն, թրղ-
 թերով պզտիկ տախտակներու վրա դրած՝ կը տա-
 նին, ու մեծ սենեկի մէջ՝ ուռիի ծիւղերէն հիւ-
 սած ու վրանին թուղթ տարածած մեծ տախ-
 տակներու վրա մէկ մէկէ չորս չորս մատ հեռու կը
 շարեն, որ թէ որ որդերը հաւասար չեն նէ, կա-
 բող ըլլան պզտիկները զատ կերակրել, չէ նէ մե-
 ծերը իրենց կերակուրը գողնալով անօթի կը սատ-
 կին: Աս բանիս մէջ սխալ մը չընելու համար պէտք
 է գիտնալ, որ երկու տրամ հակիթի որդերուն հա-
 մար ելած ժամանակէն ինչուան առջի ննջելին մէկ
 քառանկիւն կանգուն տեղ պէտք է, ինչուան երկ-
 րորդ ննջելին՝ երկու քառանկիւն կանգուն, ին-
 չուան երրորդը՝ չորս ու կէս, ինչուան չորրորդը՝

տասը կանգուն, ու ինչուան ճիւղի վրայ ելլենին քսան ու երկուք ու կէս քառանկիւն կանգուն տեղ պէտք է տարածել:

ՇԻՐԱՄԻ ՈՐԴԵՐԸ ՏԱՐԱԾԵԼՈՒ ՈՒ ՏԵՂԵՐՆԻՆ ՄԱՔՐԵ-
ԼՈՒ ՎՐԱՅ

Որդերուն ձեռք դպցընելը վնասակար է. հիւսած տախտակներու վրա իրենց չորս դիւրը կարած տերեւ կը ցանեն, ու որդերը անոնց վրա գալով տեղերը կ'ընդարձակի: Այլ աւելի տարածել հարկ կ'ըլլայ նէ, քովերնին տերեւով թթի ճիւղեր կը անկեն, որդերը վրան լեցուած ատենը՝ տակը թուղթ բռնելով ուրիշ հիւսած տախտակներու վրայ թուղթ կը տարածեն, ու ճիւղերը վրան կը դնեն, առջի տեղերնին կը մաքրեն. ասանկ ուրիշներն ալ հոն կը բերեն, անոնց տեղերն ալ մաքրելու ու մեծցընելու համար: Աս բանը առջի ննջելէն ու արթննալէն վերջը հեղ մը՝ երրորդէն վերջը երկու հեղ ու չորրորդէն վերջը, յառաջ մէկ երկու հեղ կերակուր տալէն ետեւ ամէն օր կ'ընեն: Ճիւղերը տախտակներու վրայ կարգաւ ու մէկ մէկէ հետո կը շարեն, որ մէջի պարապ տեղերուն տերեւ ցանելով որդերը տարածուին՝ սահմանած տեղերը լեցընեն: Չորրորդ արթննալէն վերջը շատ տեղ վրանին դերձանէ ցանց կը փռեն, ու վրան տերեւ կը ցանեն, որդերը տերեւներու վրա կ'ելլան նէ, ցանցը վերցընելով տակերնին մաքրելէն վերջը տախտակի վրա նոր տերեւ կը ցանեն, ու որդերը վար կ'իջնան նէ՝ ցանցը կը վերցընեն:

ՇԻՐԱՄԻ ԿԵՐԱԿՈՒՐԻՆ ԵՒ ՈՒՐԻՇ ԳՈՐԾՔԵՐՈՒ ՎՐԱՅ

Ինչուան չորրորդ ննջելնին քսան ու չորս ժամու մէջ չորս հինգ հեղ կերակուր կու տան, ու անկէ ետքը վեց հեղ: Կերակուրին չափը՝ իրենց կշտանալն է, երբ որ կը հանգչին, ու մնացած

տերեւը չեն ուտեր նէ, կշտացած կ'ըլլան: Ինչուան չորրորդ ննջելնին տերեւները յառաջ բարակ ու վերջէն քանի կ'երթայ նէ՝ խոշոր կտրելով կու տան, որ անոնց անոյշ հոտը առնելով աւելի ուտեն, անկէ վերջը ամբողջ կու տան, բայց ժողվածին պէս տաք տաք չեն տար, քանի մի ժամ պաղելէն վերջը կու տան, որ թաց ալ պիտի չըլլայ: Ընոր համար անձրեւի վախ կ'ըլլայ նէ, երկու երեք օրուան բաւական կը ժողվեն, պաղ տեղ կը տարածեն: Ընձրեւը շատ կը տուէ նէ, օր մը յառաջ կը ժողվեն, հով բանելու չոր տեղ կը տարածեն, ու շատ հեղ խառնելով չորցընելէն վերջը երկրորդ օրը կու տան, նոյն օրը տալու հարկ կ'ըլլայ նէ, թաց տերեւը կտաւիմէջ թօթվելով ջրերը աղէկ կը վազցընեն, ու ասոր համար կերակուրնին քիչ մը կ'ուշանայ ալ նէ, քանի մը ժամ անօթի մնալը այնչափ վնաս չտար իրենց՝ որչափ թաց տերեւ ուտելը:

Աննկին տաքութիւնը ինչուան առջի ննջելնին տասնութիւնը աստիճան պիտ'որ ըլլայ, ետքը ամէն մէկ ննջելնին մէյմէկ պակաս, օդին տաքութիւնը անկէ պակաս է նէ կրակով, ու աւելի է նէ՝ վանդակները բանալով գոցելով պատուհանները յարմացընելու է, բայց մէկ երկու աստիճան աւելի տաքը վնաս չըներ, որդերը ծարւելով աւելի կ'ուտեն, անոր համար կերակուրը աւելի տալու է: Այսելու է, որ որդերը հաւասար մեծնան, որ մեծերը պղտիկներուն կերակուրը գոզնալով պղտիկները չհիւանդնան, ու ամէնը մէկ ժամանակ ննջելով շատ ատեն չկորսուի: Ըս պատճառաւ ուշ ելած որդերը սեննկին աւելի տաք կողմը բարձր տեղ դնելով, շատ կերակուր տալով, ու աւելի տարածելով շուտ կը մեծցընեն, որ մեկալնոնց հաւասարին: Ըս կանոնները պահելով, որդերը հակութէն ելելէն հինգ վեց օր վերջը առջի հեղ կը

ննջեն, չորս օրի չափ ետքը՝ երկրորդը, հինգ վեց օր վերջը՝ երրորդը, վեց եօթը օրէն՝ չորրորդը, ինը տասը օրէն՝ ճիւղերու վրայ կ'ելլեն, երեսուն ու երեք՝ երեսուն ու չորս օրուան մէջ ամէն բանը կը լմնայ: Այլ օր ալ չեն ուտեր՝ վղերնին վեր բռնած կը քալեն՝ լուսին դէմ նայելով մէջերնէն բաց ոսկիի գոյն մը կ'երեւնայ, մարմիննին կը պղտիկնայ ու կը կակղնայ նէ, հասած կ'ըլլան, վրանին ելլալու ճիւղերը տնկելու է:

ՇԻՐԱՄՆԵՐԸ ՎՄԱՆԻՆ ԵԼԼԵԼՈՒ ԾԻՒՂԵՐԸ ՏԵԿԵԼՈՒ
ՎՄԱՅ

Տախտակներու չորս դին թղթերուն ծայրերը քիչ մը վեր կը վերցընեն, ու երկայն բարակ՝ աղէկ չորցած ճիւղերէն պղտիկ կապոցներ կը տնկեն մէկ մէկէն մէյմէկ ոտք հեռու, որ մանելու ատեն իրարու արգելք չըլլան: Շիւղերու վերի ծայրերը հովահարի պէս կը բանան, ու կամարածեւ իրարու դէմ կը ծռեն, որ մէջը օդ բանի, ու մանելու հանգիստ տեղ ունենալով՝ սկսածնին թող տալով նոր բոժոժ չսկսին. վասն զի անկատար բոժոժներու դինը շատ վար է: Արդերը ճիւղերուն վրայ ելլել կը սկսին նէ, տեղերնին կը մաքրեն, մէջի պարագ տեղերն ալ նոյն հեռաւորութեամբ ճիւղեր կը տնկեն: Մնկէ վերջը շատ հեղ կը նային, վար ինկածները ճիւղերու վրա կը դնեն, արեւի կողմի վանդակները գոցելով շուք կողմի պատուհանները ու դուռը բանալով ներսի օդը գարնան անոյշ եղանակին կը յարմարցընեն, ու փնասակար հովերէն կը զգուշանան: Հասարակօրէն երեք օրուան մէջ կը մանեն՝ կը լմնցընեն. բայց տաքը կամ պաղը աւելի կամ պակաս ըլլալով ու եղանակը փոփոխական ու խոնաւ երթալով աւելի կանուխ կամ ուշ կը լմնան: Մնոր համար տուած կանոններս պահուած կ'ըլլան՝ ու որդերը ամէնը մէկէն մանել

սկսած կ'ըլլան նէ, Ճիւղերու վրայ ելլելէն վերջը վեցերորդ կամ եօթներորդ օրը բոժոժները ժողվելու է. թէ որ պակսութիւն մը պատահելով ճիւղերու վրայ ամէնը մէկ օրուան մէջ ելած չեն նէ՝ ութերորդ իններորդ օրը ժողվելու է, որ աւելի մնալով ծանրութիւննին չպակսի:

ՇԻՐԱՐԻ ՀԼԻԿԻԹԸ ԱՌՆԵԼՈՒ ՈՒ ՊԸՀԵԼՈՒ ՎՐԱՅ

Կանոնները պահուած են նէ՝ հունտի համար ամէն բոժոժները աղէկ են, ընտրելու հարկ չկայ, չէ նէ՝ պէտք է յառաջ լմնցած ու ճիւղերու վերի ծայրերէն կախուածները ընտրել, որ մանածնին բարակ՝ յորդի գունով՝ երկու ծայրերը կարծր ու վրանին կապած պզտիկ շրջանակները մէջերնին դացած ըլլալու են: Տասն ու ութը տրամ հաւասար թուով արու ու էգ բոժոժէն մէկ՝ մէկու կէս տրամ աղէկ հաւկիթ կ'ելլէ: Բայց արուն էգէն զանազաները դժուար է. հասարակօրէն արուներու բոժոժներուն մէյմէկ կամ երկու ծայրերը սուր ու մէջ տեղերնին բարակ կ'ըլլան, ու էգերունը գընտակի ձեւով աւելի մեծ՝ ծայրերնին հաստ կ'ըլլայ, ու մէջ տեղերնին շատ բարակ չըլլար: Արդերուն արուն էգը ճանչնալ աւելի դիւրին է. արուներու աչքերը բաց կ'ըլլայ, ու էգերը աչքերու տեղ ծուռ գիծեր ունին. անոր համար սերմի պէտք եղածին չտի հաւասար թուով արու էգ որդ զատ զատ ճիւղերու վրայ կը դնեն սերմի համար: Ա՛յ երջը ժողվելու ատեն վրայի մազերը հանելով՝ չոր սենեկի մէջ հիւսած տախտակներու վրայ երեք մատի բարձրութեամբ՝ արունները զատ՝ էգերը զատ կը տարածեն, որոնք տասն ու հինգ աստիճան տաքով տասնուհինգ օրուան մէջ թիթեռ եղած դուրս կ'ելլեն: Այլլել կը սկսին նէ, սենեկին լոյսը պակսեցընելու է, որ արունները թռչել ուզելով չհոգնին. որոնք թռչելէն բռնած էգերուն մօտեցընելով

անոնց հետ միաւորելու, ու երկուքը մէկ տեղ թեթեւ պրկած կտաւի վրայ շարելու, ու վեց ժամ ետքը արունները զգուշութեամբ զատելու նետելու է. էգերն ալ ուրիշ կտաւի վրայ դնելու է, որ հաւկիթնին ածեն: Այրեսուն ու վեց ժամ վերջը անոնք ալ նետելու է. վասն զի անկէ ետքը ածածնին աղէկ չըլար: Մէկ կանգուն կտաւ յիսուն տրամ հաւկիթի բաւական է: Իրեք չորս շաբաթ վերջը հաւկիթները մոխրի գոյն կ'ըլաննէ, կտաւը թոյլ ոլորելու՝ կամ ուրիշ թշնամի չմնասելու չոր ու չսառելու չափ պաղ տեղ կախելու է:

ՇԵՐԱՄԻ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՈՒ ԱՆՈՒՅ ԴԵՂԵՐՈՒ ՎՐԱՑ

Աս որդի գլխաւոր հիւանդութիւնները չորս են, որ կրի ցաւ՝ նշանի ցաւ՝ սեւ ցաւ ու դեղին ցաւ կ'ըսուին:

Շերամը կրի ցաւ եղած կ'ըլլայ նէ՝ մարմինը կը կարծրնայ՝ վրան ճերմակ փոշի կը կապէ, ու փորը կը բանաս նէ, հողով խառնած ալիւրի պէս բան կ'ելլէ. որ չորրորդ ննջելէն վերջը կը պատահի, ու փոխադրական է, անոր համար հիւանդները անմիջապէս կը նետեն, ու առողջները մաքուր տախտակի ու թղթի վրայ կը փոխեն, պատուհանները կը բանան, մէկ ամանի մէջ քիչ մը յարդ վառած՝ խուցին չորս դին ու տախտակներու վրայ կը պտտցընեն, որ ծուխին հոտը բոլոր որդերուն հասնի, ու քսան ու չորս ժամէն նորէն կը կրկնեն: Աս ծուխը առջի հասակին մէջ տալու ըլլաս որդերուն աս հիւանդութիւնը չպատահիր: Հիւանդներու դպած գործիքներն ալ յարդով բոլոր կը ծրխտուն, կամ տաքցած կղմինարի վրայ բորակի թրթու կը թափեն, ու անոր շոգիին կը բռնեն:

Նշանի ցաւ կ'ըլլան նէ՝ վրանին սեւ՝ մութ կամ կարմիր բծեր կ'երեւան:

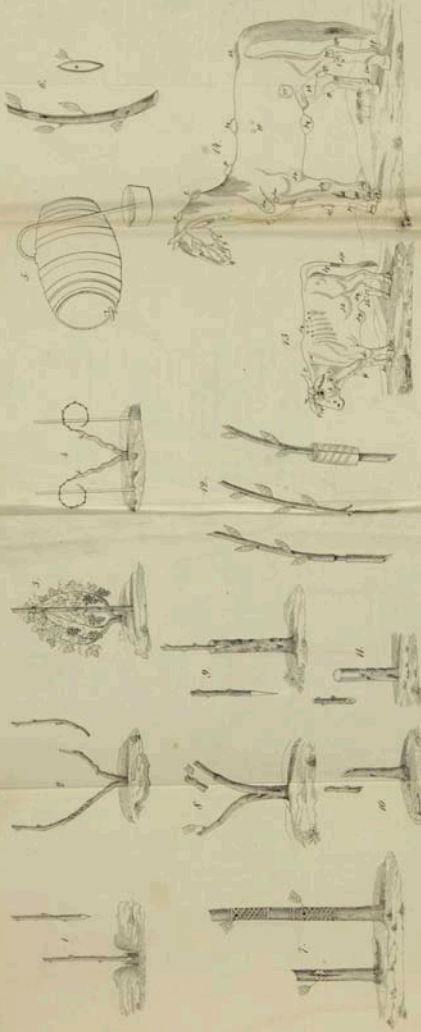
Սեւ ցաւ կ'ըլլան նէ՛ մանեւլու ատեննին կը
չորնան . կը սեւանան , ու կը ճըմրտկին :

Ղեղին ցաւ եղած ատեննին , կը դեղնին՝ ու
տելէն կը դադրին , որը փայլուն շիտակ եղած կ'ու
ռի , որնալ կը քաշուի՝ կը ճըմրտկի՝ կը փափ : Ասոնք
բոլոր չորբորդ ննջելէն վերջը կը պատահին . թէ
որ պատահածին պէս դեղը կ'ըլլայ նէ՛ այս ինքն
եթէ չորբորդ ննջելէն վերջը որդերէն քանի մը հատը
բծեր ունենալուն , կամ դեղիննալուն կամ մեռնե
լուն պէս , աւելի տարածես ու խուցին օդ տաս
նէ , ուրիշները կ'ազատին . բայց մէյ մը որ անհոգ
կենալով հիւանդութիւնը յառաջ կ'երթայ նէ , ալ
ճար չկայ՝ բոլոր հիւանդ որդերը նետելու է : Ասոր
համար շերամ պահօղը պէտք է , որ մեր դրած կա
նոններով յառաջ երթայ , որ աս դժբաղդութիւն
ները չպատահին . վասն զի ասոնք բոլոր որդերուն
աղէկ շնայելէն , հակիթներուն անշահութենէ , ան
պիտան եղանակաւ հանելէն , օդին յանկարծ պաղէ
տաք ու տաքէ պաղ փոխուելէն , տեղերնուն աղ
տոտութենէ ու նեղութենէ ու թրջած կամ խոնաւ
տերեւ կերցընելէն կը պատահին :

	Գրքի անիւշակն	Փնօթ .	Քեր .
Դ . Ուսկինեայ Արգթ վասն կրօնից	1	—	
Ս . Իննեդիկասոսի Աաննք	—	20	
Վսենտփոնեայ Աիւրասի Խրատ	—	48	
*Աոր քերականութիւն գաղիերէն . Ը . Հա- տոր . Վերականութիւն եւ գրագի- տութիւն	1	12	
Ի . Հատոր . Արթութիւն	1	—	
Գ . Հատոր . Արթութեանց սրբա- գրուածք	—	20	
Ուսողութիւն . Ը . Տամար . Համարողու- թիւն եւ Նշանադրովք Համարողու- թիւն (ալճեպրայ)	2	—	
Ճարտարախօսութիւն	—	40	
Ս . Տ . Աիկերոնեայ , վասն ծերութեան	—	16	
Վայելքազրութիւն տաճիերէն	4	—	
Ա . Աւրաեայ Ոււփայ Ասան գործոց եւ արութեանց Ըղեքսանդրի ար- քայի Սակեգոնացոց Ա , Բ Հատոր	1	36	
Հրահանգք աստեղագիտական ի վերայ երկնագնդոյ	—	24	
*Ահարագիր ուսմանց	—	36	
Արկրագործութիւն	—	48	
Իւագիրք Իտալերէն , Գաղղիերէն , Հայերէն , Տաճիերէն			
Փիլիսոփայութիւն Ա եւ Բ Հատոր , (այսինքն Տրամարանութիւն եւ Բնազանցութիւն)			
Վերականութիւն գերմաներէն լե- զուի			
Արկրաչափութիւն . Բ Հատոր ուսո- ղութեան			

32

